VYTAUTO DIDŽIOJO UNIVERSITETAS

LIETUVOS ISTORIJOS INSTITUTAS

Kęstutis Bartkevičius

LIETUVOS PERSITVARKYMO SĄJŪDŽIO VIETINIO LYGMENS ORGANIZACIJOS 1988-1990 METAIS: STRUKTŪROS IR SOCIALINĖ ANALIZĖ

Daktaro disertacija

Humanitariniai mokslai, istorija (05 H)

KAUNAS, 2010

329.71(474.5)
Ba-475

Disertacija rengta 2005-2010 metais Vytauto Didžiojo universitete

Doktorantūros teisė suteikta Vytauto Didžiojo universitetui kartu su Lietuvos istorijos institutu 2003 m. liepos 15 d. Lietuvos Respublikos Vyriausybės nutarimu Nr. 926.

Mokslinis vadovas:

Prof. habil. dr. Bronislovas Genzelis (Vytauto Didžiojo universitetas, Humanitariniai mokslai, istorija (05 H)

ISBN 978-9955-12-588-4

Turinys

Pagrindinių tekste naudojamų santrumpų sąrašas

AT – Aukščiausioji Taryba

CK – Centro komitetas

IG – iniciatyvinė grupė

KGB – Комитет государственной безопасности

LKF – Lietuvos kultūros fondas

LKP – Lietuvos komunistų partija

LLKJS – Lietuvos Lenino komunistinė jaunimo sąjunga

LPS – Lietuvos persitvarkymo sąjūdis

LPSS – Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio seimas

LSSR – Lietuvos Sovietų Socialistinė Respublika

LTSR – Lietuvos Tarybų Socialistinė Respublika

MA – Mokslų akademija

RG – rėmimo grupė

RIG – respublikinė iniciatyvinė grupė

SSKP – Sovietų Sąjungos komunistų partija

SSRS – Sovietų Socialistinių Respublikų Sąjunga

TSKP – Tarybų Sąjungos komunistų partija

VK – vykdomasis komitetas

VSK **-** Valstybės saugumo komitetas

Įvadas

Darbo aktualumas. Šiais, 2010 metais, Lietuvoje buvo plačiai minimas Nepriklausomybės atkūrimo dvidešimtmetis. Visuose minėjimui skirtuose renginiuose dar kartą skambėjo ir Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio (toliau – Sąjūdis, LPS) vardas. Šis 1988 m. birželio 3 d. gimęs masinis lietuvių tautinis judėjimas, kurio trumpesnis nei dvejų metų veiklos laikotarpis įprasmino visą 50 metų trukusį pasipriešinimą Sovietų Sąjungai, neatsiejamas ne tik nuo Lietuvos Respublikos Nepriklausomybės atkūrimo akto paskelbimo 1990 metų kovo 11-ąją, jis tapo ir grandininės reakcijos, sugriovusios Sovietų Sąjungą, pradžia. Praėjus daugiau nei 20-čiai metų nuo jo susikūrimo, Sąjūdis vis dar kelia nemažai mįslių, prisiminimai apie dvejus LPS veiklos metus Lietuvos visuomenėje kelia dviprasmiškus jausmus: vieni laiko jį šiandien neįsivaizduojamu lietuvių tautos susitelkimo bendram tikslui pavyzdžiu, kitiems jis galbūt yra sovietinės sistemos teiktų galimybių praradimas. Apie LPS, ko gero, nė vienas iš mūsų negalime galvoti, rašyti be tam tikrų emocijų. Visiems jis išgyventas, savaip matytas ir savaip suprantamas. Greičiausiai dėl šių priežasčių pirmąją Sąjūdžio istoriją parašė įvykių eigą iš šalies stebėjęs JAV profesorius Alfredas E. Sennas[1]. Nors per pastaruosius 20 metų istorija Lietuvoje galėjo būti rašoma „neįvelkant“ istorinių įvykių į ideologinius „pančius“ ir istorikai pamažu atsisakė įsivaizdavimo, jog istorija – tik tai, kas „vyko prieš 50 metų“, pirmos akademinės LPS istorijos sulaukėme tik 2008-aisiais[2]. Kita vertus, laikotarpiu tarp pirmos Sąjūdžio istorijos ir šios, Lietuvos istorijos instituto darbuotojų parašytos, pasirodė ne viena LPS skirta knyga, buvo suorganizuota ne viena proginė ar mokslinė konferencija. Visgi platesnio, Sąjūdžio organizacinę veiklą, jo vidinę struktūrą, narystę bei narių socialinę sudėtį išsamiau analizuojančio tyrimo vis dar nėra. Antra vertus, apie Sąjūdį kaip ne tik masinį judėjimą, bet ir organizaciją su aiškia LPS Steigiamojo suvažiavimo metu apibrėžta struktūra, tam tikru narių skaičiumi, užsimenama iš esmės visuose iki šiol pasirodžiusiuose istorikų ar pačių sąjūdiečių tekstuose. Kai kuriuose jų Sąjūdžio struktūrą bandoma analizuoti plačiau (esama ir kelių bandymų aptarti LPS socialinę sudėtį). Tačiau esamų archyvinių LPS dokumentų rinkinių ignoravimas lig šiol leidžia daryti kartais nevisiškai įrodomas išvadas, kurių pagrindu kuriami tam tikri mitai.

LPS lyderių buvo (ir yra) nuolat kartojama, jog tokio tyrimo turėtų imtis istorikai, visgi istorikų pozicija – neturint archyvinių dokumentų tokio darbo parašyti neįmanoma. Panašios mintys ar diskusijos, girdėtos keliose konferencijose, minėjimuose, kuriuose teko dalyvauti, paskatino imtis šio darbo temos – „Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio vietinio lygmens organizacijų veikla 1988–1990 metais: socialinė, organizacinė ir veiklos analizė“, juolab, kad ankstesnių metų

[1] Senn, A. E., *Bundanti Lietuva.* Vilnius, 1992. Angliškas šios knygos variantas JAV buvo išleistas 1990 metais.
[2] Laurinavičius, Č., Sirutavičius, V., *Lietuvos istorija. Sąjūdis: nuo „persitvarkymo“ iki Kovo 11-osios.* XII t., 1 d. Vilnius, 2008.

įdirbis kiek kitoje, nors tą patį laikotarpį apimančioje temoje jau prieš keletą metų leido „atrasti“ keletą neva neegzistuojančių Sąjūdžio archyvinių dokumentų rinkinių.

Šioje disertacijoje, remiantis naujais, iki šiol istorikų nenaudotais ar kurį laiką neprieinamais, įvairiose Lietuvos vietose išsimėčiusiais Sąjūdžio dokumentais, periodine LPS vietinio lygmens spauda bei egzistuojančia istoriografija, kaip tik ir bandoma aprašyti Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio struktūrą, vietinio lygmens LPS organizacijų pirmosios veiklos programas, analizuojama jo narių socialinė sudėtis bei aptariamas narystės (ne)buvimo klausimas.

Tyrimo objektas. Tyrimo objektas – Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio vietinio lygmens organizacijos ir jų nariai.

Lietuvos persitvarkymo sąjūdis disertacijoje suprantamas kaip socialinis judėjimas, kurio organizacinėmis ištakomis laikomas 1988 m. birželio 3 d. LSSR Mokslų akademijoje įvykęs visuomenės susirinkimas; jo metu buvo įkurta (išrinkta) Sąjūdžio respublikinė iniciatyvinė grupė (toliau – RIG). Institucinė branda – LPS Steigiamasis suvažiavimas, surengtas 1988 m. spalio 22–23 d., kurio metu buvo patvirtinta programa, įstatai ir struktūra. 1990 m. balandžio mėnesį vykęs antrasis LPS suvažiavimas, išrinkęs naują Sąjūdžio seimą (toliau – LPSS), tarybą bei reaguodamas į pokyčius politiniame Lietuvos gyvenime – 1990 m. kovo 11 d. naujos sudėties Lietuvos Respublikos Aukščiausioji Taryba paskelbė Lietuvos Respublikos Nepriklausomybės atkūrimo aktą – pakeitęs judėjimo pavadinimą į Lietuvos Sąjūdį, laikomas LPS kaip organizacijos egzistavimo pabaiga. Kitaip tariant, Sąjūdis disertacijoje suprantamas tik kaip organizacija su sava struktūra bei apibrėžtu narių skaičiumi, 1988–1990 metų laikotarpiu tapusi opozicija Lietuvos komunistų partijai ir didžiąja dalimi planavusi, organizavusi bei koordinavusi visas tuo metu vykusias akcijas.

Tyrimo objektu pasirinktos LPS vietinio lygmens organizacijos, mūsų suvokiamos kaip lokalinės šio judėjimo dalys, įsisteigusios 11-oje respublikinio pavaldumo miestų bei 42-jų rajonų centruose pagal tuometinį Lietuvos administracinį suskirstymą bei turinčios savo atskirą vidinę struktūrą. Kitaip tariant, LPS vietinio lygmens organizacija – tam tikrame mieste ar rajone sukurtas Sąjūdžio darinys, apimantis ir LPS vietinio lygmens valdžios struktūras (pradžioje besivadinusias miestų, rajonų iniciatyvinėmis grupėmis, vėliau miestų, rajonų tarybomis), ir visas žemesnio lygio LPS struktūras – rėmimo grupes, susibūrusias profesiniu ar teritoriniu pagrindu.

LPS vietinio lygmens organizacijų nariais suprantami visi užfiksuoti Sąjūdžio nariai, esantys kurios nors regioninės LPS struktūros – iniciatyvinės grupės/tarybos, profesinės, teritorinės rėmimo grupės ar kitos, regioninio lygio LPS organizacijoje sukurtos, struktūros – sąrašuose. Visi kiti Lietuvos piliečiai, prisidėję prie LPS organizuotų akcijų tik tuo, kad jose dalyvavo, LPS nariais nelaikomi, jiems dėmesio disertacijoje neskiriama.

Tyrimo tikslas, uždaviniai. Šios disertacijos tikslas – remiantis archyviniais ir publikuotais šaltiniais, moksline literatūra, aprašyti ir išanalizuoti Sąjūdžio vietinio lygmens organizacijų kūrimosi aplinkybes ir tolimesnį vidinės organizacinės struktūros kūrimą bei LPS narių socialinę sudėtį ir jų galėjimą dalyvauti Sąjūdžio valdžios (veiklą tiek vietiniu lygmeniu, tiek ir visos Lietuvos mastu koordinuojančiose) struktūrose.

Pagrindiniam tikslui pasiekti išsikelti šie uždaviniai:

1) pateikti ir aprašyti LPS struktūros kūrimo modelį bei galutinę, Steigiamojo suvažiavimo priimtuose įstatuose nusistovėjusią Sąjūdžio struktūrą;
2) aprašyti Sąjūdžio vietinio lygmens organizacijų kūrimosi priežastis, galutinę, nusistovėjusią vidinę struktūrą bei pirmąsias veiklos programas;
3) aptarti vietinio lygmens LPS organizacijų narių dalyvavimo aukščiausiuose Sąjūdžio veiklą koordinuojančiuose organuose galimybes, jų skaičiaus vietinio lygmens LPS valdžios struktūrose kitimą;
4) atskleisti Sąjūdžio narių socialinius sluoksnius, aptarti moterų dalyvavimo LPS mastą.

Chronologinės ribos. Darbo chronologinės ribos yra 1988–1990 metai. Šis laikotarpis apima visą LPS veiklos periodą: nuo Sąjūdžio RIG įsisteigimo iki antrojo Sąjūdžio suvažiavimo. Tačiau disertacijoje, atsižvelgiant į tikslą, uždavinius ir tai, jog disertacijos objektas – LPS vietinio lygmens organizacijos (jų struktūros kūrimas bei socialinė sudėtis), šių ribų tiksliai nesilaikoma. Galime išskirti kelis šiose ribose esančius periodus, kurie buvo svarbūs vietinio lygmens organizacijų kūrimuisi:

1) 1988 m. birželio–spalio mėnesiai – Sąjūdžio organizacinės veiklos arba struktūravimosi periodas. Šiuo periodu praktiškai susikūrė ir visos Sąjūdžio vietinio lygmens organizacijos, jų kūrimasis prasideda su Kauno miesto LPS iniciatyvinės grupės išrinkimu 1988 m. birželio 10 d.;

2) 1988–1989 m. spalio mėnesiai – jų vidinės organizacinės struktūros kūrimas bei veiklos organizavimo metas.

Todėl darbe didžiausias dėmesys ir bus skiriamas miestų, rajonų iniciatyvinių grupių bei pirmųjų tarybų (kurių veiklos, su tam tikromis išlygomis, chronologinės ribos yra 1988–1989 m. spalio mėnesiai) struktūrinei bei socialinei analizei. Šis vienerių metų laikotarpis prasideda vietinio lygmens LPS organizacijų vidinės organizacinės struktūros kūrimu, apima veiklos organizavimo būdų paiešką, o baigiasi antrųjų miestų, rajonų tarybų išrinkimu. Kaip tik šiuo periodu vyko didžiausia LPS narių kaita. 1989 m. rudenį išrinktos tarybos vidinėje vietinio lygmens organizacijų struktūroje jokių naujovių neįnešė, naujos vietinio lygmens struktūros beveik nebesikūrė, narių dinamikos vietinio lygmens LPS struktūrose, lyginant su laikotarpiu iki Sąjūdžio Steigiamojo

suvažiavimo, praktiškai nebuvo. Be to, jų egzistavimo laikas labai trumpas – iki 1990 m. pavasario, kada vyko trečiosios miestų, rajonų konferencijos, išrinkusios naujas tarybas bei naujus LPSS narius ir antrojo Sąjūdžio suvažiavimo delegatus.

Tyrimo metodologija. Darbe naudojami įvairūs humanitarinių ir socialinių mokslų metodai, padedantys įvykdyti išsikeltus uždavinius. Pagrindinis – analitinis-aprašomasis yra tradicinis, taikomas daugelyje panašaus pobūdžio darbų, kur istorikui tenka apdoroti gausią, dažnai ne itin informatyvią ar prieštaringą įvairių šaltinių medžiagą. Taip pat taikomi lyginamasis, atvejo analizės, statistinės matematikos bei interviu metodai. Interviu metodas, paskutiniu laikotarpiu tapęs ypač populiarus tarp naujausiųjų laikų istorikų, šiame tyrime plačiai nenaudojamas dėl kelių priežasčių. Pirma, nemažai Sąjūdžio lyderių, įprastai tampantys ir istorikų respondentais, jau yra publikavę savo prisiminimus arba jų prisiminimai interviu forma pasirodo kone kiekviena proga (minint LPS 5-metį, 10-metį, 15-metį, 20-metį ir pan.). Antra, tyrimo objektu pasirinkus regionines Sąjūdžio organizacijas, LPS lyderių suteikiama informacija dažnai nėra išsami. Išsamesnę informaciją apie savą LPS organizaciją, suprantama, galėjo suteikti tų organizacijų nariai, tačiau jie, nebūdami vieši asmenys, t. y. po Sąjūdžio veiklos netapę politikais ir pan., dažnu atveju vengdavo kalbėti apie savo ir kolegų veiklą 1988–1990 metais. To motyvas paprastai buvo įsivaizdavimas, jog konkrečiais klausimais, susijusiais su šios disertacijos tyrimo tikslu ar uždaviniais, jie kalbėti yra nekompetentingi dėl Sąjūdžio metais pasiskirstytų pareigų vietinės organizacijos viduje, kai konkretus LPS narys kuravo tam tikrą atskirą veiklos sritį. Kitą vertus, susidarė įspūdis, jog vietinių LPS organizacijų nariai apskritai nėra linkę dalytis informacija apie įvykius jų rajone prieš du dešimtmečius. Tokią nuostatą patvirtina ir kai kurie kiti istorikai, bandę aprašyti tam tikros rajoninės Sąjūdžio organizacijos veiklą[3]. Keletas disertacijos rašymo metu atliktų interviu tyrime dėl informacijos menkumo nėra naudojami. Kita vertus, disertacijoje yra remiamasi elektroninio susirašinėjimo metu, siekiant išsiaiškinti tam tikrus archyviniuose šaltiniuose esančius neatitikimus, gauta informacija iš LPS respublikinės iniciatyvinės grupės (toliau – RIG) nario Artūro Skučo bei Plungės rajono LPS iniciatyvinės grupės ir tarybos narės Zitos Paulauskaitės bei Trakų rajono iniciatyvinės grupės ir tarybos nario Romualdo Lanko.

Darbo struktūra. Darbą, be įvado, išvadų ir šaltinių bei literatūros sąrašo, sudaro trys dalys, atitinkamai suskirstytos į skyrius bei poskyrius.

Pirmoji, didžiausia dalis skirta LPS struktūrinės analizės ir organizacinės veiklos aptarimui. Ši darbo dalis sukomponuota derinant chronologinį ir probleminį teksto struktūravimo principus. Pirmajame jos skyriuje aptariamas Sąjūdžio organizacinės struktūros modelis iki ir po LPS Steigiamojo suvažiavimo, aprašomos LPS RIG vykusios diskusijos dėl judėjimo struktūros

[3] Tamošaitis, M., Sąjūdis Jurbarke (1988 m. rugsėjis–1990 m. kovas). *Sąjūdis Lietuvos periferijoje (1988–1993 m.).* Vilnius, 2009, p. 180.

kūrimo, Sąjūdžio struktūros lygmenys, LPS įstatuose patvirtinta galutinė struktūra. Antrasis šios dalies skyrius skirtas trumpam centrinių Sąjūdžio struktūrų pristatymui – LPS RIG susikūrimo aplinkybėms, LPS Seimo veiklos organizavimo (darbinių komisijų kūrimo principų) aptarimui. Trečiajame skyriuje nagrinėjamos vietinio lygmens LPS organizacijų kūrimosi aplinkybės, paaiškinami skirtumai bei panašumai tarp skirtingų vietinio lygmens Sąjūdžio struktūrinių darinių. Ketvirtasis pirmos dalies skyrius skirtas renkamoms vietinio lygmens LPS organizacijų struktūroms. Čia trumpai aptariamas tolimesnis LPS vietinio lygmens organizacijų hierarchinis struktūrinis modelis, pateikiami pavyzdžiai apie renkamųjų Sąjūdžio struktūrų, visų pirma tarybų, pakeitusių iniciatyvines grupes, kokybinę ir kiekybinę raidą aptariamu laikotarpiu. Pirma disertacijos dalis baigiama skyriumi apie vietinių LPS organizacijų veiklos organizavimą, jame aprašomos ir lyginamos skirtingų Sąjūdžio organizacijų bei jų viduje susikūrusių struktūrinių darinių pirmosios veiklos programos; vidinė struktūra – darbinės, probleminės komisijos ar grupės bei aptariami pirmieji, viešai skelbti LPS veiklos tikslai, kurie įgalino Sąjūdžio struktūros kūrimąsi ir masinę mobilizaciją.

Antroji darbo dalis skirta kiekybinei LPS analizei. Pirmajame šios dalies skyriuje, remiantis išlikusiais archyviniais dokumentais, aptariamas narystės Sąjūdžio organizacijose klausimas. Antrasis skyrius skirtas kiekybinei LPS analizei, jame pateikiami galimai įmanomi LPS narių ir vietinio lygmens organizacijų bei jų vidinių struktūrų skaičiai. Trečiajame šios darbo dalies skyriuje aptariama LPS įstatuose numatyta Sąjūdžio narių (dalyvių) galimybė tapti bet kurio renkamo Sąjūdžio organo nariu. Pateikiami konkretūs skaičiai, kaip pakito miestų, rajonų tarybų sudėtis, lyginant su iki tol veikusiomis iniciatyvinėmis grupėmis; tas įrodo, kokias realiai galimybes žemiausioje LPS struktūros grandyje – profesinėse ar teritorinėse rėmimo grupėse dalyvaujantys registruoti LPS dalyviai turėjo tapti renkamų vietinio lygmens Sąjūdžio organizacijų struktūrų nariais. Taip pat šiame skyriuje analizuojami LPSS sudarymo (išrinkimo) principai ir kokios šioje LPS struktūroje buvo atstovaujamos regioninės Sąjūdžio organizacijos bei kiek jų buvo.

Trečiojoje darbo dalyje pateikiama socialinė vietinio lygmens LPS organizacijų narių analizė. Kokių ir kodėl tik šių, vietinių lygmens organizacijų bei atskirų LPS struktūrų nariai įtraukti į kokybinę Sąjūdžio analizę, aptariame įvadiniame šios dalies skyriuje. Čia aptarti ir kriterijai, kuriais remiantis sąjūdiečiai buvo priskirti vienam ar kitam pagal sovietmečiu įprastą visuomenės skirstymą socialiniam sluoksniui. Trečioji darbo dalis, be jau minėto įvadinio, suskirstyta į penkis skyrius. Keturiuose iš jų pateikiama visų lygių LPS struktūrų narių socialinė sudėtis, penktajame - aptariamas moterų dalyvavimo LPS organizacijose kiekis ir jų „karjeros" Sąjūdyje galimybės. Dėl darbo apimties šiame skyriuje nėra plačiau analizuojamos nei priežastys, lėmusios tokią Sąjūdžio socialinę stratifikaciją ar moterų LPS organizacijose skaičiaus proporciją.

Istoriografija. Remiantis tradicine istoriografijos aptarimo tvarka, apžvelgti visus iki šiol pasirodžiusius darbus, skirtus Sąjūdžiui ar Lietuvos valstybingumo atkūrimo periodui – 1988–1991 m., kur LPS dominuoja kaip viena iš politinėje arenoje veikusių jėgų, yra gana problematiška. Visgi tam tikrus dėsningumus galima išskirti. Visą vienaip ar kitaip su LPS susijusią istoriografiją, pasirodžiusią per praėjusius 20 metų, galima skirti į kelias grupes: 1) pačių sąjūdiečių parašyti Sąjūdžiui skirti darbai, kuriuos reikėtų laikyti labiau atsiminimais, nei vienokius ar kitokius apibendrinimus pateikiančiomis studijomis ir priskirti publikuotiems šaltiniams, o ne mokslinei literatūrai, ir 2) Lietuvos bei užsienio istorikų darbai. Istorinę su Sąjūdžiu susijusią literatūrą būtų galima skirstyti ir kitaip: 1) Sąjūdžio veiklą per centrines jo struktūras nuo įkūrimo iki pagrindinio tikslo – Lietuvos Respublikos nepriklausomybės atkūrimo analizuojančias studijas bei 2) vietinio lygmens Sąjūdžio organizacijų veiklą atspindinčias studijas.

Daugiausia tyrimui reikalingos informacijos galima rasti tik vietinio lygmens LPS organizacijų veiklą aprašančiose knygose, visoje kitoje istorinėje literatūroje jos arba iš viso nėra, arba ji fragmentiška. Todėl aptarsime tik keletą būdingiausių Sąjūdžio ar Sąjūdžiui skirtų istorijų, pasirodžiusių iki disertacijos arba disertacijos rengimo metu, plačiau pakomentuodami tas knygas, kuriomis tyrime buvo remiamasi labiausiai, o Sąjūdžio lyderių publikuotus tekstus aptarsime kartu su kitais šaltiniais.

Pirmosios Sąjūdžio istorijos buvo parašytos iš karto po Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo ir į 1988–1990 metų įvykius Lietuvoje „žvelgia“ iš šalies. Tokiai istorinei literatūrai reikėtų priskirti Alfredo E. Senno knygą „Bundanti Lietuva“[4], kurios angliškas variantas pasirodė 1990 m., o lietuviškas – dvejais metais vėliau, bei Anatolijaus Lieveno knygą, skirtą visų trijų Baltijos valstybių masiniams judėjimams[5]. Šios dvi studijos (tiesa, prie jų reikėtų priskirti ir 1995 m. pasirodžiusią, lietuviškai išleistą 1997 m., A. E. Senno knygą „Gorbačiovo nesėkmė Lietuvoje“[6]) ilgą laiką buvo bene vienintelės Sąjūdžio istorijos studijos, parašytos ne tiesioginių įvykių dalyvių. Abi A. E. Senno knygos ilgą laiką, kai kurių Sąjūdžio narių teigimu, buvo vieninteliai „sąžiningai parašyti“ darbai, išsamiausiai pateikiantys Sąjūdžio fenomeną[7]. Knygos „Bundanti Lietuva“ autorius, naudodamasis prieinama periodika bei kitais šaltiniais, taip pat ir savo asmenine patirtimi[8], plačiai aprašo pirmąjį Sąjūdžio veiklos etapą: nuo respublikinės iniciatyvinės grupės susikūrimo iki Steigiamojo LPS suvažiavimo, aptardamas politinės situacijos pasikeitimą bei Lietuvos visuomenėje ar intelektualų tarpe iki Sąjūdžio susikūrimo vyravusias diskusijas. Kitaip tariant, pateikia išsamų pirmojo Sąjūdžio veiklos etapo chronologinį aprašymą. Atrodo, jog

---

[4] Senn, A. E., *Bundanti Lietuva...*.
[5] Lieven, A., *Pabaltijo revoliucija. Estija, Latvija, Lietuva – kelias į nepriklausomybę.* Vilnius, 1995. Pirmasis, angliškas, šios knygos variantas pasirodė 1993 m.
[6] Senn, E. A., *Gorbačiovo nesėkmė Lietuvoje.* Vilnius, 1997.
[7] Genzelis, B., *Sąjūdis. Priešistorė ir istorija.* Vilnius, 1999, p. 6.
[8] Senn, A. E., *Bundanti Lietuva...,* p. 11–12.

šis A. E. Senno pasirinktas Sąjūdžio istorijos rašymo būdas davė toną ir visoms kitoms, vėliau jau Lietuvos istorikų rašytoms LPS istorijoms.

Remiantis chronologiniu pasakojimo principu parašyta ir pirmoji autorių kolektyvo (Lietuvos istorijos instituto istorikų) knyga, skirta Nepriklausomybės atkūrimo dešimtmečiui[9]. Knygoje gan plačiai aptariamas komunistinis režimas Lietuvoje, inteligentijos laikysena bei (ne)prisitaikymas sovietmečiu, laisvos Lietuvos vizijos bei valstybingumo atkūrimo idėjos iki „perestroikos“, LKP reforma, nepriklausomybės atkūrimas ir tolimesnis valstybingumo įtvirtinimas bei konfrontacija su Maskva. Vienas knygos skyrius skirtas ir Lietuvos persitvarkymo sąjūdžiui aptarti. Jame aprašoma LPS ir LKP konfrontacija, Sąjūdžio politinių siekių evoliucija nuo remiančio persitvarkymą iki Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo reikalaujančio judėjimo, tautinių mažumų įsijungimas į LPS, Lietuvos delegatų veikla SSRS Liaudies deputatų suvažiavime Maskvoje. Du šio skyriaus poskyriai skirti ir Sąjūdžio struktūros kūrimui bei jo kaip organizacijos susiformavimui, daugiausia dėmesio skiriant RIG susikūrimui bei Steigiamajam Sąjūdžio suvažiavimui. Apie vietinio lygmens Sąjūdžio organizacijas užsimenama tik keliose vietose, konstatuojant, jog tokios buvo (nurodoma kelių iš jų susikūrimo data) bei kad į rėmimo grupes visoje Lietuvoje būrėsi vietos inteligentai[10]. Gana plačiai aprašomas 1989 m. iš kolūkiuose ir tarybiniuose ūkiuose susikūrusių LPS rėmimo grupių susiformavęs žemdirbių sąjūdis[11]. Visgi net ir šiame knygos skyriuje didžiausias dėmesys skiriamas LPS ir oficialios valdžios santykių aprašymui. Tai, jog studijoje daugiau dėmesio skiriama ne pačiam Sąjūdžiui, o jo ir LKP konfrontacijai bei vėlesnei valstybingumo įtvirtinimo problemai, greičiausiai nulėmė faktas, jog ją rašant remtasi tik tuo metu prieinamais šaltiniais, o geriausiai prieinama, pačių knygos sudarytojų teigimu, praėjus dešimčiai metų nuo knygoje aprašomų įvykių, vis dar tebuvo medžiaga, susijusi su komunistinio režimo krize Lietuvoje, partinės organizacijos reforma bei kai kuriais LKP (TSKP) bei VSK Lietuvos skyriaus priešvalstybiniais veiklos aspektais[12]. Pasak Nerijaus Šepečio, lyginant šią ir Alfredo E. Senno Sąjūdžio apžvalgą („Bundanti Lietuva“), pirmoji knyga yra tik *„faktografinė (pirminių šaltinių) kompiliacija, kurioje nėra nei aiškios koncepcijos, nei normalios valstybingumo atkūrimo periodizacijos“*[13]. Kita vertus, patys knygos autoriai irgi neneigia, jog jie nepretendavo parašyti *„nuodugnaus akademinio pobūdžio veikalo“*, o tik apžvelgė *„tautinio išsivadavimo ir valstybės tapsmo svarbiausiųjų 1988–1991 m. įvykių panoramą“*[14].

Minint LPS dvidešimtmetį 2008 m. pasirodė dar viena, dviejų Lietuvos istorijos

[9] *Lietuvos suvereniteto atkūrimas 1988–1991 metais.* Sud. Č. Bauža. Vilnius, 2000.
[10] Ten pat, p. 137–138; 162.
[11] Ten pat, p. 156–160.
[12] Ten pat, p. 26.
[13] Šepetys, N., Sąjūdžio epochos istoriografijos problemos. *1991 metų Sausio 13-oji Lietuvoje naujausiųjų mokslinių tyrimų kontekste.* Sud.: L. Truska, A. Ragauskas. Vilnius, 2006, p. 39.
[14] Ten pat, p. 8.

instituto darbuotojų parašyta, Sąjūdžio istorija[15]. Šio leidinio autoriai, remdamiesi kelių archyvų fondais, sąjūdiečių atsiminimais bei Lietuvos istorijos instituto archyvui perduotais kai kurių Sąjūdžio lyderių asmeniniais fondais ir gausia istoriografija, jau pateikia išsamią Sąjūdžio veiklos analizę nuo judėjimo ištakų iki Nepriklausomybės atkūrimo 1990 m. kovo 11 dieną. Visgi, kaip ir anksčiau tekste aptartoje, šioje studijoje LPS irgi tėra vienas iš 1988–1990 metų politinių įvykių dalyvių. Tiesa, knygoje atsirado vietos ir Sąjūdžio vietinio lygmens organizacijoms. Ketvirtoje knygos dalyje, penkių puslapių skyriuje – „Sąjūdis provincijoje“ aprašoma, kaip ir kokių iniciatyvų dėka kai kuriuose Lietuvos miestuose bei rajonuose 1988 m. vasarą kūrėsi LPS struktūros, problemos, su kuriomis susidūrė Sąjūdžio iniciatoriai, bei kaip buvo pradėta organizuoti šių Sąjūdžio organizacijų, struktūrinių dalių veikla[16]. Knygos autoriai, be kitų problemų aptarimo, siekė atsakyti į du klausimus – kiek buvo sąjūdiečių ir kas buvo pirmieji į Sąjūdžio veiklą įsitraukę žmonės. Tačiau apsiribojus tik iki to laiko skelbtais vietinio lygmens LPS organizacijų archyviniais šaltiniais (naudotasi antrajame „Kauno istorijos metraštyje“ publikuotais Kauno miesto LPS tarybos protokolais[17], Kosto Kauko[18] ir Irenos Vasinauskaitės[19] parengtomis dokumentinėmis knygomis apie Klaipėdos ir Šiaulių miesto LPS organizacijas, kuriose publikuojami ir šių LPS struktūrų veiklos dokumentai – posėdžių protokolai, bei straipsniais ar amžininkų atsiminimais, tarp jų ir pačių sąjūdiečių rašytomis knygomis, apie tam tikrų regionų LPS organizacijas[20]), teko konstatuoti, jog rasti atsakymus į šiuos klausimus gana sudėtinga dėl kelių aplinkybių: narystės Sąjūdyje nebuvimo ir Sąjūdžio struktūros nepastovumo[21]. Kalbant apie visą knygą, o ne atskirą mus dominantį jos skyrių, reikia pasakyti, jog knyga savo pobūdžiu (pasirinktas labiau chronologinis, o ne probleminis rašymo principas) tęsia iki tol „pasiūlytą“ Sąjūdžio istorijos rašymo tradiciją. Ši knyga, jau gavusi ir „pirmosios Sąjūdžio istorijos“ pavadinimą, labiau aprašo 1987–1990 metų LSSR politinį gyvenimą[22], daugiau dėmesio skiria LKP vidinėms problemoms, o ne Sąjūdžiui, jo organizacinei veiklai ir pan.

Per 18 metų tarp Alfredo E. Senno knygos „Bundanti Lietuva“ ir „Lietuvos istorijos“ XII tomo publikavimo pasirodė ne viena atskirų istorikų ar grupės parengta studija[23] arba

---

[15] Laurinavičius, Č., Sirutavičius, V., Min. veik.
[16] Ten pat, p. 111–115.
[17] Antanaitis, K., Kšanavičius, A., Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio Kauno Tarybos dokumentai. *Kauno istorijos metraštis,* t. 2. Kaunas, 2000, p. 217–431.
[18] Kaukas, K., *Sąjūdis Klaipėdoje. Dokumentinė knyga.* Klaipėda, 1998.
[19] *Išsivadavimas. Sąjūdis Šiaulių krašte 1998–1990 metais.* Sud. I. Vasinauskaitė. Vilnius, 1998.
[20] Juškienė, E., Sąjūdžio gimimas ir veikla iki 1990-ųjų kovo. *Panevėžys nuo XVI a. iki 1990.* Red. A. Kasperavičius. Panevėžys, 2003, p. 670–683*; Lietuvos Sąjūdis Kaune. Lietuvių tauta ir pasaulis,* t. 6. Sud.: A. Dumčius, A. Kšanavičius. Kaunas, 2004; Čepaitis, V., *Su Sąjūdžiu už Lietuvą.* Vilnius, 2007; Ilgūnas, G., *Sąjūdis Jonavoje 1988–1990.* Kaunas, 2004.
[21] *Lietuvos istorija. XII tomas, I dalis...,* p. 115.
[22] Antanaitis, K., Pirmoji Sąjūdžio istorija. *Darbai ir dienos,* t. 49. Kaunas, p. 271.
[23] *Lietuva 1940–1990. Okupuotos Lietuvos istorija.* Vyr. red. A. Anušauskas. Vilnius, 2005; Šepetys, N., *Molotovo–Ribbentropo paktas ir Lietuva.* Vilnius, 2006; Nakas, A., *Vardan Lietuvos. Pasipriešinimas okupacijoms aukštosiose mokyklose 1940–1991 metais.* Vilnius, 2008 ir kt.

mokslinių konferencijų pranešimų pagrindu parengtos publikacijos[24], vienaip ar kitaip aptariančios ir Sąjūdį, bei kelios 1988–1991 metų įvykių kronikos[25]. Visuose šiuose darbuose pakankamai plačiai nušviečiama Sąjūdžio veikla nuo pirmų dienų iki 1990 m. Kovo 11-osios, respublikinės iniciatyvinės grupės įsikūrimas 1988 m. birželio 3 d. Mokslų akademijoje, RIG susikūrimo aplinkybės ir iki tol veikusių inteligentų diskusijų klubų veikla, LKP ir Sąjūdžio santykių evoliucija, LKP atsiskyrimo nuo SSKP peripetijos, Sąjūdžio remiamų deputatų veikla SSRS Liaudies deputatų suvažiavime Maskvoje ir pan. Aptarti net atskiri LPS veiklos aspektai, pavyzdžiui, „Baltijos kelio“ organizavimas bei Molotovo ir Ribentropo pakto slaptųjų protokolų paviešinimo klausimas LPS veikloje[26]. Taigi bendrą vaizdą iš istorinės literatūros apie LPS veiklą iki 1989 m. vasario mėnesio, kai LPS deklaravo sieksiantis Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo, apie rinkimus į SSRS Liaudies deputatus ar LSSR Aukščiausiąją Tarybą, Sąjūdžio įsisteigimo aplinkybes susidaryti jau galima. Visgi istoriografijoje, nepaisant kelių bandymų apžvelgti LPS organizacijų kūrimosi vietose specifiką[27] ar keleto LPS vietinio lygmens organizacijų narių socialinę sudėtį[28], iki šiol dominavo vienas ypač ryškus bruožas – Vilniaus centralizmas. Be to, visoje masėje publikacijų, ar tai būtų pavienių autorių monografijos, ar konferencijų (dažniausiai proginių) pranešimų pagrindu parengtos straipsnių publikacijos, pagrindinis dėmesys skiriamas labiausiai matomai LPS veiklai – nepriklausomybės atkūrimo siekimui aptarti. Galėtume išskirti tik 2008 m. Vilniaus pedagoginiame institute vykusią Sąjūdžiui periferijoje skirtą mokslinę konferenciją, kurioje dalyvavo tiek regioninių Sąjūdžio organizacijų lyderiai, tiek Sąjūdžio istorija besidomintys istorikai. Dalies jų pranešimų pagrindu parengti straipsniai publikuojami 2009 m. išėjusioje knygoje „Sąjūdis Lietuvos periferijoje (1988–1993 m.)[29]. Pirmąjį šios knygos skyrių „Moksliniai straipsniai“ sudaro dešimt straipsnių, kuriuose aptariama LPS struktūra, teisiniai ir teoriniai Sąjūdžio veiklos aspektai. Vlado Sirutavičiaus straipsnyje „Sąjūdis ir periferija: nuo iniciatyvinės grupės iki masinio taikaus judėjimo“ bandoma aptarti LPS struktūros tinklo vietose formavimąsi, Sąjūdžio vietinio lygmens organizacijų kūrimosi aplinkybes, santykius tiek su vietos valdžia, tiek su centrinėmis LPS struktūromis[30]. Visgi pats straipsnis – tik išplėstas „Lietuvos istorijos“ XII tomo ketvirtos dalies skyrius „Sąjūdis provincijoje“. Straipsnyje, kaip ir minėtoje

---

[24] *Penkeri Lietuvos valstybingumo atkūrimo metai*. Sud. V. Kašauskienė. Vilnius, 1997; *Sąjūdis ir valstybės idealų įgyvendinimas.* Sud.: D. Blažytė, V. Kašauskienė. Vilnius, 1998; *Sąjūdis ir dabartis.* Red. B. Genzelis. Vilnius, 2004; *1991 metų Sausio 13-oji Lietuvoje naujausiųjų mokslinių tyrimų kontekste.* Sud.: L. Truska, Č. Bauža. Vilnius, 2006; *1991-ųjų sausis–rugsėjis: nuo SSRS agresijos iki tarptautinio pripažinimo.* Sud. A. Rupšytė. Vilnius, 2008.
[25] *Baltijos kraštų kelias į nepriklausomybę 1987–1989. Įvykių kronika.* (sud.: V. Skuodis), Vilnius, 1997; *Baltijos kraštų kelias į nepriklausomybę 1990–1991. Įvykių kronika.* (sud.: V. Skuodis), Vilnius, 1997; Kšanavičius, A., *Lietuvos Atgimimo dienoraštis.* Kaunas, 1998.
[26] Šepetys, N., Min. veik., p. 62–78.
[27] *Lietuva 1940–1990...,* p. 603–604.
[28] Truska, L., Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio ištakos. *1991 metų Sausio 13-oji...,* p. 30–34.
[29] *Sąjūdis Lietuvos periferijoje (1988–1993 m.).* Sud.: M. Tamošaitis, L. Truska. Vilnius, 2009.
[30] Sirutavičius, V., Sąjūdis ir periferija: nuo iniciatyvinės grupės iki masinio taikaus judėjimo. *Sąjūdis Lietuvos periferijoje...,* p. 65–73.

studijoje, iškeliami tie patys du klausimai, į kuriuos, autoriaus nuomone, yra svarbu, bet gana sudėtinga atsakyti dėl tų pačių aplinkybių – narystės Sąjūdyje nebuvimo ir Sąjūdžio struktūros nepastovumo[31]. Kiek kitaip istoriografijoje gana plačiai aptartą Kauno miesto LPS organizacijos priešpriešą su Sąjūdžio centrinėmis struktūromis savo straipsnyje pateikia Česlovas Laurinavičius[32]. Bene pirmą kartą šios priešpriešos atsiradimo priežastis bandoma kildinti ir per LPS struktūrą. Autoriaus teisingai pastebėta, jog 1988 m. birželio 10 d. Kauno Architektų namuose: *„A. Kaušpėdas ragino kurti būtent rėmimo grupę* (pabraukta K. B.). *Tačiau tarp kauniečių vėliau įsitvirtino nuomonė, kad buvo įkurta iniciatyvinė* (pabraukta K. B.) *grupė, t. y. kaip ir Vilniuje."*[33] Išsamiau nesusipažinus su skirtumais tarp skirtingų LPS struktūrų, daroma ne iki galo pagrįsta išvada, jog neva sukurtos struktūros pavadinimo pakeitimas iš *rėmimo* į *iniciatyvinę* grupę leido Kauno sąjūdiečiams tikėti, jog jų sukurta grupė ir Vilniuje 1988 m. birželio 3 d. įsteigta RIG buvo tapačios LPS struktūros. Iš tikro, nuodugniau susipažinę su regioninių Sąjūdžio struktūrų kūrimusi, galime teigti, jog jokio skirtumo, kaip save įvardydavo vietinės Sąjūdžio struktūros, nebuvo. Visos jos kūrimosi metu – iki 1988 m. spalio mėn., su retomis išimtimis ir vėliau, nelygu ar buvo įvardytos rėmimo grupėmis, iniciatyvinėmis grupėmis ar net tarybomis, viso labo buvo tik RIG palaikančios arba jai pavaldžios LPS struktūros; tą nurodo ir straipsnio autorius[34]. Kauno atveju pavadinimo pakeitimas greičiausiai buvo susijęs su „Sąjūdžio žinių" 7 numeryje paskelbtu LPS veiklos principų projektu, kurio ketvirtas punktas, apibrėžiantis Sąjūdžio struktūrą, be visa ko nurodo, jog: *„Iki pirmosios Sąjūdžio konferencijos Tarybos funkcijas vykdo steigiamajame susirinkime išrinkta iniciatyvinė grupė."*[35]

Minimoje knygoje publikuojami ir atskirų istorikų straipsniai, skirti kelių Sąjūdžio organizacijų (Jurbarko[36], Anykščių[37], Joniškio[38] ir Vilniaus pedagoginio instituto[39]) susikūrimui bei veiklai aptarti. Nors straipsniuose vyrauja chronologinis pasakojimas, didesnis dėmesys skiriamas šių LPS organizacijų veiklai, aptariant ir konfrontaciją su vietos valdžia, Sąjūdžio remiamų kandidatų kėlimą į LSSR Aukščiausiąją Tarybą ir rinkiminės kampanijos organizavimą vietose; tačiau autoriai jau pateikia ir tam tikros informacijos apie aprašomų LPS organizacijų vidinę struktūrą bei socialinę narių sudėtį. LPS iniciatyvinių grupių miestuose bei rajonuose socialinę

---

31 Sirutavičius, V., Sąjūdis ir periferija: nuo iniciatyvinės grupės iki masinio taikaus judėjimo. *Sąjūdis Lietuvos periferijoje...*, p. 72–73.
32 Laurinavičius, Č., Vilniečių ir kauniečių dilema Sąjūdžio laikotarpiu iki 1990 m. kovo 11-osios. *Sąjūdis Lietuvos periferijoje...*, p. 125–151.
33 Ten pat, p. 131–132.
34 Ten pat, p. 136.
35 Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio veiklos principai [projektas]. *Sąjūdžio žinios,* 1988 07 07, nr. 7, p. 27.
36 Tamošaitis, M., Sąjūdis Jurbarke (1988–1990 m. kovas). *Sąjūdis Lietuvos periferijoje...*, p. 179–199.
37 Baranauskas, T., Sąjūdis Anykščiuose (1988–1993 m.). *Sąjūdis Lietuvos periferijoje...*, p. 200–214.
38 Gumuliauskas, A., Sąjūdis ir politinio gyvenimo permainos Joniškyje (1988–1990 m.). *Sąjūdis Lietuvos periferijoje...*, p. 215–240.
39 Stašaitis, S., Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio rėmimo grupė Vilniaus pedagoginiame institute: ištakos ir veikla iki 1990 m. Kovo 11-osios. *Sąjūdis Lietuvos periferijoje...*, p. 152–178.

sudėtį, deja, nedetalizuodama smulkiau, savo straipsnyje pateikia ir Angonita Rupšytė[40], kurios vienintelės, kaip Sąjūdžio dalyvės, straipsnis publikuojamas kartu su istorikų parengtais. Antrojoje knygos dalyje publikuojami konferencijoje dalyvavusių sąjūdiečių prisiminimai apie Klaipėdos[41] ir Marijampolės[42] miestų, Kauno[43], Jonavos[44] ir Rokiškio[45] rajonų LPS organizacijų veiklą. Kadangi šie tekstai sutampa su jų pačių iki to laiko parengtose knygose esančia informacija, čia jų plačiau neaptarsime.

Praėjus kiek daugiau nei 20-čiai metų nuo Sąjūdžio veiklos pradžios, jo istorija ar greičiau 1988–1991 metų įvykių eiga jau pakankamai gerai aprašyta ir ištirta. Didžioji dalis LPS istoriografijos skirta jo politinių siekių evoliucijai – nuo judėjimo, remiančio „pertvarkos“ procesą, iki judėjimo, siekiančio atkurti Lietuvos valstybingumą, arba apima dar platesnį laikotarpį – iki Lietuvos Respublikos pripažinimo ir iš principo atspindi aukščiausių Sąjūdžio struktūrų veiklą. Be jau aptartų kelių istorikų straipsnių, skirtų vietinio lygmens LPS organizacijoms, iki šiol yra pasirodę ir dar keletas istorikų ar muziejininkų parengtų straipsnių, skirtų tam tikroms Sąjūdžio organizacijoms kitose Lietuvos vietovėse. Paprastai jie publikuoti tam tikro miesto istoriją aprašančiose studijose[46] ir yra labiau kronikos tipo publikacijos, supažindinančios su Sąjūdžio veikla konkrečioje vietovėje. Kai kurie šių straipsnių, parengti remiantis archyviniais šaltiniais, ne tik aprašo konkrečios Sąjūdžio organizacijos veiklą, bet ir pateikia tam tikros informacijos apie jų vidinę struktūrą bei kai kuriuos duomenis apie sąjūdiečių socialinę sudėtį[47].

Kaip atskirą poziciją galima išskirti ir knygų seriją „Lietuvos valsčiai“. Atskiruose šios serijos leidiniuose paprastai skiriama vietos ir tam tikro mažesnio Lietuvos miesto ar miestelio XX a. pasipriešinimo istorijai, kartu apžvelgiant ir 1988–1990 metų laikotarpį[48].

Dalį informacijos, reikalingos disertacijos daliai apie socialinę vietinio lygmens LPS

---

[40] Rupšytė, A., Sąjūdžio ryšiai: tarp centro ir periferijos (1988 m. birželis–1990 m. vaaris). *Sąjūdis Lietuvos periferijoje...,* p. 74–98.
[41] Kaukas, K., Sąjūdis Klaipėdoje (1988–1989 m.). *Sąjūdis Lietuvos periferijoje...,* p. 255–278.
[42] Daugėla, S., Sąjūdžio susikūrimas ir veikla Marijampolėje (1988–1991 m.). *Sąjūdis Lietuvos periferijoje...,* p. 291–300.
[43] Milčius, L., Sąjūdis Pakaunėje. *Sąjūdis Lietuvos periferijoje...,* p. 279–290.
[44] Ilgūnas, G., Sąjūdis Jonavoje. *Sąjūdis Lietuvos periferijoje...,* p. 301–308.
[45] Baltuškaitė, A., Rokiškėnų kelias į Sąjūdį: nuo M. Gorbačiovo persitvarkymo iki atkuriant Nepriklausomybę. *Sąjūdis Lietuvos periferijoje...,* p. 309–335.
[46] Sireika, J., Šiauliai nuo Sąjūdžio susikūrimo iki Nepriklausomybės atkūrimo. *Šiaulių miesto istorija 1940–1995 m.* Sud. J. Sireika. Šiauliai, 2007, p. 270–279; Baliutavičienė, S., Baliutavičius, V., *Šiaulių istorija (iki 2000 metų).* Vilnius, 1999, p. 213–218 ir kt.
[47] Žepkaitė, R., Alytus Lietuvos išsilaisvinimo kelyje (1988–1990). *Alytaus istorinė raida nuo miesto užuomazgos iki nepriklausomybės atgavimo XX amžiaus pabaigoje.* Vilnius, 2004, p. 170–175; Žepkaitė, R., Varėna naujojo istorinio laikotarpio pradžioje. *Varėna istorijos kelyje.* Sud. R. Žepkaitė. Vilnius, 2002, p. 153–175; Juškienė, E., Sąjūdžio gimimas ir veikla iki 1990-ųjų kovo. *Panevėžys nuo XVI a. ...,* p. 670–683.
[48] Kliukienė, R., Liutvinavičius S., Atgimimo kelyje. *Lietuvos valsčiai. Veliuona.* Vilnius, 2001, p. 491–495; Karpavičienė, R., Atgimimas Raguvoje. *Lietuvos valsčiai. Raguva.* Vilnius, 2001, p. 585–591; Baršauskienė, M., Atgimimo link. Pirmieji nepriklausomybės metai. *Lietuvos valsčiai. Seredžius.* Vilnius, 2003, p. 613–623. Tiksliai nustatyti, ar šiuose leidiniuose 1988–1991 metų įvykių neaprašo patys sąjūdiečiai (dėl to šios publikacijos turėtų būti priskiriamos šaltiniams), neįmanoma. Aišku tik tiek, jog bent apie Širvintų rajono LPS organizaciją rašė šios organizacijos narys (žr.: Alekna, V., Sąjūdis Širvintose. *Lietuvos valsčiai. Širvintos.* Vilnius, 2000, p. 389–399).

organizacijų narių sudėtį, radome 1990 m. išleistoje, Lietuvos Mokslų Akademijos Filosofijos, sociologijos ir teisės instituto mokslininkų parengtoje sociologinių tyrimų medžiagoje[49].

Baigiant Sąjūdžio istoriografijos apžvalgą, dar galima paminėti ir Vytauto Didžiojo universitete 2004 metais apgintą, tačiau kol kas nepublikuotą Ryčio Bulotos disertaciją, kurioje išsamiai aptariamos Sąjūdžio atsiradimo aplinkybės, veiksniai, lėmę LPS mobilizaciją, Sąjūdžio istorinis, sociopolitinis ir kultūrinis kontekstas[50].

Šaltiniai. Darbe naudojamus šaltinius galima skirti į dvi grupes: publikuotus ir archyvinius. Pirmąją šaltinių grupę sudaro iki šiol istorikų ar pačių sąjūdiečių parengtos kai kurių vietinio lygmens LPS organizacijų protokolų publikacijos, Sąjūdžio laikotarpio spauda (tiek oficiozinė, tiek Sąjūdžio leista) bei LPS lyderių ar regioninių organizacijų narių parengtos dokumentų publikacijos, studijos, skirtos Sąjūdžio fenomenui paaiškinti, atsiminimai, autobiografijos ir dienoraščiai.

1998 metais pasirodė dvi buvusių Sąjūdžio narių parengtos knygos, kurias galima įvardyti ir vietinio lygmens Sąjūdžio archyvinių dokumentų publikacijomis[51]. Abi šios knygos parengtos panašiu principu, derinant sąjūdiečių prisiminimus su archyviniais dokumentais, tačiau turi tam tikrų skirtumų. Klaipėdos miesto LPS iniciatyvinės grupės/tarybos nario, rašytojo Kosto Kauko sudaryta knyga gan išsamiai atspindi šio miesto Sąjūdžio organizacijos kūrimąsi, veiklos organizavimo problemas, pagrindinių akcijų organizavimą ir koordinavimą. Knygoje Klaipėdos miesto LPS Sąjūdžio organizacijos protokolų publikavimas, juose atsispindinčios diskusijos vienu ar kitu klausimu derinamos su Sąjūdžio narių prisiminimais, t. y. pateikiami komentarai, neva leidžiantys geriau suprasti vienu ar kitu klausimu Klaipėdos LPS tarybos posėdžiuose vykusias diskusijas. Antra vertus, susipažinę su Klaipėdos miesto LPS iniciatyvinės grupės/tarybos protokolais matome, jog šioje knygoje publikuojami protokolai nėra išsamūs. Kitaip tariant, knygos sudarytojui nusprendus, jog tam tikrame posėdyje vykusios diskusijos nėra svarbios Klaipėdos miesto LPS organizacijos veiklai nušviesti, dalis protokolo knygoje nepublikuojama; tai naudojantis vien knyga neleidžia susidaryti tikslesnio vaizdo vienu ar kitu rūpimu klausimu. Antroji, Irenos Vasinauskaitės parengta knyga, šiuo atveju yra preciziškesnė. Joje 1988–1990 metų Šiaulių miesto LPS tarybos, tarybos valdybos posėdžių bei konferencijų protokolai neredaguoti ir publikuojami pilni[52]. Šalia jų spausdinami ir pilni šio miesto LPS rėmimo grupių narių sąrašai[53], tai leidžia susidaryti kiekybinį šios Sąjūdžio organizacijos vaizdą. Šiaulių sąjūdiečių atsiminimai[54] bei

---

[49] *Lietuva ir Sąjūdis: (Sociologinių tyrimų medžiaga).* Red.: A. Matulionis, M. Taljūnaitė, I. Trinkūnaitė. Vilnius, 1990.
[50] Bulota, R., *Lietuvos persitvarkymo sąjūdis: teorinė masinio judėjimo analizė* (daktaro disertacija). VDU, 2004.
[51] Kaukas, K., Min. veik.; *Išsivadavimas...*
[52] *Išsivadavimas...,* p. 166–444.
[53] Ten pat, p. 445–530.
[54] Prisimenu... ir primenu... *Išsivadavimas...,* p. 13–132.

to meto spaudoje publikuoti straipsniai[55] su protokolais negretinami. Knygoje pateikiama ir kai kurių rajoninių Sąjūdžio organizacijų – Joniškio[56], Kelmės[57] ir Pakruojo[58] istorijos apžvalga.

Be Klaipėdos ir Šiaulių miestų Sąjūdžio organizacijų dokumentų, 2000 metais Kauno istorijos metraščio antrajame tome buvo pilnai publikuoti ir Kauno apskrities archyve saugomi 1988–1990 metų LPS Kauno miesto iniciatyvinės grupės/tarybos protokolai[59].

Dar viena publikacija, kuria disertacijoje naudojamasi, – dokumentinis LPS Steigiamojo suvažiavimo dienoraštis[60], kuriame spausdinamos Suvažiavimo posėdžių stenogramos, priimti LPS įstatai, programa, rezoliucijos, taip pat per Suvažiavimą gautų, bet nepasakytų kalbų tekstai, įvairūs pasiūlymai ir pan.

Vietinio lygmens struktūrai aptarti ir atlikti kiekybinei bei kokybinei Sąjūdžio dalyvių analizei ypač didelę vertę turėjo 2010 metais „Šviesos" leidyklos išleista knyga – „Lietuvos Sąjūdis 1988–1991. Kelias į Nepriklausomybę"[61]. Antrojoje šios knygos dalyje publikuojami visų LPS vietinio lygmens iniciatyvinių grupių bei pirmųjų tarybų narių sąrašai[62] ir Rozitos Znamenskaitės parengtas „Sąjūdžio dalyvių abėcėlinis sąvadas"[63].

Dėl to, jog nemaža dalis LPS laikraščių, susidūrę su įvairiomis kliūtimis, išėjo tik 1989 metų pradžioje ir to, jog juose pakankamai mažas dėmesys skiriamas Sąjūdžio susikūrimo analizei (pagrindines Sąjūdžio laikraščių publikacijas pirmuoju LPS veiklos periodu galima apibūdinti kaip kolektyvinės istorinės atminties konstravimą, vėliau didžiausias dėmesys buvo skiriamas rinkimų į LSSR AT organizavimui bei eigai), šia medžiaga disertacijoje naudotasi fragmentiškai. Daugiausia naudojomės tik dviem pagrindiniais LPS laikraščiais – „Sąjūdžio žiniomis"[64] ir „Atgimimu" bei Kauno ir Klaipėdos miestų LPS organizacijų leistais laikraščiais „Kauno aidu" ir „Mažąja Lietuva".

Didžiausią publikuotų šaltinių grupę sudaro Sąjūdžio lyderių iki šiol parašyti darbai, siekiantys paaiškinti Sąjūdžio fenomeną[65] ar aprašantys atskiras LPS akcijas[66], autobiografijos[67],

---

[55] Iš ano meto spaudos ir apie ją. *Išsivadavimas...,* p. 133–164.
[56] Sąjūdis Joniškyje. *Išsivadavimas...,* p. 532–558.
[57] Sąjūdis Kelmėje. *Išsivadavimas...,* p. 559–574.
[58] Sąjūdis Pakruojyje. *Išsivadavimas...,* p. 575–580.
[59] Antanaitis, K., Kšanavičius, A., Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio Kauno Tarybos dokumentai. *Kauno istorijos metraštis...,* p. 217–431.
[60] *Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdis. Steigiamasis suvažiavimas 1988 m. spalio 22–23 d.* Vilnius, 1990.
[61] *Lietuvos Sąjūdis 1988–1991. Kelias į Nepriklausomybę.* Sud.: B. Genzelis, A. Rupšytė. Kaunas, 2010.
[62] Rupšytė, A., Sąjūdžio organizacinė struktūra. *Lietuvos Sąjūdis 1988–1991...,* p. 329–392.
[63] Znamenskaitė, R., Sąjūdžio dalyvių abėcėlinis sąvadas. *Lietuvos Sąjūdis 1988–1991...,* p. 393–465.
[64] Rengdami disertaciją naudojomės 2005 metais Krašto apsaugos ministerijos išleistu „Sąjūdžio žinių" komplektu. Todėl nuorodose puslapiai pateikiami pagal šio komplekto puslapių numeraciją.
[65] Genzelis, B., Min. veik.; Čepaitis, V., Min. veik.
[66] Giedraitis, L., *Sąjūdžio pakylėti. Ekologinio žygio dviračiais LIETUVA – MANO NAMAI metraštis.* Vilnius, 2009.
[67] Landsbergis, V., *Lūžis prie Baltijos. Politinė autobiografija.* Vilnius, 1997.

atsiminimai[68], Sąjūdžio metais ar vėliau spaudoje skelbtų tekstų ir įvairiomis progomis sakytų kalbų bei dokumentų rinkiniai[69] ir dienoraščiai[70]. Visuose šiuose tekstuose atsispindi Lietuvos valstybingumo atkūrimo eiga ir specifika, pasaulio ir Maskvos oficialiųjų institucijų reakcija į įvykius Lietuvoje. Kitaip tariant, visi šie šaltiniai, nors dažnai ir subjektyviai, pateikia Sąjūdžio centrinių struktūrų veiklą ir papildo istoriografijoje aptariamas problemas autentiškais pačių įvykių dalyvių prisiminimais. Iš šios masės leidinių norėtųsi išskirti Virgilijaus Čepaičio knygą „Su Sąjūdžiu už Lietuvą“. Knygos autorius, LPS sekretoriato vadovas, nors ir seka bendra istoriografine linija, t. y. aprašo Sąjūdžio veiklą nuo pirmųjų inteligentų sambūrių, klubų iki 1990 m. kovo mėn. 11 d., visgi visą atskirą skyrių – „Sąjūdis kaip organizacija“ paskyrė šio masinio judėjimo struktūros aprašymui. Tiesa, plačiau komentuodamas tik aukščiausias Sąjūdžio struktūras, LPS Seimą bei Seimo tarybą[71]. Apie LPS struktūros svarstymus RIG, kai kurių vietinių Sąjūdžio organizacijų kūrimosi specifiką nemažai informacijos savo dienoraščio puslapiuose pateikia ir Romualdas Ozolas[72].

Per pastaruosius dvidešimt metų pasirodė ir keletas regioninių LPS organizacijų istorijų. Visi šie leidiniai, inicijuoti pačių sąjūdiečių arba tų muziejų darbuotojų, kuriems buvo atiduota vietinio lygmens Sąjūdžio organizacijų medžiaga, atspindi tam tikro rajono Sąjūdžio organizacijos veiklą, sunkumus bei trukdymus, su kuriais buvo susidurta kuriant Sąjūdį palaikančias struktūras. Dalyje jų publikuojamas ir tam tikras kiekis šaltinių (narių sąrašai, veiklos programos ir pan.), leidžiančių spręsti apie kiekybinę bei kokybinę šių LPS struktūrų sudėtį[73].

Iki šiol plačiausiai tirta tik Kauno miesto LPS organizacija, kaip radikalioji LPS pusė, nors konkrečiai tik Kauno Sąjūdžiui skirtų veikalų irgi nėra daug. Sąjūdžiui Kaune skirta tik viena knyga[74]. Joje daugiausia publikuojami Kauno Sąjūdžio dalyvių prisiminimai bei vertinimai apie Sąjūdžio veiklą Kauno mieste, taip pat Sąjūdyje ir/ar su Sąjūdžiu veikusių visuomeninių organizacijų bei klubų dalyvių vertinimai. Knygoje publikuojami ir kai kurie Kauno Sąjūdžio archyviniai dokumentai iš asmeninių Kauno sąjūdiečių archyvų bei pagrindiniai programiniai

---

[68] Landsbergis, V., *Vėl Lietuva. 10 metų.* Vilnius, 2000; *Sąjūdis ateina iš toli. Sąjūdžio iniciatyvinės grupės ir Sąjūdžio Seimo Tarybos narių kalbos, atsiminimai, apmąstymai.* Vilnius, 2008.

[69] Landsbergis, V., *Atgavę viltį. Pertvarkos tekstų knygelė.* Vilnius, 1990; Landsbergis, V., *Laisvės byla.* Vilnius, 1992; *Žygio draugams.* Sud. V. Valiušaitis. Kaunas, 1996; Juozaitis, A., *Ištvermės metai ir A. Brazauskas. 1990–1997 metų politinė patirtis.* Vilnius, 2001; Kalindraitė, R., *Sąjūdžio bylojimai. 1989–1992 metų užrašai.* Vilnius, 2008.

[70] Aliulis, V., *Vieno žąsiaganio istorija. Pasakojimai ir pamąstymai.* Vilnius, 2007; Ozolas, R., *Žvaigždės blėsta auštant. Sugyvenimai, arba 1987–1990 metų dienoraščių puslapiai.* Vilnius, 2007.

[71] Čepaitis, V., Min. veik., p. 257–280.

[72] Ozolas, R., Min. veik., p. 251; 258; 282; 295; 305 ir kt.

[73] Valentukevičius, V., *Sąjūdžio žingsniai Druskininkuose.* Druskininkai, 1998; Striužas, V., *Švenčionių rajono Sąjūdžio ir Atgimimo kronika.* Švenčionėliai, 1998; *Sąjūdis Šilutėje 1988–1998.* Sud. V. Šopis. Klaipėda, 1999; *Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdis Mažeikiuose 1988–1998.* Šiauliai, 2000[?]; Ilgūnas, G., Min. veik.; Verseckaitė, E., *Sąjūdis Šiaulių rajone.* Šiauliai, 2008; Kavoliūnas, A., *Molėtų Sąjūdis.* Molėtai, 2008[?]; Jurevičienė-Skeberdytė, A., *Sąjūdis Vabalninke.* Panevėžys, 2008; Petrauskas, J., *Mitingas prie Minijos. Lietuvos Persitarkymo Sąjūdžio Klaipėdos rajono dalyvių prisiminimai.* Klaipėda, 2008; *Rokiškis ir 20 Sąjūdžio metų. Konferencijos pranešimai.* Sud. O. Mackevičienė. Rokiškis, 2008.

[74] *Lietuvos Sąjūdis Kaune...*

Kauno miesto LPS iniciatyvinės grupės/tarybos 1988–1993 m. dokumentai iš to meto spaudos ar Kauno apskrities archyve saugomos medžiagos[75]. Spaudoje vėlgi minint įvairias sukaktis yra pasirodę keletas straipsnių, susijusių su Kauno Sąjūdžio veikla ar net jo struktūros aprašymu. Tiesa, daugiausia tai pačių sąjūdiečių inicijuoti Kauno Sąjūdžio pristatymai arba interviu su jais, siekiant išsiaiškinti LPS Kauno tarybos radikalumą[76].

Rengiant disertaciją daugiausia naudotasi niekur nepublikuotais Sąjūdžio šaltiniais, kuriuos galima suskirstyti į tris pagrindines grupes: 1) sovietų valdžios institucijų ir represinių struktūrų archyviniai dokumentai apie LPS veiklą; 2) centrinių Sąjūdžio institucijų veiklą ir struktūros kūrimą atspindintys bei 3) vietinio lygmens Sąjūdžio organizacijų archyviniai dokumentai.

Darbe naudota ir Lietuvos ypatingojo archyvo (toliau – LYA) Valstybės saugumo komiteto (toliau – KGB) dokumentų komplekse (f. K-1) Informacinio-analitinio skyriaus, kai kurių rajoninių KGB padalinių surinkta medžiaga bei Lietuvos komunistų partijos (toliau – LKP) Centro komiteto (toliau – CK) (f. 1771) Bendrojo, Organizacinio partinio darbo bei Propagandos ir agitacijos skyrių parengta medžiaga, vienaip ar kitaip aptarianti Sąjūdžio veiklą ar struktūrą. Svarbiausi nagrinėjamai temai buvo KGB skyrių parengti informaciniai pranešimai, ataskaitos apie Sąjūdžio veiklą atskirose Lietuvos regionuose, taip pat kai kurių Sąjūdžio regioninių struktūrų narių sąrašai, kuriuose pateikiama informacija buvo ypač svarbi socialinei Sąjūdžio narių kilmei atskleisti.

Daugiausia informacijos apie LPS vietinio lygmens organizacijas bei Sąjūdžio struktūros kūrimąsi pavyko rasti LPS archyve, kurio viena dalis šiuo metu saugoma Lietuvos Sąjūdžio būstinės archyve (toliau – LSBA), kita – Lietuvos valstybės naujajame archyve (LVNA). Pagrindinė medžiaga, rasta LSBA, – 1998 metais tuometinio Lietuvos Sąjūdžio pirmininko Romo Batūros prašymu jam atsiųsta medžiaga apie LPS veiklą skirtinguose Lietuvos regionuose 1988–1993 metais. Paprastai tai pačių sąjūdiečių rašytos, tam tikros vietovės LPS organizacijos veiklą atspindinčios kronikos arba iniciatyvinių grupių/tarybų veiklą atspindintys dokumentai: protokolai, sąrašai, rezoliucijos ir pan.[77] Dalis jų publikuota anksčiau aptartuose leidiniuose arba išleista

[75] *Lietuvos Sąjūdis Kaune...,* p. 173–215.
[76] Abišala, A., Sąjūdis Kaune. Kas tai? *Kauno aidas*, 1989 m. lapkričio 30–gruodžio 13, nr. 27 (43); Ažubalis A., Ką mąsto Kauno sąjūdžio lyderiai, *Atgimimas,* 1989 12 08–15, nr. 45(58), p. 6; Uoka, K., Kada dirba Sąjūdis?, *Kauno diena,* 1998 birželio 19, nr. 141, p. 25; Čekutis, R., Kauno Sąjūdis: radikalumas prieš racionalizmą?, *Atgimimas*, 2003 m. gegužės 16–22 d., nr. 19 (750).
[77] Šveistienė, E., *Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio Baisogalos grupės veikla 1988–1993 metais; Lietuvos Sąjūdis. Kupiškis. Įvykių kronika; Lietuvos Sąjūdis. Pakruojo rajonas;* Baltuškaitė, A., *Rokiškio rajono Atgimimo laikotarpio įvykių datos; Trumpa LS Šilutės skyriaus, jo Tarybos veikla 1988–1990 metais;* Dzedulionis, V., *Apie Vilniaus rajono Sąjūdžio tarybos veiklą*; *Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio Zarasų rajono skyriaus 1988–1991 metų veiklos kronika* ir kt.

atskirai[78]. Šiame archyve taip pat saugoma ir Vilniaus miesto LPS tarybos 1988 bei dalies 1989 metų ir Seimo Tarybos posėdžių protokolai. Nors pirmieji RIG posėdžiai, pačių RIG narių teigimu, nebuvo protokoluojami, dalį jų šiame archyve pavyko rasti. Tiesa, medžiaga, esanti Lietuvos Sąjūdžio būstinėje, nėra sutvarkyta istorikams įprastu būdu, dėl to nuorodose pateiksime tik ant segtuvų, kuriuose sudėti vienokie ar kitokie dokumentai, esantį užrašą bei lapo numerį, jei dokumentas numeruotas. Dalis LPS archyvo bylų, susijusių su LPS struktūros kūrimu iki Steigiamojo suvažiavimo, LPSS bei LPSS tarybos veiklos dokumentai iš Lietuvos Sąjūdžio būstinės buvo perduoti į LVNA (f. 10).

Nemažą dalį darbe naudojamos medžiagos pavyko rasti Kauno[79], Šiaulių[80] bei Telšių[81] apskričių archyvuose. Keletas vietinio lygmens LPS organizacijų archyvų yra perduoti muziejams, bibliotekoms ar vis dar saugomi asmeniniuose archyvuose. Zanavykų bei Rokiškio krašto muziejuose pavyko rasti Šakių bei Rokiškio rajonų LPS organizacijų archyvinę medžiagą. Deja, kaip ir Lietuvos Sąjūdžio būstinėje saugomi dokumentai, ši medžiaga nėra sutvarkyta ir tikslesnių nuorodų pateikti neįmanoma. Dar vienos Pasvalio Sąjūdžio organizacijos medžiaga yra perduota į Pasvalio Mariaus Katiliškio apskrities bibliotekos rankraštyną[82] (f. 58).

Trakų bei Plungės rajonų dokumentai gauti iš Romualdo Lanko bei Zitos Paulauskaitės asmeninių archyvų. Darbe naudojamasi ir Klaipėdos miesto LPS tarybos posėdžių protokolais, tiksliau, jų kopijomis, kurias disertacijos rengimo periodui paskolino Kostas Kaukas. Beje, šios kopijos yra vieninteliai likę dokumentai, nušviečiantys Klaipėdos Sąjūdžio veiklą. Protokolų originalai, kaip ir visas likęs archyvas, yra dingę. Kaip pasakojo kai kurie Klaipėdos sąjūdiečiai, 1991 m. sausio įvykių bei rugpjūčio pučo metu visas archyvas atskiromis dalimis buvo išvežtas iš Klaipėdos miesto LPS būstinės patalpų. 1992 m. dalis jo buvo grąžinta Lietuvos Sąjūdžio Klaipėdos tarybai, tačiau iki šių dienų neišliko. Mažosios Lietuvos istorijos muziejaus fonduose (toliau – MLIM fondai) esanti medžiaga leidžia teigti, jog 1992 m. dar egzistavo nemaža dalis archyvo, kurį Nijolė Laužikienė (buvusi Klaipėdos miesto LPS tarybos sekretorė) perdavė tuometiniams Sąjūdžio lyderiams. Tarp perduotų dokumentų buvo šešios miesto tarybos protokolų knygos, 1988 ir 1990 metų konferencijų medžiaga, rėmimo grupių ir tarybos narių sąrašai, pranešimai apie rėmimo grupių įsikūrimą ir t. t.[83]

---

[78] Urbikienė, S., *Dirbom, dirbam ir dirbsim, tikėdami Lietuvos ateitimi. LS Kelmės skyriaus dešimtmečio istorija,* tas pats – *Išsivadavimas...,* p. 560–566; Valentukevičius, V., *Sąjūdžio žingsniai Druskininkuose*, tas pats – Valentukevičius, V., Min. veik. ir kt.

[79] Kauno apskrities archyvas (toliau – KAA), f. 2058, ap. 1. *Lietuvos Sąjūdžio Kauno taryba*.

[80] Šiaulių apskrities archyvas (toliau – ŠAA), f. 1063, ap. 1. *Lietuvos Sąjūdžio Šiaulių miesto taryba*.

[81] Telšių apskrities archyvas (toliau – TAA), f. 733, ap. 1. *Lietuvos Sąjūdžio Telšių rajono taryba.*

[82] Pasvalio Mariaus Katiliškio viešosios bibliotekos rankraštynas (toliau – PMKVBR), f. 58. *Pasvalio Sąjūdis.*

[83] Išsaugotų dokumentų perdavimo Lietuvos Sąjūdžio Klaipėdos tarybai protokolo kopija su priedais. *MLIM fondai,* inv. nr. 62.226.

1. Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio struktūra ir organizacinė veikla

1.1. Sąjūdžio organizacinės struktūros modelio svarstymai

1.1.1. Sąjūdžio organizacinė struktūra iki Steigiamojo suvažiavimo

Apie pirmuosius struktūros kūrimo bandymus galime spręsti tik iš kai kurių RIG narių užuominų prisiminimuose ar pirmųjų „Sąjūdžio žinių“ numerių. Romualdo Ozolo užrašuose esančios užuominos leidžia teigti, jog pirmi bandymai apibrėžti Sąjūdžio struktūrą vyko jau kitą dieną po LPS Iniciatyvinės grupės sukūrimo – 1988 m. birželio mėn. 4 d.[84] Tiesa, tą dieną RIG nario Artūro Skučo su kitais aptartas struktūros modelis R. Ozolo neįtikino: kaip galima spręsti iš jo užrašų, buvo parengtas neatsižvelgiant į tai, kad Mokslų akademijos salėje 1988 m. birželio 3 d. buvo sukurta ne Vilniaus ar kokios žinybos, o nacionalinė (respublikinė) iniciatyvinė grupė[85]. Struktūros kūrimas R. Ozolo iniciatyva buvo atidėtas artėjančiam RIG posėdžiui[86]. Kaip galime spręsti iš pirmojo RIG posėdžio protokolo, jame tikrai buvo numatytas svarstyti klausimas dėl naujų narių kooptavimo į „tarybą“[87]. Tiesa, tą dieną šis dienotvarkės klausimas aptartas nebuvo. Po kelių dienų – birželio 10 d. R. Ozolas buvo informuotas, jog Arvydas Juozaitis, A. Skučas bei Algirdas Kaušpėdas įkūrė frontą Kaune[88], o jau 1988 m. birželio 13 d. vykusio RIG susitikimo su visuomene metu buvo pranešta apie besikuriančias rėmimo grupes įmonėse bei įstaigose ir išrinktą LPS Kauno rėmimo grupę[89]. 1988 m. birželio 17 d. Rašytojų sąjungoje įvyko Sąjūdžio RIG ir LKP CK sekretoriaus Liongino Šepečio susitikimas[90], kurio metu šis pranešė, jog Centro komitetas nenori, kad Sąjūdžio rėmimo grupės kurtųsi darbo kolektyvuose, o būtų steigiamos tik teritoriniu pagrindu[91]. Pareiškimas iškart sulaukė didžiulio RIG narių nepasitenkinimo. L. Šepečiui buvo pasakyta, jog respublikinės iniciatyvinės grupės nariai negali drausti rėmimo grupėms steigtis ten, kur jos nori, nes Sąjūdžio RIG yra tik koordinatoriai[92]. Kaip minėta tekste anksčiau, tuo metu Sąjūdį remiančių grupių steigimasis Vilniaus darbo kolektyvuose jau tikrai buvo prasidėjęs, maža to, buvo įsteigta ir Kauno miesto LPS rėmimo grupė, kitaip tariant, LPS struktūrą jau buvo pradėta

[84] Ozolas, R., Min. veik., p. 244.
[85] Ten pat, p. 244.
[86] Ten pat, p. 244.
[87] Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio iniciatyvinės grupės posėdžio, įvykusio 1988 06 08, protokolas, *LSBA*. Nors protokole ir kalbama apie *tarybos* papildymą, manytume, jog visgi tą dieną turėjo būti kalbama apie respublikinės iniciatyvinės grupės papildymą.
[88] Ozolas, R., Min. veik., p. 250.
[89] Visuomenės susitikimo su LPS Iniciatyvine grupe, įvykusio 1988 m. birželio mėn. 13 d., stenograma. *Sąjūdžio žinios*, *1988 06 13, nr. 1, p. 5.*
[90] Susitikimas su L. Šepečiu. *Sąjūdžio žinios,* 1988 06 28, nr. 3, p. 11.
[91] Ozolas, R., Min. veik., p. 257.
[92] Ten pat, p. 257–258.

kurti, o RIG šiame procese ne visada atliko tik koordinavimo funkciją. Bendro sutarimo, kokia turėtų būti Sąjūdžio struktūra, kurį laiką nebuvo net tarp RIG narių, o netrukus pradėjus steigtis naująjį judėjimą palaikančioms rėmimo grupėms, penktajame „Sąjūdžio žinių“ numeryje po A. Skučo straipsnio „Ar turime kitą alternatyvą?“ pasirodė žinutė su telefono numeriu, kuriuo buvo galima užregistruoti įkurtas rėmimo grupes[93]. LPS respublikinės iniciatyvinės grupės narių skaičiaus didinimo buvo atsisakyta bei nuspręsta leisti kurtis palaikančioms struktūroms tiek kituose Lietuvos miestuose, rajonuose, tiek gamyklose, įstaigose bei darbo kolektyvuose, vėliau tai sujungiant į vientisą struktūrą.

Pirmasis LPS struktūros modelis buvo pateiktas „Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio veiklos principų projekte“:

„*Sąjūdžiui vadovauja ir rėmimo grupių veiklą telkia Taryba, turinti juridinio asmens teises. Iki pirmosios Sąjūdžio konferencijos Tarybos funkcijas vykdo steigiamajame susirinkime išrinkta iniciatyvinė grupė. Taryba perrenkama kiekvienos konferencijos metu. Sąjūdžio grupės steigiamos darbo kolektyvuose bei organizacijose, jos jungia aktyviausius persitvarkymo sąjūdžio šalininkus, padeda įgyvendinti Sąjūdžio tikslus. Probleminės komisijos jungia tam tikros srities specialistus, sprendžiant neatidėliotinas visuomenės gyvenimo problemas respublikoje*“[94].

Manydami, jog ši struktūra buvo skirta ne tik RIG, bet ir kitoms jau susikūrusioms ir/ar besikuriančioms Sąjūdį palaikančioms grupėms, galime teigti, kad vietinio lygmens LPS struktūra turėjo atrodyti taip:

Sąjūdžio *konferencija* – aukščiausias LPS struktūrinis darinys, kuriame turėjo būti renkamos teritorinės Sąjūdžio tarybos;

Tarybos – kaip numatyta struktūroje, būtų buvusios nuolat perrenkami, teritoriniai, t. y. miestų ar rajonų vadovaujantys LPS organai, be visa ko, koordinuojantys ir rėmimo grupių veiklą;

Rėmimo grupės – pastovios, nuolat veikiančios struktūros, jungiančios LPS šalininkus tam tikrame darbo kolektyve ar organizacijoje.

Atskiroms problemoms spręsti Sąjūdžio struktūroje galėjo būti kuriamos *probleminės komisijos*, jungiančios tam tikros srities specialistus, reikia manyti, tik iš Sąjūdžio šalininkų tarpo.

Iki pirmųjų konferencijų tarybų funkcijas vykdyti turėjo *iniciatyvinės grupės*, išrinktos steigiamajame susirinkime. Jos jau kūrėsi didžiuosiuose Lietuvos miestuose, o po 1988 m. liepos 9 d. mitingo Vingio parke pradėjo kurtis ir kitose respublikos vietose.

Taigi iki Steigiamojo suvažiavimo LPS veiklą koordinavo:

1) Lietuvos mastu – LPS respublikinė iniciatyvinė grupė, išrinkta 1988 m. birželio 3 d.;

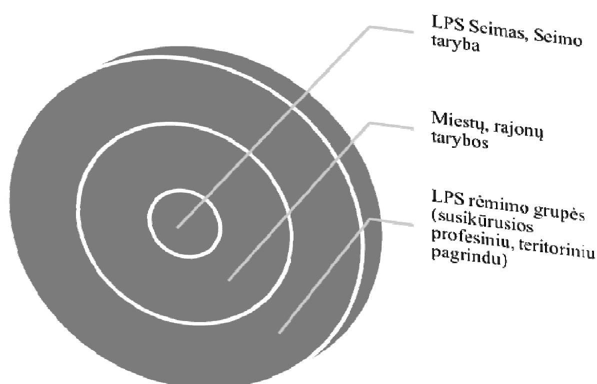
[93] Skučas, A., Ar turime kitą alternatyvą? Mintys po mitingo. *Sąjūdžio žinios,* 1988 07 04, nr. 5, p. 21.
[94] Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio veiklos principai (projektas). *Sąjūdžio žinios,* 1988 07 07, nr. 6, p. 27.

2) vietiniu lygmeniu – miestų, rajonų iniciatyvinės grupės, kurių steigimasis prasidėjo su Sąjūdžio Kauno iniciatyvinės grupės išrinkimu;

3) mažesnėse gyvenvietėse bei darbo kolektyvuose – LPS rėmimo grupės, kurias kurtis savo veiklos teritorijoje skatino miesto, rajono iniciatyvinių grupių nariai ir/ar jos kūrėsi atsiliepdamos į RIG grupės narių raginimus.

Grafiškai LPS struktūra galėtų būti pavaizduota taip (grafiko „žiedų" dydis netiesiogiai atitinka LPS vietinio lygmens organizacijų skaičių bendroje Sąjūdžio struktūroje):

1 grafikas. LPS struktūra.

Artėjant Steigiamajam suvažiavimui „Sąjūdžio žiniose" buvo pateikta nauja organizacinė Sąjūdžio struktūra[95], kurioje nurodoma, jog aukščiausias sprendžiamasis Sąjūdžio organas yra *Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio suvažiavimas* – šaukiamas kasmet. Suvažiavimuose turėjo būti priimamos programos, įstatai, išrenkama dalis Seimo narių bei tvirtinama išrinkta Taryba. Suvažiavime turėjo posėdžiauti apie 1000 delegatų. Delegatų išrinkimo principas turėjo būti profesinis (Vilniuje ir Kaune), teritorinis (kituose miestuose ir rajonuose) ir pagal rinkėjų priklausymą visuomeniniams judėjimams, t. y. dalis vietų LPS Suvažiavime buvo skirta Žaliųjų judėjimui, dvasininkijai bei kitiems tuo metu Lietuvoje veikusiems neformaliems susivienijimams[96].

Sąjūdžio Seimas (toliau – LPSS), šaukiamas triskart per metus, turėjo nustatyti Sąjūdžio veiklos kryptis bei metodus, išrinkti 25 asmenų Tarybą. Seimas turėjo posėdžiauti triskart per

[95] Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio organizacinė struktūra. *Sąjūdžio žinios,* 1988 10 20, nr. 47, p. 187.
[96] Ten pat, p. 187.

metus, spręsti visai Lietuvai aktualius klausimus. Sprendimai jame turėjo būti priimami paprasta balsų dauguma, dalyvaujant ne mažiau kaip 2/3 Seimo narių[97].

Savo ruožtu *LPS (Seimo) Taryba* – svarbiausias nuolat veikiantis kolegialus Sąjūdžio organas, įgyvendinantis jo programą Lietuvoje, sudarantis komisijas bei kitus darbo organus ir koordinuojantis jų veiklą. Tarybos nutarimai turėjo būti priimami ta pačia kaip ir Seimo tvarka – paprasta balsų dauguma. Atkreiptinas dėmesys, kad šiame struktūros modelyje nurodoma, jog kiekvienam LPS Tarybos posėdžiui yra renkamas atskiras pirmininkas[98].

Pirminis Sąjūdžio struktūrinis vienetas pagal šią struktūrą – *LPS grupė*, veikianti pagal programą, sudarytą remiantis bendrąja Sąjūdžio programa ir įstatais. Grupės galėjo būti kuriamos pagal teritorijas, darbo vietą, profesiją, veiklos tikslą. Grupėse turėjo būti sudaromas aktyvas tvarkyti einamiesiems reikalams, palaikyti ryšiams su Sąjūdžio grupėmis ir kitais struktūriniais vienetais. Grupių aktyvai, susirinkę į rajono (miesto) konferenciją, turėjo išsirinkti komitetą (tarybą) grupių veiklai koordinuoti[99].

Palyginus su pirmąja LPS struktūra, šioje atsiranda trys naujos renkamos Sąjūdžio institucijos: Suvažiavimas, Seimas ir LPSS Taryba. Vietinio lygmens struktūra iš principo liko nepakitusi: konferencijos, jose išrinktos tarybos bei LPS grupės.

Šioje struktūroje jau nurodomas ir delegatų išrinkimo į Sąjūdžio Suvažiavimą principas: didžiuosiuose miestuose jis buvo profesinis, o mažesniuose teritorinis. Tą paaiškinti įmanoma susikūrusia skirtinga vietinio lygmens Sąjūdžio struktūra: didžiuosiuose miestuose daugumos Sąjūdžio dalyvių veikla pasireiškė per rėmimo grupes, sukurtas profesiniu pagrindu, t. y. tų miestų gamyklose, įstaigose, mokyklose ir t. t., o mažesnėse Lietuvos vietovėse, nors LPS struktūra buvo analogiška didžiųjų miestų struktūrai, visgi čia didžioji dalis Sąjūdžio dalyvių veikė teritoriniu pagrindu sukurtose rėmimo grupėse. Plačiau apie LPS vietinio lygmens struktūrą ir skirtumus bus rašoma kituose šio darbo skyriuose.

---

[97] Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio organizacinė struktūra. *Sąjūdžio žinios,* 1988 10 20, nr. 47, p. 187.
[98] Ten pat, p. 187.
[99] Ten pat, p. 187.

1.1.2. Galutinis LPS struktūros modelis

Pasirengimas suvažiavimui RIG viduje prasidėjo 1988 m. rugsėjo pradžioje. Jam rengti buvo sukurtas atskiras organizacinis komitetas, kurio pirmininku tapo Alvydas Medalinskas, pavaduotoju – Petras Vaitiekūnas. Sekretoriatą sudarė: Arūnas Grumadas, Saulius Pečeliūnas, Rimantas Skirmantas[100]. Suvažiavimo organizacinio komiteto sekretoriatui iki spalio 5 d. apie įsisteigimą turėjo pranešti visos vietinio lygmens Sąjūdžio struktūros.

Steigiamojo suvažiavimo data iš pradžių buvo numatytas antrasis spalio mėnesio sekmadienis, praėjus lygiai savaitei po Estijos liaudies fronto suvažiavimo, tačiau ji buvo atidėta iki 1988 m. spalio 22–23 d.[101] Pagrindinė to priežastis buvo Sąjūdžio dokumentų rengimas. Numačius, kad LPS programą bei įstatus gali priimti tik visuotinis judėjimo suvažiavimas, juos dar reikėjo spėti parengti bei išplatinti spaudos priemonėse, paliekant bent porą savaičių viešai diskusijai, kad valdžia neturėtų preteksto suvažiavimo nutarimus, kaip neapsvarstytus iš anksto, paskelbti negaliojančiais[102]. Be to, anot V. Čepaičio, buvo akivaizdu – norint, kad suvažiavimas iš viso įvyktų ir Sąjūdžiui būtų leista veikti toliau, reikėjo sudaryti regimybę, jog Sąjūdis nenukrypsta nuo pertvarkos diktuojamų rėmų[103].

LPS programai parengti buvo sukurta programos redagavimo grupė iš 9 RIG narių. Joje nuolat dalyvaudavo ir keli ne respublikinės iniciatyvinės grupės nariai: ekonomistas Kazimieras Antanavičius bei Kauno LPS iniciatyvinės grupės narys Česlovas Stankevičius[104]. Šio dalyvavimas, ko gero, buvo nulemtas kelių priežasčių. Iki to laiko kituose miestuose bei rajonų centruose įsikūrusios iniciatyvinės grupės buvo labiau linkusios nekonfrontuoti su vietine valdžia ir be centro (RIG) paraginimo jokių didesnių akcijų neorganizuoti. Be to, pati RIG pirmaisiais veiklos mėnesiais buvo linkusi dirbti labiau pogrindžio sąlygomis – politinių klausimų viešai nesvarstyti, o aptarinėti neoficialiuose pokalbiuose, į kuriuos ne visada patekdavo ir LPS struktūrų atstovai[105]. O štai Kauno iniciatyvinė grupė nuo pat savo įsikūrimo pradžios aktyviai dalyvavo formuojant net ir bendrus LPS strateginius tikslus bei programą.

1988 metų liepos 7 dieną „Sąjūdžio žinių“ 7 numeryje buvo paskelbtas RIG parengtas Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio veiklos principų projektas[106]. Tą pačią dieną Kauno iniciatyvinėje

[100] Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio Steigiamojo suvažiavimo organizacinis komitetas. *PMKBR*, f. 58.
[101] Čepaitis, V., Min. veik., p. 115.
[102]ten pat, p. 116.
[103] Ten pat, p. 126.
[104] Ten pat, p. 117.
[105] Kačinskas, V., Prieš dešimt metų. *Išsivadavimas...,* p. 44–45.
[106] Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio veiklos principai (projektas). *Sąjūdžio žinios,* 1988 07 07, nr. 7, p. 27.

grupėje jau buvo parengtas kauniečių variantas[107], kuris išspausdintas 1988 metų liepos 14 dienos „Sąjūdžio žinių“ numeryje[108].

Sąjūdžio programa buvo pradėta svarstyti 1988 m. rugsėjo 12 d., pirmi kai kurių skyrių projektai buvo pristatyti visuomenei jau kitą dieną[109]. Galutinis projektas, atrodo, buvo baigtas iki 1988 m. spalio 15 d.[110] V. Čepaičio, vieno iš programos rengimo grupės narių, teigimu, daugiausia ginčų bent iš Kauno sąjūdiečių pusės kilo dėl pirmojo programos skyriaus „Bendrieji principai“. Tačiau daugumos balsų persvara buvo paliktas toks pradinis šio skyriaus sakinys:

„1. Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdis (toliau – Sąjūdis) yra savaveiksmis politinis judėjimas, kuris remia ir gilina Tarybų Sąjungos Komunistų partijos vadovybės pradėtą socialistinės visuomenės persitvarkymą demokratijos ir humanizmo pagrindais“[111].

Kauno LPS iniciatyvinės grupės siūlyme šis sakinys turėjo būti:

„1. Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdis (toliau – Sąjūdis) yra nepriklausomas Lietuvos TSR piliečių visuomenės politinės veiklos ir iniciatyvos pasireiškimo būdas. Šia prasme Sąjūdis laikytinas savaveiksme visuomenės organizacija“[112].

Dar vienas ne mažiau diskusijų sulaukęs, tik šį kartą įstatuose esantis punktas – Sąjūdžio dalyvių narystė. Kurį laiką RIG buvo svarstomas variantas, gal reikėtų pasirinkti Latvijos liaudies fronto variantą ir įvesti griežtą narystę. Neapsisprendus, šį klausimą buvo nutarta pateikti balsavimui Suvažiavimo metu[113]. Steigiamajame suvažiavime balsų dauguma visgi nuspręsta griežtos narystės neįvedinėti[114].

Kaip numatyta Sąjūdžio įstatuose, Suvažiavime turėjo būti išrinkta nauja LPS „vadovybė“, Sąjūdžio RIG turėjo pakeisti LPSS ir jo Taryba. Šis klausimas paskutiniais RIG egzistavimo mėnesiais nedavė ramybės ne vienam jos nariui. Posėdžiuose net buvo prieita susitarimo, kad visa RIG vėl būtų išrinkta, tik jau kaip Sąjūdžio Seimo taryba. Tačiau ši idėja – patiems pasiūlyti Sąjūdžio suvažiavimui perrinkti RIG visą sudėtį jau kaip LPSS tarybą – buvo gana greitai atmesta kaip nedemokratiška. Be to, dauguma laikėsi nuomonės, kad 35 nariai yra per didelis skaičius vykdomajai institucijai. Viename iš posėdžių nubalsuota, kad būsimąją tarybą sudarys 25 nariai. Galiausiai ir šis klausimas paliktas spręsti Suvažiavimui[115].

---

[107] Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio veiklos programa (Kauno iniciatyvinėje grupėje paruoštas projektas). *KAA*, f. 2058, ap. 1, b. 1, l. 1–2.
[108] Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio veiklos principai (projektas). *Sąjūdžio žinios,* 1988 07 14, nr. 8, p. 31–32.
[109] Čepaitis, V., Min. veik., p. 117.
[110] Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio bendroji programa. *Atgimimas,* 1988 m. spalio mėn. 15, nr. 3, p. 6.
[111] Čepaitis, V., Min. veik., p. 117–118.
[112] Stankevičius, Č.,76Ališauskas, V., Pasiūlymai dėl Įstatų projekto. *Lietuvos persitvarkymo sąjūdis. Steigiamasis suvažiavimas...,* p. 291–292.
[113] Čepaitis, V., Min. veik., p. 115–116.
[114] *Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdis. Steigiamasis suvažiavimas...,* p. 134–135.
[115] Čepaitis, V., Min. veik., p. 125.

1988 m. rugsėjo 6 d. RIG posėdyje pasiūlyta ir rinkimų į būsimą Sąjūdžio Seimą sistema. Numatyta, kad Seimą sudarys apie 200 narių, o juos turėjo išrinkti LPS rėmimo grupių atstovai miestų, rajonų sueigose[116].

Taigi RIG iki 1988 m. spalio mėnesio savo darbą buvo atlikusi – Steigiamajam Sąjūdžio suvažiavimui, kiek nuo jos priklausė, buvo pasirengta. Visas likęs darbas – rėmimo grupių registravimasis, delegatų ir deputatų į Seimą rinkimas – dabar priklausė nuo vietinio lygmens Sąjūdžio struktūrų.

Iki Steigiamojo Sąjūdžio suvažiavimo nusistovėjo ar buvo baigtas kurti ir galutinis LPS struktūros modelis, kuris ir buvo patvirtintas Suvažiavimo metu.

Pagal Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio Steigiamajame suvažiavime priimtą organizacinę struktūrą[117] Lietuvos persitvarkymo sąjūdį sudarė:

1. Renkami ir pagalbiniai organai: grupių ir jų susivienijimų tarybos bei vietiniai teritoriniu principu renkami Sąjūdžio organai: miestų, rajonų, kraštų sueigos (konferencijos), tarybos ir iždo komisijos.

2. Bendrieji organai: Sąjūdžio suvažiavimas, Seimas, Seimo Taryba, Sąjūdžio iždo komisija.

3. Koordinaciniai centrai, komisijos ir kiti pagalbiniai organai, veikiantys prie renkamųjų Sąjūdžio organų[118].

Pagal Sąjūdžio Steigiamajame suvažiavime priimtus įstatus LPS struktūra buvo (iš viršaus į apačią):

Sąjūdžio suvažiavimas – aukščiausias Sąjūdžio veiklos valdymo ir derinimo organas, kuris turėjo būti šaukiamas ne rečiau kaip kartą per dvejus metus. Suvažiavime galėjo būti priimami, keičiami ir papildomi Sąjūdžio įstatai, programos, rezoliucijos; renkamas ir tvirtinamas Sąjūdžio Seimas; tvirtinama Seimo išrinkta Taryba; išklausomos Tarybos bei Iždo komisijos ataskaitos, įvertinamas jų darbas.

Sąjūdžio Seimas – renkamas suvažiavimo metu, turėjo spręsti visus tarp suvažiavimų iškilusius veiklos klausimus Respublikos mastu. LPS Seimas turėjo būti šaukiamas ne rečiau kaip keturiskart per metus. Seime turėjo būti renkama Seimo Taryba, sudaromos Sąjūdžio komisijos, tvirtinami Tarybos sudaryti darbo organai, numatomas Sąjūdžio lėšų panaudojimas, tvirtinami – finansinės veiklos metiniai balansai, tarp Seimo sesijų priimti Tarybos nutarimai.

Sąjūdžio Seimo Taryba – nuolat veikiantis kolegialus Sąjūdžio vadovas, atsakingas Sąjūdžio Seimui ir Sąjūdžio suvažiavimui. Taryba turėjo organizuoti, derinti Sąjūdžio grupių ir

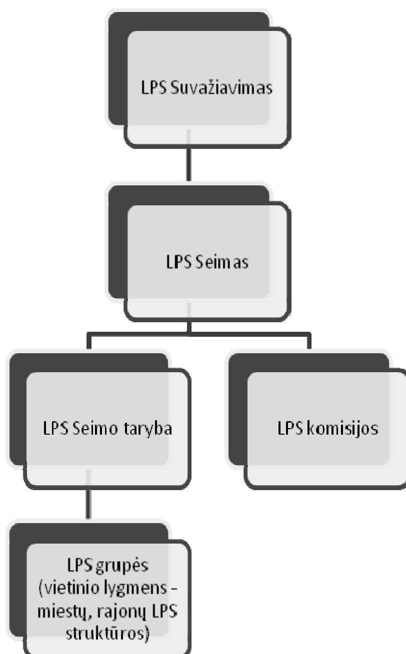
[116] Čepaitis, V., Min. veik., p. 116.
[117] Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio įstatai. *Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdis. Steigiamasis suvažiavimas...,* p. 197–202.
[118] Ten pat, p. 199.

susivienijimų veiklą Lietuvos mastu, formuoti strateginius ir taktinius Sąjūdžio programos įgyvendinimo kelius. Taryba sudarė Sąjūdžio respublikinį koordinacinį centrą, steigė komisijas, skyrė Sąjūdžio iždininką.

Sąjūdžio komisijos – Sąjūdžio Seimo arba Seimo Tarybos sudaryti konkrečių problemų mokslinio ir praktinio pobūdžio organai[119].

Sąjūdžio grupė – pirminė nuolat veikianti ne mažiau kaip penkių žmonių Sąjūdžio grandis, susidariusi savarankišku žmonių susivienijimo pagrindu. Sąjūdžio grupės telkimosi principai buvo: teritorinis, profesinis, vykdomos veiklos ir kt. Darbo kolektyvuose veikiančios grupės negalėjo į savo tarybas rinkti savo įstaigos, įmonės ar organizacijos administracinio ir partinio aparato atstovų. Sąjūdžio grupės laisvai pasirinktu principu galėjo jungtis į susivienijimus. Susivienijimai savo veiklai koordinuoti ir valdyti galėjo rinkti koordinacinį centrą ar tarybą[120].

Schema Nr. 1. LPS struktūra pagal Sąjūdžio Steigiamajame suvažiavime priimtus įstatus (iš viršaus į apačią)

Vietiniame lygmenyje Sąjūdžio struktūra iš principo atitiko anksčiau pateiktą Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio struktūrą:

[119] Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio įstatai. *Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdis. Steigiamasis suvažiavimas...*, p. 200–201.
[120] Ten pat, p. 199–201.

– *miesto, rajono, krašto sueiga (konferencija)* buvo, kaip ir Sąjūdžio suvažiavimas, aukščiausias atitinkamo masto Sąjūdžio veiklą derinantis organas, šaukiamas ne rečiau kaip kartą per metus. Joje turėjo būti renkamos vietinio lygmens (miesto, rajono arba krašto) tarybos, iždo komisija; renkami ir atšaukiami Sąjūdžio Seimo nariai; renkami delegatai į Sąjūdžio suvažiavimą; sprendžiami svarbiausi miesto, rajono, krašto Sąjūdžio veiklos klausimai; koordinuojamos respublikinės Sąjūdžio akcijos sau pavaldžioje teritorijoje; priimamos, keičiamos ir papildomos savos programos, kurios, beje, turėjo atitikti Bendrąją Sąjūdžio programą, priimtą Sąjūdžio suvažiavime;

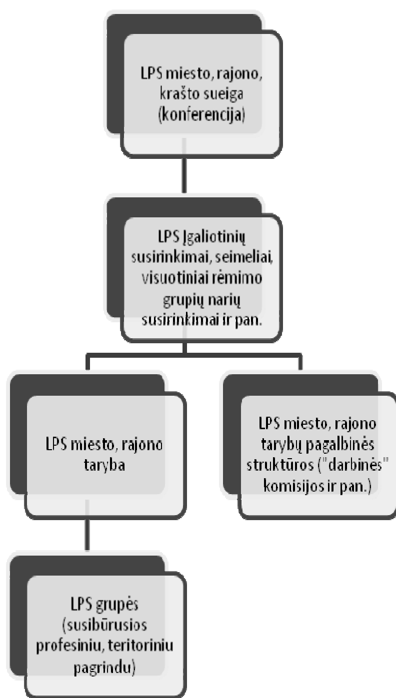
– *miesto, rajono arba krašto taryba* – kolegialus nuolat veikiantis Sąjūdžio organas, savarankiškai sprendžiantis Sąjūdžio programos įgyvendinimo problemas savo teritorijoje, koordinuojantis Sąjūdžio grupių veiklą[121];

– *rėmimo grupės* – susikūrusios tam tikro miesto ar rajono darbo kolektyvuose bei mažesnėse gyvenvietėse.

Vietinio lygmens Sąjūdžio Seimo analogais reikėtų laikyti *įgaliotinių susirinkimus*, *seimelius* ar *visuotinius rėmimo grupių narių susirinkimus*[122]. Realiai, Sąjūdžio politiniams siekiams evoliucionuojant pakankamai greitai, miesto, rajono, krašto sueigų (konferencijų) funkcijas vykdė vietinio lygmens Sąjūdžio tarybos, t. y. jos sprendė svarbiausius veiklos klausimus, vykdė respublikines akcijas sau pavaldžioje teritorijoje, o šių veiklą kontroliavo ir/arba jos apie nuveiktus darbus atsiskaitydavo bei ryšius su grupėmis ir grupių susivienijimais palaikydavo per grupių ir grupių susivienijimų įgaliotinius ir jų susirinkimą[123]. Kai kuriuose miestuose, pavyzdžiui, Kaune, tokie įgaliotinių susirinkimai buvo aukščiausia Sąjūdžio valdžia. Anot Algirdo Patacko, vieno iš Kauno miesto iniciatyvinės grupės narių, kol LPS Kauno iniciatyvinės grupės nutarimų nepatvirtindavo įgaliotinių susirinkimas – jie neįsigaliodavo[124].

[121] Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio įstatai. *Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdis. Steigiamasis suvažiavimas...,* p. 199–200.
[122] Čepaitis, V., Min. veik., p. 263.
[123] Lietuvos Sąjūdžio veiklos Klaipėdos mieste reglamentas (projektas). *MLIM fondai,* nr. 62.222, l. 2.
[124] Patackas, A., Sąjūdis ir Kaunas – abu labu tokiu. *Lietuvos Sąjūdis Kaune...*, p. 35.

Schema Nr. 2. LPS vietinio lygmens struktūra (iš viršaus į apačią)

LPS organizacinė struktūra, kokia ji priimta LPS Steigiamajame suvažiavime, buvo trijų pakopų:

1. *Bendrieji ar aukščiausi renkami Sąjūdžio organai (Sąjūdžio suvažiavimas, Seimas, Seimo Taryba), kurie koordinavo LPS veiklą Lietuvos mastu*[125]*;*

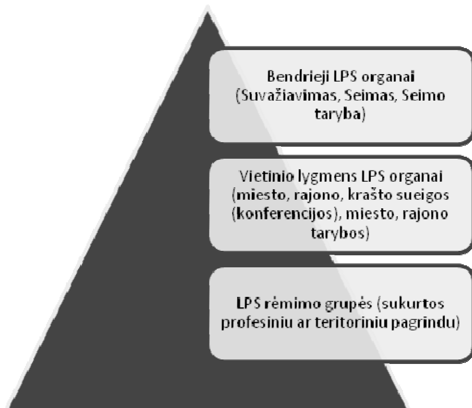
2. *Vietinio lygmens renkami Sąjūdžio organai (miesto, rajono, krašto sueiga (konferencija), miesto, rajono arba krašto taryba), koordinavę LPS veiklą savo teritorijoje*[126]*;*

3. *LPS rėmimo grupės – pastovios, susidariusios savarankišku žmonių susivienijimo pagrindu, vykdančios Sąjūdžio programą*[127] *savo darbovietėse ar gyvenamoje vietovėje, bet kaip kito didesnio teritorinio vieneto – miesto, rajono LPS tarybų – rėmimo grupės.*

Šią hierarchinę LPS struktūrą, priimtą Steigiamajame suvažiavime, grafiškai galima įsivaizduoti taip:

[125] Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio įstatai. *Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdis. Steigiamasis suvažiavimas...*, p. 200–201.
[126] Ten pat, p. 199–200.
[127] Ten pat, p. 200.

2 grafikas. Galutinė LPS struktūra

LPS struktūros kūrimasis buvo baigtas 1988 m. lapkričio 25 d., išrinkus Sąjūdžio Seimo Tarybos pirmininką bei jo pavaduotoją[128]. Savo ruožtu Steigiamajame suvažiavime susirinkę vietinio lygmens struktūrų delegatai išrinko tik Sąjūdžio Seimą ir Seimo Tarybą. Tai leidžia teigti, kad vietinio lygmens struktūrų kūrimasis, prasidėjęs nuo Sąjūdžio Kauno miesto iniciatyvinės grupės išrinkimo 1988 m. birželio 10 d. bei iki to laiko įsisteigusių rėmimo grupių Vilniaus moksliniuose institutuose[129], su tam tikromis išlygomis baigėsi dar iki Steigiamojo suvažiavimo. Kitaip tariant, pagrindinis LPS kaip organizuoto judėjimo kūrimasis su tam tikromis išimtimis vyko nuo 1988 m. birželio iki spalio mėnesio. Vietinio lygmens struktūra, kokia ji buvo apibrėžta LPS Įstatuose, dar iki Steigiamojo suvažiavimo buvo susiformavusi savaime, o Suvažiavimo delegatai ją tik formaliai įteisino.

[128] Šepetys, N., Pabudome ir kelkimės: keli etiudai apie Sąjūdžio vaikystę. *Naujasis židinys–Aidai,* 2003 05, nr. 5, p. 226.
[129] Visuomenės susitikimo su LPS Iniciatyvine grupe, įvykusio 1988 m. birželio mėn. 13 d., stenograma. *Sąjūdžio žinios*, 1988 06 13, nr. 1, p. 5.

1.2. Centrinės Lietuvos persitvarkymo Sąjūdžio struktūros

1.2.1. Respublikinė iniciatyvinė grupė

1988 m. birželio 3 d. žymi naujo judėjimo Lietuvoje pradžią. Lietuvos persitvarkymo sąjūdis, kurio RIG ir buvo išrinkta minėtą dieną, yra įvardijamas kaip naujasis tautinis judėjimas, kurių tuo metu Tarybų Sąjungoje bei kitose Vidurio Rytų Europos šalyse buvo ne vienas (Estijos, Latvijos, Ukrainos ir kt. liaudies frontai)[130]. LPS gimimą Vilniuje lėmė tai, jog aptariamu laikotarpiu Lietuvos sostinėje buvo visos pagrindinės mokslo bei kultūros institucijos, todėl šiame mieste gyveno ir didžioji dalis intelektualų elito. Jie pirmieji pradėjo sekti įvykius Tarybų Sąjungoje, reaguoti į juos ir kelti nepasitenkinimą LTSR valdžios neveiksmingumu. Tai, kad Sąjūdį kūrė Lietuvos intelektualinis ir kūrybinis elitas, suteikė judėjimui tvirtą legitimumą – žmonės pasitikėjo jo lyderiais, maža to, šių asmenybių įsitraukimas į politinę veiklą ištirpdė didelės dalies visuomenės atsargumą. Sąjūdžio iniciatoriai priklausė institucionalizuotam elitui, todėl žmonės galėjo lengviau patikėti reformų tikrumu ir tuo, kad remti naująsias idėjas yra saugu. Antra, kalbėdami pirmiausia apie kultūrinį atgimimą ir keldami ekologines problemas, sąjūdininkai pralaužė apatijos ir cinizmo ledus[131].

Iki šiol LPS atsiradimą bei veiklą tyrinėję istorikai teigia, kad Sąjūdžio RIG atsiradimas Vilniuje buvo inicijuotas ir *iš apačios* (jau iki tol veikusių savarankiškų klubų – paminklosaugos „Talka“, gamtosaugos „Žemyna“, jaunųjų ekonomistų prie Mokslų akademijos ir kt.) bei *iš išorės* – nemažą reikšmę turėjo 1988 m. balandžio 23 d. susikūręs Estijos liaudies frontas (toliu – ELF)[132]. Nepaisant visų šių iniciatyvų, tai, kad Sąjūdis Lietuvoje susikūrė 1988 m. vasaros pradžioje, atrodo, buvo nemažas jaunų mokslininkų nuopelnas, kitu atveju analogiškas Estijos liaudies frontui judėjimas Lietuvoje galėjo atsirasti šiek tiek vėliau – tarp vyresnių intelektualų vyravo nuomonė, jog reikėtų palaukti rudens. Tą patvirtina vieno iš Iniciatyvinės grupės narių R. Ozolo 1988 m. liepos 18 d. dienoraščio įrašas:

„Dabar jau galvoju: jei būtumėm laukę rudens, daug ką būtumėm praradę. <...> Akademijos (Lietuvos Mokslų akademijos – K. B. past.) *jaunimo nuopelnas čia yra neįsivaizduojamai didelis: mes, seniai, galėjom dar ilgai kentėt, o jie neištvėrė – ir turim tai, ką turim. Tegul būna tai mano paliudyta, kad niekas neabejotų tų jaunų žmonių „karštų galvų“ sprendimo naudingumu mums dabar, tąsyk atnešusiu ir tiek nemalonumų, ir vargo visiems be*

---

130 Pivoras, S., Sąjūdis vidurio Europos naujųjų tautinių judėjimų kontekste. *Sąjūdis ir dabartis...,* p. 28.
131 Bulota, R., Sąjūdžio steigiamasis suvažiavimas ir jo įtaka Sąjūdžio evoliucijai. *Sąjūdis ir dabartis...,* p. 8.
132 Koikas, L., Estijos Liaudies Frontas. *Persitvarkymo Pabaltijyje motyvai.* Sud.: A. Krasnovas, U. Nuorietis, E. Pilau. Vilnius, 1989, p. 17; Laurinavičius, Č., Sirutavičius, V., Min. veik., p. 72; Šepetys, N., Pabudome ir kelkimės: keli etiudai apie Sąjūdžio vaikystę. *Naujasis židinys–Aidai.* 2003 05, nr. 5, p. 226.

išimties, ypač pirmosiomis savaitėmis pačiam jų iškeltam Sąjūdžiui, jo Iniciatyvinei grupei <...>“[133].

Tai, kad Lietuvoje tais metais įsisteigė LPS, o ne Liaudies frontas kaip Estijoje ar Latvijoje, irgi buvo tam tikros baimės pasekmė. Pavadinimas – Lietuvos persitvarkymo sąjūdis – buvo priimtas pirmame RIG posėdyje, po savaitės nuo jos įkūrimo[134]. A. Medalinsko, vieno iš RIG narių, teigimu:

„*<...> organizacijos pavadinimas „Sąjūdis“ gimė kaip alternatyva Liaudies fronto pavadinimui, nes E. Vilkas* (Lietuvos Mokslų akademijos prezidiumo sekretorius – K. B. past.) *mus su Z. Vaišvila* (IG narys bei susirinkimo Mokslų akademijos salėje 1988 m. birželio 3 d. iniciatorius – K. B. past.) *spaudė duoti žodį, kad šiame susitikime nebus steigiamas Liaudies frontas. <...> Kadangi tuo metu bet koks visuomeninis judėjimas galėjo egzistuoti tik pareiškęs paramą Michailo Gorbačiovo deklaruotoms persitvarkymo idėjoms, Sąjūdžio pavadinime atsirado žodis „persitvarkymas“. Taip Lietuvoje gimė Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdis, nors mes nuo pat pradžių jį vadinome Sąjūdžiu, o vėliau – Nepriklausomybės Sąjūdžiu. Žmonės mus vadino sąjūdininkais arba sąjūdiečiais“* [135].

Šiandien jau galima daryti išvadą, jog mintis steigti Liaudies frontą Lietuvoje atsirado iškart po to, kai 1988 m. gegužės 27 dieną įvyko susitikimas su vienu Estijos liaudies fronto valdybos nariu, ekonomistu Ivaru Raigu[136]. Tuoj po šio susitikimo buvo pradėtas organizuoti ir birželio 3 d. renginys. Zigmo Vaišvilos teigimu, dar susitikimo su ELF atstovu metu buvo nuspręsta pabandyti suvienyti įvairių klubų bei kitų visuomeninių jėgų atstovus. Organizatorių susitarimu, kvietimai į 1988 m. birželio 3 d. renginį turėjo pasiekti įvairių visuomeninių organizacijų, klubų aktyvistus ir žinomus visuomenei mokslininkus bei kultūros veikėjus[137]. Susidomėję idėja ir Lietuvoje sukurti kažką panašaus į ELF, 1988 m. gegužės 30 d., išrinko 3 žmonių delegaciją, kurią sudarė „Talkos“ klubo atstovas Gintaras Songaila, jaunųjų ekonomistų klubo vadovas Alvydas Medalinskas ir ekologijos klubo „Žemyna“ atstovas Zigmas Vaišvila, tartis su Mokslų akademijos Prezidiumo valdžia dėl salės renginiui, panašiam į ELF kūrimą, organizuoti[138]. Kaip žinia, MA Prezidiumo sekretorius akademikas Eduardas Vilkas šią idėją sutiko skeptiškai, dėl to buvo nuspręsta Mokslų akademijos salėje 1988 m. birželio 3 d. organizuoti visuomenės susitikimą su Lietuvos SSR Konstitucijos pataisų rengimo komisijos nariais, o jo metu išrinkti ir būsimo judėjimo respublikinę iniciatyvinę grupę.

---

[133] Ozolas, R., Min. veik., p. 297.
[134] Pakalnis, R., Nuo ekologijos iki Sąjūdžio. *Sąjūdis ateina iš toli...,* p. 337.
[135] Medalinskas, A., Kelias į Sąjūdį. *Sąjūdis ateina iš toli...,* p. 337.
[136] Ten pat, p. 174; Vaišvila, Z., Prie Sąjūdžio ištakų, *Sąjūdis ateina iš toli...,*p. 196.
[137] Medalinskas, A., Kelias į Sąjūdį, *Sąjūdis ateina iš toli...,* p. 175–176.
[138] Vaišvila, Z., Prie Sąjūdžio ištakų, *Sąjūdis ateina iš toli...,* p. 196.

Kas sudarė minimo susitikimo organizacinį komitetą ir/arba kas buvo lietuviškojo liaudies fronto iniciatoriai, nėra visiškai aišku. Vienas iš trijų organizatorių A. Medalinskas prisimena, jog šį komitetą sudarė ne trys, o keturi asmenys (be jau minėtų, dar ir architektas A. Skučas)[139]. „Lietuvos istorijos“ XII tomo autorių teigimu, šiame naujo politinio judėjimo kūrimo vykdomajame komitete buvo dar ir MA Prezidiumo viceprezidento akademiko Vytauto Statulevičiaus padėjėjas Saulius Lapienis[140]. Visgi šis, atrodo, tik padėjo organizuoti susitikimą su E. Vilku, siekiant gauti MA salę numatomam renginiui[141] bei išspausdinti kvietimus, kuriuos buvo nutarta išvežioti po įvairius Mokslų akademijos institutus, Vilniaus aukštąsias mokyklas, Lietuvos kūrybines sąjungas ir t. t.[142] Kad S. Lapienio nebuvo tarp organizatorių, leistų teigti ir tai, jog jis, skirtingai nei kiti keturi (Z. Vaišvila, A. Medalinskas, A. Skučas ir G. Songaila) nebuvo išrinktas ir į Sąjūdžio respublikinę iniciatyvinę grupę.

Žinia, kad 1988 m. birželio 3 d. Lietuvoje bus steigiamas Liaudies frontas, Vilniuje tiek tarp pavienių asmenų, tiek tarp įvairų organizacijų ir laikraščių redakcijų pasklido akimirksniu. Vieni šią idėją rėmė, kiti siūlė neskubėti. Neskubėti siūlė ir R. Ozolas, kuris nors ir nebuvo tarp birželio 3 d. renginio organizatorių, tačiau, kaip galima spręsti iš jo dienoraštyje fiksuotų anų dienų įvykių, daugelio matytas kaip vienas pagrindinių besikuriančio judėjimo lyderių[143].

Skeptikų nuomonės pasikeitimui didelę įtaką turėjo 1988 m. birželio 2 d. Mokslininkų rūmuose Verkiuose įvykusi diskusija „Ar įveiksime biurokratiją“. Šios diskusijos metu tik atsitiktinumo dėka, greičiausiai dėl to, jog joje nedalyvavo kai kurie kuriamą judėjimą palaikę asmenys, nebuvo įkurtas Lietuvos liaudies frontas. Tačiau tą vakarą prie minėtų asmenų prisijungė nemaža dalis naujų, šiame susitikime dalyvavusių žmonių[144]. Diskusijos pabaigoje galutinai buvo prieita nuomonė, kad laikas kurti kažką panašaus į Estijos liaudies frontą, tačiau tai nuspręsta padaryti kitą dieną[145].

Šiandien jau tiksliai žinoma, jog Sąjūdžio respublikinės iniciatyvinės grupės sukūrimas 1988 m. birželio 3 d. nebuvo visai netikėtas veiksmas. Konkretūs organizaciniai klausimai buvo išspręsti dar 1988 m. birželio 2 d. vėlyvą vakarą. Tada aptartos ir iniciatyvinės grupės narių kandidatūros. Kelių skirtingų žmonų grupelės sudarė net porą būsimo judėjimo narių sąrašų. Viename jų buvo 12 asmenų[146], kitame – 25 asmenys[147]. Deja, nei pirmojo, nei antrojo sąrašo sudėtis iki šiol nėra aiški. Žinoma tik viena – abiejų sąrašų sudarytojai į būsimojo judėjimo

---

[139] Medalinskas, A., Kelias į Sąjūdį. *Sąjūdis ateina iš toli...,* p. 175.
[140] Laurinavičius, Č., Sirutavičius, V., Min. veik., p. 72.
[141] Vaišvila, Z., Prie Sąjūdžio ištakų. *Sąjūdis ateina iš toli...,* p. 197.
[142] Medalinskas, A., Kelias į Sąjūdį. *Sąjūdis ateina iš toli...,* p. 176.
[143] Ozolas, R., Min. veik., p. 234–238.
[144] Medalinskas, A., Kelias į Sąjūdį. *Sąjūdis ateina iš toli...,* p. 176.
[145] Liekis, A., Sąjūdžio gimimas. *Lietuvių tauta,* t. 3. Vilnius, 1998, p. 55–90.
[146] Laurinavičius, Č., Sirutavičius, V., Min. veik., p. 74.
[147] Ten pat, p. 74.

respublikinę iniciatyvinę grupę stengėsi įtraukti visuomenei žinomus asmenis. Anot A. Medalinsko, vieno iš pasitarimo ant Tauro kalno (birželio 2 dienos vakarą A. Medalinskas, A. Skučas, Eigirdas ir R. Ozolas, užuot aptarę kitos dienos susitikimo eigą R. Ozolo namuose, pasirinko vietą ant Tauro kalno) dalyvių:

„Įsitaisę ant Tauro kalno, čia pat vardijome asmenis, žinomus Lietuvos visuomenės, kultūros, mokslo, meno žmones ir jų pavardes rašėme ant popieriaus lapo. Sąraše atsidūrė ir tie, kurie organizavo birželio 3 d. renginį ar aktyviai dalyvavo susitikime su I. Raigu, ir tie, kurie dalyvavo klubo „Istorija ir kultūra" veikloje bei nutiesė kelius į birželio 2 d. susitikimą Mokslininkų rūmuose.

Sutarta, kad pasiūlytieji į Liaudies fronto iniciatyvinę grupę ten pat salėje pasakytų, ar sutinka dalyvauti Liaudies fronto veikloje, kad nebūtų galima sovietinei valdžiai teigti, jog į Liaudies frontą žmonės buvo pasiūlyti prieš jų valią. Į sąrašą sutarėme siūlyti ir asmenis, kurie birželio 3 d. nebus salėje, bet kurių pavardės yra žinomos ir patrauklios visuomenei. Tačiau tokių nedalyvaujančių sąraše neturėtų būti daug, kad vėliau jie negalėtų žlugdyti sukurtos organizacijos, jeigu patirtų spaudimą iš valdžios ir atsisakytų dalyvauti"[148].

Anot vieno iš pasitarimo ant Tauro kalno dalyvių A. Skučo, tą vakarą į sąrašą buvo įtraukti: Sigitas Geda (jis birželio 3 d. susirinkime nedalyvavo, apie išrinkimą į LPS Iniciatyvinę grupę sužinojo tą patį vakarą telefonu[149]); prof. Bronislovas Genzelis (klubo „Istorija ir kultūra" vienas iš steigėjų); filosofas Arvydas Juozaitis (aktyvus klubo „Istorija ir kultūra" dalyvis, iki to laiko pagarsėjęs savo pranešimu „Politinė kultūra ir Lietuva"); prof. Česlovas Kudaba (Lietuvos Kultūros fondo pirmininkas); filosofas R. Ozolas (vienas iš pasitarimo ant Tauro kalno dalyvių). Beje, atrodo, vienintelis iš šio pasitarimo dalyvių ir įtrauktas į išankstinį sąrašą. Kiti du – A. Medalinskas bei A. Skučas, nors ir buvo 1988 m. birželio 3 d. išrinkti į RIG, savęs iš anksto nebuvo įtraukę, kaip ir dar vieno tos dienos susirinkimo organizatoriaus – Z. Vaišvilos); filosofas Vytautas Radžvilas (vienas iš „Talkos" klubo steigėjų); Gintaras Songaila (vienas iš „Talkos" klubo steigėjų)[150]. Reikia manyti, jog sąraše turėjo būti ir prof. Kazimiera Prunskienė, kuri į sąrašą turėjo patekti kaip viena iš susitikimo su ELF atstovu organizatorių. Greičiausiai numatytas į RIG išrinkti ir poetas Justinas Marcinkevičius, kuris to meto Lietuvoje turėjo didelį autoritetą visuomenėje bei tarp valdžios atstovų. Kaip prisimena A. Skučas, šiame sąraše galėjo būti ir keletas 1988 m. birželio 3 d. susirinkimo prezidiumo narių, t. y. LSSR Konstitucijos projekto rengimo komiteto nariai: Raimundas Rajeckas, Antanas Buračas (tiesa, šis įsitikinęs, kad iš anksto sudarytame sąraše jo nebuvo[151]) ar Bronislovas Kuzmickas.

---

[148] Medalinskas, A., Kelias į Sąjūdį. *Sąjūdis ateina iš toli...,* p. 177–178.
[149] Geda, S., Vasaros, kuriose buvo šviesos. Atsiminimai apie Sąjūdį. *Sąjūdis ateina iš toli...,* p. 265.
[150] Interviu su A. Skuču (elektroninio surašinėjimo metu gauta informacija). *K. Bartkevičiaus asmeninis archyvas.*
[151] Buračas, A., Atgaunant Lietuvos nepriklausomybę 1988–1991 m. *Sąjūdis ateina iš toli...,* p. 211.

Lieka neaišku, ar abiejų sąrašų turėtojai 1988 m. birželio 3 d. susirinkime vienas kitam buvo užsiminę apie sudarytus sąrašus, ar ne: susirinkimo metu pavardės buvo šaukiamos pagal vieną kurį nors ar pagal abu sąrašus. Žinoma tik tiek, kad ant Tauro kalno numatytų 12 asmenų pavardes turėjo paskelbti A. Skučo į renginį atvesti aktyvistai, jei valdžia netikėtai pamėgintų Liaudies fronto steigimą sužlugdyti[152].

Kita vertus, atrodo, jog net ir improvizuotos RIG narių rinkimų eigos organizatoriams iki galo nepavyko suvaldyti. Nors dauguma antrojo sąrašo numatytų kandidatų tapo respublikinės iniciatyvinės grupės nariais, į ją, B. Genzelio teigimu, per neapsižiūrėjimą nepateko du sąraše (antrajame – 25 asmenų) numatyti asmenys – Marcelijus Martinaitis ir Petras Vaitiekūnas[153]. Tačiau pateko Antanas Buračas, kaip pats teigia, pasiūlytas kažkieno iš salės, o ne numatytas A. Medalinsko sąraše[154] (kita vertus, tai nereiškia, kad jo nebuvo antrajame sąraše). Dar vienas Sąjūdžio respublikinės iniciatyvinės grupės narys (kuris teigia tiksliai žinantis, kad jį pasiūlė kolegos iš Botanikos instituto) yra Romas Pakalnis, nors ta žinia jį ir nustebino[155].

1988 m. birželio 3 d. vykusiame steigiamajame LPS susirinkime į RIG pateko 36 asmenys (vėliau Sąjūdžio Respublikinės iniciatyvinės grupės veikloje dalyvauti atsisakė Ingė Lukšaitė). Didžioji dalis jų savo pritarimą įsijungti į naujai kuriamą judėjimą išsakė čia pat salėje, išskyrus asmenis, kurių tuo metu nebuvo. Galima teigti, jog su didžiąja dalimi numatytų rinkti į respublikinę iniciatyvinę grupę asmenų apie sutikimą dalyvauti joje buvo sutarta iš anksto, nes iš visų pasiūlytų vienintelis Julius Juzeliūnas savo prisiminimuose teigia nustebęs, kai išgirdo savo pavardę siūlomą į RIG, nes į šį susirinkimą nuėjo jaunesnio kolegos (beje, bendrapavardžio) lieptas[156]. Tą dieną iš siūlytų kandidatūrų nebuvo išrinkti tik trys: E. Vilkas, kuris pats atsisakė, Auksė Aukštikalnienė ir vienas jaunuolis iš Panevėžio[157].

Tarp galutinai nusistovėjusios 35 asmenų Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio iniciatyvinės grupės narių buvo 10 menininkų (dailininkai, aktoriai, muzikai, architektai), 6 rašytojai, 6 filosofai, 5 ekonomistai, 2 žurnalistai, 1 teisininkas, 1 gydytojas bei 4 kitų mokslo šakų atstovai[158]. Kitaip tariant, gerai visai Lietuvai ar bent jau Vilniaus intelektualų ratui žinomi, formaliai veikusių (ir neformalių) diskusijų klubų veikloje dalyvavę ar iki to laiko kritinius straipsnius respublikinėje spaudoje apie esančią ekologinę, gamtosauginę, kultūros būklę paskelbę asmenys. Pusė jų, beje, priklausė Lietuvos komunistų partijai. Šis faktas vėliau kai kurių radikalesnių organizacijų lyderiams leido teigti, jog Sąjūdžio sukūrimas buvo valdžios ar net KGB inspiruotas.

---

152 Medalinskas, A., Kelias į Sąjūdį. *Sąjūdis ateina iš toli...,* p. 178.
153 Laurinavičius, Č., Sirutavičius, V., Min. veik., p. 74.
154 Buračas, A., Atgaunant Lietuvos nepriklausomybę 1988–1991 m. *Sąjūdis ateina iš toli...,* p. 211.
155 Pakalnis, R., Nuo ekologijos iki Sąjūdžio. *Sąjūdis ateina iš toli...,* p. 337.
156 Juzeliūnas, J., Kaip šviesus, tyras simbolis. *Sąjūdis ateina iš toli...,* p. 425.
157 Laurinavičius, Č., Sirutavičius, V., Min. veik., p. 76–77; Truska, L., Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio ištakos. *1991 metų sausio 13-oji Lietuvoje...,* p. 31.
158 Truska, L., Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio ištakos. *1991 metų sausio 13-oji Lietuvoje...,* p. 30.

Tai, jog visi RIG nariai, išskyrus Algirdą Kaušpėdą, buvo vilniečiai[159] ir visuomenei žinomi asmenys, kitaip tariant, savotiškas Lietuvos inteligentijos žiedas, jau Kauno sąjūdiečiams leido teigti, jog:

„<...> Sąjūdis gimsta kaip neaiški mutacija tarp nomenklatūros, sovietinės daugiau ar mažiau inteligentijos viršūnių – žodžiu, viršūnėse, iš viršaus."

Kita vertus, 1988 m. birželio 3 d. susirinkimo organizatoriams apsisprendus į naujojo judėjimo RIG įtraukti kuo daugiau visuomenei žinomų žmonių, kad Sąjūdžio veiklos nebūtų galima tuoj pat nutraukti, kitokia 35 asmenų grupės sudėtis sunkiai įsivaizduojama, nes daugelyje profesijų, ypač užimant vadovaujančius postus, nebūti Komunistų partijos nariu buvo neįmanoma[160].

Kaip prisimena vienas iš respublikinės iniciatyvinės grupės narių (vėliau tapęs LPS lyderiu) Vytautas Landsbergis:

„Svarbiausia tada buvo asmens teigiamybė, įsipareigojimas bendram reikalui. Tarp jaunesniųjų grupės narių nebuvo nė vieno kompartiečio. Ten išsiskyrė Zigmas Vaišvila, gyvybingas ir švytintis žaliųjų veikėjas, Gintaras Songaila, steigėjas organizacijos, siekiančios apsaugoti istorinius paminklus, taip pat Artūras Skučas, ryžtingas radikalas, kurio raginimai susijungti į vieną organizaciją buvo svarbūs galų gale nutarti ir įkurti Sąjūdį. Mūsų siekis buvo ne antikomunistinis kryžiaus karas, bet noras sukurti atvirą reformuojantį frontą, kuriame rastų vietos ir laisvės kovotojai, ir protingesni komunistai, ir tikintieji, ir ateistai, niekur nepriklausantieji, ekologininkai – visi, kas jie bebūtų"[161].

Tiesa, tarp 35 respublikinės iniciatyvinės grupės narių disidento nebuvo nė vieno. Užbėgdami įvykiams už akių pasakysime, jog tam tikras jų skaičius (platinusių disidentinę literatūrą, už politinius įsitikinimus kalėjusių sovietiniuose lageriuose) Sąjūdyje dalyvavo, jų veikla pasireiškė per vietinio lygmens LPS struktūras.

Kalbas apie tai, jog LPS – valdžios projektas, lyg ir paneigia kai kurių RIG narių prisiminimai, kad tuo metu jutę spaudimą (sekimą, anoniminius telefono skambučius, giminių šantažą ir tiesioginį grasinimą).

Kad įvykiai Mokslų akademijos salėje birželio 3 d. popietę netaptų tik dar viena vilniečių intelektualų diskusija, Iniciatyvinė grupė turėjo atlikti keletą veiksmų: pirma, informuoti visuomenę, antra, pabandyti į kuriamą judėjimą įtraukti kuo daugiau žmonių bei suorganizuoti Steigiamąjį naujojo judėjimo suvažiavimą, kuriame būtų patvirtinta jo programa, įstatai bei apibrėžta struktūra. Tada Lietuvoje tą padaryti nebuvo lengva. Visos įprastos informavimo

---

159 Laurinavičius, Č., Sirutavičius, V., Min. veik., p. 76–77.
160 Landsbergis, V., *Lūžis prie Baltijos...,* p. 105.
161 Ten pat, p. 106.

priemonės (televizija, radijas, spauda) buvo kontroliuojamos oficialiosios valdžios, kuri į suburtą Iniciatyvinę grupę žiūrėjo priešiškai. Nelabai gelbėjo ir pirmieji, ne visai oficialiai parengti „Sąjūdžio žinių“ numeriai. Tačiau iki spalio mėnesį įvykusio Steigiamojo suvažiavimo Sąjūdžio idėjos buvo pasiekusios visus didžiuosius respublikos miestus ir nemažą dalį atokesnių Lietuvos rajonų.

Sąjūdžio RIG dirbo iki Steigiamojo suvažiavimo, kuris įvyko 1988 m. spalio 22–23 d. Per tą laiką buvo suorganizuota ne viena politinė akcija, mitingas ir t. t. Dar iki Suvažiavimo RIG sugebėjo pasiekti nemažų politinių laimėjimų. Vienas iš jų – LKP CK pirmojo sekretoriaus Rimgaudo Songailos atstatydinimas[162].

Apskritai visos LPS Iniciatyvinės grupės rengtos akcijos pirmaisiais veiklos mėnesiais nors ir buvo iki Sąjūdžio susikūrimo egzistavusių klubų veiklos tąsa, t. y. apsiribojo ekologinių, paminklosauginių ir kitų klausimų viešinimu, turėjo dar ir kitą tikslą – skleisti Sąjūdžio idėjas bei į naująjį judėjimą įtraukti kuo didesnį Lietuvos visuomenės skaičių. Svarbiausia, anot V. Landsbergio, buvo išplėsti judėjimą, kad jis taptų visuotiniu, masiniu:

„Nutarėme organizuoti Sąjūdžio grupes gamyklose, įstaigose, mokslo institucijose, miestuose, kaimuose. Šios grupės, vėliau sutelktos į rajonų struktūras, įgalino mus pasiekti bemaž visus gyventojus“[163].

Kitaip tariant, LPS RIG narių siekiamybė buvo iki Steigiamojo Sąjūdžio suvažiavimo sukurti kuo daugiau vietinių LPS palaikymo grupių didžiuosiuose miestuose, rajonuose bei kiek įmanoma daugiau rėmimo grupių miestų gamybiniuose susivienijimuose ir kitose įstaigose bei mažesniuose miesteliuose. Pirmiausia to reikėjo siekiant, kad LPS būtų įregistruotas kaip juridinis asmuo[164], kita vertus – tam, kad būtų pasiekti išsikelti tikslai. Anot R. Ozolo, Sąjūdžio tikslas buvo tapti rimtu vyriausybės ir partijos darbų kontrolės centru, su savo atsparos taškais visose gyvenvietėse[165]. Tarsi pritardamas šiai minčiai, kitas RIG narys A. Medalinskas teigė: „*reikėjo sukurti tokią STRUKTŪRĄ, kuri būtų opozicinė valdžios struktūrai*“[166]. Dar iki Steigiamojo Sąjūdžio suvažiavimo pastebėta, jog struktūros neturėjimas trukdo judėjimui plėstis ir dėl to judėjimas skaldomas vidinių jėgų bei nesutarimų[167].

[162] Čepaitis, V., Min. veik., p. 263–264.
[163] Landsbergis, V., *Lūžis prie Baltijos...,* p. 107.
[164] Respublika. LPS suvažiavimą sutinkant. *Sąjūdžio žinios,* 1988 10 20, nr. 47, p. 1.
[165] Ozolas, R., Min. veik., p. 297.
[166] Juozaitis, A., *Sąjūdis ir demokratija.* Vilnius, 1990, p. 71.
[167] Vaitiekūnas, P., Respublika, LPS suvažiavimą sutinkant. *Sąjūdžio žinios.* 1988 10 20, nr. 47, p. 187.

1.2.2. LPS Seimas, Seimo Taryba

Sąjūdžio Seimas buvo aukščiausias tarp suvažiavimų veikiantis LPS organas. Jis turėjo būti renkamas dvejiems metams, nes ne rečiau nei kartą per dvejus metus turėjo būti šaukiamas Suvažiavimas[168]. Pagal LPS įstatus:

„Seimas turėjo rinkti Seimo tarybą, sudaryti Sąjūdžio komisijas, tvirtinti Tarybos sudarytus pagalbinius darbo organus, numatyti Sąjūdžio lėšų panaudojimą, tvirtinti ūkinės-finansinės veiklos metinį balansą bei tarp jo sesijų priimtus Tarybos nutarimus. Seimas taip pat galėjo daryti Sąjūdžio įstatų pakeitimus (pastaruosius galutinai patvirtinti teisė buvo palikta Suvažiavimui), taip pat turėjo teisę siūlyti įstatymų projektus Lietuvos TSR Aukščiausiajai Tarybai ir normatyvinių aktų projektus Lietuvos TSR Ministrų Tarybai“[169].

Nors Steigiamojo suvažiavimo priimtuose įstatuose buvo nustatyta LPSS kompetencija, šiam įgaunant vis daugiau savarankiškumo buvo pradėtas rengti LPSS statutas, kuris ir turėjo apibrėžti kompetencijų pasidalijimą tarp Seimo ir Seimo tarybos. Pirmasis, Arvydo Juozaičio parengtas variantas buvo pristatytas ketvirtojoje Seimo sesijoje 1989 m. balandžio 1 d. Galutinai LPSS statutas, jo septintasis variantas[170], buvo priimtas devintojoje sesijoje 1989 m. lapkričio 12 d.[171]

Kaip buvo numatyta LPS Seimo statute, jo struktūrą sudarė: Seimo taryba, seniūnas ir jo pavaduotojai, Seimo komisijos, Seimo deputatai bei pagalbinės tarnybos (sekretoriatas, balsų skaičiavimo, mandatų, spaudos, redaktorių bei organizacinė grupės)[172].

Seimo taryba – nuolat veikiantis kolegialus Sąjūdžio vadovas. Ją rinkti bei jos narių skaičių nustatyti turėjo: a) Seimas; b) Seimas, tačiau tvirtinti Suvažiavimas[173] (minimame Seimo statuto projekto variante dar nebuvo apsispręsta dėl šio punkto). Naujus Tarybos narius, vietoj atsistatydinusių arba nesančių, LPSS galėjo išrinkti bet kurioje savo sesijoje. Seimo sesijų metu Tarybos nariai turėjo lygias teises su visais deputatais. Seimo taryba kiekvienoje sesijoje privalėjo informuoti apie savo veiklą, atsakyti į deputatų klausimus ir raštu pateikti kiekvienam deputatui tarp sesijų priimtus nutarimus. Seimas šiuos nutarimus turėjo teisę peržiūrėti[174].

Seimo seniūnas ir jo pavaduotojai turėjo būti renkami visai Seimo kadencijai. LPSS seniūno pareigos statute buvo apibrėžtos šitaip:

[168] Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio įstatai. *Lietuvos persitvarkymo sąjūdis. Steigiamasis suvažiavimas...,* p. 200.
[169] Ten pat, p. 200.
[170] Tekste naudosime V LPS Seimo statuto projektą, rengtą Seimo statuto komisijos, susidedančios iš: A. Abišalos, A. Butkaus, V. Čepaičio, E. Klumbio, B. Kuzmicko, A. Skučo, V. Vingro (žr. Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio Seimo statutas (V projektas), *LNA*, f. 10, b. 18, l. 28; Čepaitis, V., Min. veik., p. 264).
[171] Čepaitis, V., Min. veik., p. 263–264.
[172] Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio Seimo statutas (V projektas), *LNA*, f. 10, b. 18, l. 21–23.
[173] Ten pat, l. 21.
[174] Ten pat, l. 21.

„*a) pirmininkauti Seimo posėdžiams;*

b) žiūrėti, kad tiek sesijų metu, tiek tarp jų būtų laikomasi šio Statuto;

c) įspėti Seimo deputatus dėl šio Statuto nesilaikymo ir, esat reikalui, pateikti jų elgesį svarstyti Seimui;

d) ruošti Seimo sesijų darbotvarkę;

e) priimti iš Sąjūdžio dalyvių ir kitų piliečių pareiškimus Seimui ir perduoti atitinkamoms Seimo komisijoms;

f) dalyvauti Seimo Tarybos posėdžiuose;

g) atlikti kitus šio Statuto numatytus darbus“[175].

Statuto buvo numatyta, kad seniūnas veikti Seimo vardu gali tik LPSS įgaliotas[176]. LPSS seniūnu buvo išrinktas Sąjūdžio Kauno miesto tarybos narys Aleksandras Abišala[177]. Iki to laiko LPSS sesijoms vadovaudavo du pirmininkai – Seimo tarybos narys ir kurio nors miesto ar rajono Sąjūdžio atstovas[178]. Visgi į šią nuostatą ne visada buvo atsižvelgiama. Pavyzdžiui, ketvirtosios sesijos pirmajam posėdžiui vadovavo Klaipėdos miesto LPS tarybos nariai Vytautas Čepas ir Vytautas Plečkaitis[179], šios sesijos antrojo posėdžio pirmininkai buvo du Vilniaus miesto LPS tarybos nariai – Aloyzas Sakalas ir Mečys Laurinkus[180].

Seimo komisijos – jų pagrindiniai tikslai buvo rengti Seimo dokumentų projektus ir prižiūrėti, kaip vykdomi Seimo nutarimai. Komisijos galėjo būti nuolatinės (kurias steigti ir jų veiklos sritį numatyti galėjo tik Sąjūdžio Seimas) ir laikinosios, kurias steigė tas pats Seimas arba jo taryba[181]. LPSS komisijos buvo visai savarankiškos, jų kompetencijoje buvo teikti arba neteikti Seimui pasiūlytų dokumentų projektus. Nors komisijos privalėjo su parengtais dokumentais supažindinti Seimo tarybą, ši pati negalėjo jų keisti, o tik siūlyti komisijai tuos dokumentus taisyti[182].

Nuolatinių komisijų buvo devynios: Kultūros (pirmininkas Arvydas Šaltenis), Politinė (pirmininkas Algirdas Saudargas), Nacionalinių klausimų (pirmininkas Gintaras Songaila), Užsienio ryšių (pirmininkas Gediminas Šerkšnys), Socialinė (pirmininkas Albinas Januška), Juridinė (pirmininkas Juozas Šatas), Švietimo (pirmininkas Algirdas Čižas), Religinė (pirmininkas

[175] Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio Seimo statutas (V projektas), *LNA*, f. 10, b. 18, l. 22.
[176] Ten pat, l. 22.
[177] Čepaitis V., Min. veik., p. 265.
[178] Ten pat, p. 263.
[179] IV LPS Seimo sesijos I posėdžio nutarimas „Dėl komisijos dabartinės LTSR Konstitucijos pataisų projektams parengti komisijos sudarymo“, 1989 04 01. *LNA*, f. 10, b. 16, l. 64.
[180] IV LPS Seimo sesijos rezoliucija. *LNA*, f. 10, b. 16, l. 74.
[181] Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio Seimo statutas (V projektas). *LNA*, f. 10, b. 18, l. 22.
[182] Ten pat, l. 22.

kun. Pranas Račiūnas), Ryšiams su frontais, partijomis, klubais ir kt. judėjimais (pirmininkas Petras Vaitiekūnas)[183].

Septynioms iš devynių Seimo komisijų vadovavo vietinio lygmens Sąjūdžio organizacijų atstovai: Politinei ir užsienio ryšių – Kauno miesto tarybos nariai, Religinei – Alytaus tarybos narys, visoms kitoms – Vilniaus miesto LPS tarybos ar koordinacinio centro nariai. Tiesa, A. Čižas lyg ir nebuvo Vilniaus miesto Sąjūdžio tarybos narys, jo bent jau nėra pirmosios tarybos sąraše[184]. Į Sąjūdžio Seimą jis pateko kaip Vilniaus miesto aukštųjų mokyklų rėmimo grupių delegatas.

Šios nuolatinės komisijos buvo patvirtintos tik 1989 m. birželio mėnesį penktojoje LPS Seimo sesijoje[185], nors jų kūrimas prasidėjo kiek anksčiau, rodos, pradėjus svarstyti pirmuosius LPS Seimo statuto variantus. Kaip galima spręsti iš A. Čižo laiško LPS Seimui, Švietimo komisiją nutarta sudaryti dar 1989 m. gegužės 13 d. Sąjūdžio Seimo posėdyje[186]. Iki to laiko buvo tariamasi apie komisijų sudarymo principus bei padarytos tokios išvados:

„1) į jų sudėtį nereikia traukti Seimo tarybos narių ir TSRS Liaudies deputatų, nes jie turi ir be to užtenkamai rūpesčių;

2) komisijas sudaryti daugiausia iš Vilniaus, Kauno ir artimesnių vietovių, kad komisijų darbą būtų nesunku padaryti operatyvų;

3) prašyti kiekvieną kraštą parinkti savo atstovą, kuris nuolat būtų informuojamas apie komisijos darbą, teiktų savo pasiūlymus, o Seimo sesijų metu ir aktyviai dirbtų komisijos sudėtyje“[187].

Šios nuostatos paaiškina, kodėl didžiajai daliai komisijų vadovavo Vilniaus ir Kauno miestų atstovai. Kita vertus, kaip matyti, šių principų irgi nebuvo be išimčių laikomasi – dviem komisijoms visgi vadovavo ir LPSS tarybos nariai.

LPSS Švietimo komisiją, be pirmininko, sudarė dar aštuoni nariai: trys iš Kauno miesto ar Kauno rajono (Alvydas Butkus, Algirdas Patackas bei Ričardas Gudaitis), likę penki iš Vilniaus miesto (Laima Abraitytė, Vytautas Brėdikis, Albinas Daubaras, Petras Kaltenis, Meilė Lukšienė)[188]. Net du trečdalius šios komisijos sudarė Vilniaus miesto sąjūdiečiai. Kaip tik šitiek LPSS komisijos narių turėjo teisę priimti parengtus dokumentus[189]. Atrodo, jog šio principo buvo laikomasi ir sudarinėjant kitas LPSS komisijas. Jose nors ir dalyvaudavo kitų vietinio lygmens

[183] Čepaitis, V., Min. veik., p. 265.
[184] Pirmoji Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio Vilniaus taryba ir aktyvas. *Sąjūdžio žinios,* 1988 09 26, nr. 40, p. 159.
[185] Čepaitis, V., Min. veik., p. 265.
[186] A. Čižo laiškas LPSS. *LNA*, f. 10, b. 16, l. 114.
[187] Ten pat, l. 114.
[188] Ten pat, l. 114.
[189] Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio Seimo statutas (V projektas). *LNA*, f. 10, b. 18, l. 22.

Sąjūdžio struktūrų atstovai, visgi kvorumui reikalingas narių skaičius buvo parenkamas iš Vilniaus ar Kauno miestų atstovų.

Kultūros komisijos nariai, be pirmininko, buvo: trylika Vilniaus miesto atstovų, trys Kauno, po vieną Klaipėdos, Šiaulių, Alytaus, Panevėžio, Kaišiadorių, Utenos Sąjūdžio atstovą. Iš viso komisiją sudarė 22 nariai ir pirmininkas.

Į Politinę komisiją, susidedančią iš aštuonių narių, buvo įtraukti penki nariai iš Vilniaus (tiek iš LPS Seimo, Seimo tarybos, tiek iš Vilniaus miesto tarybos) bei trys Kauno Sąjūdžio atstovai.

Analogiškai Nacionalinių klausimų komisijos darbe dalyvavo keturi kauniečiai, penki vilniečiai; Užsienio reikalų – po du atstovus iš Kauno ir Klaipėdos, po vieną iš Druskininkų, Jonavos bei keturi vilniečiai; Socialinėje – keturi nariai iš Vilniaus ir vienas iš Kauno; Juridinėje komisijoje atstovavimas Lietuvos miestams buvo išreikštas taip: Vilniaus miestas – trys atstovai, Klaipėda, Kaunas, Ukmergė, Šilalė, Zarasai turėjo po vieną atstovą bei du komisijos nariai buvo Panevėžio miesto sąjūdiečiai.

Religinė komisija buvo pati „demokratiškiausia“, į jos veiklą buvo įtraukti net šešių miestų ar rajonų Sąjūdžio atstovai (Vilniaus, Kauno, Alytaus miestai, Varėnos, Lazdijų ir Radviliškio rajonai). Paaiškinti galima tuo, kad šios komisijos veikloje išimtinai dalyvavo tik dvasininkijos atstovai.

Komisijoje Ryšiams su frontais, partijomis, klubais ir kt. judėjimais dirbo po du atstovus iš Vilniaus bei Kauno ir vienas iš Pakruojo rajono Sąjūdžio tarybos[190].

Į vieną iš laikinų Sąjūdžio Seimo komisijų (Teisininkų-istorikų), sudarytą 1989 m. balandžio 1 d., pateko: keturi Seimo tarybos nariai, iš kurių du buvę RIG nariai, kiti du Vilniaus tarybos nariai (Arvydas Juozaitis, Bronislovas Genzelis, Kazimieras Motieka, Mečys Laurinkus) bei vienas Kauno sąjūdietis – Jurgis Oksas[191]. Į dar vieną laikiną Sąjūdžio Seimo sudarytą komisiją rengti reglamentui[192] pateko: du Seimo tarybos nariai – Alvydas Medalinskas ir Arvydas Juozaitis, trys Vilniaus Sąjūdžio tarybos nariai – Aloyzas Sakalas, Danutė Vabalaitė, Albertas Zalatorius, po vieną atstovą iš Kauno bei Klaipėdos tarybų – atitinkamai Aleksandras Abišala ir Zita Šličytė[193].

Kaip matyti iš pateiktų pavyzdžių, LPSS darbe aktyviau galėjo veikti praktiškai tik didžiųjų Lietuvos miestų LPS organizacijų atstovai, dažniausiai – Vilniaus ir Kauno. Taigi principas, jog į komisijas turėtų būti siūlomi tik dviejų miestų LPS Seimo nariai lyg ir buvo išlaikytas, kita vertus, nuostatos, jog į jas neturėtų būti įtraukiami LPSS nariai bei SSRS Liaudies

---

190 LPS Seimo komisijų sudėties projektas. *LYA*, f. K-1, ap. 46, b. 1597, l. 46.
191 IV LPS Seimo sesijos I posėdžio nutarimas. *LNA*, f. 10, b. 16, l. 71.
192 Kokiam, tiksliai nustatyti nepavyko, nors galima spėti, jog ši komisija buvo sudaryta parengti LPS Seimo Tarybos reglamentui.
193 Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio Seimo nutarimas. *LNA*, f. 10, b. 16, l. 66.

deputatai, nebuvo paisoma. Toks LPSS komisijų sudėties sudarymo principas greičiausiai buvo nulemtas siekio nuolat turėti kvorumą, reikalingą nutarimams priimti. Atsižvelgus į tai, jog didžioji dalis Seimo sesijų vyko Vilniuje, atokesnių Lietuvos miestų bei rajonų vietinio lygmens organizacijų narių atstovavimas buvo menkesnis.

Seimo deputatai – tiek Seimo tarybos nariai, tiek visi kiti į LPSS išrinkti regioninių Sąjūdžio organizacijų nariai – sesijų metu turėjo vienodas teises. Sąjūdžio steigiamojo suvažiavimo išrinktame Seime buvo 220 narių. Tokio dydžio Seimas, respublikinės iniciatyvinės grupės manymu, atstovaudamas didžiajai daliai Lietuvos gyventojų per vietinėse organizacijose išrinktus narius, dar būtų galėjęs konstruktyviai dirbti[194].

Visgi dėl šio skaičiaus buvo apsispręsta tik LPS Steigiamojo suvažiavimo metu[195]. Iki tol LPS Seimas buvo planuojamas kiek mažesnis. Kaip galima spręsti, jo narių skaičius neturėjo viršyti 210 žmonių. Tą teigti leidžia Seimo narių ir Suvažiavimo delegatų kvotos paskirstymas respublikoje[196], kuris vietinio lygmens Sąjūdžio struktūras pasiekė iki 1988 m. spalio mėnesio[197]. (Kaip šios kvotos buvo paskirstytos vietose, plačiau aptarsime tolesniame disertacijos skyriuje.)

Šis pirmasis Sąjūdžio Seimas dvejus metus turėjo spręsti visus kylančius iždo komisijos ir Sąjūdžio veiklos Lietuvos mastu klausimus[198]. Jis rinkdavosi paaštrėjus politinei situacijai ir įvertinti, ar Seimo taryba priėmė teisingus sprendimus[199].

Seimas turėjo būti šaukiamas ne rečiau kaip 4 kartus per metus[200]. Deja, neišlikus LPS Seimo posėdžių protokolams yra sunku pasakyti, kiek kartų iki 1990 m. kovo 11-osios vyko jo sesijų. Virgilijaus Čepaičio teigimu, per ši laikotarpį Seimas susirinko dvylika kartų[201].

[194] *Lietuvos persitvarkymo sąjūdis. Steigiamasis suvažiavimas...,* p. 88.
[195] Ten pat, p. 88.
[196] SEIMO narių ir SUVAŽIAVIMO delegatų kvotos paskirstymas respublikoje. *LSBA.*
[197] Lietuvos persitvarkymo Sąjūdžio steigiamojo seimo deputatų rinkimų Kauno m. taisyklės, priimtos grupių įgaliotinių susirinkime 1988 m. rugsėjo 28 d. *KAA*, f. 2058, ap. 1, l. 7–8; LPS Klaipėdos iniciatyvinės grupės posėdžio, įvykusio 1988 09 29, protokolas, *Sąjūdžio protokolų knygos,* nr. 1, l. 29; LPS Šiaulių iniciatyvinės grupės susirinkimo, įvykusio 1988 09 28, protokolas, *Išsivadavimas...,* p. 182.
[198] Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio įstatai. *Lietuvos persitvarkymo sąjūdis. Steigiamasis suvažiavimas...,* p. 200.
[199] Čepaitis, V., Min. veik., p. 263.
[200] Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio įstatai. *Lietuvos persitvarkymo sąjūdis. Steigiamasis suvažiavimas...,* p. 200.
[201] Čepaitis, V., Min. veik., p. 263.

1.3. Vietinio lygmens LPS struktūra ir veikla

1.3.1. Miestų, rajonų iniciatyvinės grupės

RIG susikūrimas Vilniuje buvo inicijuotas ir *iš apačios* (jau veikusių savarankiškų klubų – paminklosaugos „Talka“, gamtosaugos „Žemyna“, jaunųjų ekonomistų prie Mokslų akademijos ir kt.), ir *iš išorės* – nemažą reikšmę turėjo Estijos liaudies frontas[202], o Sąjūdžio struktūravimasis vietiniame lygmenyje vyko panašiu principu – tiek dėl *iš apačios* kylančios iniciatyvos, tiek skatinant *iš viršaus*. Kitaip tariant, tam tikroje vietoje atsiradus grupei iniciatyvių žmonių, dažniausiai jau pažįstančių vienas kitą iš veiklos iki tol veikusiuose klubuose ar draugijose, disidentiniame sąjūdyje, viena ar kita proga būdavo organizuojami susitikimai, dalyvaujant RIG nariams, kuriuose išklausius ar susipažinus su Sąjūdžio veiklos bei organizavimosi principais, būdavo išrenkamos Sąjūdžio vietinio lygmens iniciatyvinės grupės.

Tyrinėjantys LPS struktūros kūrimą teigia, kad Sąjūdžio rėmimo grupės (iniciatyvinės grupės) Lietuvos miestuose ir miesteliuose kūrėsi dviem etapais. Didesniuose Respublikos miestuose jos atsirado anksčiau, mažesniuose miestuose ir miesteliuose Sąjūdžio grupių steigimas užsitęsė iki pat 1988 metų rudens[203].

Greičiausiai, jau po savaitės nuo RIG sukūrimo, Sąjūdžio iniciatyvinė grupė susikūrė Kaune. Čia tuo metu jau aktyviai veikė gamtosaugos klubas „Atgaja“, vadovaujamas Sauliaus Griciaus[204]. Klubas organizuodavo viešas diskusijas, prisidėjo prie senamiesčio tyrimų ir t. t. Dar viena Kauno intelektualų diskusijų vieta tapo 1988 m. įkurti Architektų namai, kuriuose susibūrė diskusijų klubas, analogiškas veikusiam Vilniuje prie „Žinijos“ draugijos[205]. Kauno Architektų namų organizuotuose renginiuose ne kartą dalyvavo ir būsimi Iniciatyvinės grupės nariai: Bronislovas Genzelis, Romualdas Ozolas, Arvydas Juozaitis. Vidmanto Povilionio (Kauno miesto iniciatyvinės grupės nario) teigimu, Kaune, Liaudies ūkio specialistų tobulinimosi instituto filiale, dar 1986–1987 m. prasidėjo diskusijos apie Sovietų Sąjungos keitimąsi, apie būtinybę ją reformuoti ir t. t. Šio instituto darbuotojai bendradarbiavo su analogišku estų institutu, vėliau prisidėjusiu kuriant liaudies frontą Estijoje. Tai, anot V. Povilionio, lėmė, jog Sąjūdžio kaip Tautos fronto idėja Kauną pasiekė tiesiai iš Estijos, be Vilniaus tarpininkavimo[206]. Taigi Kaune, gerokai

---

202 Šepetys, N., Pabudome ir kelkimės: keli etiudai apie Sąjūdžio vaikystę. *Naujasis židinys–Aidai*. 2003 05, nr. 5, p. 226.
203 Laurinavičius, Č., Sirutavičius, V., Min. veik., p. 111.
204 *Lietuva 1940–1990...,* p. 599.
205 Genzelis, B., Min. veik., p. 68.
206 Čekutis, R., Kauno Sąjūdis: radikalumas prieš racionalizmą? *Atgimimas*, 2003 m. gegužės 16–22 d., nr. 19 (750), p. 14.

anksčiau nei Sąjūdis įsikūrė Vilniuje, vyko diskusijos apie būtinybę kurti analogišką judėjimą, tik, pasak V. Povilionio, buvo laukiama Vilniaus žingsnio suvokiant, kad Kaunui nebūtų leista daryti to, kas neaprobuota Vilniuje[207].

1988 m. birželio 10 dieną Architektų namuose, išklausius LPS respublikinės iniciatyvinės grupės nario A. Juozaičio paskaitą „Politinė kultūra ir Lietuva", buvo spontaniškai iš tą dieną susirinkime dalyvavusių žmonių išrinkta LPS Kauno zonos iniciatyvinė grupė iš 42 narių[208]. Galima teigti, kad Kauno iniciatyvinės grupės įkūrimas praėjus savaitei nuo Sąjūdžio gimimo Vilniuje buvo bendro proceso pradžia. Kita vertus, toks ankstyvas kaunietiškosios Sąjūdžio grupės įsikūrimas vėliau Kauno sąjūdiečiams leido teigti, jog *Kauno Sąjūdis* buvo kitoks. Kaip pagrindinė *kitoniškumo* priežastis nurodoma tai, jog kitaip nei Vilniuje, kur:

„<...> Sąjūdis gimsta kaip neaiški mutacija tarp nomenklatūros, sovietinės daugiau ar mažiau inteligentijos viršūnių – žodžiu, viršūnėse, iš viršaus. Kaune viskas kyla iš apačios, savaime, kaip ilgai kauptos energijos proveržis."[209]

Tačiau Sąjūdžio Kauno miesto iniciatyvinės grupės įkūrimas galėjo ir nebūti visiškai netikėtas veiksmas. Anot B. Genzelio, kelių kauniečių dalyvavimas steigiamajame respublikinės iniciatyvinės grupės susirinkime Mokslų akademijoje, Vilniuje, buvo aptartas iš anksto (Architektų namuose veikusio klubo renginių metu), kaip ir A. Kaušpėdo išrinkimas į ją,[210] tuo siekiant, kad Kauno miesto intelektualai palaikytų vilniečius, netrukus įkurdami LPS palaikančią grupę. Apie tai, jog A. Kaušpėdas viename neoficialiame pokalbyje jau po vilnietiškos Sąjūdžio iniciatyvinės grupės sukūrimo užsiminė, kad per kitą susirinkimą Architektų namuose bus renkama LPS Kauno iniciatyvinė grupė, teigia ir V. Povilionis[211]. Kurį laiką buvo manoma ir pačių kauniečių palaikoma mintis, jog kitaip nei Vilniuje, jokių išankstinių sąrašų, kas turėtų įeiti į renkamą Sąjūdžio grupę Kaune, nebuvo, nors naujausias istoriko Česlovo Laurinavičiaus tyrimas leidžia tuo suabejoti. Č. Laurinavičius, remdamasis trijų Kauno sąjūdiečių prisiminimais, teigia, jog 1988 m. birželio mėn. 10 dieną renkant LPS Kauno miesto iniciatyvinę grupę, RIG narys A. Kaušpėdas iš sąrašo perskaitė 15 kandidatų, kurie salėje buvo sutikti plojimais ir išrinkti į iniciatyvinę grupę. Papildomai iš salės buvo išrinkti tik 10 kandidatų[212]. Visgi, šiame LPS Kauno miesto organizacijos rinkimų aprašyme yra vienas neatitikimas – pagal pateiktus duomenis matyti, jog LPS Kauno miesto iniciatyvinę grupę turėjo sudaryti tik 25 nariai, o kiti šaltiniai nurodo, jog joje buvo 42

[207] Čekutis, R., Kauno Sąjūdis: radikalumas prieš racionalizmą? *Atgimimas*, 2003 m. gegužės 16–22 d., nr. 19 (750), p. 14.
[208] Persitvarkymo sąjūdžio Kauno zonos iniciatyvinės grupės nariai (susikūrę 1988 m. birželio 10 d.). *Lietuvos Sąjūdis Kaune...,* p. 173–174.
[209] Patackas, A., Sąjūdis ir Kaunas – abu labu tokiu, *Lietuvos Sąjūdis Kaune...,* p. 33.
[210] Genzelis, B., Min. veik., p. 67–68.
[211] Čekutis, R., Kauno Sąjūdis: radikalumas prieš racionalizmą? *Atgimimas*, 2003 m. gegužės 16–22 d., nr. 19 (750), p. 14.
[212] Laurinavičius, Č., Vilniečių ir kauniečių dilema Sąjūdžio laikotarpiu iki 1990 m. kovo 11-osios. *Sąjūdis Lietuvos periferijoje...,* p. 131.

nariai. 25 nariai sudarė LPS Kauno miesto tarybą, kuri buvo išrinkta 1988 m. gruodžio mėn. 14 dieną, o patvirtinta (reikia manyti, Įgaliotinių susirinkime) jau kitą dieną[213]. Kaip bebūtų, atrodo, jog renkant Kauno iniciatyvinę grupę, lygiai kaip ir RIG, egzistavo išankstinis sąrašas; tai lyg ir paneigia visus kauniečių teiginius, jog ši Sąjūdžio struktūra buvo pirmoji susikūrusi be nurodymo *iš aukščiau.*

Antroji vietinio lygmens Sąjūdžio iniciatyvinė grupė turėjo būti įkurta Vilniaus mieste. Apie tokios grupės reikalingumą buvo diskutuojama LPS RIG posėdyje dar 1988 m. birželio 30 d.[214] Kaip galima suprasti iš Romualdo Ozolo dienoraščio, iki 1988 m. liepos 7 d. tarp jo bei Arvydo Juozaičio su Artūru Skuču dėl to vyko nuolatinės diskusijos. Šiedu norėjo tik papildyti RIG; R. Ozolas teigė, kad reikia kurti atskirą Vilniaus miesto LPS iniciatyvinę grupę, o respublikinei grupei užsiimti visą Sąjūdį konstatuojančių dalykų rengimu. Galiausiai tų metų liepos mėnesio pradžioje (iki liepos 7 d.) buvo išrinktas Vilniaus miesto komitetas, kuris, reikalui esant, galėjo tapti iniciatyvine grupe[215]. Visgi nėra visiškai aišku, ar šis komitetas tapo iniciatyvine grupe. Žinoma tik tiek, jog 1988 m. rugsėjo 15 d. dalyvaujant Vilniaus Sąjūdžio rėmimo grupių atstovams jau buvo išrinkta LPS Vilniaus Taryba bei aktyvas[216].

Toliau nuo Vilniaus, tose Lietuvos vietose, kur iniciatyvos kildavo tarp vietinių gyventojų, o ryšiai su RIG (ar atskirais jos nariais) buvo palaikomi tik asmeninių pažinčių dėka, LPS iniciatyvinės grupės kūrėsi daug paprasčiau. Tuo metu intelektualus, kurie domėjosi įvykiais Lietuvoje bei visoje Tarybų Sąjungoje, jau pasiekdavo Estijos liaudies fronto leidiniai, minėtos A. Juozaičio paskaitos tekstas, o vėliau ir Lietuvos laisvės lygos organizuoto mitingo prie Adomo Mickevičiaus paminklo vaizdajuostės.

Klaipėdą pirmosios žinios apie tai, jog Vilniuje kuriasi Michailo Gorbačiovo reformas remiančio judėjimo užuomazgos, pasiekė 1988 m. birželio pabaigoje. Vieni pirmųjų nusprendę kurti iniciatyvinę grupę buvo architektai Edmundas Andrijauskas, Vytautas Šliogeris, dailininkai Vytautas ir Eugenija Karčiauskai. Šiedu daugiausia dėl asmeninių ryšių gaudavo įvairių žinių apie įvykius Estijoje, Vilniuje bei Kaune. Vienas pirmųjų klaipėdiečių bandymų aptarti susidariusią padėtį Lietuvoje įvyko 1988 m. birželio 20 d., kai grupė jaunų Klaipėdos architektų nusprendė, jog atėjo laikas steigti Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio Klaipėdos skyriaus iniciatyvinę grupę. Po kelių asmeninių pokalbių bei prisidėti norinčių žmonių paieškų, 1988 m. liepos 6 d. Paminklų konservavimo instituto salėje susirinko daugelis Sąjūdžio idėjoms pritariančių šio miesto gyventojų. Susirinkime buvo paskelbta informacija apie Vilniuje įsikūrusią Sąjūdžio RIG pertvarkai remti bei analogiškos grupės įkūrimą

[213] LPS Kauno Taryba. *Lietuvos Sąjūdis Kaune...,* p. 175.
[214] Ozolas, R., Min. veik., p. 275.
[215] Ten pat, p. 275, 282.
[216] Pirmoji Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio Vilniaus taryba ir aktyvas. *Sąjūdžio žinios,* 1988 09 26, nr. 40, p. 159.

Kaune[217]. Ši informacija paskatino tokią grupę įkurti Klaipėdoje ir susirinkime, kuriame dalyvavo ne mažiau kaip 34 klaipėdiečiai (bent jau tiek pasirašė po rezoliucijos tekstu[218]) buvo priimta rezoliucija; joje teigiama:

„Siekdami prisidėti prie visuomenės atsinaujinimo proceso ir norėdami padėti miesto vadovams sėkmingai spręsti sudėtingas šios dienos problemas, susirinkusieji nutaria:

Įkurti Klaipėdoje Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio iniciatyvinę grupę, jungiančią aktyviausiąją miesto visuomenės dalį.“[219]

Viešo prisistatymo visuomenei data buvo numatyta liepos 10 d., kai Jūros šventės metu turėjo vykti Algirdo Kaušpėdo vadovaujamos grupės „Antis“ koncertas; apie tai 1988 m. liepos 8 d. pasitarime buvo aptarta su pačiu A. Kaušpėdu[220].

Klaipėdoje, net įkūrus LPS iniciatyvinę grupę, dalį sąjūdiečių kamavo nežinia. Anot R. Ozolo, keli Klaipėdos iniciatyvinę grupę kuriantys asmenys 1988 m. liepos 10 d., t. y. tą pačią dieną, kai buvo planuota paskelbti apie įkurtą Klaipėdos Sąjūdžio iniciatyvinę grupę, jį aplankė Juodkrantėje, bandydami išsiaiškinti leistinas ribas[221]. Kuriant Klaipėdos miesto LPS iniciatyvinę grupę su R. Ozolu buvo konsultuotasi ne kartą. Viename tokių susitikimų, kuris, rodos, įvyko 1988 m. liepos 15 d., RIG narys su Klaipėdos sąjūdininkais aptarė paklusimo partijai ribų ir pobūdžio klausimą bei *„buržuazinės santvarkos rekonstrukcijos* (nepriklausomybės atkūrimo?! – K. B. past.) *(ne) galimybių klausimą“*[222].

Daug sunkiau Sąjūdžio iniciatyvinė grupė buvo įkurta Šiauliuose. Žinios apie įsikūrusią respublikinę iniciatyvinę grupę Šiauliuose vienu metu pasiekė kelias skirtingas žmonių grupes. Teigiama, kad 1988 m. liepos 18 d. grupė disidentų atvyko į miesto inžinierių namus, nes juos buvo pasiekusi žinia, neva Šiauliuose bus įkurtas komunistinis inžinierių sąjūdis. Disidentų buvo tiek daug, kad kai kurie tarybinės inteligentijos atstovai nedrįso tą dieną rinkti LPS iniciatyvinės rėmimo grupės. Nutarta Šiaulių miesto iniciatyvinę grupę kurti 1988 m. liepos 22 d. vykusio mitingo metu. Į šį mitingą nuspręsta kviesti ir Sąjūdžio RIG narius. Tą dieną surengtame mitinge dalyvavo ne tik Antanas Buračas, Romualdas Ozolas, Zigmas Vaišvila, Alvydas Medalinskas, bet ir miesto valdžios bei Komunistų partijos vadovai, Pedagoginio instituto dėstytojai, paprasti miestiečiai. Tačiau ir šiame sambūryje Sąjūdžio iniciatyvinė grupė nebuvo išrinkta. Atsirado pasiūlymų tą daryti siauresniame rate ir visi, norintys šioje procedūroje dalyvauti, buvo pakviesti atgal į Šiaulių inžinierių namus. 1988 m. liepos 26 d. susirinkime, kaip galima spręsti iš dalyvavusiųjų kalbų, buvo siekiama išrinkti iniciatyvinę grupę, siūlomi kandidatai, aptariama

[217] Dionyzo Varkalio prisiminimai. Kaukas, K., Min. veik., p. 26.
[218] Susirinkimo, įvykusio Klaipėdoje, 1988 07 06, dalyvių sąrašas. *MLIM fondai.*
[219] Susirinkimo, įvykusio Klaipėdoje, 1988 m. liepos 6 d., REZOLIUCIJA. *MLIM fondai.*
[220] Dionyzo Varkalio prisiminimai. Kaukas, K., Min. veik., p. 26–27.
[221] Ozolas, R., Min. veik., p. 292.
[222] Ten pat, p. 295.

būsima veikla ir t. t., tačiau galiausiai buvo išrinkta Šiaulių miesto LPS taryba iš 7 narių, dar trys į ją pateko kaip jau veikusių rėmimo grupių miesto įstaigose atstovai[223]. Nors pagal 1988 m. liepos 26 d. susirinkimo protokolą buvo išrinkta Šiaulių miesto LPS taryba, tolesni protokolai leidžia teigti, jog iki 1988 m. spalio 31 d. posėdžiaudavo *Sąjūdžio Šiaulių grupė* ar *Šiaulių iniciatyvinė grupė prie LPS*[224]. Taryba, kaip ir numatyta LPS įstatuose, buvo išrinkta Šiaulių miesto Sąjūdžio konferencijoje, kuri įvyko 1988 m. spalio 17 d.[225]

1988 m. liepos 26 d. pasivadinti taryba, o ne iniciatyvine grupe, šiauliečiams patarė R. Ozolas[226], ir nors tai Šiaulių Sąjūdžiui nesuteikė jokių privilegijų, jie tapo pirmaisiais taip pasivadinusiais; ši sumaištis tik įrodo, jog kuriant Sąjūdžio struktūras vieningos sistemos, kaip tai daryti, nebuvo. Kita vertus, derėtų atkreipti dėmesį, kad Šiauliuose Sąjūdžio iniciatyvinė grupė nors ir buvo išrinkta visuotiniame susirinkime, tačiau šiame susibūrime jau dalyvavo kelių profesinių pagrindu susikūrusių rėmimo grupių atstovai, kurie buvo įtraukti į iniciatyvinę grupę (tarybą). Toks faktas, žinant kaip daugelyje vietų artėjant Steigiamajam Sąjūdžio suvažiavimui buvo renkamos LPS tarybos bei atsižvelgiant į anksčiau aprašytą LPS struktūrą, leistų teigti, jog šiame mieste galėjo iškart būti renkama taryba, o ne iniciatyvinė grupė. Kitaip tariant, 1988 m. liepos 26 d. susirinkimas, vykęs Šiaulių inžinierių namuose, gali būti įvardijamas ir kaip pirmoji Lietuvoje vykusi Sąjūdžio miesto konferencija.

Panevėžyje sąlygos Sąjūdį subrandinusioms idėjoms sklisti buvo analogiškos kaip Vilniuje, Kaune ar Klaipėdoje. Dar 1987 m. vasarą miesto valdžia nusprendė panevėžiečius labiau įtraukti į miesto reikalų sprendimą, todėl dar iki RIG susikūrimo Vilniuje čia veikė ne vienas klubas ar draugija. Ypač aktyviai veikė Knygos bičiulių draugijos ir Kultūros fondo Panevėžio skyriai. Tačiau Panevėžyje įkurti Sąjūdžio rėmimo grupės nepavyko nei R. Ozoliui, kuris tą daryti skatino šiame mieste apsilankęs liepos pradžioje, nei A. Juozaičiui, liepos 11 dieną perskaičiusiam savo garsųjį pranešimą bei supažindinusiam su Sąjūdžio veikla[227]. Sąjūdžio Panevėžio miesto iniciatyvinė grupė susikūrė tik po to, kai šiame mieste apsilankė dalis dviračių žygio per Lietuvą dalyvių, kurie dar kartą pristatė Sąjūdžio idėjas[228].

Mažesniuose miestuose ir miesteliuose Sąjūdžio grupių steigimas užsitęsė iki pat 1988 m. rudens. Čia, masinėms informacijos priemonėms tylint, Sąjūdžio idėjoms sklisti padėjo RIG organizuoti ar remiami masiniai renginiai. Ypač vienas jų – Vingio parke 1988 m. liepos 9 d. organizuotos, iš XIX SSKP konferencijos grįžusių Lietuvos delegatų sutiktuvės. Šis renginys tapo

---

[223] Susirinkimo, įvykusio 1988 07 26 Šiaulių inžinierių namuose, protokolas. *ŠAA*, f. 1063, ap. 1, b. 7, l. 1–9.
[224] LPS Šiaulių miesto iniciatyvinės grupės susirinkimų ir LPS Šiaulių miesto tarybos posėdžių 1988 m. rugpjūčio mėn. 2 d.–1988 m. spalio mėn. 10 d. protokolai. *ŠAA*, f. 1063, ap. 1, b. 7, l. 10–29.
[225] *Išsivadavimas...,* p. 181.
[226] Kačinskas, V., Prieš dešimt metų. *Išsivadavimas...,* p. 43.
[227] Laurinavičius, Č., Sirutavičius, V., Min. veik., p. 111; Juškienė, E., Sąjūdžio gimimas ir veikla iki 1990-ųjų kovo. *Panevėžys nuo XVI a.....*, p. 671.
[228] Juškienė, E., Sąjūdžio gimimas ir veikla iki 1990-ųjų kovo. *Panevėžys nuo XVI a.....*, p. 671.

vienu iš masiškiausių Sąjūdžio organizuotų mitingų. Jame, įvairiais skaičiavimais, dalyvavo keli šimtai tūkstančių žmonių ne tik iš Vilniaus ar Kauno, bet ir iš atokesnių Lietuvos vietovių. Šis mitingas, atrodo, buvo riba, paskatinusi tiek mažesnių miestelių gyventojus, tiek pačius RIG narius[229] aktyviau steigti LPS rėmimo grupes. Susibūrimas Vingio parke pradėjo ištisą seriją mitingų, kurie per liepą ir rugpjūtį įvyko beveik visuose didesniuose Lietuvos miestuose. Mitinguose paprastai dalyvaudavo vienas ar keli RIG nariai, o šie, tarp kurių buvo to meto visuomenei gerai žinomi ir pasitikėjimą keliantys asmenys, suteikdavo pasitikėjimą tam tikros vietovės žmonių grupei, dėl to kurdavosi ar bent jau rasdavosi iniciatyvos kurti Sąjūdžio iniciatyvines grupes. Savo ruožtu šių iniciatyvinių grupių nariai jau toliau skatindavo kurtis rėmimo grupes mažesniuose rajonų miesteliuose ar miestų pramonės įmonėse bei kitose įstaigose, platino Sąjūdžio spaudą[230].

Po 1988 m. liepos 9 d. mitingo LPS iniciatyvinę grupę buvo nutarta įkurti Alytuje (1988 m. liepos 13 d.). Šios grupės steigiamajame susirinkime dalyvavo rašytojas, RIG narys Vytautas Petkevičius[231]. Marijampolėje (tuo metu Kapsukas) Sąjūdžio idėjas remianti grupė buvo įkurta 1988 m. liepos 18 d.[232], o pretekstą tam, rodos, sudarė šiame mieste liepos 13 d. organizuotas mitingas, kuriame, kaip įprasta, dalyvavo keli RIG nariai[233].

Jau minėjome, kad LPS Panevėžio iniciatyvinės grupės atsiradimui įtakos galėjo turėti šį miestą aplankę keli ekologinio dviračių žygio dalyviai. Dviratininkų žygis tokią grupę įkurti paskatino ir Kėdainiuose (grupė įkurta 1988 m. rugpjūčio 5 d.[234]).

Dar viena akcija, platinusi Sąjūdžio idėjas, – „Roko maršas“. Prieš metus, 1987 m., vykęs pirmasis „Roko maršas“ buvo skirtas Lietuvos kultūros fondo veiklai propaguoti, antrasis, vykęs 1988 m. birželio–liepos mėnesiais, – Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio idėjoms propaguoti. Teigiama, kad įsteigti LPS iniciatyvinę grupę Rokiškyje viena iš paskatų kaip tik ir buvo „Roko maršo“ koncertas Biržuose 1988 m. liepos 28 d., kurio metu Audrius Butkevičius (LPS Kauno iniciatyvinės grupės narys) ragino iniciatyvines grupes steigti rajonuose[235]. Galiausiai, po apsilankymo baigiamajame „Roko maršo“ koncerte Vilniuje rugpjūčio mėn. 7 d. bei LPS respublikinės iniciatyvinės grupės posėdyje rugpjūčio 9 d., 1988 m. rugpjūčio 15 d. įvyko LPS Rokiškio iniciatyvinės steigiamasis grupės posėdis[236]. Kita vertus, „Roko maršas“ Rokiškyje padėjo galutinai apsispręsti, o bandymų įkurti iniciatyvinę grupę Sąjūdžiui remti būta ir anksčiau. 1988 m. liepos 21 d. rajoninio laikraščio rubrikoje „Į Sąjūdį už kultūrą“ pasirodė pirmasis

[229] Laurinavičius, Č., Sirutavičius, V., Min. veik., p. 111.
[230] Čepaitis, V., Min. veik., p. 60.
[231] Žepkaitė, R., Alytus Lietuvos išsilaisvinimo kelyje (1988–1990). *Alytaus istorinė raida...,* p. 171.
[232] *Lietuva 1940–1990...,* p. 604.
[233] Čepaitis, V., Min. veik., p. 60.
[234] Gricius, A., Kai kurie duomenys apie Sąjūdžio įsikūrimą ir veiklos pradžią Kėdainių rajone. *LSBA*.
[235] Baltuškaitė, A., Rokiškio rajono Atgimimo laikotarpio įvykių datos. *LSBA*.
[236] Ten pat, *LSBA*.

straipsnis, kuriame siūlomi žmonės, galintys sudaryti Lietuvos kultūros fondo (toliau – LKF) skyrių, tačiau teigiama, jog šią rubriką sumąsčiusi laikraščio korespondentė turėjo ir kitą tikslą – sudaryti iniciatyvinę Sąjūdžio grupę[237].

Panašiai įvykiai klostėsi ir Druskininkuose. Čia 1988 m. birželio 6 d. įsikūrė LKF rėmimo grupė. Vėliau Algimanto Čekuolio paraginti keli šios grupės nariai nuvyko į Vilnių, į RIG posėdį. 1988 m. liepos 14 d. po eilinio Kultūros fondo narių susirinkimo visi norintieji buvo supažindinti su „Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio veiklos principais“. Galiausiai 1988 m. rugpjūčio 4 d. buvo įkurta LPS Druskininkų iniciatyvinė grupė[238].

Dalyvavimas Lietuvos kultūros fondo ir apskritai kraštotyrinėje veikloje ateiti į Sąjūdį paskatino nemažą dalį žmonių. Tarp 1988 m. rugpjūčio 25 d. išrinktos Sąjūdžio Šilutės rajono iniciatyvinės grupės narių galima rasti nemažą dalį Šilutės Vydūno klubo narių (Virgilijus Skirkevičius, Šarūnas Laužikas, Saulius Sodonis ir kt.), kurie šį klubą įkūrė dar 1987 m. rudenį[239].

Jonavoje ypač didelę įtaką kuriant Sąjūdžio iniciatyvinę grupę irgi turėjo LKF, tiksliau, jo Jonavos klubas „Taurosta“. Šis klubas 1988 m. liepos 25 d. organizavo ir pirmąjį Sąjūdžio mitingą – susitikimą su dviratininkų žygio dalyviais šiame mieste. Tą dieną Jonavos statybos treste buvo įkurta ir pirmoji LPS rėmimo grupė šiame mieste[240].

Visgi, nepaisant visos šios 1988 m. plačiai vykdomos veiklos, Sąjūdžio idėjos atokesnėse Lietuvos vietovėse kelią skynėsi ne taip jau lengvai. Kai kur Sąjūdį remiančios grupės susikūrė tik po LPS Steigiamojo suvažiavimo Vilniuje 1988 m. spalio 22–23 d., kai į naująjį judėjimą kitaip žiūrėti pradėjo ir oficialioji valdžia. Tik po šio suvažiavimo Sąjūdžio rėmimo grupės susikūrė Raguvoje, Skaudvilėje ir kitur.

Viena yra atsekti, kaip Sąjūdžio idėjos plito didžiuosiuose Lietuvos miestuose, ir visai kas kita atskleisti, kaip informacija apie naują judėjimą pasiekdavo mažesnius respublikos miestus, rajonus bei miestelius. Vilniuje, Kaune visuomenė noriai rinkdavosi į mitingus, diskutuodavo įvairiomis tiek su respublika, tiek su savo miestu susijusiomis temomis, o štai provincijoje vis dar stipriai veikė baimės sindromas. Visgi 1988 m., kai susikūrė ir savo veiklą plėtė Sąjūdis, net ir Lietuvos provincijoje situacija buvo pasikeitusi. Sąjūdžio idėjos didžiuosius Lietuvos miestus pasiekė pirmiausia čia gyvenusios kūrybinės inteligentijos asmeninių pažinčių su RIG nariais dėka. Taip atsitiko Kaune ir Klaipėdoje. Tačiau ši iniciatyva ne visada duodavo norimų rezultatų net ir tose Lietuvos vietovėse, kur valdžios diktatas galėjo būti mažiau jaučiamas. Ne visur Sąjūdį palaikančios grupės kūrėsi pagal vieną modelį, t. y. ne visose Lietuvos vietovėse vietinio lygmens Sąjūdžio struktūros (tuo metu save įvardijusios ir rėmimo grupėmis, ir iniciatyvinėmis grupėmis) buvo išrinktos taip pat, kaip RIG – visuotinių, dažnai atvirų, susirinkimų metu. Tą sąlygojo tiek

[237] Baltuškaitė, A., Rokiškio rajono Atgimimo laikotarpio įvykių datos. *LSBA*.
[238] Valentukevičius, V., Sąjūdžio žingsniai Druskininkuose. *LSBA*.
[239] Sodonis, S., Kintai, Vydūnas ir Sąjūdis. *Sąjūdis Šilutėje...,* p. 50.
[240] Ilgūnas, G., Min. veik., p. 56.

įsivaizduojamas, tiek realus pasipriešinimas iš valdžios institucijų, ypač pirmaisiais mėnesiais, kai LKP aktyviai priešinosi Sąjūdžiui[241].

Kiek kitaip iniciatyvinės Sąjūdžio grupės susikūrė Šiauliuose ir Panevėžyje. RIG narių iniciatyvos čia neužteko. Šiauliuose kurti rėmimo grupes, bent jau vieną jų („Tautos tautai“) paskatino Vilniuje liepos 9 d. vykęs mitingas, o Panevėžyje – dar viena, nors ir ne Sąjūdžio organizuota, bet jo pritarimą turėjusi akcija – ekologinis dviračių žygis per Lietuvą. Kai kuriuose, ypač mažesniuose respublikos miestuose iniciatyvinės grupės buvo renkamos uždaruose, dažnai slaptuose susirinkimuose, kitaip tariant, čia net nevykdavo jokie rinkimai. Tiesiog susirinkę keli aktyvesni tam tikros vietovės žmonės dažniausiai jau po didžiųjų LPS akcijų įkurdavo Sąjūdį palaikančią grupę. Taip Sąjūdį palaikanti grupė buvo įkurta Kėdainiuose. Šiame mieste LPS iniciatyvinė grupė įkurta 1988 m. rugpjūčio 5 d., kai vieno iš šios grupės narių, Igno Meškausko, namuose susirinko 12 žmonių. Susirinkimas, jei šį sambūrį galima laikyti susirinkimu, labiau priminė šventinius pietus[242]. Aštuonių žmonių iniciatyvinė grupė vieno iš jų namuose buvo įkurta ir Trakuose 1988 m. rugpjūčio 5 dieną[243], analogiškai buvo įkurta ir Vilkaviškio rajono iniciatyvinė grupė[244]. Rokiškio rajono iniciatyvinė grupė įkurta 1988 m. rugpjūčio 15 d. pirtyje prie Vyžuonos ežero, susitikime dalyvaujant 13 žmonių[245]. Pirmieji Kupiškio sąjūdiečių susirinkimai nuo 1988 m. rugpjūčio 17 d. vykdavo malūne (H. Orakausko dirbtuvėse). Reikia manyti, jog čia vykstančių susiėjimų, kuriuose dalyvaudavo apie devynis asmenis, metu ir buvo įkurta Kupiškio rajono iniciatyvinė grupė[246]. Druskininkuose 12 asmenų iniciatyvinė grupė įkurta šalia miesto vandenvietės esančiame miške[247].

Kai kur, nors iniciatyvinės grupės ir buvo išrinktos visuotinių susirinkimų metu, tokie susirinkimai dėl saugumo buvo organizuojami kitu tikslu. Pavyzdžiui, Kelmės rajono iniciatyvinė grupė buvo įkurta rajono žmones sukvietus ne į Sąjūdį palaikančios grupės steigimo, bet į išplėstinį Lietuvos kultūros fondo susirinkimą[248].

Išlikę dokumentai ar tiksliau istorikams prieinama literatūra bei šaltiniai leidžia teigti, kad Sąjūdžio rėmimo grupių steigimąsi 1988 m. vasarą visoje Lietuvoje sąlygojo nuo liepos mėnesio apčiuopiamai didesnė RIG narių iniciatyva, jau susikūrusių LPS iniciatyvinių grupių kituose miestuose narių iniciatyva, didieji Sąjūdžio mitingai, kartu su žaliaisiais rengtos akcijos bei 1987 m. įsikūręs Lietuvos kultūros fondas.

---

241 Čepaitis, V., Min. veik., p. 111.
242 A. Griciaus Lietuvos Sąjūdžio būstinei siųsta medžiaga apie Sąjūdžio susikūrimą ir veiklą Kėdainiuose. *LSBA*.
243 Lankas, R., Trakų rajono „Sąjūdžio“ istorija. *LSBA*.
244 Povilaitis, J., Dainauskas, J., Vilkaviškio rajono Sąjūdžio judėjimo pagrindinių įvykių chronologija. *LSBA*.
245 Baltuškaitė, A., Rokiškio rajono Atgimimo laikotarpio įvykių datos. *LSBA*.
246 Lietuvos Sąjūdis. Kupiškis. *LSBA*.
247 Valentukevičius, V., Druskininkų Sąjūdis nepriklausomybės pradžioje. *LSBA*.
248 Urbikienė, S., LS Kelmės skyriaus dešimtmečio istorija. *LSBA*.

Kita vertus, pirmaisiais Sąjūdžio veiklos mėnesiais būta bandymų LPS struktūrų kūrimą paveikti ar bent jau kontroliuoti ir iš oficialiosios valdžios pusės. Apie bandymus įkurti Sąjūdžio rėmimo grupę „iš viršaus“ Raseiniuose 1988 metų rugpjūčio mėnesį rašė „Sąjūdžio žinios“:

„Š. m. liepos 28 d. į Ariogalos kultūros namus susirinko virš 200 žmonių ne tik iš Ariogalos, bet ir iš Raseinių, aplinkinių kaimų. Liūdnai pagarsėjusiame kultūros naikinimu rajone įsikūrė Persitvarkymo Sąjūdžio rėmimo grupė, kurioje kol kas 36 žmonės.

Žmones suaktyvino ir pakiliai nuteikė parodytas filmas apie liepos 9 d. Vingio parke vykusį mitingą, perskaitytos S. Gedos ir V. Petkevičiaus kalbos. Grupė įsikūrė sunkiai. Buvo kalbų, absurdiškai lyginančių Sąjūdį su Kinijos „kultūrine revoliucija“, buvo baimės replikų, jog valdžia tyčia leidžia steigtis Sąjūdžiui, kad vėliau žinotų, ką išvežti į Sibirą; buvo bandoma biurokratiškai sukurti Sąjūdį, vienbalsiai balsuojant už visą iniciatyvinės grupės sąrašą, kurio dauguma narių suvažiavo tarnybinėmis mašinomis. Buvo stengiamasi, kad labiausiai nusipelnę persitvarkymui į Sąjūdį nepatektų“[249].

Kuršėnuose iniciatyvinės grupės steigimui rajono valdžia nors ir nedarė tiesioginės įtakos, tačiau po pirmųjų susirinkimų, kuriuose buvo svarstomas LPS grupės įkūrimas, vieną iš iniciatorių – Arvydą Versecką išrinko Kuršėnų 4-osios vidurinės mokyklos partinės organizacijos sekretoriumi, taip tikėdamiesi kontroliuoti Sąjūdžio veiklą. Kiek vėliau Šiaulių rajono partijos komiteto sekretorė siūlėsi padėti tvarkyti Kuršėnų Sąjūdžio iniciatyvinės grupės dokumentaciją, redaguoti bei spausdinti dokumentus[250].

Tokių atvejų, kai iniciatyvinių grupių steigimą bandė inicijuoti vietiniai partijos skyriai, ypač padaugėjo po Aleksandro Jakovlevo vizito į Lietuvą, 1988 m. rugpjūčio 15 dieną. Rugpjūčio pabaigoje net Nikolajus Mitkinas oficialiai pareiškė, kad komunistų partijos nariai gali stoti į Sąjūdį:

„Norėčiau išskirti klausimą dėl komunistų, dalyvaujančių Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdyje. Komunistų partijos CK gauna signalų, jog kai kurie partijos rajonų komitetai, pasikvietę komunistus, reikalauja, kad jie išstotų iš šio Sąjūdžio. Tai aiški klaida. <...> Reikia pabrėžti, kad dalyvavimas Sąjūdyje neturi būti kliūtimi, trukdančia išrinkti komunistą į partinį organą“[251].

Tai, anot V. Čepaičio, atspindėjo naują LKP CK biuro liniją: neatiduoti Sąjūdžio ekstremistams ir nacionalistams[252].

Jonavoje steigiant rajono Sąjūdžio iniciatyvinę grupę (ji įkurta 1988 metų rugsėjo 9 d.[253]) aktyviai reiškėsi rajono LKP aktyvas, o partijos antrasis sekretorius netgi buvo į ją išrinktas. Maža to, didesnioji dalis Jonavos iniciatyvinės grupės narių buvo partijos nariai[254].

[249] Sąjūdžio grupė Ariogaloje! *Sąjūdžio žinios,* 1988 08 10, nr. 19, p. 78.
[250] Verseckaitė, E., Min. veik., p. 15.
[251] Čepaitis, V., Min. veik., p. 111.
[252] Ten pat, p. 111.

Rajono valdžia įkurti iniciatyvinę grupę buvo susiruošusi ir Mažeikiuose (įsteigta 1988 m. spalio mėn.). Teigiama, jog buvo suburta 20 žmonių grupė, kuriai vadovauti turėjo Mažeikių kompresorių gamyklos ideologas[255].

Virgilijaus Čepaičio teigimu, atsižvelgusi į signalus, gaunamus iš provincijos apie oficialiosios valdžios bandymus kurti LPS grupes, respublikinė iniciatyvinė grupė, rengdama laikinuosius, o vėliau ir Suvažiavime patvirtintus Sąjūdžio įstatus, neįvedė griežtos Sąjūdžio narystės[256]. Visgi šio įstatų punkto ne visur buvo paisoma. Varėnoje, anot buvusio Varėnos LPS tarybos atsakingojo sekretoriaus, padėtis vertė iš Sąjūdžio narių rinkti nario mokestį[257]. Tiesa, toks atvejis, rodos, buvo vienintelis visoje Lietuvoje.

Taigi galima daryti išvadą, jog kuriantis Sąjūdžio vietinio lygmens struktūroms (miestų, rajonų iniciatyvinėms grupėms) valdžios įstaigos neturėdamos aiškios pozicijos iš „centro" bandė tiek trukdyti, tiek ir paveikti LPS kūrimosi procesą. Be to, didžiojoje dalyje Sąjūdžio struktūrų dalyvavo ir Komunistų partijos nariai, tačiau jie struktūrose nedominavo. Kai kuriose Lietuvos vietose partijai priklausantys nariai vėliau, per rinkimus, būdavo „pašalinami" ar bent jau nebebuvo renkami į miestų, rajonų mastu veiklą vykdančias LPS struktūras. Tarkim, 1988 m. spalio 5 dieną išrinktoje Širvintų rajono iniciatyvinėje grupėje tarp 22 narių buvo 8 komunistų partijos nariai (iš jų vienas Sovietų Sąjungos kariuomenės atsargos karininkas, karinio rengimo mokytojas) [258]. Tačiau į 1988 m. gruodžio 18 d. Širvintų rajono Sąjūdžio konferencijoje išrinktą Širvintų rajono LPS tarybą pateko tik vienas iš 8 minėtų narių. Likusieji, kaip teigiama, pasitraukė iš Sąjūdžio veiklos[259]. Galiausiai verta pabrėžti, jog kuriantis LPS struktūroms, patiems sąjūdiečiams (tiek Vilniuje išrinktos RIG nariams, tiek vietinio lygmens iniciatoriams) nebuvo svarbu į Sąjūdį ateinančių žmonių partinė priklausomybė.

1.3.2. LPS rėmimo grupės

1.3.2.1. Kūrimosi aplinkybės

Pagal Sąjūdžio įstatus LPS grupės buvo:

„pirminis Sąjūdžio struktūrinis vienetas, aktyviai veikiantis pagal programą, sudarytą remiantis bendrąja Sąjūdžio programa ir įstatais. Grupės kuriamos pagal teritoriją (pvz.,

---

[253] Ilgūnas, G., Min. veik., p. 237–238.
[254] Laurinavičius, Č., Sirutavičius, V., Min. veik., p. 114.
[255] Ruginienė, I., 1988 metai. Sąjūdžio ištakos. *Lietuvos persitvarkymo sąjūdis Mažeikiuose...,* p. 15.
[256] Čepaitis, V., Min. veik., p. 112.
[257] Žepkaitė, R., Varėna naujojo istorinio laikotarpio pradžioje. *Varėna istorijos kelyje...,* p. 158.
[258] Alekna, V., Sąjūdis Širvintose. *Lietuvos valsčiai. Širvintos...,* p. 389–390.
[259] Ten pat, p. 392.

apylinkės), darbo vietą (įstaiga, įmonė, organizacija), profesiją (medikai, teisininkai ir pan.), veiklos tikslą (Hyde-parkas, Jaunimo centras ir pan.). Grupėse sudaromas aktyvas, tvarkantis einamuosius reikalus ir palaikantis ryšius su Sąjūdžio grupėmis ir kitais struktūriniais vienetais. Grupių aktyvai, susirinkę į rajono (miesto) sueigą, išrenka komitetą (tarybą) grupių veiklai koordinuoti“[260].

Palyginę šį ir pirmąjį LPS organizacinį modelį, kuriuo vadovaujantis kūrėsi vietinio lygmens Sąjūdžio organizacijos, pasakysime, jog rėmimo grupės turėjo būti steigiamos tik: *„darbo kolektyvuose bei organizacijose“*[261], o jų veiklą koordinuoti turėjo Sąjūdžio iniciatyvinės grupės. O štai šioje, prieš pat Steigiamąjį LPS suvažiavimą paskelbtoje struktūroje nurodoma, jog jau rėmimo grupės turėjo rinkti Tarybą savo veiklai koordinuoti[262]. Be to, šiame organizacinės struktūros modelyje nurodoma ar konstatuojama, kad Sąjūdyje tuo metu, prieš pat Steigiamąjį suvažiavimą, veikė trijų tipų rėmimo grupės: gyvenvietėse, gamyklose bei kituose darbo kolektyvuose arba vienijančios tam tikros profesijos atstovus.

Šios Sąjūdžio organizacijos paprastai kūrėsi arba paskatintos miestų ar rajonų LPS iniciatyvinių grupių narių, arba reaguodamos į Lietuvoje vykstančius įvykius bei didžiuosius Sąjūdžio renginius. Ypač daug rėmimo grupių gyvenvietėse susikūrė ekologinio dviračių žygio bei ekologinio žygio Nerimi ir Nemunu maršrutų vietose: Baisogaloje[263], Raguvoje[264], Skaudvilėje[265], Veliuonoje[266] ir kitur. Tokios teritoriniu pagrindu sukurtos rėmimo grupės kai kuriose Lietuvos vietovėse įsisteigdavo anksčiau nei rajoninė iniciatyvinė grupė. Pavyzdžiui, steigiant Kelmės rajono Sąjūdžio iniciatyvinę grupę (išrinkta 1988 m. rugpjūčio 25 d.[267]), rajone jau buvo įsikūrusi Užvenčio rėmimo grupė (įsteigta 1988 m. rugpjūčio 18 d.)[268]. Analogiška situacija susiklostė Mažeikiuose: Sedos gyvenvietėje LPS grupė buvo įsteigta 1988 m. rugsėjo 2 d.[269], o Mažeikių rajono iniciatyvinė grupė susikūrė tik 1988 m. rugsėjo 25 d.[270] Panašių atvejų būta ir daugiau.

Pirmosios, teritoriniu pagrindu suburtos grupės dažniausiai niekuo nesiskyrė nuo jau aprašytų miestų ar rajonų iniciatyvinių grupių. Steigdamosis jos save įvardydavo tiek rėmimo grupėmis, tiek Sąjūdžio iniciatyvinėmis grupėmis (pvz., 1988 m. rugpjūčio 18 d. LPS iniciatyvinė

[260] Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio organizacinė struktūra. *LNA*, f. 10, b. 18, l. 2.
[261] Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio veiklos principai (projektas). *Sąjūdžio žinios*, 1988 07 07, nr. 7, p. 27.
[262] Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio organizacinė struktūra. *LNA*, f. 10, b. 18, l. 2; Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio organizacinė struktūra. *Sąjūdžio žinios*, 1988 10 20, p. 187.
[263] Šveistienė, E., Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio Baisiogalos grupės veikla 1988–1993 metais. *LSBA*.
[264] Karpavičienė, R., Atgimimas Raguvoje. *Lietuvos valsčiai. Raguva...,* p. 585.
[265] Krencienė, E., Paulauskas, R., Skaudvilės miesto Sąjūdis. *LSBA*.
[266] Kliukienė, R., Litvinavičius, S., Atgimimo kelyje. *Lietuvos valsčiai. Veliuona...,* p. 493.
[267] Urbikienė, S., LS Kelmės skyriaus dešimtmečio istorija. *LSBA*; Šikšnys, V., Nenuleiskime rankų. *Išsivadavimas...,* p. 568; Rimkus, V., Nepamirštami metai. *Kelmės kraštas.* Vilnius, 1999, p. 213.
[268] Rimkus, V., Nepamirštami metai. *Kelmės kraštas...,* p. 213.
[269] Petkienė, S., Seda. *Lietuvos persitvarkymo sąjūdis Mažeikiuose...,* p. 11.
[270] Rugienė, R., 1988 metai. Sąjūdžio ištakos. *Lietuvos persitvarkymo sąjūdis Mažeikiuose...,* p. 16.

grupė įsisteigė Užventyje)[271]. Tačiau skirtumas tarp jų tas, jog iniciatyvinės grupės buvo perrinktos LPS miesto, rajono tarybomis bei koordinavo Sąjūdžio veiklą atitinkamoje vietovėje (tam tikrame mieste ar rajone), o minimos rėmimo ar iniciatyvinės grupės, nelygu kaip jos save įvardijo, buvo pirmųjų rėmimo grupės, t. y. rajono mastu Sąjūdžio veiklos nekoordinavo. Jų įtaka Sąjūdžio veiklos koordinavimui platesniu nei sava gyvenvietė mastu geriausiu atveju pasireiškė vieno ar kelių atstovų delegavimu į rajoninę LPS tarybą. Šia prasme jos nė kiek nesiskyrė nuo analogiškų rėmimo grupių, suburtų miestų gamyklose ar kituose darbo kolektyvuose. Pavyzdžiui, LPS Veliuonos grupė buvo tik viena iš Jurbarko rajono Sąjūdžio iniciatyvinės grupės/tarybos rėmimo grupių[272], analogiškai Raguvos – viena iš 29 Panevėžio rajone registruotų LPS grupių[273] ir t. t.

Viena teritoriniu pagrindu sukurta rėmimo grupė reikalauja atskiro aprašymo, juolab, kad tai, rodos, yra vienintelis atvejis Lietuvoje, kai LPS rėmimo grupė evoliucionavo į rajoninę LPS tarybą. Kauno rajono Sąjūdžio tarybos pradžia reikėtų laikyti Raudondvario rėmimo grupę ir/ar LŽŪ MEMT[274] instituto darbuotojų rėmimo grupę. Abi šios grupės kurį laiką buvo Kauno Sąjūdžio struktūrinės dalys, pirmoji bendrame Kauno miesto rėmimo grupių registre turėjo 109-ąjį numerį[275], antroji – 14-ąjį[276]. Visgi antroji greičiausiai bus pirmosios pirmtakas. Anot Leono Milčiaus (abiejų šių grupių įgaliotinio), pirmoji rėmimo grupė Raudondvaryje atsirado 1988 m. liepos 11 d. Ją sudarė 15 vieno LŽŪ instituto darbuotojų[277], tą patvirtina ir 14 numerį turinčios Kauno miesto rėmimo grupės anketa[278]. Kita vertus, archyviniai šaltiniai leidžia teigti, jog ši grupė buvo įsteigta kiek anksčiau – liepos 8 dieną, nes tada buvo priimta jos veiklos 1988–1989 metais programa[279], arba liepos 19 dieną, kaip galima spręsti pagal jos registravimo anketą, atsiųstą Kauno miesto LPS iniciatyvinei grupei[280]. Kad ir kaip būtų, vėliau ši grupė pasipildė naujais nariais, kol galiausiai buvo įregistruota iš naujo, kaip „*Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio rėmimo Raudondvario grupė*“[281]. Kadangi yra išlikęs tik šios grupės narių sąrašas, tikslios datos, kada įsisteigė ar buvo įregistruota ši grupė, nurodyti neįmanoma. Registruojamą grupę sudarė 81 narys, tarp kurių buvo visi 15 ankstesnės Raudondvario rėmimo grupės narių[282]. L. Milčiaus teigimu, kai grupė padidėjo

---

[271] Rimkus, V., Nepamirštami metai. *Kelmės kraštas...,* p. 212–213.
[272] Kliukienė, R., Litvinavičius, S., Atgimimo kelyje. *Lietuvos valsčiai. Veliuona...,* p. 493.
[273] Karpavičienė, R., Atgimimas Raguvoje. *Lietuvos valsčiai. Raguva...,* p. 585.
[274] Nepavykus tiksliai iššifruoti sutrumpinimo, tekste palikome tokį, koks jis egzistuoja archyviniuose šaltiniuose.
[275] Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio rėmimo Raudondvario grupė. *KAA*, f. 2058, ap. 1, b. 6, l. 23–27.
[276] Raudondvaryje LŽŪMEMT institute įkurtos rėmimo grupės anketa. *KAA*, f. 2058, ap. 1, b. 4, l. 70.
[277] Milčius, L., Sąjūdis Pakaunėje, pranešimas skaitytas Vilniaus pedagoginiame universitete, 2008 m. birželio 12–13 d. vykusioje konferencijoje „Sąjūdis periferijoje 1988–1992 metais“. *K. Bartkevičiaus konspektas.*
[278] Raudondvaryje LŽŪMEMT institute įkurtos rėmimo grupės anketa. *KAA*, f. 2058, ap. 1, b. 4, l. 70.
[279] Raudondvario grupės Lietuvos persitvarkymo sąjūdžiui remti veiklos programa 1988–1989 m. *KAA*, f. 2058, ap. 1, l. 68–69.
[280] Raudondvaryje LŽŪMEMT institute įkurtos rėmimo grupės anketa. *KAA*, f. 2058, ap. 1, b. 4, l. 70.
[281] Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio rėmimo Raudondvario grupė. *KAA*, f. 2058, ap. 1, b. 6, l. 23.
[282] Plg.: Raudondvaryje LŽŪMEMT institute įkurtos rėmimo grupės anketa. *KAA*, f. 2058, ap. 1, b. 4, l. 70–70a; Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio rėmimo Raudondvario grupė. *KAA*, f. 2058, ap. 1, b. 6, l. 23–27.

iki 50 narių, buvo nuspręsta įsteigti Kauno rajono Sąjūdžio tarybą[283], kada tai įvyko, deja, neaišku. Žinoma tik tiek, jog įstatai priimti 1988 m. rugsėjo 22 d.[284]

Prie teritoriniu pagrindu (gyvenvietėse) susikūrusių rėmimo grupių reikėtų priskirti Rokiškio rajono LPS tarybos rėmimo grupę pavadinimu „*Vytauto gatvės namų 42–44 gyventojų rėmimo grupė*“[285] ar Kauno Sąjūdžio struktūroje buvusias vieno mikrorajono gyventojų grupes: 1-ąjį registracijos numerį turėjusią „*Stepono Dariaus*“ grupę[286] bei 2-uoju numeriu įregistruotą „*Dainavos*“ grupę, kurios narių jungimosi principas, kaip nurodoma anketoje, – gyvenamoji vieta[287]. Tokių grupių buvo ir daugiau. Palyginę Kauno Sąjūdžio ir kitų didžiųjų (Klaipėdos[288], Šiaulių[289] ir Panevėžio[290]) miestų rėmimo grupių sąrašus, galime daryti prielaidą, jog tokios rėmimo grupės egzistavo tik vieninteliame – Kauno mieste. Tiesa, Klaipėdos Sąjūdžio struktūroje buvo Gargždų, Girulių, Juodkrantės ir Agluonėnų gyvenviečių rėmimo grupės[291], o Šiauliuose veikė Bridų, Bubių bei Pakapės kaimo rėmimo grupės[292]. Vėliau visos trys tapo Šiaulių rajono Sąjūdžio tarybos rėmimo grupėmis[293], o iš išvardytų Klaipėdos miesto LPS organizacijos rėmimo grupių mažesniuose miestuose susiformavo Klaipėdos rajono LPS organizacija[294].

Atkreiptinas dėmesys, jog teritoriniu pagrindu suburtos grupės paprastai veikė rajoninėse LPS struktūrose, t. y. jos buvo rajoninių iniciatyvinių grupių ar tarybų rėmimo grupės.

Apie pirmąsias įmonėse ir įstaigose susikūrusias rėmimo grupes (ko gero, Vilniaus), Arvydas Juozaitis pranešė dar 1988 m. birželio 13 d. vykusiame Sąjūdžio RIG susitikime su visuomene[295]. Į pirmą susirinkimą Vilniaus gamybinių įmonių rėmimo grupių atstovai susirinko dar 1988 m. liepos mėnesio pradžioje[296]. Deja, nėra aišku, kiek tuo metu jau veikė rėmimo grupių. Kaip galima spręsti iš šių grupių delegatų pasitarimo, įvykusio 1988 m. spalio 6 d., Vilniaus gamybinėse organizacijose iki to laiko veikė 42 LPS rėmimo grupės[297]. Metų gale Vilniaus pramonės įmonėse ir organizacijose veikė per 100 rėmimo grupių[298]. Tokios, profesiniu pagrindu

---

283 Milčius, L., Sąjūdis Pakaunėje. *Lietuvos sąjūdis periferijoje...*, p. 280.
284 Milčius, L., Sąjūdis Pakaunėje, pranešimas skaitytas Vilniaus pedagoginiame universitete, 2008 m. birželio 12–13 d. vykusioje konferencijoje „Sąjūdis periferijoje 1988–1992 metais“. *K. Bartkevičiaus konspektas.*
285 Rokiškio rajono LPS rėmimo grupės. *RKMMA*, b. 13.
286 „Stepono Dariaus“ rėmimo grupės registravimo anketa, narių sąrašas. *KAA*, f. 2058, ap. 1, b. 4, l. 7–9.
287 Rėmimo grupės „Dainava“ registravimo anketa, narių sąrašas. *KAA*, f. 2058, ap. 1, b. 4, l. 10–11.
288 Klaipėdos miesto LPS tarybos rėmimo grupių sąrašas. *MLIM fondai.*
289 1988 m. Šiaulių miesto LPS rėmimo grupių sąrašai. *ŠAA*, f. 1063, ap. 1, b. 32.
290 Panevėžio m. LPS rėmimo grupės. *Pasipriešinimo sovietiniai okupacijai ir Sąjūdžio muziejaus fondai.*
291 Klaipėdos miesto LPS tarybos rėmimo grupių sąrašas. *MLIM fondai.*
292 Bridų, Bubių, Pakapės rėmimo grupių narių sąrašai. *ŠAA*, f. 1063, ap. 1, b. 32, l. 56, 60, 61.
293 Verseckaitė, E., Min. veik., p. 31.
294 Petrauskas, J., *Mitingas prie Minijos...*
295 Visuomenės susitikimo su LPS Iniciatyvine grupe, įvykusio 1988 m. birželio mėn. 13 d., stenograma. *Sąjūdžio žinios*, 1988 06 13, nr. 1, p. 5.
296 Mūsų pradžia. *Žaizdras,* 1988, nr. 1, p. 1.
297 Vilniaus miesto gamybinių organizacijų Sąjūdžio rėmimo grupių delegatų pasitarimo, įvykusio 1988 m. spalio mėn. 6 d., protokolas. *LNA*, f. 10, b. 24, l. 60–68.
298 Mūsų pradžia. *Žaizdras*, 1988, nr. 1, p. 1.

susikūrusios grupės sudarė didžiąją dalį rėmimo grupių miestų LPS struktūrose[299]. Jų analogais rajonuose reikėtų laikyti Sąjūdžio rėmimo grupes tarybiniuose ūkiuose bei kolūkiuose[300].

Rėmimo grupėmis, vienijančiomis tam tikros profesijos atstovus, reikėtų laikyti: Lietuvos rašytojų sąjungos[301], kultūros darbuotojų[302] Sąjūdžio rėmimo grupes, veikusias respublikos lygmeniu bei miestų ir rajonų lygmenyje egzistavusias LPS Šiaulių teisininkų rėmimo grupę[303], Kauno keliautojų kultūros klubo „Ąžuolynas“ rėmimo grupę[304] ir pan. Prie šios kategorijos LPS grupių greičiausiai priskirtinos ir pensininkus, tremtinius, moteris bei tam tikros mokyklos mokytojus ar mokinius vienijusios Sąjūdžio rėmimo grupės[305].

Visų trijų tipų LPS rėmimo grupių kūrimosi principai buvo tokie patys, kaip ir anksčiau aprašytų iniciatyvinių grupių. Paprastai jos kūrėsi arba paskatintos miestų ar rajonų LPS iniciatyvinių grupių narių (Vilniaus mieste, kurį laiką neturint miesto iniciatyvinės grupės, rėmimo grupės kūrėsi savaime, atsiliepdamos į respublikinės iniciatyvinės grupės narių raginimus), arba reaguodamos į įvykius Lietuvoje bei didžiuosius Sąjūdžio renginius.

Jau minėjome, kad kai kuriose Lietuvos vietovėse kuriant rajonines LPS iniciatyvines grupes į šį procesą bandė kištis ir vietos valdžios atstovai. Kuriant LPS rėmimo grupes ši įtaka jautėsi dar labiau, ypač tai pasakytina apie grupių steigimąsi kolūkiuose. Pavyzdžiui, Pakruojo rajone kuriant Žvirblionių kolūkio LPS rėmimo grupę buvo bandoma ją įkurti pagal „nurodymą iš viršaus“:

„Kai Lietuvoje jau tapo madinga kurti Sąjūdžio grupes, Žvirblionių kolūkio pirmininkas A. Ražanauskas (gal gavęs nurodymą iš viršaus) per rajoninį laikraštį paragino tokias grupes steigti visuose kolūkiuose. Mano vyras, kuris jau seniai būrė tokią grupę K. Požėlos kolūkyje, specialistų susirinkime išgirdęs mūsiškio pirmininko J. Vaitelio norą įkurti Sąjūdžio grupę, užbėgo šiam už akių ir įsteigė Sąjūdžio grupę be kolūkio pirmininko. <...> “[306].

Analogiška situacija aprašyta Pakruojo rajono LPS laikraštyje „Langas“:

„1988 m. spalio mėnesį „Ąžuole“ susikūrė iniciatyvinė grupė. Kol rugsėjo 28-osios įvykiai (turimas omenyje 1988 m. rugsėjo 28 d. Vilniuje Lietuvos laisvės lygos organizuotas mitingas paminėti bei pasmerkti Molotovo ir Ribentropo 1939 m. rugsėjo 28 d. susitarimus, kurio metu milicininkai ir kareiviai ėmė mušti žmones guminėmis lazdomis – K. B. past.) *dar nebuvo*

[299] Žr.: 1988–1989 m. įregistruotų rėmimo grupių sąrašas. *KAA*, f. 2058, ap. 1, b. 17; 1988 m. Šiaulių miesto LPS rėmimo grupių sąrašai. *ŠAA*, f. 1063, ap. 1, b. 32; Panevėžio m. LPS rėmimo grupės. *PSOISM fondai*; Klaipėdos miesto LPS tarybos rėmimo grupių sąrašas. *MLIM fondai.*
[300] Žr.: Verseckaitė, E., Min. veik., p. 31–32; LPS Šakių rajono rėmimo grupių narių sąrašai. *ZKM fondai*; Rokiškio rajono LPS rėmimo grupės. *RKMMA*, b. 13.
[301] Lietuvos rašytojų sąjungos Sąjūdžio rėmimo grupė. *LNA*, f. 10, b. 24, l. 6.
[302] Respublikos kultūros darbuotojų Sąjūdžio rėmimo grupės koordinacinė taryba. *LNA*, f. 10, b. 24, l. 7.
[303] 1988 m. Šiaulių miesto LPS rėmimo grupių sąrašai. *ŠAA*, f. 1063, ap. 1, b. 63.
[304] Kauno KKK „Ąžuolynas“ rėmimo grupės, registravimo anketa, narių sąrašas. *KAA*, f. 2058, ap. 1, b. 4, l. 16–20.
[305] Klaipėdos miesto LPS tarybos rėmimo grupių sąrašas. *MLIM fondai.*
[306] Čepaitis, V., Min. veik., p. 112.

centro įvertinti, kolūkio pirmininkas Sąjūdžio grupės steigimui nepritarė. Tačiau prieš Sąjūdžio suvažiavimą pūstelėjo nauji vėjai, ir kolūkio vadovybė sujudo kurti iniciatyvinę grupę. Visuotinis susirinkimas išrinko 11 žmonių grupę, kurioje 5 kolūkio valdybos nariai, 3 specialistai ir tik 3 darbininkai... <...> Taigi „Ąžuolo" Sąjūdžio grupė tapo tik karikatūra, kad neturėtų galimybių demokratiniu siekių žmonės geranoriškai susiburti ir, jei ne rykšte, tai bent dagiliu tapti dešimtmečiais sustabarėjusiems biurokratams" [307].

Tiesa, šio straipsnio autorius, beje, minimo kolūkio darbuotojas, protestavo ne prieš faktą, jog rėmimo grupė buvo įkurta kolūkio pirmininko iniciatyva, o prieš tai, kad pirmininkas ir dar penki administracinio aparato darbuotojai tapo LPS grupės nariais. Kitaip tariant, Sąjūdžio įstatai, priimti Steigiamajame suvažiavime, steigiant šią grupę buvo pažeisti. Pagal juos darbo kolektyvuose veikiančios grupės negalėjo į savo tarybas rinkti įstaigos, įmonės ar organizacijos administracinio ir partinio aparato atstovų[308]. Ši pastraipa į įstatus buvo įtraukta norint apsaugoti Sąjūdžio grupes nuo valdžios įtakos[309] bei siekiant išsaugoti demokratijos principus, kurių pažeidimai neišvengiami jei: *„ūkio valdybos nariai, administracija bei specialistai sudaro Sąjūdžio grupės daugumą"*, teigė „Lango" redakcija atsakydama į LPS „Ąžuolo" kolūkio iniciatyvinės grupės narių laišką[310].

Kita vertus, jei minimo kolūkio LPS grupė buvo įsteigta dar iki Steigiamojo sąjūdžio suvažiavimo, ją kuriant ši Sąjūdžio įstatų nuostata galėjo būti nežinoma ne tik kolūkio darbuotojams, bet ir tiems Pasvalio rajono LPS tarybos nariams, kurie dalyvavo šios grupės steigiamajame visuotiniame susirinkime[311]. Kaip galime suprasti iš „Lango" laikraščio redakcijos prierašo, nepasitenkinimas šios grupės veikla kilo po rinkimų į SSRS liaudies deputatus, kurių metu kolūkio pirmininkas (greičiausiai ir LPS grupės pirmininkas) tapo LKP rajono komiteto proteguojamo kandidato patikėtiniu, užimdamas opozicinę Sąjūdžiui liniją[312].

Bandymų trukdyti steigti rėmimo grupes, ypač pirmaisiais Sąjūdžio veiklos mėnesiais, pasitaikė visoje Lietuvoje. Anot Virgilijaus Čepaičio:

„Tik didžiuosiuose Lietuvos miestuose – Vilniuje ir Kaune – grupės kūrėsi palyginti lengvai ir greitai aprėpė daugumą įmonių bei įstaigų darbuotojų. Rajonuose, ypač kaime, jų kūrimuisi buvo intensyviai trukdoma, gąsdinant arba steigiant kompartijos inspiruotas pseudogrupes"[313].

---

307 Šiaučiūnas, J., Kaip susikrauti politinį kapitalą? *Langas*, 1989 11 17, nr. 12, p. 1.
308 Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio įstatai. *Lietuvos persitvarkymo sąjūdis. Steigiamasis suvažiavimas...*, p. 199.
309 Čepaitis, V., Min. veik., p. 262.
310 LPS Pakruojo tarybos laikraščio „Langas" redakcijai. *Langas*, 1989 12 15, nr. 13, p. 3.
311 Ten pat, p. 2–3.
312 LPS Pakruojo tarybos laikraščio „Langas" redakcijai. *Langas*, 1989 12 15, nr. 13, p. 3.
313 Čepaitis, V., Min. veik., p. 112.

Visgi net ir didžiuosiuose Lietuvos miestuose ne visose įstaigose rėmimo grupės kūrėsi lengvai. Bandymų trukdyti steigti rėmimo grupes iš administracijos darbuotojų Sąjūdžio grupių iniciatoriai sulaukdavo ir čia. Tiesa, dažniausiai tose gamyklose ar gamybiniuose susivienijimuose, kur lietuvių tautybės darbuotojų buvo mažuma[314].

Sąjūdžio rėmimo grupių narių skaičius varijuodavo nuo kelių iki kelių šimtų žmonių ir nebūtinai buvo proporcingas darbuotojų skaičiui. Pavyzdžiui, viena iš didesnių Kauno miesto Sąjūdžio tarybos rėmimo grupių Projektavimo ir statybos susivienijime „Kaunas" turėjo 222 narius[315], didžiausia Šiaulių miesto Sąjūdžio tarybos grupė, atrodo, buvo „Vairo" gamykloje – 169 nariai[316], o Telšių miesto „Masčio" susivienijimo rėmimo grupėje buvo tik 4 žmonės[317]. Kiek procentų tai sudarė nuo visų darbuotojų skaičiaus, pasakyti neįmanoma. Tačiau, pavyzdžiui, Vilniaus miesto grąžtų gamykloje įsikūrusios LPS rėmimo grupės veikloje dalyvavo 170 žmonių ir tai sudarė 10 % visų darbuotojų skaičiaus, o grupė Vilniaus miesto gamybinių organizacijų rėmimo grupių susivienijime buvo viena didžiausių[318].

Tiesą sakant, kurį laiką centrinių LPS struktūrų nebuvo reglamentuota, kiek mažiausiai, o tuo labiau daugiausiai narių gali būti rėmimo grupėse, nors vėliau rėmimo grupės narių skaičius kai kuriose vietinėse LPS struktūrose turėjo įtakos jų galimybei dalyvauti miestų ar rajonų Sąjūdžio tarybų veikloje bei būti išrinktiems Steigiamojo suvažiavimo delegatais ar deputatais. Kiekybinis apribojimas, kiek narių gali sudaryti Sąjūdžio grupę, atsiranda tik Steigiamojo suvažiavimo metu priimtuose įstatuose:

„2. Sąjūdžio grupė – pirminė nuolat veikianti ne mažiau kaip 5 žmonių Sąjūdžio grandis"[319].

Vėlgi šia nuostata ne visose vietinio lygmens LPS organizacijose buvo remiamasi. Kai kurios vietinio lygmens Sąjūdžio tarybos savo reglamentuose, nekreipdamos dėmesio į LPS įstatus, nustatydavo savo minimalų rėmimo grupių narių skaičių, reikia manyti, atsižvelgdamos į vietos specifiką. Telšių rajono Sąjūdžio tarybos programoje numatyta, jog: *„Sąjūdžio pagrindinė struktūrinė grandis – rėmimo grupė, kurioje yra ne mažiau 3 dalyvių"*[320].

Aišku, galima teigti, jog ši programa sudaryta anksčiau nei 1988 m. spalio mėnesį ir buvo dar ne Telšių rajono LPS tarybos, o iniciatyvinės grupės veiklos programa, tačiau tai, jog

[314] Vilniaus m. gamybinių organizacijų Sąjūdžio rėmimo grupių delegatų pasitarimo, įvykusio 1988 m. spalio mėn. 6 d., protokolas. *LNA*, f. 10, b. 24, l. 60–68; Kaukas, K., Min. veik., p. 101–103.
[315] Sąjūdžio grupės apklausos anketa (grupės reg. Nr. 15). *KAA*, f. 2058, b. 4, l. 95.
[316] *Išsivadavimas..*, p. 514–519.
[317] 1988–1990 metų Telšių rajono Sąjūdžio tarybos veiklos ataskaita. *TAA*, f. 733, ap. 1, b. 47, l. 2.
[318] Vilniaus miesto gamybinių organizacijų Sąjūdžio rėmimo grupių delegatų pasitarimo, įvykusio 1988 m. spalio mėn. 6 d., protokolas. *LNA*, f. 10, b. 24, l. 62.
[319] Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio įstatai. *Lietuvos persitvarkymo sąjūdis. Steigiamasis suvažiavimas...*, p. 199.
[320] Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio Telšių grupės programa. *TAA*, f. 733, ap. 1, l. 2.

1989 m. Telšių Sąjūdyje buvo bent penkios rėmimo grupės, susidedančios iš mažiau nei 5 narių[321], pagrindžia mūsų teiginį, kad bent jau Telšiuose į LPS įstatų dalį, reglamentuojančią rėmimo grupės narių skaičių, nebuvo atsižvelgiama.

1.3.2.2. Vidinė struktūra

LPS rėmimo grupės laisvai pasirinktu principu galėjo jungtis į susivienijimus, o šie savo veiklos koordinavimui ir valdymui galėjo rinkti koordinacinį centrą ar tarybą[322]. Kiek žinoma, Lietuvoje buvo sukurtas tik vienas rėmimo grupių susivienijimas – Sąjūdžio darbo bendrija „Labora“, jungianti pramonės įmonių bei organizacijų Sąjūdžio rėmimo grupes[323]. Nors greičiausiai vienaip ar kitaip buvo apjungtos ir aukštųjų mokyklų atskiruose fakultetuose susikūrusios rėmimo grupės. LPS darbo bendrijos „Labora“ nariai buvo įmonių ir organizacijų LPS rėmimo grupės bei pavieniai asmenys, sujungti į atskirą rėmimo grupę, tačiau aktyviai dalyvaujantys bendrijos veikloje[324]. Šis rėmimo grupių susivienijimas jau turėjo ir savo vidinę struktūrą, analogišką miestų, rajonų LPS struktūrai, kurią sudarė:

Konferencija – aukščiausias bendrijos organas, šaukiamas ne rečiau kaip kartą per trejus metus. Konferencijoje buvo priimama bendrijos veiklos programa, esant reikalui keičiami bendrijos įstatai, svarstoma finansinė veikla, priimami nutarimai svarbiausiais bendrijos veiklos klausimais, renkama bendrijos taryba ir revizijos komisija.

Įgaliotinių susirinkimas buvo sprendžiamasis organas tarp konferencijų, aprobuojantis tarybos veiklą, atliekantis koordinacines, organizacines bei informacines funkcijas, priimantis naujus narius, tvirtinantis tarybos pirmininką, jo pavaduotoją, atsakingąjį sekretorių ir iždininką bei turintis teisę sušaukti neeilinę konferenciją.

Taryba buvo kolektyvinis bendrijos vykdomasis organas, vykdantis konferencijos ir įgaliotinių susirinkimo nutarimus, koordinuojantis bendrijos padalinių darbą, atstovaujantis bendrijai valstybinėse įstaigose ir visuomeninėse organizacijose, tvarkantis ir prižiūrintis bendrijos turtą ir lėšas, leidžiantis informacinius biuletenius, šaukiantis konferencijas ir įgaliotinių susirinkimus, samdantis ir atleidžiantis darbuotojus, renkantis savo pirmininką, jo pavaduotoją, atsakingąjį sekretorių ir iždininką.

---

321 Gedrimų devynmetės mokyklos mokytojų iniciatyvinės grupės sąrašas; Žinios apie Telšių rajono sanitarijos-epidemiologijos stoties sąjūdiečius; LPS Telšių 5-os vidurinės mokyklos rėmimo grupės narių sąrašas; Telšių raj. Viekšnelių devynmetės m-klos LPS rėmimo grupės narių sąrašas; Telšių m. l/d „Žemaitukas“ LPS rėmimo grupės narių sąrašas. *TAA*, f. 733, ap. 1, b. 40, l. 10, 19, 24, 33, 36.

322 Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio įstatai. *Lietuvos persitvarkymo sąjūdis. Steigiamasis suvažiavimas...,* p. 199.

323 Sąjūdžio darbo bendrijos „Labora“ įstatai. *Trakų nerūdinių statybinių medžiagų gamybinio susivienijimo Sąjūdžio grupė „Nesta“, LSBA*.

324 Ten pat.

Revizijos komisija privalėjo reguliariai tikrinti bendrijos finansinę veiklą ir pateikti ataskaitas konferencijai ir įgaliotinių susirinkimui.

Kaip numatyta įstatuose, „Laboros“ struktūriniai padaliniai buvo: bendrijos nariai – LPS rėmimo grupės; koordinacinis centras ir darbo komisijos[325]. Yra žinoma, jog „Labora“ vienijo 30 000 Sąjūdžio rėmėjų[326], tačiau neįmanoma atsekti, keliose LPS rėmimo grupėse šis skaičius Sąjūdžio dalyvių veikė.

Nors ir nesijungdamos į susivienijimus, vidinę organizacinę sandarą turėjo ir didesnės Kauno mieste veikusios LPS rėmimo grupės. Remdamiesi kai kurių Kauno Sąjūdžio rėmimo grupių įstatais, šią organizacinę struktūrą galime aprašyti plačiau.

Paprastai grupes galėjo sudaryti *nariai* (dalyviai[327]) ir *rėmėjai*[328]. Pirmieji turėjo pritarti ir remtis Sąjūdžio veiklos principais, pritarti Sąjūdžio tikslams bei prisidėti prie jų įgyvendinimo[329]. Narių (dalyvių) priklausymas Sąjūdžio rėmimo grupei buvo fiksuojamas, jie turėjo teisę rinkti ir būti renkami į Sąjūdžio veiklos organus, svarstyti dalyvių, grupės, grupės Tarybos ir apskritai Sąjūdžio veiklą, teikti pasiūlymus, dalyvauti priimant sprendimus, naudotis visokeriopa grupės parama[330]. Savo ruožtu rėmėjai tokios teisės neturėjo, bet galėjo dalyvauti veikloje, padėdami vykdyti stambesnes akcijas bei jose dalyvaudami[331]. Grupių nariais paprastai galėjo būti kiekvienas bendradarbis[332]. Nors, tarkim, Kauno kardiologijos instituto grupės nariais pagal įstatus galėjo būti tik asmenys, įtraukti į grupės sąrašus iki LPS Steigiamojo suvažiavimo dienos[333]. Tiesa, dažniausiai grupės nariais negalėjo būti įstaigos, kurioje įsikūrusi Sąjūdžio rėmimo grupė, administracijos, partijos bei profsąjungos lyderiai. Tiek grupės nariai, tiek dalyviai galėjo dalyvauti ir kitų visuomeninių organizacijų veikloje.

Grupės susirinkimai buvo aukščiausias rėmimo grupės valdymo organas, vienintelis turintis sprendimo teisę svarstant ir vertinant grupės, grupės Tarybos, įgaliotinio ir dalyvių veiklą; svarstant grupės Įstatus, Programą ir jų pakeitimus; svarstant grupės rezoliucijas, pareiškimus bei kitus dokumentus; priimant naujus ir nušalinant praradusius grupės pasitikėjimą dalyvius; visais rinkimų atvejais bei suteikiant įgaliojimus delegatams, įgaliotiniui, Tarybai ir t. t.

---

325 Sąjūdžio darbo bendrijos „Labora“ įstatai. *Trakų nerūdinių statybinių medžiagų gamybinio susivienijimo Sąjūdžio grupė „Nesta“, LSBA*.
326 TSKP CK, LKP CK, TSRS Liaudies frontams, Estijos Liaudies frontui, Latvijos Liaudies frontui, Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio Seimo tarybai. *Žaizdras*, 1989 m., nr. 4, p. 1.
327 Pramonės statybos projektavimo instituto Sąjūdžio rėmimo grupės Nr. 23 ĮSTATAI (projektas svarstymui). *KAA*, f. 2058, ap. 1, b. 4, l. 125.
328 Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio PSS „Kaunas“ rėmimo grupės įstatai. *KAA*, f. 2058, ap. 1, b. 4, l. 89.
329 Pramonės statybos projektavimo instituto Sąjūdžio rėmimo grupės Nr. 23 ĮSTATAI (projektas svarstymui). *KAA*, f. 2058, ap. 1, b. 4, l. 125.
330 Ten pat, l. 125–126.
331 Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio PSS „Kaunas“ rėmimo grupės įstatai. *KAA*, f. 2058, ap. 1, b. 4, l. 89.
332 Sąjunginio tekstilės medžiagų mokslinio tyrimo instituto Persitvarkymo sąjūdžio grupės darbo principai, *KAA*, f. 2058, ap. 1, b. 4, l. 161.
333 Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio Kauno kardiologijos instituto grupės Įstatai. *KAA*, f. 2058, ap. 1, b. 4, l. 195.

Grupės taryba, renkama grupės susirinkime, organizavo ir koordinavo grupės veiklą atskirose sekcijose bei teikdavo darbinius pasiūlymus visuotiniam grupės susirinkimui.

Grupės sekcijos vienijo Sąjūdžio dalyvius, laisvai pasirinkusius veiklos sritis. Sekcijos galėjo palaikyti tiesioginį ryšį su atitinkamomis Sąjūdžio miesto tarybos komisijomis bei klubais, išsirinkti savo veiklos koordinacijai atskirą įgaliotinį[334]. Sekcijos kiekvienoje grupėje galėjo būti skirtingos. Ar tokios sekcijos kurioje nors grupėje iš tikro buvo sukurtos, nėra aišku. Sekcijų analogais, ko gero, galima laikyti darbines komisijas, sukurtas ne vienoje rėmimo grupėje. Pavyzdžiui, Sąjunginio tekstilės medžiagų mokslinio tyrimo instituto persitvarkymo sąjūdžio grupėje buvo: Organizacinio darbo ir informacijos, Visuomenės nuomonės tyrimo, Lietuvos istorijos, Lietuvių kalbos, Labdaros, „Tremtinio“ klubo rėmimo, Ekologijos komisijos[335].

Grupės įgaliotinis ir pavaduotojas – grupės atstovai Sąjūdžio miesto organizacijoje. Dalyvaudavo miesto įgaliotinių susirinkimuose, palaikydavo ryšius su miesto Taryba, perduodavo grupei ir grupės Tarybai visą informaciją, teikdavo informaciją miesto Tarybai apie grupės veiklą[336].

Nėra aišku, ar tokią struktūrą turėjo ir kitų miestų ar rajonų Sąjūdžio tarybų rėmimo grupės, tačiau bent jau Šiaulių miesto didžiosios rėmimo grupės turėjo išsirinkusios tarybas, seniūnus ar pirmininkus[337].

Kaip matyti iš pateiktų pavyzdžių, rėmimo grupių struktūra (beje, ir veikla, bent „ant popieriaus“) niekuo nesiskyrė nuo miesto ar rajono iniciatyvinių grupių (tarybų) veiklos. Kurį laiką rėmimo grupių veikla nebuvo kontroliuojama, jos galėjo veikti savarankiškai, pačios apsibrėžti savo veiklos programą (veiklos kryptis paprastai atspindėdavo darbinės grupės). Tačiau jau 1989 m. gruodžio 10 dieną Vilniuje įvykusiame teoriniame seminare mažos rėmimo grupės darbo klausimams aptarti, kuriame dalyvavo Anykščių, Rokiškio, Kauno ir Vilniaus atstovai, atsižvelgiant į šių miestų rėmimo grupių organizavimosi patirtį, buvo suformuluotas bendras rėmimo grupių veiklos modelis. Jame buvo siūlomos dvi veiklos kryptys: *darbinės veiklos pertvarkymas ir kontrolė* bei *Sąjūdžio idėjų propaganda*[338]. Be to, LPS grupėms siūlyta apsiriboti tik keturiomis veiklos sekcijomis:

a) *ekologinė kontrolė su darbo apsauga* (tiria organizacijos veiklos įtaką gamtai; esant pažeidimams informuoja „žaliuosius“, gamtos apsaugos komitetą, siunčia protestus

[334] Pramonės statybos projektavimo instituto Sąjūdžio rėmimo grupės Nr. 23 ĮSTATAI (projektas svarstymui). *KAA*, f. 2058, ap. 1, b. 4, l. 126–127.
[335] Sąjunginio tekstilės medžiagų mokslinio tyrimo instituto Persitvarkymo sąjūdžio grupės darbo principai. *KAA*, f. 2058, ap. 1, b. 4, l. 161.
[336] Pramonės statybos projektavimo instituto Sąjūdžio rėmimo grupės Nr. 23 ĮSTATAI (projektas svarstymui). *KAA*, f. 2058, ap. 1, b. 4, l. 127.
[337] *Išsivadavimas*... p. 446–526.
[338] Apie Sąjūdžio rėmimo grupių veiklą. 1989 m. lapkričio–gruodžio mėn. Sąjūdžio grupės veiklos modelis. *LVNA*, f. 10, b. 18, l. 71–77.

administracijai);

b) *rinkimų organizavimas* (dalyvauja visose organizacijos rinkiminėse akcijose; kelia LPS kandidatus, vykdo rinkimų priežiūrą; siekia, kad organizacijos atstovai būtų renkami);

c) *dirbančiųjų interesų gynimas* (atstovauja LPS nariams ir kitiems dirbantiesiems visuose ginčuose su administracija);

d) *nacionalinių interesų gynimas* (siekia, kad organizacijos veikla nesikirstų su suverenios Lietuvos interesais)[339].

Kiek tiksliai LPS rėmimo grupių (visų tipų) Sąjūdyje veikė 1988–1990 metais, nustatyti neįmanoma, kadangi jų skaičius nuolat kito. Iki 1989 metų vasaros Sąjūdžio grupės jau buvo įsisteigusios praktiškai visose įmonėse ir daugelyje kolūkių bei tarybinių ūkių[340]. Teigiama, jog tik LTSR Vidaus reikalų ministras oficialiai uždraudė Sąjūdžio grupių steigimąsi milicijos sistemoje[341]. Visgi net šioje struktūroje LPS grupė buvo susikūrusi. LPS Steigiamojo suvažiavimo organizacinis komitetas buvo gavęs prašymą skirti dvi vietas 1988 m. rugpjūčio pabaigoje Vilniaus miesto Tarybų rajono Nežinybinės apsaugos skyriaus prie VRM Sąjūdžio rėmimo grupei[342]. Šiaulių miesto Sąjūdžio organizacijoje veikė rėmimo grupė, įkurta Šiaulių miesto Vykdomajame komitete[343].

Atkreiptinas dėmesys, jog LPS rėmimo grupių didžiausias steigimo bumas prasidėjo iškart po Steigiamojo Sąjūdžio suvažiavimo[344]. Tas pasakytina tiek apie miestų, tiek apie rajonų Sąjūdžio organizacijas. Pavyzdžiui, Kauno Sąjūdžio rėmimo grupių skaičius po Sąjūdžio Steigiamojo suvažiavimo išaugo kone trigubai. Prieš Suvažiavimą jo rengimo koordinaciniam centrui atsiųstas Kauno Sąjūdžio rėmimo grupių sąrašas leidžia teigti, jog Kaune iki 1988 m. spalio 5 dienos (iki šios datos turėjo būti pranešta apie visas vietinio lygmens Sąjūdžio struktūras minėtam koordinaciniam centrui) buvo įsikūrusios ir prisiregistravusios 243 LPS grupės[345], o štai 1988–1989 metų Kauno miesto rėmimo grupių registre jų yra 634[346].

Viena priežasčių, dėl ko miestų, rajonų iniciatyvinių grupių nariai skatino kurtis LPS rėmimo grupes, buvo ta, jog atsiradus pakankamai tokių grupių iki 1988 metų spalio mėnesio daugelyje Lietuvos vietų, kur buvo susikūrę LPS struktūriniai dariniai, vyko miesto, rajono konferencijos. Jose iniciatyvinių grupių pagrindu buvo išrinktos tos vietos Sąjūdžio tarybos bei renkami delegatai į LPS Steigiamąjį suvažiavimą.

[339] Apie Sąjūdžio rėmimo grupių veiklą. 1989 m. lapkričio–gruodžio mėn. Sąjūdžio grupės veiklos modelis. *LVNA*, f. 10, b. 18, l. 76.
[340] Čepaitis, V., Min. veik., p. 263.
[341] Ten pat, p. 263.
[342] Vilniaus m. Tarybų raj. Nežinybinės Apsaugos skyriaus prie VRM LPS rėmimo grupės raštas LPS Suvažiavimo organizaciniam komitetui. *LSBA*.
[343] 1988 m. Šiaulių miesto LPS rėmimo grupių sąrašai. *ŠAA*, f. 1063, ap. 1, b. 68.
[344] Verseckaitė, E., Min. veik., p. 31.
[345] Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio Kauno miesto rėmimo grupių sąrašas. *LNA*, f. 10, b. 24, l. 14–25.
[346] 1988–1989 metais įregistruotų rėmimo grupių sąrašas. *KAA*, f. 2058, ap. 1, b. 17.

1.4. Renkamos vietinio lygmens LPS struktūros

1.4.1. Miestų, rajonų konferencijos ir kitos renkamos vietinio lygmens Sąjūdžio struktūros

Miesto, rajono, krašto sueiga (konferencija) buvo, kaip ir Sąjūdžio suvažiavimas, aukščiausias vietiniame lygmenyje Sąjūdžio veiklą derinantis organas, šaukiamas ne rečiau kaip kartą per metus. Joje turėjo būti renkamos vietinio lygmens (miesto, rajono arba krašto) tarybos, iždo komisija; renkami ir atšaukiami Sąjūdžio Seimo nariai; renkami delegatai į Sąjūdžio suvažiavimą; sprendžiami svarbiausi miesto, rajono, krašto Sąjūdžio veiklos klausimai; koordinuojamos respublikinės Sąjūdžio akcijos sau pavaldžioje teritorijoje; priimamos, keičiamos ir papildomos savos programos[347].

Konferencijose, kuriose dalyvaudavo visų iki to laiko susikūrusių rėmimo grupių įgaliotiniai (atstovai), buvo renkamos Sąjūdžio miestų, rajonų tarybos, pirmose konferencijose – dar ir delegatai į Sąjūdžio Suvažiavimą bei Sąjūdžio Seimo nariai. Dėl šios priežasties pirmosios konferencijos dažniausiai vyko iki Steigiamojo suvažiavimo – 1988 m. spalio mėnesį: Klaipėdos mieste – 1988 10 03[348], Šiauliuose – 1988 10 17[349], Alytuje – 1988 10 09[350], Telšiuose – 1988 10 07[351], Kėdainiuose – 1988 10 01[352], Druskininkuose – 1988 10 15[353] ir t. t.

Rajonuose pirmųjų konferencijų organizavimas užsitęsė kiek ilgiau: pirmoji Rokiškio rajono LPS konferencija įvyko tik 1989 m. sausio 28 d.[354] Kita vertus, šiame rajone konferencija galime laikyti ir 1988 m. spalio 12 d. vykusius viešus delegatų į LPS suvažiavimą rinkimus, nors juose rajoninė Sąjūdžio taryba nebuvo renkama[355]. Molėtų ir Širvintų rajonų Sąjūdžio konferencijos įvyko 1988 m. gruodžio 18 d.[356] Švenčionių rajono Sąjūdžio taryba buvo renkama 1988 m. lapkričio 4 dieną (kaip teigiama, Sąjūdžio susirinkime – tai, ko gero, ir buvo pirmoji šio rajono LPS konferencija[357]). Klaipėdos rajono Sąjūdžio konferencija vyko 1988 12 18[358], tą sąlygojo Klaipėdos rajono Sąjūdžio kūrimosi aplinkybės.

---

[347] Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio įstatai. *Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdis. Steigiamasis suvažiavimas...,* p. 197–202.
[348] Klaipėdos Sąjūdžio protokolų knyga nr. 1, l. 30. *K. Kauko asmeninis archyvas.*
[349] 1988 10 17 Šiaulių miesto steigiamosios konferencijos rezoliucijos. *ŠAA*, f. 1063, ap. 1, b. 1.
[350] Žepkaitė, R., Alytus Lietuvos išsilaisvinimo kelyje (1988–1990). *Alytaus istorinė raida...,* p. 171.
[351] 1988 10 07 Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio Telšių rajono konferencijos protokolas. *TAA*, f. 733, ap. 1, b. 2, l. 1.
[352] Duomenys apie Sąjūdžio įkūrimą ir veiklos pradžią Kėdainių rajone. *LSBA*.
[353] Valentukevičius, V., Min. veik., p. 7.
[354] Baltuškaitė, A., Rokiškėnų kelias į Sąjūdį: nuo M. Gorbačiovo persitvarkymo iki Nepriklausomybės atkūrimo, *Rokiškis ir 20 Sąjūdžio metų...,* p. 19.
[355] Ten pat, p. 16.
[356] Alekna, V., Sąjūdis Širvintose, *Lietuvos valsčiai. Širvintos...,* p. 392; Stundys, V., *Molėtų Sąjūdis*, 2008, p. 9.
[357] Švenčionių Sąjūdžio kronika. *LSBA*.
[358] Petrauskas, J., *Mitingas prie Minijos...,* p. 19.

Ši LPS organizacija susikūrė tik 1988 m. rugsėjo 22 d., susirinkus rajono LPS rėmimo grupių atstovams[359]. Dalis rėmimo grupių kurį laiką buvo Klaipėdos miesto Sąjūdžio sudėtinės dalys kaip ir kelios jau aptartos rėmimo grupės Kauno Sąjūdyje, vėliau tapusios rajoninėmis tarybomis. Klaipėdos rajono Sąjūdžio taryba pradžioje susidėjo iš 15 narių, kurie atstovavo aplinkinių gyvenviečių, kolūkių, mokyklų rėmimo grupėms[360]; apie jų egzistavimą Gargždų Sąjūdžio rėmimo grupės (įsteigta 1988 m. rugpjūčio 20 d.[361]) nariai sužinojo iš vietinės spaudos prieš pat jau minėtą 1988 m. rugsėjo 22 dieną vykusį rajoninių rėmimo grupių atstovų susirinkimą. Kita vertus, kaip galima spręsti iš Klaipėdos miesto rėmimo grupių sąrašo, ši 1988 m. rugsėjo 22 dieną išrinkta Klaipėdos rajono taryba buvo tik viena iš Klaipėdos Sąjūdžio rėmimo grupių[362], greičiausiai tik tam tikrą laiką.

Kadangi konferencijos turėjo būti šaukiamos ne rečiau kaip kartą per metus, antrą kartą vietinio lygmens konferencijos buvo sušauktos 1989 m. gale ir paprastai sutapo su pasiruošimu rinkimams į LSSR Aukščiausiąją Tarybą. Šiose antrosiose, pavadintose rinkiminėmis-ataskaitinėmis, konferencijose buvo aptariama pirmų metų veikla, šalinami pastebėti trūkumai, visų pirma perrenkant miestų ar rajonų tarybas, o kartu ir keičiant jų sudarymo tvarką, jei egzistavusi nepasiteisino.

Trečiosios konferencijos visose Lietuvos vietovėse, kur veikė Sąjūdžio regioninės organizacijos, vyko 1990 metų pavasarį ir, kaip ir pirmosios, rinko delegatus į antrąjį Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio suvažiavimą, vykusį Vilniuje 1990 m. balandžio mėnesį.

Kita vertus, šių terminų ne visur buvo laikomasi. Kai kur miestų ir rajonų konferencijos vykdavo dažniau. Ypač trumpas laiko tarpas buvo tarp pirmosios ir antrosios konferencijų. Alytaus mieste tarp jų buvo tik dviejų mėnesių tarpas. Dažnumą sąlygojo tai, jog dėl kažkokių priežasčių pirmojoje konferencijoje nebuvo išrinkta Alytaus Sąjūdžio taryba ir dėl to 1988 m. gruodžio 17 d. teko sušaukti antrąją šio miesto konferenciją[363].

Nė vienos konferencijos nebuvo sušaukta vieninteliame mieste – Kaune. Tą sąlygojo kiek kitokia nei kitų Lietuvos miestų ar rajonų Sąjūdžio struktūra.

Pirma, Kauno miesto LPS tarybą iš savo tarpo rinko Sąjūdžio Kauno darbo grupė, kuri buvo LPS veiklos Kaune ir krašte kolektyvinis organizatorius[364]. Išrinkta Sąjūdžio taryba balsavimo keliu dar turėjo gauti Įgaliotinių susirinkimo pasitikėjimą[365]. Antra, Kauno miesto Sąjūdžio tarybos veiklą kontroliavo bei jos nutarimus tvirtino kas mėnesį šaukiamas Įgaliotinių susirinkimas. Tiek

[359] Petrauskas, J., *Mitingas prie Minijos...,* p. 39.
[360] Ten pat, p. 19.
[361] Ten pat, p. 29.
[362] Klaipėdos miesto LPS tarybos rėmimo grupių sąrašas. *MLIM fondai.*
[363] Žepkaitė, R., Alytus Lietuvos išsilaisvinimo kelyje (1988–1990). *Alytaus istorinė raida...,* p. 171.
[364] Sąjūdžio Kauno darbo grupės reglamentas. *KAA*, f. 2058, ap. 1, b. 1, l. 10.
[365] Ten pat, l. 10.

LPS Kauno miesto iniciatyvinės grupės, tiek vėliau ir Tarybos nutarimai įsigaliodavo tik tada, kai jie buvo patvirtinami Įgaliotinių susirinkime[366]. Šis buvo sudarytas iš rėmimo grupių atstovų. Susirinkime kiekviena rėmimo grupė, nepaisant jos dydžio, turėjo po vieną atstovą. Įgaliotinių susirinkimas turėjo teisę nustatyti Sąjūdžio Kauno tarybos veiklos uždavinius, kompetenciją bei organizacinę struktūrą[367]. Taigi iš principo vykdė tas pačias funkcijas, kaip ir miestų ar rajonų konferencijos.

Analogiški įgaliotinių susirinkimai vykdavo ir kitose Lietuvos vietose, bent jau Klaipėdos miesto Sąjūdžio taryba nuolat rengdavo susitikimus su rėmimo grupių atstovais[368], tačiau šis buvo veikiau patariamasis Klaipėdos Sąjūdžio organizacijos organas, o kaunietiškasis turėjo sprendžiamąją galią.

Tiesa, Kaune vykdavo krašto sueigos ir konferencijos. Kauno krašto sueiga įvyko 1989 m. gegužės 9 d.[369] Viena iš konferencijų, greičiausiai pirmoji, ar bent jau antrasis jos posėdis įvyko 1989 m. rugsėjo 30 d.[370], dar viena – 1990 m. gruodžio 15 d.[371]

1989 m. pavasarį vykusios Kauno krašto sueigos metu priimtas kreipimasis – rezoliucija į Sąjūdžio deputatus, kuria kviečiama aiškiai deklaruoti suvereniteto atkūrimo tikslą, motyvuojant tai tuo, kad:

„Praėję rinkimai parodė, kad Lietuvos žmonės savo viltis sieja su Sąjūdžiu. <...> Lietuvos žmonės atidavė savo balsus kandidatams, pasisakiusiems už Nepriklausomybės siekį, ir neparėmė tų, kurie skelbė suverenitetą TSRS sudėtyje"[372].

Tų pačių metų rugsėjį vykusi konferencija buvo skirta aptarti esamai padėčiai Lietuvoje bei pasiruošti artėjantiems rinkimams į LSSR AT. Jos metu buvo priimta rezoliucija *„Dėl tarpnacionalinių santykių Lietuvoje"*[373] bei kreipimasis į LKP CK *„Dėl Sąjūdžio vietinės spaudos"*, kuriuo prašoma leisti LPS spaudos prenumeratą nuo 1990 m.[374] Konferencijoje taip pat priimtas komunikatas dėl artėjančių rinkimų į LSSR AT[375]. Be visa ko, joje buvo nuspręsta įkurti:

---

[366] Patackas, A., Sąjūdis ir Kaunas – abu labu tokiu. *Lietuvos Sąjūdis Kaune...*, p. 35.
[367] Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio Kauno tarybos įstatai. *KAA*, f. 2058, b. 1, l. 5.
[368] Kaukas, K., Min. veik., p. 84–381.
[369] Kauno krašto sueigų ir konferencijos rezoliucijos, komunikatai. *KAA*, f. 2058, ap. 1, b. 26.
[370] Ten pat.
[371] Kauno krašto konferencijos rezoliucijos ir kreipimaisi. *KAA*, f. 2058, ap. 1, b. 49.
[372] Sąjūdžio Kauno krašto sueigos, įvykusios š. m. 1989 m. gegužės 9 d. Kaune, Rezoliucija. *KAA*, f. 2058, b. 26, l. 1.
[373] Sąjūdžio Kauno krašto konferencijos rezoliucija „Dėl tarpnacionalinių santykių Lietuvoje", priimta konferencijos II-ame posėdyje, 1989 m. rugsėjo 30 d., Kaune. *KAA*, f. 2058, b. 26, l. 5.
[374] Sąjūdžio Kauno krašto konferencijos kreipimasis į LKP CK „Dėl Sąjūdžio vietinės spaudos", priimtas konferencijos II-ame posėdyje, 1989 m. rugsėjo 30 d., Kaune. *KAA*, f. 2058, b. 26, l. 6.
[375] Sąjūdžio Kauno krašto konferencijos komunikatas, priimtas konferencijos II-ame posėdyje, 1989 m. rugsėjo 30 d., Kaune. *KAA*, f. 2058, b. 26, l. 2–4.

„Kauno krašto Koordinacinę tarybą, susidedančią iš kiekvieno miesto bei rajonų tarybų įgaliotų atstovų. Jos uždavinys – koordinuoti Sąjūdžio veiklą krašte, didžiausią dėmesį skiriant rinkiminei kampanijai“[376].

Šiose konferencijose dalyvaudavo: Kauno, Jonavos, Kaišiadorių, Jurbarko, Raseinių, Ukmergės, Tauragės, Kėdainių, Prienų rajonų, Birštono ir Kauno miestų, Sūduvos krašto: Marijampolės miesto ir rajono, Šakių, Vilkaviškio rajonų LPS tarybų atstovai[377].

Teigiama, kad svarbesniems klausimams spręsti į krašto konferencijas buvo renkamasi ir Panevėžyje. Jose dalyvaudavo Panevėžio ir aplinkinių rajonų – Pasvalio, Anykščių, Pakruojo, Biržų, Rokiškio Sąjūdžio grupių atstovai. Konferencijų metu buvo aptariama situacija regione, vykdavo atstovų rinkimai į aukštesnes Sąjūdžio struktūras, buvo priimama, keičiama arba papildoma programa, atitinkanti Bendrąją Sąjūdžio programą[378].

Kaip žinia, kraštų dar prieš Steigiamąjį Sąjūdžio suvažiavimą buvo sudaryta septyni: Vilniaus (Vilniaus miestas ir rajonas, Trakų, Ignalinos, Širvintų, Šalčininkų, Švenčionių, Molėtų, Zarasų, Utenos rajonai[379]); Kauno (Kauno miestas ir rajonas, Jonavos, Kaišiadorių, Kėdainių, Raseinių, Prienų, Jurbarko, Ukmergės, Tauragės, Birštono rajonai[380]); Sūduvos (Marijampolės miestas ir rajonas, Šakių, Vilkaviškio rajonai[381]); Dainavos (Alytaus miestas ir rajonas, Lazdijų, Varėnos rajonai, Druskininkų miestas[382]); Klaipėdos (Klaipėdos miestas ir rajonas, Neringos, Palangos miestai, Šilalės, Šilutės, Kretingos, Skuodo, Plungės rajonai[383]); Šiaulių (Šiaulių miestas ir rajonas, Akmenės, Joniškio, Kelmės, Pakruojo, Radviliškio, Mažeikių, Telšių rajonai[384]) bei Panevėžio (Panevėžio miestas ir rajonas, Anykščių, Biržų, Kupiškio, Pasvalio, Rokiškio rajonai[385]). Ar analogiškos Kauno, Sūduvos bei Panevėžio kraštams konferencijos vyko kitur, nėra žinoma.

Galima teigti, jog šių konferencijų analogas buvo Klaipėdoje vykę Vakarų Lietuvos Tarybų koordinatorių pasitarimai. Juose dalyvavo: Klaipėdos, Palangos, Gargždų, Kretingos, Neringos, Skuodo, Mažeikių, Šilalės, Telšių, Plungės Sąjūdžio atstovai[386]. Kita vertus, šie pasitarimai greičiausiai buvo rengiami siekiant geresnės Sąjūdžio struktūrų koordinacijos prieš artėjančius rinkimus į LSSR Aukščiausiąją Tarybą.

---

[376] Sąjūdžio Kauno krašto konferencijos komunikatas, priimtas konferencijos II-ame posėdyje, 1989 m. rugsėjo 30 d., Kaune. *KAA*, f. 2058, b. 26, l. 2.
[377] Ten pat, l. 2.
[378] Juškienė, E., Sąjūdžio gimimas ir veikla iki 1990-ųjų kovo. *Panevėžys nuo XVI a.....*, p. 676.
[379] Vilniaus kraštas. *LSBA*.
[380] Kauno kraštas. *LSBA*.
[381] Sūduvos kraštas. *LSBA*.
[382] Dainavos kraštas. *LSBA*.
[383] Klaipėdos kraštas. *LSBA*.
[384] Šiaulių kraštas. *LSBA*.
[385] Panevėžio kraštas. *LSBA*.
[386] Kaukas, K., Min. veik., p. 247.

Svarbesniems klausimams aptarti bei veiklos taktikai numatyti buvo renkamasi į visos Lietuvos LPS miestų ir rajonų tarybų įgaliotinių susirinkimus, bent jau du tokie susibūrimai įvyko 1989 m. liepos 29 ir rugpjūčio 12 d.[387] Šių susirinkimų metu buvo apsvarstyti įstatymų dėl pilietybės, referendumo ir kt. projektai, tartasi dėl parašų rinkimo ir „Baltijos Kelio" akcijų[388]. Juose taip pat pasikeista nuomonėmis apie Sąjūdžio vidinę struktūrą ir galimus jos pertvarkymo būdus, buvo prieita prie nuomonės, kad miestų ir rajonų tarybų atstovai turėtų rinktis nuolat, išreikšta mintis, kad: *„miestų ir rajonų tarybų įgaliotinių susirinkimas turėtų tapti savarankiška LPS struktūros dalimi, turinčia patariamojo balso teisę LPS Seimui ir jo Tarybai"*[389].

Ar toks susitarimas buvo pasiektas, nėra žinoma, bet šiuo klausimu numatyta diskutuoti pirmojoje rugsėjo pusėje, reikia manyti, kituose vietinio lygmens Sąjūdžio organizacijų atstovų susirinkimuose. Beje, šiuose susirinkimuose dalyvaudavo tiek LPS Seimo Tarybos, tiek SSRS liaudies deputatai[390].

1.4.2. Miestų, rajonų LPS tarybos

Miesto, rajono, krašto Sąjūdžio taryba buvo kolegialus nuolat veikiantis organas, savarankiškai sprendžiantis Sąjūdžio programos įgyvendinimo problemas savo teritorijoje, koordinuojantis Sąjūdžio grupių veiklą[391]. Kaip jau minėjome, krašto LPS tarybos keliose Lietuvos vietose atsirado tik 1989 m. ir iš principo buvo sukurtos siekiant geriau koordinuoti rinkiminę kampaniją. O štai miesto ar rajono tarybos buvo išrinktos pirmose vietinio lygmens Sąjūdžio konferencijose ir dažnu atveju buvo pagrindiniai Sąjūdžio veiklą, taip pat ir respublikines akcijas, tam tikroje teritorijoje koordinuojantys Sąjūdžio organai. Kadangi iki 1988 m. rudens veikusių iniciatyvinių grupių nariai ar bent didžioji jų dalis dažniausiai tapdavo ir tarybų nariais (kitaip sakant, visa miesto ar rajono iniciatyvinė grupė būdavo kooptuojama į miesto ar rajono tarybas), realiai tarybų išrinkimas Sąjūdžio veiklai jokios įtakos nepadarė.

Aptariamu laikotarpiu, 1988–1990 metais, miestų, rajonų tarybos buvo renkamos tris kartus, dažniausiai kiekvienos konferencijos metu. Palyginus LPS iniciatyvinių grupių ir pirmųjų tarybų sudėtis aiškiai matosi, jog į jas patekdavo visi arba nemaža dalis iniciatyvinės grupės narių. Į Klaipėdos miesto tarybą buvo išrinkti 25 asmenys[392], iš kurių 18 buvo ir iniciatyvinėje grupėje[393]. Panevėžyje į pirmąją tarybą, susidedančią iš 17 asmenų, pateko mažiausiai 11 iniciatyvinės grupės

[387] Tarėsi rajonų įgaliotiniai. *Santara*, 1989 m. rugpjūtis, nr. 9 (14), p. 2.
[388] Ten pat, p. 2.
[389] Ten pat, p. 2.
[390] Ten pat, p. 2.
[391] Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio įstatai. *Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdis. Steigiamasis suvažiavimas...,* p. 199.
[392] LPS Klaipėdos miesto taryba. *Mažoji Lietuva,* 1988 12 09, p. 3; Kaukas, K., Min. veik., p. 111–112.
[393] Kaukas, K., Min. veik., p. 67.

narių, nors jų galėjo būti ir daugiau (tiksliai nustatyti neįmanoma dėl neišlikusio Panevėžio miesto iniciatyvinės grupės sąrašo[394]). Plačiau LPS narių kaita miesto, rajonų iniciatyvines grupes perrenkant tarybomis aptarta tolesniame disertacijos skyriuje.

Jau antrosiose miestų ar rajonų tarybose jų skaičius sumažėdavo labiau. Į antrąją, 1989 m. spalio mėnesį išrinktą Klaipėdos miesto Sąjūdžio tarybą pateko 17 pirmosios tarybos narių, iš kurių 14 dalyvavo ir iniciatyvinės grupės veikloje[395]. Panaši situacija buvo ir rajonuose. Pavyzdžiui, iš Širvintų rajono iniciatyvinėje grupėje buvusių 22 asmenų į pirmąją tarybą (15 asmenų) pateko devyni. Į antrąją Širvintų Sąjūdžio tarybą pateko šeši pirmosios LPS tarybos nariai, tarp jų trys buvę iniciatyvinės grupės nariai.

Kas sąlygojo Sąjūdžio vietinio lygmens tarybų narių kaitą praėjus metams nuo jų veiklos pradžios, nevisiškai aišku, o tai, kad miestų ar rajonų konferencijų protokolai nėra išlikę arba jie šiuo klausimu (kandidatų atrankos) yra neinformatyvūs, neleidžia daryti apibendrinančių išvadų. Iš tam tikrų užuominų kai kurių tarybų posėdžių protokoluose arba sąjūdiečių atsiminimuose galime įsivaizduoti, jog šis procesas galėjo vykti dėl kelių priežasčių.

Pirma, laikui bėgant dalis vietinio lygmens Sąjūdžio struktūrų kūrėjų pasitraukė iš Sąjūdžio, kai pradėjo radikalizuotis jo veikla (jau į pirmąją Širvintų rajono tarybą nepateko visi 7 partijos nariai, buvę iniciatyvinėje grupėje[396]); iš Sąjūdžio pasitraukė jaučiantys, kad Sąjūdžiui tampant politiniu judėjimu jie yra nekompetentingi; dėl prasidėjusio skaldymosi sąjūdiečių tarpe, gyvenamosios vietos pakeitimo ar galiausiai dėl sveikatos problemų[397]. Dalyje tarybų iš jų veiklos galėjo pasitraukti SSRS liaudies deputatais tapę sąjūdiečiai. Pavyzdžiui, Molėtų rajono Sąjūdžio tarybos pirmininkui Gunarui Kakarui tapus SSRS liaudies deputatu, į jo vietą antrojoje ataskaitinėje-rinkiminėje konferencijoje buvo išrinktas Algimantas Sabaliauskas[398]. Ar pirmasis nebuvo išrinktas ir tarybos nariu, nėra aišku. Ar SSRS AT nariais tapę Klaipėdos miesto Sąjūdžio tarybos nariai gali būti renkami į kitą miesto tarybą, diskusijos vyko ir Klaipėdoje[399]. Žinoma, jog iš Vilniaus miesto LPS tarybos pasitraukė visi į LPSS Seimą išrinkti buvę jos nariai[400].

Antra, tarybų narių sudėtis galėjo keistis atsižvelgiant į rėmimo grupių atstovų priekaištus, kad pirmosios miestų ar rajonų tarybos buvo išrinktos nedemokratiškai, t. y. jose nėra atstovaujama rėmimo grupėms, arba dėl to, jog į antrąsias vietinio lygmens LPS organizacijų tarybas nuspręsta įtraukti iki to laiko susikūrusių bei besikuriančių ir Sąjūdyje ar šalia jo veikiančių

394 Juškienė, E., Sąjūdžio gimimas ir veikla iki 1990-ųjų kovo. *Panevėžys nuo XVI a....*, p. 671, 675.
395 Kaukas, K., Min. veik., p. 291.
396 Alekna, V., Sąjūdis Širvintose, *Lietuvos valsčiai. Širvintos...*, p. 392.
397 Kaukas, K., Min. veik., p. 291, Klaipėdos miesto LPS tarybos posėdžio, įvykusio 1989 10 02, protokolas. Klaipėdos Sąjūdžio protokolų knyga Nr. 4, l. 76. *K. Kauko asmeninis archyvas.*
398 Kavoliūnas, A., Min. veik., p. 9.
399 Klaipėdos miesto LPS tarybos posėdžio, įvykusio 1989 10 02, protokolas. Klaipėdos Sąjūdžio protokolų knyga Nr. 4, l. 71. *K. Kauko asmeninis archyvas.*
400 Rupšytė, A., Sąjūdžio organizacinė struktūra. *Lietuvos Sąjūdis 1988–1991...*, p. 309.

visuomeninių organizacijų ir partijų atstovus. Šiauliuose, kur į pirmąją miesto tarybą pateko ne vienos rėmimo grupės atstovas (atrodo, jog buvo atstovaujama visų tipų: švietimo, mokslo, meno, sporto ir kultūros; valdžios ir teisėsaugos struktūrų, spaudos darbuotojų; valdybų; medicinos įstaigų; gamyklų, barų, kombinatų ir kitų pramonės įmonių bei įvairių organizacijų rėmimo grupėms[401]), artėjant ataskaitinei-rinkiminei konferencijai buvo nuspręsta pakeisti Sąjūdžio organizacinę struktūrą: vietoj tarybos ir valdybos buvo išrinktos didžioji taryba ir valdyba[402]. Tarybą sudarė tuo metu įregistruotų Šiaulių miesto Sąjūdžio grupių atstovai, LPS Seimo nariai (išrinkti Šiaulių miesto LPS pirmojoje konferencijoje) bei valdybos nariai[403]. Šiaulių miesto LPS tarybos valdyba šioje konferencijoje buvo išrinkta iš 25 asmenų. Ją sudarė, kaip ir numatyta reglamente, seniūnijos nariai (seniūnas, du pavaduotojai ir atsakingoji sekretorė), tarybos nuolatinių komisijų pirmininkai (konferencijos metu buvo sudaryta 13 komisijų) ir politinių grupuočių bei partijų įgaliotiniai (Krikščionių demokratų, Komunistų, Demokratų, Socialdemokratų partijų, Komjaunimo organizacijos, Darbininkų sąjungos, Lietuvos laisvės lygos bei Žaliųjų judėjimo atstovai)[404]. Šiaulių miesto Sąjūdžio struktūroje seniūnija buvo nuolat veikiantis tarybos darinys[405].

Klaipėdoje, nors ir buvo svarstomas klausimas dėl tarybos praplėtimo ir rėmimo grupių bei visuomeninių judėjimų atstovų įtraukimo į ją, visgi išrinkta nauja Klaipėdos miesto LPS taryba, kaip ir ankstesnioji, susidėjo iš 25 asmenų[406]. Tačiau joje, kai kuriems ankstesnės tarybos nariams atsisakius, atsirado vietos tiek rėmimo grupių, tiek kai kurių judėjimų atstovams, jei jie buvo iškelti kaip rėmimo grupių delegatai ir surinko reikiamą balsų kiekį. Šitaip į tarybą buvo išrinkti: P. Giniotas (Darbininkų sąjungos atstovas[407]), A. Gazarianas (tautinių mažumų LPS rėmimo grupės atstovas[408]) bei Romualda Hofertienė (moterų Sąjūdžio ar moterų LPS rėmimo grupės įgaliotinė[409]).

Nors Steigiamajame Sąjūdžio suvažiavime priimtuose įstatuose jau nebėra nurodymo, jog miestų, rajonų tarybose turi būti kiekvienos rėmimo grupės atstovas (ankstesniuose Sąjūdžio struktūros modeliuose tai buvo nurodyta[410]), šis tarybų rinkimų principas, atrodo, egzistavo tik vienintelėje miesto Sąjūdžio struktūroje Šiauliuose. Tiesa, į pirmąją tarybą, kurioje buvo 40 narių,

[401] Sireika, J., Šiauliai nuo Sąjūdžio susikūrimo iki Nepriklausomybės atkūrimo. *Šiaulių miesto istorija...,* p. 273; *Išsivadavimas...,* p. 446–530, 1988 m. Šiaulių miesto LPS rėmimo grupių sąrašai. *ŠAA*, f. 1063, ap. 1, b. 32.
[402] Lietuvos Sąjūdžio Šiaulių miesto tarybos statutas. *ŠAA*, f. 1063, ap. 1, b. 2, l. 1–30; LPS Šiaulių miesto konferencijos, įvykusios 1989 09 25, protokolas. *Išsivadavimas...,* p. 288.
[403] Lietuvos Sąjūdžio Šiaulių miesto tarybos statutas. *ŠAA*, f. 1063, ap. 1, b. 2, l. 35.
[404] Lietuvos Sąjūdžio Šiaulių miesto tarybos valdybos reglamentas. *ŠAA*, f. 1063, ap. 1, b. 2, l. 41; Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio Šiaulių miesto tarybos valdyba. *Savaitės krivūlė,* 1989 m. spalio 16 d., nr. 1, p. 2.
[405] Lietuvos Sąjūdžio Šiaulių miesto tarybos statutas. *ŠAA*, f. 1063, ap. 1, b. 2, l. 35.
[406] Kaukas, K., Min. veik., p. 291.
[407] Ten pat, p. 291.
[408] Ten pat, p. 291.
[409] Klaipėdos miesto LPS rėmimo grupių sąrašas. *MLIM fondai.*
[410] Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio organizacinė struktūra. *Sąjūdžio žinios*, 1988 10 20, nr. 47, p. 1.

pateko tik dalies Sąjūdžio grupių atstovai. Kad būtų atstovaujama visoms šio miesto rėmimo grupėms, buvo sukurta Seniūnų (nemaišyti su vėliau atsiradusia Šiaulių miesto LPS tarybos seniūnija ar seniūnu: šis tolygus kitose vietovėse išrinktiems vietinio lygmens Sąjūdžio tarybų pirmininkams) susirinkimo institucija[411]. Seniūnų susirinkimai ar sueigos buvo Kaune veikusio įgaliotinių susirinkimo analogas.

Vienintelė miesto lygmens Sąjūdžio struktūra, kurioje nė karto nebuvo perrinkta taryba, ko gero, buvo Kauno mieste. LPS Kauno iniciatyvinė grupė iš 42 narių[412], kuri buvo išrinkta 1988 metų birželio 10 dieną, po kelių mėnesių sumažėjo kone perpus. 1988 metų rugpjūčio 22 dienos „Kauno aide" galime rasti Kauno zonos Laikinosios tarybos sąrašą. Šią Tarybą, kuri buvo išrinkta iniciatyvinės grupės posėdyje, sudaro tik 23 žmonės[413]. Ši Kauno miesto Sąjūdžio taryba dirbo iki 1988 m. gruodžio 14 dienos, kai buvo išrinkta 25 asmenų nuolatinė LPS Kauno taryba, koordinavusi Sąjūdžio veiklą Kaune iki 1990 metų pavasario. Joje buvo tik du ne iniciatyvinės grupės nariai: Gintaras Pukas ir Nikolaj Medvedev[414]. Suprantama, joje nebuvo nė vieno rėmimo grupės atstovo. Kita vertus, reikia tik įsivaizduoti, kaip būtų galėjusi veikti ir sprendimus priiminėti Kauno miesto Sąjūdžio taryba, į posėdžius susirenkant daugiau nei 600 narių. Jau minėjome, kad šiame mieste didžiosios dalies Sąjūdžio dalyvių buvimas LPS veikloje pasireiškė tik per Įgaliotinių susirinkimus. Kad toks Kauno Sąjūdžio sprendimas pasiteisino, vėliau patvirtino tie rajonai, kuriuose į rajonines tarybas buvo įtraukta bent po 1 kiekvienos rėmimo grupės atstovą.

Telšiuose į pirmos konferencijos metu išrinktą tarybą pateko visų 29 iki to laiko susikūrusių rėmimo grupių atstovai bei visi 17 iniciatyvinės grupės narių. Taigi iš pradžių Telšių rajono LPS taryboje nuolat posėdžiaudavo 46 asmenys. Vėliau, susikūrus rėmimo grupėms kolūkiuose bei tarybiniuose ūkiuose, tarybos sudėtis išaugo iki 78 narių[415], o tokia padėtis, anot LPS Telšių rajono tarybos primininko:

„<...> *yra visai nenormali. Praktiškai neįmanoma surinkti į Tarybos posėdį 2/3 visų jos narių, o tai jau blogai – Tarybos nutarimai neturi galios, nėra kvorumo. Labai didelė Taryba tampa neveiksni. Tektų pasvarstyti, ar neverta pasekti kitų rajonų ir miestų pavyzdžiu – turėti*

---

411 LPS Šiaulių miesto konferencijos, įvykusios 1989 09 25, protokolas. *Išsivadavimas...,* p. 285.

412 Visgi kiek tiksliai narių sudarė LPS Kauno miesto IG, taip ir nėra aišku. Naujausi duomenys nurodo, kad joje buvo 31 narys (žr.: Rupšytė, A., Sąjūdžio organizacinė struktūra. *Lietuvos Sąjūdis 1988–1991...,* p. 345). Šioje knygoje pateiktame sąraše galime rasti keletą pavardžių, kurių nenurodo joks kitas šaltinis: Algimantas Kančas, Kęstutis Navakas ir pan. Tačiau jame nėra asmenų, kurių priklausymas Kauno Sąjūdžio iniciatyvinei grupei nekelia abejonių. Pavyzdžiui, profesoriaus Alfredo Smailio (žr.: Persitvarkymo sąjūdžio Kauno zonos iniciatyvinės grupės nariai (susikūrė 1988 m. birželio 10 d.). *Lietuvos Sąjūdis* Kaune..., p. 174; Znamenskaitė, R., Sąjūdžio dalyvių abėcėlinis sąvadas. *Lietuvos Sąjūdis 1988–1991...,* p. 448).

413 *Kauno aidas,* 1988 m. rugpjūčio 22 d., p. 5. Į LPS Kauno zonos Laikinąją tarybą buvo išrinkti: A. Kaušpėdas, Č. Stankevičius, K. Uoka, P. Varanauskas, V. Ališauskas, V. Antanaitis, A. Butkus, R. Čarna, R. Katkus, R. Keturakis, E. Klumbys, A. Norvilas, J. Oksas, A. Patackas, R. Paulauskas, V. Povilionis, J. Putna, K. Rimšelis, A. Saudargas, A. Smailys, K. Traška, V. Valiušaitis, B. Nedzinskienė.

414 LPS Kauno taryba. *Lietuvos Sąjūdis Kaune...,* p. 175.

415 1988–1990 metų Telšių rajono Sąjūdžio tarybos veiklos ataskaita. *TAA*, f. 733, ap. 1, b. 47, l. 1.

Tarybą maždaug iš 17–25 narių, o ryšius su grupėmis palaikyti įvesti įgaliotinių konferencijos institutą. Nuo kiekvienos grupės būtų renkamas grupės įgaliotinis-koordinatorius. Susidarius operatyviai veikiančią nedidelę tarybą, nebūtų reikalo turėti koordinacinį centrą. Taryba posėdžiautų kiekvieną savaitę. Įgaliotinių konferencijos galėtų būti šaukiamos į ketvirtį kartą, o reikalui esant, ir dažniau. Jos atliktų rajono seimelio funkciją, svarstytų bendrus strateginius klausimus. “[416]

Kaip matyti, Telšiuose renkant vadovaujančias rajono Sąjūdžio institucijas buvo nuodugniai remiamasi struktūros kūrimo nurodymais, o štai Kaune net taryba nebuvo rinkta miesto konferencijoje. Tačiau palyginę Telšių rajono ir Kauno miesto LPS organizacijas galime daryti išvadą, jog jos buvo identiškos. Atsižvelgiant į tai, jog pateiktoje citatoje minimas koordinacinis Telšių rajoninės tarybos centras posėdžiaudavo kartą per savaitę, o taryba – tik kartą per mėnesį[417], ši greičiausiai buvo Kaune veikusio Įgaliotinių susirinkimo analogas (tiksliai pasakyti neįmanoma dėl neišlikusio Telšių rajono tarybos darbo reglamento), nes tiek viename, tiek kitame buvo visų rėmimo grupių atstovai. Koordinacinis tarybos centras Telšiuose, posėdžiaudavęs kiekvieną savaitę, sprendė visus iškylančius veiklos klausimus, o sprendimai buvo tvirtinami tarybos posėdžiuose, lygiai kaip ir Kaune – Įgaliotinių susirinkimas tvirtino visus Kauno miesto LPS tarybos priimtus nutarimus. Visgi Kaune tokia struktūra veikė, – bent jau nepavyko aptikti viešų nusiskundimų dėl nesamo kvorumo tarybos ar įgaliotinių susirinkimų metu, kurio „dėka“ būtų nepriimami vienokie ar kitokie sprendimai, – o Telšiuose buvo neveiksminga. Čia, atsižvelgiant į tarybos narių posėdžių nelankymą, siūloma įsteigti įgaliotinių konferenciją – seimelį, kuris rinktųsi kas tris mėnesius, šitaip greičiausiai tikintis, kad į retesnius posėdžius susirinks daugiau Telšių Sąjūdžio dalyvių.

Ne visuose rajonuose tarybų rinkimo tvarka, kai į ją automatiškai patekdavo kiekvienos rėmimo grupės atstovas, nepasiteisino. Tokia taryba, tiksliau Seimelis, sėkmingai veikė Šakių LPS struktūroje. Nors nėra išlikę Šakių rajono LPS seimelio ir seimelio tarybos reglamentas ar įstatai, vadovaudamiesi posėdžių protokolais galime daryti išvadą, jog Seimelis, į kurį automatiškai patekdavo visų rėmimo grupių pirmininkai[418], posėdžiaudavo kartą arba du kartus per mėnesį, o jo taryba (renkama iš Seimelio narių[419]) rinkdavosi kiekvieną savaitę[420].

Varėnoje antrosios LPS konferencijos metu, kuri įvyko 1989 m. spalio 12 d. irgi siekiant pagerinti Sąjūdžio veiklą rajone bei atstovavimą kiekvienai rėmimo grupei, buvo prieita

416 1988–1990 metų Telšių rajono Sąjūdžio tarybos veiklos ataskaita. *TAA*, f. 733, ap. 1, b. 47, l. 1.
417 Ten pat, l. 1.
418 Rekomenduojamų kandidatų į LPS Šakių rajono seimelį sąrašas. *ZKM fondai*, l. 61; LPS Šakių rajono grupių narių sąrašas. *ZKM fondai*; LPS Šakių seimelis. *Žiburys*, 1989 m. gruodžio 23 d., nr. 32, p. 3.
419 Seimelio taryba. *Žiburys*, 1989 m. gruodžio 23 d., nr. 32, p. 3; Šakių rajoninės sąjūdžio konferencijos protokolas, 1989 11 01. *ZKM fondai.*
420 Šakių LPS Seimelio ir tarybos posėdžių protokolai, 1989–1990 05 19. *ZKM fondai*

prie nuomonės, jog reikia išrinkti Seimelį iš visų grupių įgaliotinių bei nuolat dirbančią Sąjūdžio rajono tarybą[421].

Visos vietinio lygmens Sąjūdžio tarybos turėjo juridinio asmens statusą, sąskaitą banke bei vietinės oficialiosios valdžios buvo įregistruotos kaip sudėtinės LPS dalys. Nors kai kuriose vietovėse įregistravimas užsitęsė, visgi galime teigti, jog vietinio lygmens LPS struktūros buvo įregistruotos anksčiau nei pats Sąjūdis. Ilgesnis vietinio lygmens struktūrų juridinis įteisinimas paprastai pastebimas tuose rajonuose, kur vietinė valdžia buvo konservatyvesnė.

[421] Šviesi žvaigždė – nepriklausomybė. *Varpilė*, 1989 10 28, nr. 3, p. 1.

1.5. Vietinio lygmens Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio organizacijų veiklos organizavimo būdai

1.5.1. Veiklos programos ir tikslai

Įprastai tik susikūrusios miestų, rajonų iniciatyvinės grupės geresniam veiklos koordinavimui kūrė darbines grupes (komisijas), kai kurios turėjo ir savo veiklos programą. Reikia pripažinti, jog tai, kad didžioji dalis vietinių Sąjūdžio struktūrų buvo sukurtos konsultuojantis su LPS Iniciatyvinės grupės nariais, lėmė, jog jų veiklos programos niekuo nesiskyrė nuo bendros Sąjūdžio programos ar nuo pradžioje „Sąjūdžio žiniose" paskelbtų „LPS veiklos programos" projektuose[422] nurodytų Sąjūdžio veiklos formų. Šioje vietoje trumpai aptarsime, kaip kito LPS programinės nuostatos ir kaip į jas reagavo Sąjūdžio struktūros periferijoje.

Pirmąja Sąjūdžio programa ar jos metmenimis LPS skirtoje istoriografijoje paprastai laikomos 1988 m. birželio 13 d. per respublikinės iniciatyvinės grupės susitikimą su visuomene pristatytos darbinių grupių veiklos kryptys, kurios buvo išspausdintos ir pirmajame „Sąjūdžio žinių" numeryje[423]. Vėliau kai kurių šių grupių patobulintos veiklos kryptys buvo atskirai išspausdintos kituose Sąjūdžio laikraščio numeriuose[424]. Šių darbinių grupių veiklos programos ar pirmieji LPS programos metmenys iš principo buvo grindžiami viešumo, demokratiškumo principais ir dėmesiu lietuvių tautiniams klausimams[425]. Pats Sąjūdis tuo metu siekė tapti legaliai veikiančia organizacija. Jis nebuvo organizacija, kovojanti prieš sistemą, liaudį ir t. t., bet buvo už persitvarkymą, viešumą ir Gorbačiovą[426]. Virgilijaus Čepaičio teigimu, 1988 m. birželio gale respublikinė iniciatyvinė grupė priėmė laikinus LPS nuostatus, kurie tapo bendrosios Sąjūdžio programos, priimtos Steigiamajame suvažiavime, pagrindu. Juose buvo apibrėžtas ir pagrindinis tikslas: „*viešumo, demokratijos ir Lietuvos TSR suvereniteto, piliečių pagrindinių teisių, laisvių ir pareigų bei socialinio teisingumo konstitucinis užtikrinimas*"[427].

Šie nuostatai 1988 m. liepos mėnesio pradžioje buvo išspausdinti „Sąjūdžio žiniose", pagal kuriuos:

---

[422] Plg.: Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio bendroji programa. *Lietuvos persitvarkymo sąjūdis. Steigiamasis suvažiavimas...,* p. 203–216; Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio veiklos principai (projektas). *Sąjūdžio žinios*, 1988 07 07, nr. 7, p. 27.
[423] Visuomenės susitikimo su LPS Iniciatyvine grupe, įvykusio 1988 m. birželio mėn. 13 d., stenograma. *Sąjūdžio žinios*, 1988 06 13, nr. 1, p. 5–6.
[424] Prunskienė, K., Ekonominė platforma. *Sąjūdžio žinios*, 1988 07 05, nr. 6, p. 23–24; Čepaitis, V., Žebriūnas, A., Nacionaliniai klausimai. *Sąjūdžio žinios,* 1988 07 05, nr. 6, p. 23–26; Landsbergis, V., LPS kultūrinės programos metmenys. *Sąjūdžio žinios*, 1988 07 28, nr. 15, p. 59–61; Vaišvila, Z., Pakalnis, R., Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio ekologinė programa. *Sąjūdžio žinios*, 1988 08 02, nr. 16, p. 63–64.
[425] Laurinavičius, Č., Sirutavičius, V., Min. veik., p. 86.
[426] Landsbergis, V., Min. veik., p. 102; Senn, E. A., *Gorbačiovo...,* p. 17.
[427] Čepaitis, V., Min. veik., p. 257.

„Tarybų Lietuvos socialistinio atsinaujinimo ir persitvarkymo Sąjūdžio tikslas – siekti viešumo, demokratijos ir respublikos suvereniteto įgyvendinimo, pilietinių teisių ir socialinio teisingumo užtikrinimo per Tarybų valdžios organus, visuomenines organizacijas, darbo kolektyvus“[428], o galutinis LPS tikslas – *„teisinė Tarybų Lietuvos valstybė, lygiateisiškumo pagrindais įeinanti į TSRS sudėtį, kurioje liaudies valia turi būti realiai atstovaujama visuose įstatymų leidimo, vykdomosios ir teisminės valdžios organuose"*[429].

Kurį laiką Sąjūdis skelbėsi esąs savaveiksmis demokratinis judėjimas, atsiradęs kaip Lietuvos visuomenės atsakas į TSKP iniciatyvą pertvarkyti politinę ir ekonominę sistemą, atnaujinti visuomenę. LPS savo pastangas pirmiausiai kreipė demokratijos, viešumo, ekonominio savarankiškumo principų įgyvendinimui ir teisinės valstybės kūrimui bei išlaikymui. Sąjūdis siekė įgyvendinti Lietuvos TSR suverenitetą, kuris pasireiškė: ekonominiu savarankiškumu, išimtine nuosavybės teise į visus Lietuvos TSR teritorijoje esančius gamtos turtus, bankus, ūkius, įmones ir įstaigas, transporto sistemą, meno ir kultūros vertybes, išimtine teise savarankiškai valdyti finansų, kredito, prekybos ir mokesčių politiką[430]. Tokie LPS siekiai buvo suformuluoti iki Steigiamojo Sąjūdžio suvažiavimo ir kurį laiką nekito. Suvažiavime priimtos bendrosios Sąjūdžio programos pirmasis sakinys teigė, jog: „*Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdis (toliau – Sąjūdis) yra savaveiksmis pilietinis judėjimas, kuris remia ir plėtoja Tarybų Sąjungos Komunistų partijos vadovybės pradėtą socialistinės visuomenės persitvarkymą demokratijos ir humanizmo pagrindais*“[431].

LPS programos „Bendruosiuose nuostatuose“ taip pat nurodoma, kad Sąjūdis sieks užtikrinti lietuvių tautai išlikimo ir suverenaus valstybingumo sąlygas[432].

Kaip matyti, bendrojoje programoje liko tokie patys, kaip ir ankstesniuose projektuose, teiginiai. Pagrindinis Sąjūdžio uždavinys vis dar buvo tik *„liaudies valdžios saviraiška"*. Tiesa, vienas įstatų punktas teigė, jog šiam uždaviniui įgyvendinti yra būtinas „*<...> suverenios Lietuvos valstybės atkūrimas"*[433].

Kitaip tariant, Suvažiavimo metu priimta Sąjūdžio programa atspindėjo tuometinę leksiką, derinosi su tendencijomis SSRS kompartijoje ir visų pirma buvo Sąjūdžio veiklos garantas[434]. Antra, tiek programa, tiek įstatai, priimti Steigiamojo suvažiavimo metu, buvo reikalingi siekiant įregistruoti Sąjūdį kaip formalią organizaciją, tačiau suvokimas, jog „pertvarkos“ ribose išsitenkantys LPS siekiai jau nebetenkino didžiosios dalies Sąjūdžio dalyvių

[428] Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio veiklos principai (projektas). *Sąjūdžio žinios*, 1988 07 07, nr. 7, p. 27.
[429] Ten pat, p. 27.
[430] LPS programos metmenys. *Atgimimas,* 1988 09 25, 1988 spalio 15 d., nr. 3.
[431] Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio bendroji programa. *Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdis. Steigiamasis suvažiavimas...,* p. 203.
[432] *Ten pat*, p. 204.
[433] Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio įstatai. *Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdis. Steigiamasis suvažiavimas...,* p. 197.
[434] Čepaitis, V., Min. veik., p. 257.

bei lietuvių visuomenės, vyravo ir Suvažiavimo metu[435]. Tiesa, Kauno miesto iniciatyvinės grupės nariui Rolandui Paulauskui pasiūlius panaikinti programinį punktą, kuris kalba apie Lietuvą kaip vieną iš federacinių respublikų, salėje kilo nepasitenkinimas, o vėliau kalbėjęs LPS respublikinės iniciatyvinės grupės narys Vytautas Petkevičius Paulausko kalbą pavadino provokacija[436].

Virgilijaus Čepaičio teigimu, antrasis programos „Bendrųjų nuostatų" straipsnis respublikinės iniciatyvinės grupės narių buvo suprantamas kaip paneigiantis pirmąjį:

„*Sąjūdis laiko neteisėtais Ribentropo-Molotovo 1939 m. paktus su papildomais protokolais ir visus jų padarinius Lietuvos suverenitetui*"[437].

Reikia manyti, taip atsargiai buvo išreikštas Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo siekis – pagrindinis LPS tikslas, kuris tiesiogiai LPS rinkiminėje programoje buvo įrašytas tik po metų – 1990 metų sausį[438].

Ar nepriklausomybės siekimas buvo pagrindinis Sąjūdžio tikslas nuo pat jo įkūrimo dienos, kaip pastaruoju metu bando teigti ne vienas LPS lyderis, ar visgi jis atsirado radikalesnės Kauno Sąjūdžio iniciatyvinės grupės dėka (tokia versija gana plačiai paplitusi Sąjūdžiui skirtoje istoriografijoje), tiksliai atsakyti nėra įmanoma. Visgi tam tikros užuominos sąjūdiečių prisiminimuose leidžia teigti, jog nepriklausomybės siekimas galėjo būti pagrindinis LPS tikslas jau nuo pirmųjų jo veiklos dienų, o visi oficialūs dokumentai buvo tam tikra priedanga. Jau minėjome, jog R. Ozolas savo dienoraštyje teigė, jog su Klaipėdos miesto iniciatyvinės grupės nariais, viename susitikime, aptarė ir Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo klausimą.

Antra vertus, kitų LPS respublikinės iniciatyvinės grupės narių pasisakymai steigiamuosiuose regioninių Sąjūdžio struktūrų susirinkimuose leidžia tuo abejoti. Trakų miesto LPS iniciatyvinės grupės steigiamajame susirinkime (1988 m. rugsėjo 14 d.) dalyvavęs Vytautas Landsbergis į klausimą *„Ar Sąjūdis sieks pasinaudoti SSRS Konstitucijos straipsniu, kuriuo kiekvienai sąjunginei valstybei suteikiama teisė išstoti iš Sovietų Sąjungos?"*, susirinkusiems atsakė, kad Sąjūdis to nesiekia, čia pat pabrėžęs, jog toks klausimas visgi yra svarstomas[439]. Arvydas Juozaitis, tame pačiame susirinkime atsakinėdamas į klausimą, ar realus Lietuvos ekonominis, o po to visiškas atsiskyrimas nuo Sovietų Sąjungos, savų pinigų įvedimas ir kariuomenės sudarymas, buvo kiek atviresnis, nors tiesiogiai atsakymo irgi nedavė apsiribojęs

[435] Čepaitis, V., Min. veik., p. 258.
[436] *Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdis. Steigiamasis suvažiavimas...,* p. 169–170.
[437] Čepaitis, V., Min. veik., p. 258.
[438] Ten pat, p. 259.
[439] Trakų miesto Sąjūdžio steigiamojo susirinkimo, įvykusio 1988 m. rugsėjo 14 d. Trakų Kultūros rūmuose, garso įrašo stenograma. Paruošta Romualdo Lanko, 2005 05 10. *Romualdo Lanko asmeninis archyvas*, p. 8.

konstatavimu, kad tai realus kelias, kuris Sąjūdžiui turėtų būti *„kelrode žvaigžde“*. Tačiau pabrėžė, jog negali kalbėti už visus respublikinės iniciatyvinės grupės narius[440].

Taigi lyg ir galima teigti, jog tikrieji Sąjūdžio tikslai su LPS struktūrų steigėjais buvo aptariami neformaliuose pokalbiuose. Tai, jog šis tikslas nebuvo paskelbtas nė vienoje vietinio lygmens LPS organizacijos programoje, leidžia teigti, kad drauge buvo paaiškinami ir taktikos dalykai – siekiant, kad LPS ar jo struktūrinės dalys būtų įteisintos kaip formalus judėjimas, apie pagrindinį tikslą kurį laiką viešai nekalbėti. Legaliai veikiančios, formalios organizacijos statuso Sąjūdžiui reikėjo siekiant dalyvauti rinkiminėse kampanijose, o toks siekis yra išreikštas ne vienoje miestų, rajonų iniciatyvinių grupių/tarybų veiklos programoje.

Greičiausiai dėl šių priežasčių nė vienoje LPS struktūros programoje nerasime siekio atkurti Lietuvos nepriklausomybę. Pavyzdžiui, Klaipėdos iniciatyvinės grupės veiklos principai teigė, jog:

„*Sąjūdžio programos esmė – konsoliduoti Tarybų Lietuvos visuomenę, siekti politinio, ekonominio, ekologinio, kultūrinio dvasinio atsinaujinimo*“, o tikslas – „*padėti teoriškai ir praktiškai visiškai atkurti Lenininę socializmo koncepciją, kurioje neginčijamą prioritetą turi žmogus su idealais, interesais, humanistinės vertybės ekonomikoje, socialiniuose ir politiniuose santykiuose, kultūroje*“, rezultatas: „*<...> suvereni socialistinė Tarybų Lietuvos valstybė, lygiateisiškumo pagrindais įeinanti į TSRS sudėtį, kurioje liaudies valia būtų realiai atstovaujama visuose įstatymų leidimų, vykdomuosiuose ir teismo organuose. Lietuvių kalba – valstybinė Lietuvos TSR kalba*“[441].

Tokius pačius principus skelbė ir kitų miestų, rajonų Sąjūdžio organizacijų veiklos programos. Tai neturėtų stebinti žinant, jog jos kūrėsi naudodamosi pirmaisiais veiklos projektais, paskelbtais „Sąjūdžio žiniose“, arba tomis programinėmis nuostatomis, kurias iš LPS Iniciatyvinės grupės narių išgirsdavo pirmuose Sąjūdžio mitinguose ar savo steigiamuosiuose susirinkimuose, kuriuose, kaip jau minėjome, paprastai dalyvaudavo vienas ar keli Iniciatyvinės grupės arba didesnių miestų iniciatyvinių grupių atstovai. Greičiausiai dėl šios priežasties mažai skiriasi ir pirmosios Sąjūdžio organizacijų veiklos kryptys. Tarkim, Telšių rajono Sąjūdžio veiklos programos ketvirtame punkte „Sąjūdžio veikla ir jos kryptys“ išvardytos veiklos kryptys yra beveik identiškos Kauno iniciatyvinės grupės paruoštame LPS veiklos programos projekte numatomoms veiklos kryptims[442]. Beje, Kauno Sąjūdžio organizacijos (kuri būdama radikalioji LPS dalis lyg ir kreipė Sąjūdį Lietuvos nepriklausomybės link) programoje, bent jau pirmojoje, kuri buvo paskelbta

[440] Trakų miesto Sąjūdžio steigiamojo susirinkimo, įvykusio 1988 m. rugsėjo 14 d. Trakų Kultūros rūmuose, garso įrašo stenograma. Paruošta Romualdo Lanko, 2005 05 10. *Romualdo Lanko asmeninis archyvas*, p. 12.
[441] Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio Klaipėdos iniciatyvinės grupės veiklos principai (projektas). *MLIM fondai.*
[442] Sąjūdžio veiklos programa. Kauno iniciatyvinėje grupėje paruoštas projektas. 1988 m. liepos 7 d. redakcija. *Sąjūdžio žinios*, 1988 07 11, nr. 8, p. 31–32; Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio Telšių grupės programa. *TAA*, f. 733, ap. 1, b. 26, l. 3.

„Sąjūdžio žiniose“ ir siūloma kaip bendroji LPS programa, tokio tikslo (nepriklausomybės) irgi nėra[443]. Tikriau, joje apskritai nėra nurodomas galutinis LPS tikslas, apsiribojama konstatavimu, jog: *„Sąjūdis yra liaudies patriotinis judėjimas <...>, kaip socialinė jėga atlieka visuomenės kontrolės vaidmenį, išreiškia esmines žmonių nuostatas ir vertybinę orientaciją <..>, siekia sutelkti ir vienyti Lietuvos visuomenę vardan jos atsinaujinimo*“[444]; galėtume teigti, jog tuo metu Kauno miesto sąjūdiečiams buvo priimtinas LPS Iniciatyvinės grupės paruoštame projekte esantis Sąjūdžio tikslas. Šiame kaunietiškame projekte buvo numatytos tokios Sąjūdžio veiklos kryptys:

„visaip gaivinti, saugoti ir gausinti tautines kultūrines, istorines ir dvasines vertybes, puoselėti tautų bičiulystę;

aktyviai veikti ir remti visų pastangas naujai suvokti aplinką, suteikti gamtosaugai dorovinį pobūdį;

tirti viešąją nuomonę ir visuomenės poziciją aktualiais klausimais;

aktyviai naudotis teise į pilną informaciją;

dalyvauti įstatymų sprendimų ruošimo procese, pateikti alternatyvinius sprendimų variantus; teikti valstybinėms ir kitoms organizacijoms bei valdymo organams pasiūlymus jų veiklos pagerinimui;

pateikti užklausimus;

dalyvauti viešoje polemikoje arba derybose su valstybiniais organais ar organizacijomis, kai jų sprendimai ar veiksmai prieštarauja teisingumui, persitvarkymo idėjoms, varžo Sąjūdžio ar jo dalyvių ir kitų piliečių teises; aktyviai dalyvauti rinkiminėje kampanijoje;

organizuoti ir palaikyti kolektyvines iniciatyvas: visuomenines kampanijas, akcijas, referendumus, viešas diskusijas, mitingus, forumus, peticines kampanijas ir kt.;

leisti ir platinti informacinį spaudos leidinį „Sąjūdžio žinios“ ir kt. informaciją“[445].

Tokias pačias ar labai artimas šioms veiklos kryptims buvo nusistačiusi didžioji dalis LPS vietinio lygmens organizacijų, tarp jų ir Sąjūdžio rėmimo grupės.

Išlikusios LPS rėmimo grupių programos leidžia teigti, jog jų veikla buvo tapati miestų, rajonų iniciatyvinių grupių/tarybų veiklai, tik apsiribojo savo darboviete ar, – jei kalbėtume apie teritoriniu pagrindu sukurtas, – sava gyvenviete.

Regioninių LPS struktūrų programos galėjo būti keičiamos tik konferencijų metu. Taigi lyg ir logiška, jog pirmosiose programose deklaruojamas tikslas turėjo pasikeisti vėliau priimtose programose, atsižvelgiant į tai, jog antrosios konferencijos vyko 1989 m. gale, kai Sąjūdis jau

---

[443] Sąjūdžio veiklos programa. Kauno iniciatyvinėje grupėje paruoštas projektas. 1988 m. liepos 7 d. redakcija. *Sąjūdžio žinios*, 1988 07 11, nr. 8, p. 31–32.

[444] Ten pat, p. 31; Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio veiklos programa. Kauno iniciatyvinėje grupėje paruoštas projektas. 1988 m. liepos 7 d. redakcija. *KAA*, f. 2058, ap. 1, b. 1, l. 1–2.

[445] Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio veiklos programa. Kauno iniciatyvinėje grupėje paruoštas projektas. 1988 m. liepos 7 d. redakcija. *KAA*, f. 2058, ap. 1, b. 1, l. 1–2.

viešai deklaravo sieksiąs Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo. Tačiau išlikusių konferencijų protokoluose nėra užsimenama apie veiklos krypčių ar programų keitimą; tas leidžia teigti, jog programos galėjo būti reikalingos vienam tikslui – pateikti miestų, rajonų vykdomiesiems komitetams kartu su prašymais įregistruoti LPS vietinę organizaciją.

Sąjūdžio padalinių įregistravimas priklausė ir nuo oficialiosios valdžios vietinių organizacijų požiūrio į sąjūdiečius bei jų veiklą pirmaisiais mėnesiais, ir nuo centrinių LPS struktūrų santykių su LKP CK. Todėl Sąjūdžio regioninių struktūrų veiklos programose, kaip ir bendrojoje Sąjūdžio programoje, pilna „perestroikos“ lozungų, tokių kaip:

„*Persitvarkymo sąjūdžio prasmė – liaudies valios realizavimas per renkamuosius tarybų valdžios organus, taip pat visų organų bei valstybinio aparato veiklos visuomeninė kontrolė*“[446] ar „*<...> savo veikla Sąjūdis įgyvendina V. Lenino iškeltą masių kontrolės principą*“[447].

Taktika pradžioje slėpti pagrindinį tikslą (aišku, jei ji tikrai egzistavo) pasiteisino. Visų pirma LPS ir jo lyderiai nebuvo persekiojami, o Sąjūdžio organizacija per gana trumpą laiką apėmė visą Lietuvą. Tai suteikė galimybes oficialiai įforminti vietinio lygmens LPS struktūras kaip juridinius asmenis, galinčius turėti lėšų ir jomis disponuoti bei kelti kandidatus vykstančiuose rinkimuose.

Kita vertus, ne vienoje vietinio lygmens Sąjūdžio organizacijos programoje pažymima, jog remiantis LPS programa bus siekiama suvereniteto atkūrimo. Teigiama, jog žodį „suverenitetas“ respublikinės iniciatyvinės grupės nariai vartojo kaip sinonimą žodžiui „nepriklausomybė“, tik to ilgą laiką nesuprato net radikaliosios Sąjūdžio dalies – Kauno tarybos nariai. Bronislovo Genzelio teigimu:

„*Sąjūdyje augo A. Abišalos, Č. Stankevičiaus* (abu LPS Kauno tarybos nariai – K. B. past.) *tipo „teoretikų“ įtaka, kurių visa išmintis – perskaityta M. Riomerio knygelė apie suverenitetą. Kaip anksčiau nomenklatūrininkams paskutinis argumentas buvo V. Lenino citata, taip jiems dabar – citata iš M. Riomerio raštų. Sąjūdžiui buvo primesta diskusija: „Suverenitetas“ ar „Nepriklausomybė“. Niekaip negalima buvo įsiūlyti jiems atsiversti ir pasiskaityti tarptautinių žodžių žodynus ir išsiaiškinti, kad nėra skirtumo tarp šių terminų*[448].

Apie pagrindinį Sąjūdžio tikslą ir kaip reikėtų suprasti Sąjūdžio šūkį „Viešumas. Demokratija. Suverenitetas“ dar 1988 m. rugsėjo mėnesį Panevėžio miesto gyventojams Sąjūdžio mitinge paaiškino LPS respublikinės iniciatyvinės grupės narys Arvydas Juozaitis:

---

[446] Kaunas žengia pirmyn. LPS „Nemuno“ žurnalo grupės parengti veikos ir organizacinės struktūros metmenys. *Sąjūdžio žinios,* 1988 07 25, nr. 13, p. 51.
[447] Ten pat, p. 51.
[448] Genzelis, B., Min. veik., p. 117–118.

„Viešumas, demokratija, suverenitetas – mūsų šūkis. 100 dienų, kurios pakeitė Lietuvą, parodė, kad demokratija jau gyva. Beliko suverenitetas. Mums reikia iš tikro laisvo, nepriklausomo gyvenimo! Tik laisvas žmogus ir nepriklausoma tauta gali pasakyti, kad iki mirties gins savo šventą žemę ir tautą, tik laisvas žmogus ir nepriklausoma tauta gali turėti ateitį, tik laisvas žmogus ir nepriklausoma tauta gali pasakyti, kad nieko nebaugina ir niekam negrasina.“[449]

Kauno Antano Sniečkaus politechnikos instituto (dabar Kauno technologijos universitetas) sąjūdiečių dėmesį į tai, jog tarp šių žodžių nėra jokio skirtumo, bei kaip reikėtų suprasti LPS bendrosios programos kai kuriuos teiginius po Steigiamojo Sąjūdžio suvažiavimo atkreipė šios institucijos LPS rėmimo grupės narys Valentinas Kiauleikis:

„Suvažiavimas išsklaidė bet kurias abejones dėl veiklos pobūdžio. Bendroji programa, įstatai, rezoliucijos beveik be išimčių pasisakymai liudijo apie tai, kad Sąjūdžio veikla yra politinė ir kad jos galutinis tikslas yra suverenios teisinės Lietuvos respublikos įkūrimas. <...> Iš pasisakymų atrodė, kad posakis „Nepriklausoma Lietuva“ buvo asocijuojamas su LLL (Lietuvos Laisvės lygos) veikla, o Sąjūdžio rėmėjai vartojo posakį „Lietuvos suverenitetas“, t. y. taip, kaip parašyta Konstitucijoje. Tad kuo šie posakiai skiriasi? Tarptautinių žodžių žodyne, išleistame 1985 m. Vilniuje, 472 psl. skaitome: „suverenitetas: 1. valstybės nepriklausomybė – teisė savarankiškai tvarkyti savo vidaus ir užsienio reikalus; 2. kiekvienai tautai priklausančių aukščiausių teisių visuma; 3. kiekvienos valstybės piliečių teisė savo nuožiūra nustatyti socialinę ekonominę sistemą ir valdymo formą“. LPS bendrosios programos projekte skaitome Lietuvos TSR suvereniteto patikslinimą: „LTSR statusas Tarybų Sąjungoje turi būti apibrėžtas lenininiais federacijos principais, respublikų lygiateisiškumu su nuolatine apsisprendimo teise.“ Šis sakinys, tiksliau pirmoji jo pusė, sukėlė diskusijas: suverenitetas federacijoje? Taip, – patvirtino LPS programa, bet prideda „su nuolatine apsisprendimo teise“. Ir ši tezė yra neginčijamai teisinga šiandieninėje politinėje situacijoje, jeigu ji tariama teisinės valstybės sampratos kontekste. O jei nebus teisinės valstybės, tai bet kokia tezė yra beprasmiška.“[450]

Savas veiklos programas, kaip galime spręsti, turėjo tik dalis Sąjūdžio organizacijų. Be to, šios programos, kaip matyti ir pateiktuose pavyzdžiuose, iš principo atkartojo respublikinės iniciatyvinės grupės kuriamus Sąjūdžio veiklos projektus ar Steigiamajame Sąjūdžio suvažiavime priimtą bendrąją programą. Virgilijaus Čepaičio teigimu, prie LPS programos kūrimo prisidėjo ne tik respublikinės iniciatyvinės grupės nariai, bet ir Sąjūdžio rėmimo grupės bei pavieniai sąjūdininkai[451]. Antra vertus, bent jau į spaudoje paskelbtą „LPS veiklos principų“ projektą sureagavo tik Kauno miesto iniciatyvinė grupė bei viena iš Kauno Sąjūdžio organizacijos rėmimo

[449] Panevėžio miesto susitikimo su Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio iniciatyvinės grupės nariais, įvykusio 1988 09 11, stenograma. *PMKVBR*, f. 58.
[450] Kiauleikis, V., Po LPS suvažiavimo. *Kvieslys*, 1988 11 15, nr. 11, p. 1–2.
[451] Čepaitis, V., Min. veik., p. 257.

grupių – „Nemuno“ žurnalo darbuotojai[452]. Vis dėlto Steigiamojo Sąjūdžio suvažiavimo medžiagoje yra publikuojami ir kitų LPS rėmimo grupių, susibūrusių profesiniu ar teritorinių pagrindu, LPS programos ar atskirų jos dalių pasiūlymų variantai[453].

Visgi apibendrinant galima teigti, kad didžioji dalis LPS organizacijų Sąjūdžio programą ar jos projektus priėmė be išlygų ir pagal tai rengė savas veiklos programas bei nustatinėjo veiklos kryptis, jas pritaikiusios savo veikimo teritorijai. Kai kuriose Lietuvos vietovėse susikūrusioms Sąjūdžio organizacijoms numatyti savo veiklą buvo gan sudėtinga dar ir dėl to, jog koordinacija tarp LPS Iniciatyvinės grupės ir iniciatyvinių grupių ar tarybų miestuose ir rajonuose kurį laiką buvo gan komplikuotas reikalas. Pradžioje visos (išimtis čia galėtų būti Kauno miesto iniciatyvinė grupė, kuri turėjo savo atstovą respublikinėje iniciatyvinėje grupėje – Algirdą Kaušpėdą) vietinio lygmens LPS struktūros informaciją ar nurodymus, kaip ir ką veikti, galėjo gauti tik iš respublikinės iniciatyvinės grupės narių, atvykusių į jų steigiamuosius susirinkimus ar pirmuosius mitingus, asmeninių susitikimų su jais metu arba nuvykę į Vilnių, LPS Iniciatyvinės grupės posėdžius. Į šiuos posėdžius LPS struktūrų įgaliotiniai, net ir gaudami kvietimus atvykti, ne visada būdavo įleidžiami; tas vietinio lygmens sąjūdžio organizatoriams sukeldavo sunkumų, aiškinant respublikinės iniciatyvinės grupės narių sumanymus vietose[454].

Tose Lietuvos vietovėse, kur vietinio lygmens iniciatyvinės grupės nepajėgė susikurti savos veiklos programos, arba kur programų kūrimas užsitęsė, jų analogais reikėtų laikyti darbinių grupių (komisijų) veiklos kryptis.

Šiaulių mieste programos kūrimas užsitęsė kelis mėnesius, vietos sąjūdiečiams neapsisprendus, kokia ji turėtų būti. Pirmame Šiaulių miesto Sąjūdžio aktyvo susirinkime, kuriame ir buvo išrinkta Šiaulių miesto LPS iniciatyvinė grupė, vyravo kelios nuomonės: viena, jog reikia paklusti respublikinės iniciatyvinės grupės rengiamos programos projektams, antra, kad reikėtų galvoti apie tokią programą, kuri būtų priimtinesnė Šiaulių miestui[455]. Vieno iš posėdžio dalyvių V. Kunicko teigimu: „*Mūsų pagrindinis tikslas – nenukrypti nuo Vilniaus iniciatyvinės grupės siekių, įvedant vieną kitą vietinį papildymą*“[456].

Jam antrino kitas posėdžio dalyvis A. Dubas, teigdamas, jog reikėtų pritarti Vilniuje parengtai programai su papildymais:

„skelbti statistikos žinias; siekti, kad juridiškai būtų patvirtintas Sąjūdžio statusas; rengtis artėjantiems rinkimams – siekti, kad jie būtų demokratiški; sukurti ekologinę grupę; sukurti

---

452 Kaunas žengia pirmyn, LPS „Nemuno“ žurnalo grupės parengti veikos ir organizacinės struktūros metmenys *Sąjūdžio žinios,* 1988 07 25, nr. 13, p. 51–52.
453 Siūlymai. *Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdis. Steigiamasis suvažiavimas...,* p. 286–314.
454 Laurinavičius, Č., Sirutavičius, V., Min. veik., p. 114.
455 Sąjūdžio rėmimo aktyvo susirinkimo, įvykusio 1988 07 26 Šiaulių inžinierių namuose, protokolas. *Išsivadavimas...,* p. 166–172.
456 Ten pat, p. 166.

respublikinius pramonės susivienijimus, nepriklausomus nuo sąjungos, apmokestinti kooperatyvus ir įmones, tuos mokesčius panaudojant miesto vystymo reikalams; sudaryti komisiją, kuri dalyvautų sprendžiant pačius svarbiausius klausimus; apmokestinti už broką, vėlavimą į darbą ir kt. "[457]

J. Keldušis, pasitarime išrinktas į Šiaulių miesto LPS tarybą, buvo kitokios nuomonės ir nepritarė besąlygiškam Vilniaus programos sekimui, motyvuodamas nepritarimą tuo, kad ir joje „*<...> ne viskas pakankamai moksliškai pagrįsta*"[458]. Kitame Šiaulių miesto LPS grupės susirinkime pasiūlyta sudaryti programą atsižvelgiant į minėto Keldušio schemą bei „Nemuno" žurnalo rėmimo grupės projektą[459]. Šis projektas, kaip jau minėjome, buvo išspausdintas „Sąjūdžio žiniose"[460].

Galiausiai, kaip galime spręsti iš išlikusių Šiaulių miesto Sąjūdžio dokumentų, veiklos programa šiame mieste nebuvo sukurta, apsiribota 9 darbo komisijų sukūrimu, o jų veiklos kryptys ir turėjo atspindėti Šiaulių miesto Sąjūdžio tarybos veiklą. 1988 m. rugsėjo 14 d. apsispręsta dėl 9 komisijų sudarymo: Švietimo; Organizacinės; Socialinių problemų; Ryšių, Informacijos, Reklamos; Teisinė ir darbo su laiškais; Jaunimo (apsaugos būrių); Ekonominė; Sąžinės laisvės ir etikos; Medicininė. Posėdyje buvo pasiūlyta steigti net 14 darbinių grupių, tačiau Ekologinės ir Kultūros grupių nuspręsta nesteigti, nes mieste aktyviai veikė Ekologijos klubas bei Kultūros fondas, o jų nariai buvo įtraukti į Šiaulių miesto LPS iniciatyvinės grupės/tarybos narių sąrašą[461]. Dar trijų darbinių grupių – Meno, Labdarybės arba Etikos bei Nacionalinių santykių ir santykių su tikinčiaisiais – sudarymo taip pat buvo atsisakyta, nors ir neaišku kodėl.

Kaune darbinių grupių (komisijų) skaičius kurį laiką kito, kol galiausiai nusistovėjo 10 nuolatinių sekcijų: Rinkimų, Armijos, Tautinių problemų, Įstatymų, Religijos, Universiteto atkūrimo, Propagandos, Kooperacijos, Organizacijų, Partijų ir judėjimų[462].

Vilniaus miesto taryboje buvo sukurtos 5 (Organizacinė, Politinė, Socialinė, Kultūros, Tarpnacionalinių santykių) komisijos[463], tiek pat jų veikė ir Alytaus Sąjūdžio struktūroje: Organizacinė-viešumo, Ekologinė, Ekonominė-socialinė, Kultūrinė-istorinė-nacionalinė bei Lektorių grupė[464]. Telšiuose iki 1989 m. veikė 8 probleminės komisijos: Organizacinė, Viešumo, Socialinių klausimų-teisinė, Žemdirbių, Kultūros, Švietimo, Ekologinė, Rinkiminė[465]. Panevėžyje

---

457 Sąjūdžio rėmimo aktyvo susirinkimo, įvykusio 1988 07 26 Šiaulių inžinierių namuose, protokolas. *Išsivadavimas...,* p. 168–169.
458 Ten pat, p. 171.
459 LPS Šiaulių grupės posėdžio, įvykusio 1988 08 02, protokolas nr. 3. *Išsivadavimas...,* p. 173.
460 Kaunas žengia pirmyn. LPS „Nemuno" žurnalo grupės parengti veiklos ir organizacinės struktūros metmenys. *Sąjūdžio žinios,* 1988 07 25, nr. 13, p. 51.
461 Persitvarkymo sąjūdžio iniciatyvinės grupės susirinkimo, įvykusio 1988 09 14, protokolas. *Išsivadavimas...,* p. 178, 180.
462 Antanaitis, K., Kšanavičius, A., Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio Kauno tarybos dokumentai. *Kauno istorijos metraštis...,* p. 264.
463 Vilniaus Tarybos komisijos. *LVNA*, f. 10, b. 16, l. 173.
464 Žepkaitė, R., Alytus Lietuvos išsilaisvinimo kelyje (1988–1990). *Alytaus istorinė raida...,* p. 171.
465 LPS Telšių rajono tarybos probleminių grupių sąrašas. *TAA*, f. 733, ap. 1, b. 21, l. 1.

buvo įsteigtos Ekologijos, Ekonomikos, Kultūros, Meno, Švietimo, Istorinės atminties, Sveikatos, Teisės ir kt. komisijos[466].

Kaip matyti iš pateiktų pavyzdžių, vietose paprastai buvo įkuriamos ekologinės, ekonominės, kultūrinės, organizacinės, teisinės, socialinių reikalų bei švietimo komisijos. Tai atspindi bendrą tendenciją, jog organizuodamos veiklą didžioji dalis vietinio lygmens Sąjūdžio organizacijų buvo priklausomos nuo respublikinės iniciatyvinės grupės sprendimų, dėl ko sukurtos darbinės grupės buvo analogiškos LPS Iniciatyvinės grupės sukurtosioms. Priminsime, jog 1988 m. birželio 13 d. įvykusio respublikinės iniciatyvinės grupės susitikimo su visuomene metu buvo pristatytos septynių darbo komisijų programos – Ekologinės, Nacionalinių santykių, Socialinės, Ekonominės, Kultūrinės, Teisinės bei Organizacinės[467]. Kita vertus, komisijos buvo kuriamos atsižvelgiant ir į „vietos specifiką“ [468] arba valdžios sukurtas komisijas prie miestų vykdomųjų komitetų.

Tai, kad valdžia šitaip bandė paveikti ar tikėjosi bent jau kontroliuoti Sąjūdžio veiklą, žinoma iš respublikinės iniciatyvinės grupės susitikimo su LKP CK ideologijos sekretoriumi Lionginu Šepečiu. 1988 m. birželio 17 d. šio susitikimo metu L. Šepetys sąjūdiečiams pranešė, jog partija ir vyriausybė taip pat suformavo įvairias komisijas, į kurias buvo parinkti ir įtraukti Sąjūdžio atstovai. Tų komisijų buvo šešios ir, anot Virgilijaus Čepaičio, jos buvo identiškos respublikinės iniciatyvinės grupės sukurtosioms[469]. Tačiau iš „Sąjūdžio žiniose“ publikuotos pokalbio stenogramos galime spręsti, jog tokių komisijų buvo tik trys[470], deja, neaišku kokios. Kad ir kaip būtų, respublikinės iniciatyvinės grupės nariai šį valdžios žingsnį suvokė kaip siekį manipuliuoti Sąjūdžiu. Dėl tokios priežasties pasiūlymas buvo atmestas[471].

Analogiška situacija buvo susiklosčiusi Klaipėdoje. Tik čia nuspręsta dalyvauti šešių (Ekologinė, Ekonominė, Lietuvių kalbos naudojimo Klaipėdoje, Kovos su biurokratija, Gatvėvardžių atstatymo, Senamiesčio regeneracijos) miesto vykdomojo komiteto sudarytų komisijų veikloje[472]. Atkreiptinas dėmesys, jog Klaipėdos miesto Sąjūdžio iniciatyvinėje grupėje buvo sukurtos tokios pačios, identiškos valdžios pasiūlytoms, veiklos komisijos:

1. *Kovos su biurokratija* (pagrindinė funkcija – faktų mokslinė-socialinė analizė);
2. *Gatvėvardžių pakeitimo* (numatė ginti šiuos reikalavimus: 1) atstatyti visus istorinius Senamiesčio gatvių pavadinimus, 2) Naujamiestyje gatvėms, kurios pavadintos vardais

[466] Juškienė, E., Sąjūdžio gimimas ir veikla iki 1990-ųjų kovo. *Panevėžys nuo XVI a. ...*, p. 672.
[467] Visuomenės susitikimo su LPS Iniciatyvine grupe, įvykusio 1988 m. birželio mėn. 13 d., stenograma. *Sąjūdžio žinios*, 1988 06 13, nr. 1, p. 5.
[468] Laurinavičius, Č., Sirutavičius, V., Min. veik., p. 113.
[469] Čepaitis, V., Min. veik., p. 35.
[470] Susitikimas su L. Šepečiu. *Sąjūdžio žinios*, 1988 06 28, nr. 3, p. 12.
[471] Čepaitis, V., Min. veik., p. 35.
[472] Klaipėdos miesto iniciatyvinės grupės posėdžio, įvykusio 1988 08 09, protokolas. Klaipėdos Sąjūdžio protokolų knyga nr. 1, l. 2. *K. Kauko asmeninis archyvas.*

žmonių, neturėjusių jokio ryšio su Klaipėda, grąžinti senuosius vardus, 3) įamžinti visus Mažosios Lietuvos veikėjų vardus, 4) kovoti už tai, kad būtų grąžinti vietovardžiai, kuriuos besiplėsdama „sugėrė“ Klaipėda);

3. *Lietuvių kalbos vartojimo Klaipėdoje* (komisijos programiniai klausimai buvo: dėl laivų pavadinimų sulietuvinimo; dėl jūreivystės mokyklos absolventų sąjunginio paskirstymo);

4. *Ekologinė* (komisijos numatyta programa buvo: 1) organizuoti jaunimo ekologinį žygį palei Minijos upę, po žygio boikotuoti Klaipėdos miesto III vandenvietę, 2) miesto ekologijos klausimai (apželdinimas, Danės upės „švara“, Tauralaukis – labiausiai pesticidais užteršta teritorija, transporto schemos pakeitimai, kokybiško benzino tiekimo klausimai);

5. *Ekonominė* (veiklos kryptys nebuvo suformuluotos);

6. *Senamiesčio regeneracijos* (veiklos kryptys: 1) „lango“ į Kuršių marias iškovojimas senamiesčiui, naikinant „Baltijos“ laivų remonto įmonę, kaip pastatytą ant buvusios senos pilies (posėdyje pasisakiusio iniciatyvinės grupės nario teigimu, šiuo klausimu buvo vieninga Klaipėdos partijos miesto komiteto, Klaipėdos Vykdomojo komiteto ir Sąjūdžio nuomonė, o Vykdomajame komitete jau buvo priimtas sprendimas sustabdyti minimos įmonės rekonstrukciją – K. B. past.); 2) transporto schemos pakeitimai, siekiant sumažinti transporto srautą per senamiestį)[473].

Komisijų skaičius atskirose regioninėse Sąjūdžio struktūrose buvo skirtingas, maža to, jis nuolat kito atsižvelgiant į naujai iškilusius veiklos aspektus. Lygiai taip pat konkrečiam klausimui išspręsti galėjo būti sukuriamos laikinos darbinės komisijos, kurių veikloje nebūtinai turėjo dalyvauti LPS iniciatyvinių grupių/tarybų nariai.

Darbinės komisijos paprastai atspindėjo LPS vietinio lygmens veiklos kryptis pirmaisiais mėnesiais. Tyrinėjusieji vietinio lygmens Sąjūdžio organizacijų veiklą pagrįstai teigia, kad vietos sąjūdiečiams ne visada buvo aišku, kaip turėtų veikti šios darbinės komisijos. Dėl šios priežasties kai kur formuluoti komisijų veiklos kryptis sekėsi gana sunkiai, o jų veikla net ir įsteigus komisijas likdavo formali[474]. Kaip pavyzdys pateikiamas klaipėdiečių atvejis. Šiame mieste steigiant komisijas buvo pripažinta, kad Ekonominės komisijos „*pagrindinės veiklos kryptys kol kas sunkiai formuluojamos*“[475]. Visgi 1988 m. rugsėjo pabaigoje ekonominės grupės nariai, susitikę su Vykdomojo komiteto Plano komisijos pirmininku Tamuliu, rodos, jau turėjo savo

[473] Klaipėdos miesto LPS iniciatyvinės grupės posėdžio, įvykusio 1988 08 11, protokolas. Klaipėdos Sąjūdžio protokolų knyga nr. 1, l. 2–4. *K. Kauko asmeninis archyvas.*
[474] Laurinavičius, Č., Sirutavičius, V., Min. veik., p. 113.
[475] Ten pat, p. 113.

programą, arba ši programa buvo parengta susipažinus su miesto vykdomojo komiteto Plano komisijos parengtu ekonominio savarankiškumo planu Respublikos plano komitetui[476]:

1) visas įmones Klaipėdos zonos teritorijoje pervesti į vietinį arba respublikinį pavaldumą;

2) demilitarizuoti pajūrio zoną, nes neprieinama prie jūros. To pasekoje galima būtų vystyti turizmą;

3) už patarnavimus laivams, užsienis moka valiuta. Ir už vandenį – švarų. Jei gautume valiutą, nusipirktume valymo įrenginius;

4) Įmonių statybos klausimai. „Geri“ specialistai suvažiavę iš visos šalies stovi prie degtinės parduotuvės!

5) *Klaipėdai įkurti aukštąją jūreivystės mokyklą arba institutą, ruošti specialistus lietuvių kalba. Plėsti pramonę, kad atitiktų kurortinius reikalavimus*“[477].

Visgi reikia pripažinti, jog daugelyje Lietuvos vietų Sąjūdžio veikla, kokia ji buvo planuojama kuriant veiklos programas ar steigiant darbines komisijas ir planuojant jų veiklos kryptis, liko formali. Daugelis dalykų, ypač tai pasakytina apie ekonominę programų sritį, negalėjo būti įgyvendinti neatkūrus Lietuvos valstybingumo. Kitas dalykas, kai kurios darbinės grupės negalėjo dirbti trūkstant tos srities specialistų tarp sąjūdininkų. Tai ypač pastebima rajoninėse LPS organizacijose. Telšių rajono LPS tarybos pirmininko V. Petraičio pirmųjų veiklos metų ataskaitoje, kuri buvo perskaityta antrojoje Telšių rajono Sąjūdžio konferencijoje, teigiama:

„*Dirbo tik dalis probleminių grupių: ekologijos, organizacinė, teisinė, švietimo, kultūros. Nustojo dirbti medicinos, istorinės atminties, socialinių klausimų, ekonominė, žemdirbių, darbo su deputatais grupės. <...> Didžiausia tikimybė, kad probleminė grupė dirbs gerai, kai į ją įsijungia aktyvūs tos specialybės sąjūdininkai. Kokia gali būti teisinės probleminės grupės sėkminga veikla, jeigu joje vienas vienintelis teisininkas. <...> Viena tik aišku, kad probleminių grupių darbas, palyginti yra silpnas, kad reikia rasti galimybę tą darbą gerinti iš esmės*“[478].

Net ir geriausiai organizuotos Kauno sąjūdžio tarybos nariams teko pripažinti, jog darbinės komisijos praktiškai nieko neveikia, o kaip jų veiklą suaktyvinti, niekaip nesisekė sutarti[479].

Darbines grupes (komisijas) buvo sukūrusios ir kai kurios didesnės LPS rėmimo grupės, susikūrusios profesiniu pagrindu, nekalbant jau apie teritorines rėmimo grupes. Tokios darbo

---

[476] Skaitant protokolą to suprasti neįmanoma; K. Kauko knygoje „Sąjūdis Klaipėdoje“ šio posėdžio ar Klaipėdos miesto LPS iniciatyvinės grupės susitikimo su visuomene protokolas publikuotas su autoriaus pataisymais, be to, jame nėra kai kurių sakinių, tai irgi neleidžia daryti galutinės išvados (žr.: Klaipėdos Sąjūdžio protokolų knyga nr. 1, l. 29–30. *K. Kauko asmeninis archyvas*; Kaukas, K., Min. veik., p. 107–108).

[477] Klaipėdos miesto LPS tarybos posėdžio, įvykusio 1988 09 29, protokolas. Klaipėdos Sąjūdžio protokolų knyga nr. 1, l. 29. *K. Kauko asmeninis archyvas.*

[478] 1988–1990 metų Telšių rajono Sąjūdžio tarybos veiklos ataskaita. *TAA*, f. 733, ap. 1, b. 47, l. 4.

[479] Laurinavičius, Č., Sirutavičius, V., Min. veik., p. 113.

sekcijos galėjo palaikyti tiesioginį ryšį su atitinkamomis Sąjūdžio miesto Tarybos komisijomis bei klubais, išsirinkti savo veiklos koordinacijai atskirą įgaliotinį[480]. Sekcijos kiekvienoje grupėje galėjo būti skirtingos. Pavyzdžiui, Kauno miesto sąjunginio Tekstilės medžiagų mokslinio tyrimo instituto Persitvarkymo Sąjūdžio grupėje buvo: Organizacinio darbo ir informacijos, Visuomenės nuomonės tyrimo, Lietuvos istorijos, Lietuvių kalbos, Labdaros, „Tremtinio" klubo rėmimo, Ekologijos komisijos[481]. Paprastai rėmimo grupių darbinės komisijos buvo analogiškos aukštesnio lygmens Sąjūdžio struktūrų ar net centrinių LPS organų (respublikinės iniciatyvinės grupės, Sąjūdžio Seimo) darbinėms komisijoms. 1989 m. gale, kaip minėta tekste aukščiau buvo nuspręsta rėmimo grupių veiklą suvienodinti, nukreipiant ją keliomis kryptimis.

Kaip matyti, tik susikūrusios Sąjūdžio struktūros į Sąjūdžio veiklą stengėsi įsijungti pakankamai aktyviai. Tačiau tai, jog kurį laiką nebuvo sukurta jokia aiškesnė ryšių tarp „centrinių" ir vietinių LPS darinių sistema, organizuojant Sąjūdžio veiklą atskiruose Lietuvos rajonuose teko remtis asmeninių pažinčių dėka gautais nurodymais, kartu veiklą derinant su leistinomis normomis iš oficialiosios valdžios. Atsižvelgiant į tai, jog svarbiausia Sąjūdžio misija – įgyvendinti Lietuvos nepriklausomybės idėją – atsiskleidė tik po kurio laiko, pagrindinės Sąjūdžio kryptys veiklos pradžioje buvo parengti tautą gyventi nepriklausomoje Lietuvoje, ugdyti asmenybę, sugebančią savarankiškai mąstyti, bei sutramdyti įsisiautėjusią biurokratiją[482]. Pirmaisiais Sąjūdžio veiklos metais, iki rinkimų į SSRS Liaudies deputatų suvažiavimą, pagrindinė vietinių LPS organizacijų veikla pasireiškė ekologinėje bei paminklosauginėje ir kultūrinėje sferoje. Ši veikla buvo būtina siekiant pažadinti istorinę atmintį bei mobilizuojant visuomenę, tuo pačiu įtraukiant daugiau žmonių į Sąjūdžio organizaciją. Todėl nenuostabu, jog regionuose viena svarbiausių sąjūdiečių politinės veiklos sferų tapo įvairių masinių akcijų, piketų ar mitingų organizavimas[483].

[480] Pramonės statybos projektavimo instituto Sąjūdžio rėmimo grupės Nr. 23 ĮSTATAI. Projektas svarstymui. *KAA*, f. 2058, b. 4, l. 126–127.
[481] Sąjunginio tekstilės medžiagų mokslinio tyrimo instituto Persitvarkymo Sąjūdžio grupės darbo principai. *KAA*, f. 2058, b. 4, l. 161.
[482] Žepkaitė, R., Alytus Lietuvos išsilaisvinimo kelyje (1988–1990). *Alytaus istorinė raida...,* p. 172.
[483] Laurinavičius, Č., Sirutavičius, V., Min. veik., p. 113.

2. LPS organizacijos ir nariai

Kadangi tolimesniuose šios dalies skyriuose bus rašoma apie aktyviausių Sąjūdžio narių socialinę analizę, iš pradžių reikėtų aptarti LPS organizacijų kiekybinę sudėtį, narystės klausimą bei sąjūdiečių galimybes tapti aukščiausių Sąjūdžio struktūrų atstovais.

Viena pagrindinių priežasčių, leidžiančių masiniams judėjimams sėkmingai įgyvendinti užsibrėžtus tikslus, – jų masiškumas. Galima teigti, jog LPS palaikė nemaža dalis Lietuvos gyventojų, apie tą liudija jo renginių masiškumas bei parašų rinkimo akcijos. Tačiau, kaip sakė Virgilijus Čepaitis, teiginys, jog „Sąjūdis – visa Lietuva“, neturi jokio realaus pagrindo. LPS organizacijų veikloje, visoje jo struktūroje nuo žemiausios iki aukščiausios pakopos, dalyvavo tik apibrėžtas skaičius žmonių, tačiau kiek tiksliai, neatsakė nė vienas apie Sąjūdį rašęs tyrinėtojas. Motyvas tas, jog Sąjūdis neturėjo aiškios, fiksuotos narystės, bei jo struktūros dinamiškumas[484]. Šiame skyriuje nesiimsime atsakyti į greičiausiai neatsakomą klausimą apie LPS kiekybinę sudėtį, tačiau pateiksime skaičius, mūsų nuomone, artimiausius realiam Sąjūdžio narių kiekiui. Vis dėlto iš pradžių verta pamėginti atsakyti į istoriografijoje įsitvirtinusį teiginį, jog Sąjūdyje nebuvo fiksuotos narystės. Užbėgdami už akių padarysime išvadą, jog mūsų įsitikinimu, LPS turėjo gana aiškią narystę, suskirsčiusią sąjūdiečius į narius ir rėmėjus. Ir tik pirmieji turėjo galimybę dalyvauti kolektyvinėse renkamosiose Sąjūdžio struktūrose.

2.1. Narystė

Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio veiklos principų projekte teigiama, jog:

„*Sąjūdis vienija visus aktyvius demokratijos, TSKP vykdomo kurso šalininkus bei visas Lietuvos TSR visuomenines organizacijas, viešai pareiškusias savąjį pritarimą Sąjūdžiui ir kovojančias prieš stagnaciją, biurokratinį piktnaudžiavimą valdžia*“[485].

Kauno iniciatyvinės grupės parengtame projekte visi Sąjūdžio veikloje dalyvaujantys asmenys jau siūlomi vadinti Sąjūdžio dalyviais:

„*Sąjūdžio dalyviu gali būti kiekvienas Lietuvos gyventojas, kuris pripažįsta Sąjūdžio veiklos programą ir viešai patvirtina savo norą aktyviai dalyvauti Sąjūdžio darbe. Dalyvavimas Sąjūdyje nėra ribojamas partiškumu, tautybe ar religiniais įsitikinimais. Kiti formalūs*

---

[484] Laurinavičius, Č., Sirutavičius V., Min. veik., p. 115.

[485] Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio veiklos principai (projektas). *Sąjūdžio žinios*, 1988 07 07, nr. 7, p. 27.

visuomeniniai susivienijimai ir klubai, jeigu jų veiklos tikslai lygiagretūs Sąjūdžio tikslams, gali tapti Sąjūdžio kolektyviniais dalyviais“[486].

Panašios nuostatos būdavo įrašomos ir kai kurių rajoninių Sąjūdžio organizacijų programose. Tarkim, Telšių Sąjūdžio programos dalyje, kalbančioje apie dalyvavimą Sąjūdyje ir jo struktūrą, rašoma:

„*Sąjūdžio dalyviu gali būti kiekvienas Lietuvos respublikos pilietis, aktyviai prisidedantis prie Sąjūdžio tikslų įgyvendinimo. Tautinė neapykanta, dogmatizmas, konservatyvizmas, autoritarizmo ir komandinio valdymo stiliaus rėmimas, pritarimas tendencijoms vertinti žmones pagal tautybę, rasę, santykį su religija, partiškumą – nesuderinami su dalyvavimu Sąjūdyje. Sąjūdžio kolektyviniais dalyviais gali būti įvairūs visuomeniniai susivienijimai, draugijos ir klubai, jeigu jie viešai pareiškia norą dalyvauti Sąjūdžio veikloje ir jų tikslai sutampa su Sąjūdžio veiklos tikslais.“*[487]

Kitaip tariant, pradžioje Sąjūdį lyg ir bandoma padaryti atviru judėjimu, kurio nariu galėjo tapti bet kuris Lietuvos gyventojas ar ištisos visuomeninės organizacijos, pritariančios LPS programai, nepaisant jų tautybės, partiškumo ir pan. Tačiau jau pirmaisiais LPS veiklos mėnesiais pastebėta, jog tokia situacija – fiksuotos narystės nebuvimas – kelia nemažai rūpesčių. Virgilijaus Čepaičio teigimu, pradžioje bet kas galėjo veikti Sąjūdžio vardu, ir buvo sunku nustatyti, ar tas asmuo bei jo pareiškimai iš tiesų atstovauja LPS ir išreiškia jo nuomonę:

„*Fiksuotos narystės nebuvimas lengvino darbą įvairiems provokatoriams ir apsišaukėliams kalbėti Sąjūdžio vardu*“[488].

Narystės nebuvimas kėlė nemažai problemų ir vietinio lygmens Sąjūdžio struktūroms, bandančioms atsiriboti nuo asmenų, kalbančių jų vardu, bet nesuderinusių savo veiksmų su LPS iniciatyvinėmis grupėmis. Veiksmų koordinavimo nebuvimas jau Sąjūdžio veiklos pradžioje sąlygojo skaldymąsi. Šis procesas pastebimas netgi respublikinėje iniciatyvinėje grupėje[489]. Tai, jog Sąjūdyje nebuvo griežtos narystės, vieną iš Kauno miesto Sąjūdžio organizacijos sudėtinių dalių – KPI Sąjūdį vertė konstatuoti, jog šios institucijos LPS Koordinacinė taryba neturi jokios galios prieš kompromituojančius Sąjūdį asmenis[490]. 1988 m. rugpjūčio 23 d. įvykiai Gedimino

[486] Sąjūdžio veiklos programa (Kauno iniciatyvinėje grupėje paruoštas projektas). *Sąjūdžio žinios*, 1988 07 13, nr. 8, p. 1.

[487] Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio Telšių rajono tarybos įregistravimo dokumentai, programa. *TAA*, f. 733, ap. 1, b. 26, l. 2.

[488] Čepaitis, V., Min. veik., p. 261.

[489] Laurinavičius, Č., Sirutavičius, V., Min. veik., p. 88.

[490] Po LPS suvažiavimo. *Kvieslys*, 1988 11 15, nr. 11, p. 1.

aikštėje[491] Klaipėdos miesto iniciatyvinės grupės narius paskatino priimi nuostatą, jog Sąjūdžio vardu galima kalbėti tik suderinus kalbą su iniciatyvine grupe[492].

Tokia situacija egzistavo gan neilgai – iki Steigiamojo Sąjūdžio suvažiavimo, kuriame dar kartą grįžta prie narystės klausimo. Jo metu delegatams pasiūlyta balsuoti už tris narystę LPS apibrėžiančius variantus:

1) griežta narystė su nario bilietu;

2) nariai nefiksuojami, bet rėmimo grupės savo nuožiūra gali sudaryti aktyviai veikiančių dalyvių sąrašus;

3) registruojami tik tie rėmimo grupių nariai, kurie yra pasiruošę dirbti organizacinį, agitacinį ar kitą Sąjūdžio darbą. Visi kiti, nepanorę registruotis, laikomi tokiais pačiais LPS dalyviais kaip ir kiti (užsiregistravę), tik netektų teisės būti renkami bei rinkti kitus į renkamus Sąjūdžio organus[493].

Trečiasis variantas buvo pasiūlytas Kauno LPS iniciatyvinės grupės, greičiausiai atsižvelgiant į kai kurių Kauno mieste veikusių rėmimo grupių struktūrą. Šiame pasiūlyme numatytas ir Sąjūdžio dalyvių amžiaus cenzas – 16 metų[494]. Po svarstymų RIG pirmasis variantas buvo atmestas kaip įvedantis daug biurokratijos bei galintis priversti iš Sąjūdžio veiklos pasitraukti nemažą dalį sąjūdiečių. Antrasis variantas, laisvos narystės, irgi buvo atmestas, motyvuojant tuo, jog tokiu atveju iškyla Sąjūdžio kaip organizacijos ir jo renkamų organų legitimumo klausimas. Kazimiero Motiekos teigimu, Sąjūdyje:

„*<...> turi būti kokia nors organizacija, atsakinga už vadovaujančių organų rinkimą. O šie organai turėtų turėti savo įteisintą kompetenciją. Mes puikiai žinome, ką reiškia „visų turtas“. Tada faktiškai jis yra niekieno. Mes nenorime, kad Sąjūdžio išrinktieji būtų „niekieno“. Tad turi būti atstovaujantieji dalyviai, Sąjūdžio išrinkti ir įteisinti*“[495].

Atsižvelgdami į tai, RIG nariai Steigiamojo suvažiavimo delegatams pasiūlė balsuoti už trečiąjį, kompromisinį, variantą. Šitaip LPS struktūroje atsirado Sąjūdžio dalyviai ir rėmėjai[496]. Rėmėjai galėjo dalyvauti LPS organizuojamose akcijose, tačiau neturėjo teisės rinkti bei būti renkami į aukštesnio lygio struktūras, koordinuojančias Sąjūdžio veiklą miesto, rajono ar Lietuvos mastu. Galutiniame LPS įstatų variante nurodoma, jog kiekvienas šalininkas, kuris laikosi įstatų reikalavimų ir aktyviai dalyvauja įgyvendinant Sąjūdžio programą, yra Sąjūdžio dalyvis. Tačiau

[491] Plačiau apie tai žr.: Čepaitis, V., Min. veik., p. 85–86;
[492] Klaipėdos miesto iniciatyvinės grupės posėdžio, įvykusio 1988 08 25, protokolas. Klaipėdos Sąjūdžio protokolų knyga Nr. 1, l. 10. *K. Kauko asmeninis archyvas.*
[493] *Lietuvos persitvarkymo sąjūdis. Steigiamasis suvažiavimas...,* p. 109.
[494] Ten pat, p. 110.
[495] Ten pat, p. 134.
[496] Po LPS suvažiavimo. *Kvieslys*, 1988 11 15, nr. 11, p. 1.

dalyviai į rėmimo grupes turėjo būti priimami susirinkimuose paprasta balsų dauguma (šalinami – slaptu balavimu) bei registruojami miestų, rajonų, kraštų tarybose[497].

Kaip matyti, buvo priimtas variantas, kuris iki tol savaime egzistavo ir jokių naujovių šiuo klausimu neįnešė. Pavyzdžiui, Vilniaus miesto gamybinių susivienijimų rėmimo grupėse, dar iki Steigiamojo Sąjūdžio suvažiavimo, visi neužsiregistravę įmonių darbuotojai buvo įvardijami kaip prijaučiantys ar remiantys Sąjūdžio veiklą, o tokių kai kuriose grupėse buvo keliskart daugiau nei LPS dalyvių[498]. Ankstesnėje disertacijos dalyje jau užsiminėme, jog Kauno miesto Sąjūdžio rėmimo grupes sudarė (jų veikloje dalyvavo): *nariai* (dalyviai[499]) ir *rėmėjai*[500]. Pirmieji turėjo pritarti ir remtis Sąjūdžio veiklos principais, pritarti Sąjūdžio tikslams bei prisidėti prie jų įgyvendinimo:

„*Narių (dalyvių) priklausymas Sąjūdžio rėmimo grupei buvo fiksuojamas* (išskirta – K. B.)*, jie turėjo teisę rinkti ir būti renkami į Sąjūdžio veiklos organus, svarstyti dalyvių, grupės, grupės Tarybos ir apskritai Sąjūdžio veiklą, teikti pasiūlymus, dalyvauti priimant sprendimus, naudotis visokeriopa grupės parama*“[501].

Tokia pat tvarka buvo ir visose kitose vietinio lygmens Sąjūdžio organizacijose.

Žemiausios grandies LPS struktūros – teritoriniu ar profesiniu pagrindu suburtos grupės – apie savo įsisteigimą turėjo pranešti miesto ar rajono iniciatyvinėms grupėms, būdavo registruojamos, sudaromi jų narių sąrašai, kurie dar buvo siunčiami į Sąjūdžio sekretoriatą ar bent į Steigiamojo suvažiavimo organizavimo komitetą (čia kalbama apie tas grupes, kurios įsisteigė iki 1988 m. spalio mėn. 5 d. – K. B. past.). Savo ruožtu miestų ar rajonų iniciatyvinių grupių steigiamieji susirinkimai (nekalbant apie Sąjūdžio konferencijas, kuriose buvo renkamos tarybos) būdavo protokoluojami, sudaromi į grupes išrinktų sąjūdiečių sąrašai. Net ir tais atvejais, kai IG įsisteigdavo ne viešo susirinkimo metu, o susiėjime, kuriame būdavo nusprendžiama sudaryti iniciatyvinę grupę, paprastai pateiktame popieriaus lape pasirašydavo visi dalyvavę ar sutinkantys būti kuriamos LPS struktūros nariais. Kai kuriais atvejais net reikalauta prisiekti, kad susirinkime dalyvaujantis asmuo renkasi Sąjūdį ir atliks pareigą tėvynei[502].

Taigi visų LPS struktūrų nariai turėjo būti registruojami, jų sąrašai ir kiekis galėjo būti žinomi aukštesnei miesto, rajono ar respublikinei Sąjūdžio organizacijai. Tik šie, registruoti Sąjūdžio nariai, galėjo naudotis ir kalbėti Sąjūdžio vardu, tik jie turėjo įstatuose numatytą teisę būti

---

497 *Lietuvos persitvarkymo sąjūdis. Steigiamasis suvažiavimas...,* p. 135.
498 Vilniaus miesto gamybinių organizacijų Sąjūdžio rėmimo grupių delegatų pasitarimo, įvykusio 1988 m. spalio mėn. 6 d., protokolas. *LNA*, f. 10, b. 24, l. 60–68.
499 Pramonės statybos projektavimo instituto Sąjūdžio rėmimo grupės Nr. 23 ĮSTATAI (projektas svarstymui). *KAA*, f. 2058, ap. 1, b. 4, l. 125.
500 Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio PSS „Kaunas“ rėmimo grupės įstatai. *KAA*, f. 2058, ap. 1, b. 4, l. 89.
501 Pramonės statybos projektavimo instituto Sąjūdžio rėmimo grupės Nr. 23 ĮSTATAI (projektas svarstymui). *KAA*, f. 2058, ap. 1, b. 4, l. 125–126.
502 Baltuškaitė, A., Rokiškėnų kelias į Sąjūdį: nuo M. Gorbačiovo persitvarkymo iki nepriklausomybės atkūrimo. *Rokiškis ir 20 Sąjūdžio metų...,* p. 12.

išrinkti į bet kurį vadovaujamąjį Sąjūdžio organą. Galiausiai visi nariai, į LPS atėję savanoriškai, taip pat jį galėjo ir palikti, nors jų narystė visų lygių Sąjūdžio struktūrose galėjo būti sustabdyta atsižvelgiant ir į tam tikrus statutuose ar įstatuose numatytus atvejus. Paprastai tai grėsdavo nevykdant savo pareigų – praleidus tam tikrą posėdžių skaičių. Pavyzdžiui, LPSS nario įgaliojimai galėjo būti sustabdyti neatvykus į daugiau nei dvi Seimo sesijas iš eilės arba praleidus tris sesijas per kadenciją[503]. Visi kiti, įstatuose vadinami LPS rėmėjais, kurių buvo žymiai daugiau nei registruotų narių, šių teisių ir pareigų neturėjo – jų dalyvavimas Sąjūdyje pasireiškė tik laisvanorišku LPS akcijų palaikymu.

Visa tai mums leidžia teigti, jog fiksuota narystė Sąjūdyje egzistavo. Savaime suprantama, tai nebuvo tokia narystė, kokia įprasta partijų ar visuomeninių judėjimų praktikoje, kai egzistuoja nario bilietas ir mokestis. Nors bent viename rajone – Varėnos, buvo įvestas nario mokestis[504], o ir nario pažymėjimai, nurodantys, kuriai rėmimo grupei atstovauja konkretus įgaliotinis Kauno Sąjūdžio organizacijoje, buvo[505].

---

[503] Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio Seimo statutas (V projektas). *LNA*, f. 10, b. 18, l. 23.
[504] Žepkaitė, R., Varėna naujojo istorinio laikotarpio pradžioje. *Varėna istorijos kelyje...,* p. 158.
[505] Kauno zonos rėmimo grupės nr. 32 įgaliotinio pažymėjimas. *KAA*, f. 1058, ap. 1, b. 4, l. 174a–175.

2.2. LPS vietinių organizacijų ir narių skaičius

Teigiama, kad jau iki Sąjūdžio Steigiamojo suvažiavimo Lietuvoje veikė tūkstantis[506] ar net tūkstantis du šimtai[507] Sąjūdžio regioninių organizacijų, kurios vienijo nuo 180 tūkstančių[508] iki 300 tūkstančių narių[509]. Virgilijaus Čepaičio teigimu, LPS respublikinė iniciatyvinė grupė buvo nustačiusi, kad Sąjūdyje, rėmimo grupių veikloje iš viso dalyvavo apie porą šimtų tūkstančių žmonių[510]. Turime pripažinti, kad iki šiol tyrinėtojams prieinami Sąjūdžio dokumentai neleidžia nustatyti tikslaus skaičiaus judėjime dalyvavusių narių, o kartu ir rėmimo grupių, per kurias pasireiškė jų veikla. Kita vertus, visi šie pateikti skaičiai greičiausiai „nėra laužti iš piršto", nors dėl narių, dalyvavusių Sąjūdžio veikloje iki Steigiamojo suvažiavimo, kiekio būtų galima suabejoti. Esmė ta, jog Sąjūdžio struktūra kūrėsi laipsniškai ir kiekybės prasme aukščiausią tašką kaip tik galėjo pasiekti 1989 m. pavasarį, kai jau buvo susikūrusios ir rajoninių organizacijų rėmimo grupės kolūkiuose bei tarybiniuose ūkiuose. Žinoma, laiko tarpas nuo 1988 m. rugpjūčio vidurio – A. Jakovlevo vizito į Lietuvą – iki Steigiamojo Sąjūdžio suvažiavimo LPS struktūros kūrime buvo pats aktyviausias, taigi didesnė dalis regioninių organizacijų galėjo, o greičiausiai ir susikūrė kaip tik šiuo periodu. Tuo metu jau buvo susikūrusios visos miestų, rajonų iniciatyvinės grupės (didžioji dalis jau buvo perrinktos tarybomis), bet tikrai ne visos rėmimo grupės.

Iki LPS Steigiamojo suvažiavimo Sąjūdžio iniciatyvinės grupės buvo susikūrusios 11 respublikinio pavaldumo miestų: Vilniuje[511], Kaune[512], Klaipėdoje[513], Šiauliuose[514], Panevėžyje[515],

[506] Laurinavičius, Č., Sirutavičius, V., Min. veik., p. 168.
[507] Bulota, R., Sąjūdžio Steigiamasis suvažiavimas ir jo įtaka Sąjūdžio evoliucijai. *Sąjūdis ir dabartis*. Vilnius, 2004, p. 11.
[508] Laurinavičius, Č., Sirutavičius, V., Min. veik., p. 168.
[509] Bulota, R., Sąjūdžio Steigiamasis suvažiavimas ir jo įtaka Sąjūdžio evoliucijai. *Sąjūdis ir dabartis...,* p. 11.
[510] Čepaitis, V., Min. veik., p. 261.
[511] Vilniuje iniciatyvinės grupės nebuvo, čia 1988 m. rugsėjo mėnesį buvo išrinkta Taryba ir aktyvas, susidedantis iš 63 narių (žr.: Pirmoji Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio Vilniaus taryba ir aktyvas. *Sąjūdžio žinios,* nr. 40, 1988 09 26, p. 159). 35 žmonių pavardės sąraše paryškintos nurodant, jog jie buvo tarybos nariais. Šią 35 asmenų pirmąją Vilniaus miesto tarybą savo tekste laikysime kitose vietose veikusių iniciatyvinių grupių analogu. Tam yra keletas priežasčių. Pirma, šios tarybos sudėtis pasikeitė po LPS Steigiamojo suvažiavimo, kai iš jos pasitraukė į LPS Seimo tarybą išrinkti nariai. Į jų vietą buvo įtraukti nauji asmenys iš minėto aktyvo narių. Lyginant su pirmąja Vilniaus miesto taryba, šioje neliko aštuonių narių. Egzistuoja trys šios pasikeitusios Vilniaus tarybos sąrašai. Du iš jų nurodo, kad joje buvo 36 asmenys (žr.: LPS Vilniaus Taryba. *LVNA*, f. 10, b. 24, l. 69–70) bei KGB dokumentuose (žr.: LPS Vilniaus Taryba. *LYA*, f. K-1, ap. 46, b. 1537, l. 14). Abu sąrašai atitinka, išskyrus tai, jog pirmajame nėra Arūno Grumado, o antrajame jis prirašytas ranka. Tačiau pirmame sąraše pagal eilės numerius matyti, jog vienas narys yra praleistas. Atsižvelgę į tai manysime, jog toje vietoje turėjo būti minimo sąjūdiečio pavardė. Knygoje „Lietuvos Sąjūdis 1988–1991. Kelias į nepriklausomybę" esančiame Vilniaus miesto tarybos sąraše, atmetę tuos narius, kurie, kaip nurodoma, taryboje buvo iki 1988 10 23, pridėję nuo šios datos naujai atėjusius, gauname, jog joje buvo 37 nariai (Rupšytė, A., Sąjūdžio organizacinė struktūra. *Lietuvos Sąjūdis 1988–1991...*, p. 384–385). Lyginant su kitais dviem, šiame sąraše yra keletas netikslumų (neatitinka keletas narių ir pan.), todėl tekste naudosimės pirmais dviem archyvuose rastais sąrašais. Šią pasikeitusią Vilniaus miesto tarybą savo tekste laikysime kitų miestų, rajonų tarybų analogu.
[512] Išrinkta 1988 m. birželio 10 d. (žr.: Persitvarkymo sąjūdžio Kauno zonos iniciatyvinės grupės nariai (susikūrę 1988 m. birželio 10 d.). *Lietuvos Sąjūdis Kaune...,* p. 173–174; Rupšytė, A., Sąjūdžio organizacinė struktūra. *Lietuvos Sąjūdis 1988–1991...*, p. 340). Tiesa, abu šaltiniai pateikia skirtingus duomenis: pagal pirmąjį LPS Kauno IG sudarė 42 nariai, pagal antrąjį – 31. Tekste remsimės knygos *„Lietuvos Sąjūdis Kaune"* prieduose esančiu sąrašu, kurį knygos

Alytuje[516], Marijampolėje[517] (tuo metu Kapsukas), Druskininkuose[518], Palangoje[519], Neringoje[520] ir Birštone[521], bei 42 rajonuose (atskirų rajoninių LPS organizacijų nebuvo tik Alytaus, Marijampolės ir Panevėžio[522] rajonuose): Akmenės (Naujosios)[523], Anykščių[524], Biržų[525], Ignalinos[526], Jonavos[527], Joniškio[528], Jurbarko[529], Kaišiadorių[530], Kauno[531], Kėdainių[532], Kelmės[533], Klaipėdos[534],

---

sudarytojai gavo iš LPS Kauno IG nario Algirdo Patacko asmeninio archyvo (Persitvarkymo sąjūdžio Kauno zonos iniciatyvinės grupės nariai (susikūrę 1988 m. birželio 10 d.). *Lietuvos Sąjūdis Kaune...,* p. 173–174).

[513] Įsikūrė 1988 m. liepos 6 d., grupėje 21 narys (žr.: Kaukas, K., Min. veik., p. 65–67).

[514] Išrinkta 1988 m. liepos 26 d. (žr.: Kačinskas, V., Prieš dešimt metų. *Išsivadavimas...,* p. 43).

[515] Įsteigta 1988 m. liepos 28 d. (žr.: Juškienė, E., Sąjūdžio gimimas ir veikla iki 1990-ųjų kovo. *Panevėžys nuo XVI a. ....,* p. 671; Rupšytė, A., Sąjūdžio organizacinė struktūra. *Lietuvos Sąjūdis 1988–1991...*, p. 362). Pirmasis šaltinis pateikia 19 Panevėžio Sąjūdžio IG narių, bet ne visus, antrasis – 26, tačiau šiame sąraše nėra keleto esančių pirmajame. Kadangi pirmame sąraše yra tie asmenys, kurie tikrai turėjo būti Sąjūdžio iniciatoriai Panevėžyje, dalis jų išrinkti ir į LPSS, sujungėme abu sąrašus. Taigi naudojame iš 31 nario sudarytą LPS Panevėžio miesto IG sąrašą.

[516] Vieno šaltinio teigimu, LPS Alytaus miesto ir rajono iniciatyvinė grupė buvo išrinkta 1988 m. liepos 13 d. (žr.: Žepkaitė, R., Alytus Lietuvos išsilaisvinimo kelyje (1988–1990). *Alytaus istorinė raida...*, p. 171), kito – 1988 m. liepos 14 d. (žr.: Rupšytė, A., Sąjūdžio organizacinė struktūra. *Lietuvos Sąjūdis 1988–1991...*, p. 337). Be to, skiriasi ir šių šaltinių pateikiama informacija – pagal pirmąjį IG sudarė 33 nariai, pagal antrąjį – 30 narių. Kadangi pirmasis šaltinis nenurodo, kokie konkrečiai asmenys sudarė Alytaus miesto ir rajono IG (tiesa, pagal jų pasiskirstymą į darbines grupes galima tai sužinoti, tačiau tik 29 iš 33), todėl naudosimės antrojo šaltinio pateikiama informacija.

[517] Išrinktą steigiamajame susirinkime 1988 m. liepos 18 d. IG sudarė 14 narių (žr.: Rupšytė, A., Sąjūdžio organizacinė struktūra. *Lietuvos Sąjūdis 1988–1991...*, p. 357).

[518] IG sudarė 12 narių. Susikūrė 1988 m. rugpjūčio 4 d. (žr.: Valentukevičius, V., Min. veik., p. 3).

[519] Kad LPS IG Palangoje galėjo būti įkurta 1988 m. birželio mėn., leidžia teigti tik vieno jos nario – Alberto Petronio pažymėjimo kopija (žr.: Medžiaga apie Sąjūdžio veiklą Palangoje. *LSBA*). Kita vertus, tai, kad LPS Seime nebuvo nė vieno atstovo iš šio miesto Sąjūdžio organizacijos, leistų manyti, jog Palangoje iki Steigiamojo suvažiavimo nebuvo sukurta jokia Sąjūdžio organizacija. Naujausi duomenys nurodo tik tiek, jog 1988–1989 m. Palangoje veikė 22 asmenų LPS taryba (žr.: Rupšytė, A., Sąjūdžio organizacinė struktūra. *Lietuvos Sąjūdis 1988–1991...*, p. 362).

[520] Neringos miesto LPS iniciatyvine grupe savo tekste laikysime 10 narių Nidos IG, susikūrusią 1988 m. rugsėjo 14 d., nes 15 narių Neringos miesto LPS taryboje Nidos iniciatyvinės grupės narių buvo daugiausia, be to, jos veikloje nuo pradžių dalyvavo ir LPSS narė nuo Neringos miesto – Vitalija Teresė Jonušienė (žr.: Rupšytė, A., Sąjūdžio organizacinė struktūra. *Lietuvos Sąjūdis 1988–1991...*, p. 360–361).

[521] Išrinkta 1988 m. rugsėjo 3 d. iš 5 narių. 1988 m. spalio mėn. 12 d. ją papildė 7 nauji nariai (žr.: Rupšytė, A., Sąjūdžio organizacinė struktūra. *Lietuvos Sąjūdis 1988–1991...*, p. 339).

[522] Panevėžio rajone nebuvo tik iniciatyvinės grupės. 22 narių taryba buvo išrinkta 1989 m. kovo mėn., šiai LPS struktūrai LPSS atstovavo du nariai – Elena Mezginaitė ir Virmantas Velikonis (žr.: Rupšytė, A., Sąjūdžio organizacinė struktūra. *Lietuvos Sąjūdis 1988–1991...*, p. 363).

[523] Išrinkta 1988 m. rugsėjo 9 d. visuotiniame gyventojų susirinkime – 22 nariai (žr.: Rupšytė, A., Sąjūdžio organizacinė struktūra. *Lietuvos Sąjūdis 1988–1991...*, p. 335–336).

[524] 10 narių IG išrinkta 1988 m. rugpjūčio 13 d. (žr.: Rupšytė, A., Sąjūdžio organizacinė struktūra. *Lietuvos Sąjūdis 1988–1991...*, p. 338).

[525] Žinoma tik tiek, kad iniciatyvinė grupė buvo išrinkta 1988 m. spalio 13 d. (žr.: Rupšytė, A., Sąjūdžio organizacinė struktūra. *Lietuvos Sąjūdis 1988–1991...*, p. 339).

[526] Susikūrė 1988 m. rugsėjo mėn. viduryje, veikloje dalyvavo 7 nariai (žr.: Rupšytė, A., Sąjūdžio organizacinė struktūra. *Lietuvos Sąjūdis 1988–1991...*, p. 340–341).

[527] 20 narių IG išrinkta 1988 m. rugsėjo 9 d. (žr.: Ilgūnas, G., Min. veik., p. 237–238).

[528] Įsteigta 1988 m. spalio 3 d. – 21 narys (žr.: Rupšytė, A., Sąjūdžio organizacinė struktūra. *Lietuvos Sąjūdis 1988–1991...*, p. 343).

[529] 1988 m. rugsėjo 25 d. į iniciatyvinę grupę visuotiniame susirinkime išrinkta 11 narių (numatyti iš anksto) (žr.: Rupšytė, A., Sąjūdžio organizacinė struktūra. *Lietuvos Sąjūdis 1988–1991...*, p. 343).

[530] 5 žmonių IG įsikūrė 1988 m. rugpjūčio 30 d. (žr.: Rupšytė, A., Sąjūdžio organizacinė struktūra. *Lietuvos Sąjūdis 1988–1991...*, p. 344).

[531] LPS Kauno rajono IG reikėtų laikyti 1988 m. liepos 19 d. Lietuvos žemės ūkio mechanizacijos ir elektrifikacijos mokslinio tyrimo institute įsteigtą 15 narių rėmimo grupę, iš pradžių buvusią Kauno miesto Sąjūdžio sudėtine dalimi (žr.: Raudondvario LŽŪMEMT instituto rėmimo grupės narių sąrašas. *KAA*, f. 1058, ap. 1, b. 4, l. 70–70*a*). Kita vertus, 1988 m. liepos 19 d. ši grupė, atrodo, buvo įregistruota Kauno miesto Sąjūdžio iniciatyvinėje grupėje, o susikūrė 1988 m. liepos 11 d. (žr.: Milčius, L., Sąjūdis Pakaunėje. *Sąjūdis Lietuvos periferijoje...*, p. 281). Netrukus grupė padidėjo iki 81 nario ir jau vadinosi LPS rėmimo Raudondvario grupe (žr.: Rėmimo grupių steigimo susirinkimų ir posėdžių protokolai, įstatai, programos, narių sąrašai, anketos (nr. 1–49). *KAA*, f. 1058, ap. 1, b. 4, l. 71–75). Vėliau, kai Kauno

Kretingos[535], Kupiškio[536], Lazdijų[537], Mažeikių[538], Molėtų[539], Pakruojo[540], Pasvalio[541], Plungės[542], Prienų[543], Radviliškio[544], Raseinių[545], Rokiškio[546], Skuodo[547], Šakių[548], Šalčininkų[549], Šiaulių[550],

---

rajone Sąjūdžio grupių susikūrė per 50, buvo nuspręsta įsteigti LPS Kauno rajono tarybą (žr.: Milčius, L., Sąjūdis Pakaunėje. *Sąjūdis Lietuvos periferijoje...*, p. 280).

[532] Susibūrusi 1988 m. rugpjūčio 5 d. vieno iš narių – I. Meškausko namuose (žr.: Kėdainiai (A. Griciaus į Lietuvos Sąjūdžio būstinę 1998 m. siųsta medžiaga). *LSBA*). Iš pradžių grupėje buvo 12 narių, tačiau į antrą susirinkimą trys nariai neatėjo, o į veiklą įsijungė 15 naujų narių. Knygoje „Lietuvos Sąjūdis 1988–1991. Kelias į nepriklausomybę" nurodoma, jog nuo 1988 m. rugpjūčio 5 d. iki rugsėjo 15 d. iniciatyvinė grupė pasipildė 42 naujais nariais (žr.: Rupšytė, A., Sąjūdžio organizacinė struktūra. *Lietuvos Sąjūdis 1988–1991...*, p. 349). Dėl to, kad šis šaltinis nepateikia jokios kitos informacijos apie naujai atėjusiuosius, išskyrus jų pavardes, bei dėl to, jog tik maža dalis naujai atėjusių narių vėliau buvo išrinkti į LPS Kėdainių rajono tarybą, toliau tekste pateikiama informacija tik apie 12 pirmųjų narių.

[533] Išrinkta 1988 m. rugpjūčio 25 d. per išplėstinį Kultūros fondo Kelmės skyriaus susirinkimą (žr.: Urbikienė, S., Dirbome, dirbame ir dirbsime, tikėdami Lietuvos ateitimi. *LS Kelmės skyriaus dešimtmečio istorija*. LSBA; tas pats – *Išsivadavimas...*, p. 560; Rupšytė, A., Sąjūdžio organizacinė struktūra. *Lietuvos Sąjūdis 1988–1991...*, p. 350). Iš pradžių grupėje buvo 18 narių, 1988 m. rugpjūčio 30 d. įsijungė du, o tų pačių metų rugsėjo 15 d. dar trys nauji nariai. Naudojomės šiuo 23 narių LPS Kelmės IG sąrašu (žr.: Rupšytė, A., Sąjūdžio organizacinė struktūra. *Lietuvos Sąjūdis 1988–1991...*, p. 350).

[534] 17 narių grupė išrinkta Sąjūdžio rėmimo grupių susirinkime (visos grupės, iš kurių buvo renkama LPS Klaipėdos rajono iniciatyvinė grupė, iki to laiko buvo Klaipėdos miesto Sąjūdžio rėmimo grupės – K. B. past.), 1988 m. rugsėjo 22 d. (Rupšytė, A., Sąjūdžio organizacinė struktūra. *Lietuvos Sąjūdis 1988–1991...*, p. 355). Kai kurie papildomi duomenys paimti iš: Petrauskas, J., Min. veik., p. 19.

[535] Narių sąrašas nežinomas. Aišku tik tiek, jog IG buvo išrinkta viešame steigiamajame susirinkime 1988 m. rugsėjo 15 d. (žr.: Rupšytė, A., Sąjūdžio organizacinė struktūra. *Lietuvos Sąjūdis 1988–1991...*, p. 355).

[536] 10 narių grupė išrinkta 1988 m. rugsėjo 7 d. (žr.: Lietuvos Sąjūdis. Kupiškis. *LSBA*).

[537] Turimi duomenys nurodo, jog šiame rajone buvo įkurtos keturios rėmimo grupės, kurių nariai vėliau galėjo sudaryti LPS Lazdijų rajono tarybą, nors teigti, kad tokia taryba egzistavo, neleidžia. Kadangi šaltinis pateikia tik dviejų (iš keturių) rajone susikūrusių rėmimo grupių sąrašus – Veisiejų (įkurta 1988 m. rugpjūčio 7 d.) ir Lazdijų (įkurta 1988 m. rugpjūčio viduryje) bei tai, jog po vieną narį iš abiejų rėmimo grupių buvo išrinkti į LPSS, tekste naudosime abiejų rėmimo grupių sąrašus sudėję į vieną, įsivaizduodami, kad tai galėtų būti LPS Lazdijų rajono IG (žr.: Rupšytė, A., Sąjūdžio organizacinė struktūra. *Lietuvos Sąjūdis 1988–1991...*, p. 357).

[538] Išrinktą 1988 m. rugsėjo 3 d. grupę sudarė 11 narių (žr.: Rupšytė, A., Sąjūdžio organizacinė struktūra. *Lietuvos Sąjūdis 1988–1991...*, p. 358).

[539] 1988 m. rugpjūčio 27 d. įkurtą IG sudarė 22 nariai, tačiau jau po dviejų dienų buvo išrinkta LPS Molėtų rajono iniciatyvinės grupės taryba (9 nariai), kuri laikui bėgant buvo papildyta 21 nauju nariu. Galiausiai per porą savaičių iš jos pasitraukė trys nariai. Kadangi visi naudojami šaltiniai pateikia tą pačią informaciją, laikysime, kad galiausiai LPS Molėtų IG liko 27 nariai (žr.: Kavoliūnas, A., Min. veik., p. 7; Rupšytė, A., Sąjūdžio organizacinė struktūra. *Lietuvos Sąjūdis 1988–1991...*, p. 359).

[540] Grupė įkurta pirmojo Sąjūdžio mitingo Pakruojyje metu, 1988 m. rugsėjo 13 d. (žr.: Rupšytė, A., Sąjūdžio organizacinė struktūra. *Lietuvos Sąjūdis 1988–1991...*, p. 361). Šio šaltinio pateikiamais duomenimis grupėje buvo 17 narių. Kiti turimi šaltiniai pateikia kiek kitokius šios LPS grupės sąrašus: 19 narių (žr.: Список (лиц. Составляющих опорную группу «Саюдиса» в Пакруоисцком районе). *LYA*, f. K-1, ap. 47, b. 794, l. 1–2) ar 21 nario (žr.: Lietuvos Sąjūdis. Pakruojo rajonas. *LSBA*). Kadangi didžioji dalis IG narių, pateikiamų visuose trijuose šaltiniuose, sutampa, pagrindiniu laikysime Lietuvos Sąjūdžio būstinės archyve rastą LPS Pakruojo rajono IG narių sąrašą iš 21 nario.

[541] Įkurta 1988 m. liepos pabaigoje, ją sudarė 11 žmonių (žr.: Rupšytė, A., Sąjūdžio organizacinė struktūra. *Lietuvos Sąjūdis 1988–1991...*, p. 364).

[542] Tekste naudosimės 1988 m. vasarą susikūrusios Plungės iniciatyvinės grupės sąrašu iš 9 narių, kurį pateikė viena iš LPS Plungės iniciatyvinės grupės narių – Zita Paulauskaitė (žr.: Interviu su Zita Paulauskaite (elektroninio susirašinėjimo metu gauta informacija). *K. Bartkevičiaus asmeninis archyvas*). Neatmetama galimybė, jog LPS Plungės IG buvo didesnė – 12 narių (žr.: Rupšytė, A., Sąjūdžio organizacinė struktūra. *Lietuvos Sąjūdis 1988–1991...*, p. 364).

[543] Tekste naudojame 21 nario LPS Prienų rajono IG sąrašą, nors, kaip teigia šaltinis, jos veikloje galėjo dalyvauti dar keturi sąraše nesantys asmenys: Juozas Užupis (kunigas klebonas), Raimundas Žukauskas (kunigas), Skirmantas Liutkus, Genė Abraitienė (žr.: Rupšytė, A., Sąjūdžio organizacinė struktūra. *Lietuvos Sąjūdis 1988–1991...*, p. 365).

[544] Įsikūrė 1988 m. rugpjūčio 21 d., grupę sudarė 12 narių (žr.: Rupšytė, A., Sąjūdžio organizacinė struktūra. *Lietuvos Sąjūdis 1988–1991...*, p. 366).

[545] Įsikūrė 1988 m. liepos 28 d. (žr.: Raseinių rajono persitvarkymo sąjūdžio iniciatyvinės grupės Ariogaloje dalyvių vardinis sąrašas. *Raseinių krašto istorijos muziejaus fondai*, PF2488; Rupšytė, A., Sąjūdžio organizacinė struktūra. *Lietuvos Sąjūdis 1988–1991...*, p. 367). Iki galo nėra aišku, kiek šioje IG dalyvavo narių. Raseinių muziejuje esantis sąrašas leistų teigti, jog grupėje buvo 37 nariai, kitas šaltinis nurodo 46. Vienas iš LPS Raseinių IG narių A. Pečiulis teigia, jog pirmojo susirinkimo metu grupėje liko tik 29 žmonės (žr.: Pečiulis, A., Sąjūdžio datos ir faktai. *Dubysa.*

Šilalės[551], Šilutės[552], Širvintų[553], Švenčionių[554], Tauragės[555], Telšių[556], Trakų[557], Ukmergės[558],

---

1988 12 16, nr. 1, p. 2); tas leistų teigti, jog išrinkta ji buvo tikrai didesnė. Tai, kad Raseinių muziejuje gautame sąraše nėra nei minėto sąjūdiečio, nei LPSS nariu nuo Raseinių rajono tapusio Rimanto Šagždavičiaus, verčia mus manyti, jog tikrasis yra 46 žmonių sąrašas, nors ir kaip keista būtų patikėti, kad po savaitės iš Sąjūdžio veiklos šiame rajone pasitraukė net 17 narių.

[546] Grupė įsikūrė 1988 m. rugpjūčio 15 d. Ilekio pirtyje prie Vyžuonos ežero. Iki galo nėra aiški LPS Rokiškio rajono IG sudėtis. Viena iš šios grupės narių – A. Baltuškaitė 1998 m. į Sąjūdžio būstinę siųstoje medžiagoje nurodo, jog ją sudarė 13 žmonių (žr.: Baltuškaitė, A., Rokiškio rajono atgimimo laikotarpio įvykių datos. *LSBA*), o Rokiškio krašto muziejaus išleistoje konferencijos medžiagoje teigia, jog tą dieną į IG galėjo patekti 13 ar 14 žmonių (žr.: Baltuškaitė, A., Rokiškėnų kelias į Sąjūdį: nuo M. Gorbačiovo persitvarkymo iki nepriklausomybės atkūrimo. *Rokiškis ir 20 Sąjūdžio metų...*, p. 12). Kad tą dieną įsikūrė 14 žmonių grupė, nurodoma ir A. Rupšytės sudarytoje dokumentinėje knygos „Lietuvos Sąjūdis 1988–1991. Kelias į nepriklausomybę“ dalyje. Tiesa, publikuojamame sąraše jų 21, nors, kaip galima suprasti iš prierašų, septyni nariai į grupę įsiliejo vėliau: 1988 m. rugsėjo 9 d. arba 1988 m. spalio 7 d. (žr.: Rupšytė, A., Sąjūdžio organizacinė struktūra. *Lietuvos Sąjūdis 1988–1991...*, p. 367–368). Tai, kad keletas naujų narių į grupę įsitraukė po pirmo viešo LPS Rokiškio Sąjūdžio mitingo, įvykusio 1988 m. rugsėjo 9 d., nurodo ir A. Baltuškaitė (žr.: Baltuškaitė, A., Rokiškėnų kelias į Sąjūdį: nuo M. Gorbačiovo persitvarkymo iki nepriklausomybės atkūrimo. *Rokiškis ir 20 Sąjūdžio metų...*, p. 12), deja, neaišku, kiek tiksliai. Kiti egzistuojantys LPS Rokiškio IG sąrašai, be jau minėto, kuriame nurodoma, jog po naujų narių kooptavimo šio rajono iniciatyvinėje grupėje buvo 21 narys, pateikia dar kitokius duomenis. Rokiškio krašto muziejaus moksliniame archyve galima rasti 18 narių Rokiškio Sąjūdžio IG sąrašą (žr.: LPS Rokiškio iniciatyvinės grupės nariai. *RKMMA*, b. 13, l. 31), o Lietuvos ypatingajame archyve – 13 narių (žr.: Справка на инициативную группу «Саюдис» в г. Рокишкис. *LYA*, f. K-1, ap. 47, b. 1081, l. 3–4). Tekste pasirinkome naudotis 18 narių sąrašu, kuris saugomas Rokiškio krašto muziejuje kartu su kitais LPS Rokiškio rajono organizacijos dokumentais.

[547] 19 narių LPS Skuodo rajono IG susikūrė 1988 m. rugpjūčio 29 d. (žr.: Pirmosios sąjūdžio iniciatyvinės grupės narių sąrašas. *R. Šmaižienės asmeninis archyvas*). Kitų šaltinių duomenimis, Skuodo LPS IG buvo tik 10 narių (žr.: Rupšytė, A., Sąjūdžio organizacinė struktūra. *Lietuvos Sąjūdis 1988–1991...*, p. 369). Tekste naudosimės pirmojo šaltinio pateikiamais duomenimis.

[548] Susikūrė 1988 m. rugsėjo 20 d., grupėje buvo 15 narių (žr.: Rupšytė, A., Sąjūdžio organizacinė struktūra. *Lietuvos Sąjūdis 1988–1991...*, p. 369).

[549] Turimi duomenys nurodo tik 24 asmenų Sąjūdžio rėmimo grupių, 1988 m. veikusių Šalčininkų rajone, atstovų sąrašą. Kadangi vienas jų – Vincas Kuzmickas, buvo išrinktas LPSS nariu, manome, jog tai ir yra LPS Šalčininkų iniciatyvinė grupė (žr.: Rupšytė, A., Sąjūdžio organizacinė struktūra. *Lietuvos Sąjūdis 1988–1991...*, p. 370).

[550] 15 žmonių LPS Šiaulių rajono IG ar jos taryba Kuršėnuose buvo išrinkta steigiamojo mitingo metu, 1988 m. spalio 3 d. (žr.: *Sąjūdis Šiaulių krašte...*, p. 16–17).

[551] 9 asmenų grupė susikūrė 1988 m. spalio 8 d. (žr.: Rupšytė, A., Sąjūdžio organizacinė struktūra. *Lietuvos Sąjūdis 1988–1991...*, p. 372).

[552] 35 narių LPS Šilutės iniciatyvinė grupė buvo išrinkta steigiamajame susirinkime, įvykusiame 1988 m. rugpjūčio 25 d. (žr.: *Sąjūdis Šilutėje...,* p. 13–14).

[553] 22 narių grupė išrinkta 1988 m. spalio 5 d. (žr.: Alekna, V., Sąjūdis Širvintose. *Lietuvos valsčiai. Širvintos...,* p. 389–390).

[554] Įkurta 1988 m. rugsėjo 23 d., grupėje – 16 narių (žr.: Rupšytė, A., Sąjūdžio organizacinė struktūra. *Lietuvos Sąjūdis 1988–1991...*, p. 374).

[555] Susikūrusi 1988 m. rugsėjo mėnesį, susidėjo iš 15 narių (žr.: Rupšytė, A., Sąjūdžio organizacinė struktūra. *Lietuvos Sąjūdis 1988–1991...*, p. 375).

[556] Žinoma, jog IG buvo išrinkta 1988 m. rugsėjo 8 d., ją sudarė 17 narių (žr.: Rupšytė, A., Sąjūdžio organizacinė struktūra. *Lietuvos Sąjūdis 1988–1991...*, p. 376). Deja, nėra išlikę LPS Telšių rajono iniciatyvinės grupės sąrašai, o posėdžiuose kaskart dalyvaudavo skirtingas narių skaičius: 1988 m. rugsėjo 21 d. dalyvavo 32, 27 d. – 16, spalio 5 d. – 29 nariai ir pan. (žr.: Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio iniciatyvinės grupės susirinkimų protokolai, dalyvių sąrašai 1988 09 21–1988 10 26. *TAA*, f. 733, ap. 1, b. 4). Šioje Telšių apskrities archyvo byloje yra rajono Koordinacinio LPS centro, išrinkto iš 20 tarybos narių, sąrašas, kurį sudaro 13 narių (žr.: LPS Telšių rajono Koordinacinis centras. *TAA*, f. 733, ap. 1, b. 4, l. 6). Kadangi jis skiriasi nuo pirmojoje Telšių rajono Sąjūdžio konferencijoje išrinktos tarybos koordinacinio centro narių sąrašo (žr.: 1988–1989 metų Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio Telšių rajono Koordinacinio centro narių sąrašas. *TAA*, f. 733, ap. 1, b. 19, l. 1), manysime, jog ši 13 žmonių grupė koordinavo LPS veiklą Telšių rajone iki pirmosios konferencijos ir savo tekste laikysime ją LPS Telšių rajono IG analogu.

[557] Trakų rajone iki rajoninės tarybos išrinkimo buvo susikūrusios iniciatyvinės grupės: Trakuose (1988 m. birželio 21 d.; Vievio paukštyne – 1988 m. liepos 11 d.; Elektrėnuose – 1988 m. rugsėjo 8 d. (žr.: Rupšytė, A., Sąjūdžio organizacinė struktūra. *Lietuvos Sąjūdis 1988–1991...*, p. 377–380)). Todėl LPS Trakų rajono IG savo tekste laikysime 1988 m. rugsėjo 14 d. Trakų miesto rėmimo grupių susirinkime, kuriame dalyvavo ir RIG nariai – V. Landsbergis bei A. Juozaitis, išrinktą Trakų miesto Sąjūdžio tarybą, kurios nemaža dalis vėliau pateko ir į rajoninę LPS tarybą (žr.:

Utenos[559], Varėnos[560], Vilkaviškio[561], Vilniaus[562] ir Zarasų[563]. Šių iniciatyvinių grupių veikloje dalyvavo per tūkstantį registruotų Sąjūdžio narių. Taigi likę 179 ar 199 tūkstančiai (nelygu kurį skaičių laikysime tikslesniu) LPS narių turėjo būti užsiregistravę rėmimo grupėse, o šių skaičius net didžiuosiuose miestuose minimu laikotarpiu dar nebuvo pasiekęs 1989 m. skaičiaus. Pavyzdžiui, didžiausioje, Kauno miesto Sąjūdžio organizacijoje, iki 1988 m. spalio 5 d. arba iki 1988 m. rugpjūčio 15 d. – jei atsižvelgsime į faktą, kad šiame mieste siūlyti ir rinkti delegatus į LPS Suvažiavimą galėjo tik grupės, įsisteigusios iki A. Jakovlevo vizito į Lietuvą, – buvo užregistruotos 243 rėmimo grupės (palyginimui – 1989 m. 634 grupės[564]), kurių veikloje dalyvavo apie 7918 narių[565]. Šiauliuose iki pirmosios Sąjūdžio konferencijos veikė 46 grupės su maždaug 1072 nariais[566] (palyginimui – 1988 m. gale rėmimo grupių skaičius išaugo iki 117, jose buvo apie 2817 narių[567]). Rajoninės Sąjūdžio organizacijos buvo dar menkesnės. Iki 1988 m. spalio 16 d. Tauragėje ir Telšiuose buvo užregistruota atitinkamai 12 ir 10 rėmimo grupių, kurių nariais buvo 318 ir 98 asmenys[568].

Trakų miesto Sąjūdžio steigiamojo susirinkimo, įvykusio 1988 m. rugsėjo 14 d. Kultūros rūmuose, protokolas. *R. Lanko asmeninis archyvas*; Rupšytė, A., Sąjūdžio organizacinė struktūra. *Lietuvos Sąjūdis 1988–1991...*, p. 377–380).

558 8 narių grupė išrinkta 1988 m. birželio mėn. Vepriuose (žr.: Rupšytė, A., Sąjūdžio organizacinė struktūra. *Lietuvos Sąjūdis 1988–1991...*, p. 381).

559 Išrinkta 1988 m. liepos 29 d. Utenos kultūros namuose iš 23 narių (žr.: Rupšytė, A., Sąjūdžio organizacinė struktūra. *Lietuvos Sąjūdis 1988–1991...*, p. 381–382).

560 Grupę sudarė 16 narių (žr.: Žepkaitė, R., Varėna naujojo istorinio laikotarpio pradžioje. *Varėna istorijos kelyje...*, p. 156).

561 Susikūrė 1988 m. liepos 12 d., grupę sudarė 6 nariai. 1988 m. rugpjūčio 27 d. įvykusio pirmo Sąjūdžio mitingo metu buvo išrinkta Sąjūdžio Vilkaviškio rajono taryba, kurios sąraše esančius narius ir laikysime LPS Vilkaviškio rajono iniciatyvinės grupės analogu, atsižvelgdami į faktą, jog 1988 m. veikusios tarybos sąrašas naudojamame šaltinyje pateikiamas atskirai (žr.: Rupšytė, A., Sąjūdžio organizacinė struktūra. *Lietuvos Sąjūdis 1988–1991...*, p. 383–384).

562 LPS Vilniaus rajono IG sudarė 44 nariai (žr.: Rupšytė, A., Sąjūdžio organizacinė struktūra. *Lietuvos Sąjūdis 1988–1991...*, p. 387).

563 Grupė iš 23 narių išrinkta susirinkimo su respublikinio ekologinio klubo „Žemyna“ vadovu, RIG nariu Zigmu Vaišvila (žr.: Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio Zarasų rajono skyriaus 1988–1991 metų veiklos kronika. *LSBA*).

564 1988–1989 metais įregistruotų grupių sąrašas. *KAA*, f. 2058, ap. 1, b. 17.

565 Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio Kauno miesto rėmimo grupių sąrašas. *LVNA*, f. 10, b. 24, l. 14–25.

566 LPS Šiaulių miesto rėmimo grupių sąrašas. *LVNA*, f. 10, b. 24, l. 46–49.

567 1988 m. Šiaulių miesto LPS RG sąrašai. *ŠAA*, f. 1063, ap. 1, b. 32; *Išsivadavimas...,* p. 446–530.

568 LPS Tauragės rajono rėmimo grupių sąrašas 1988 10 16; LPS Telšių rajono grupių sąrašas 1988 10 15. *LVNA*, f. 10, b. 24, l. 46–49; 51–52.

1989 m. LPS miestų ir rajonų tarybose[569] veikė ne mažiau kaip tūkstantis sąjūdiečių[570]. Vilniuje vien tik rėmimo grupių susivienijimas „Labora“ vienijo 30 000 Sąjūdžio rėmėjų[571], Kauno Sąjūdžio rėmimo grupės turėjo 21 393 registruotus narius, Klaipėdos Sąjūdžio organizacijoje buvusių 239 rėmimo grupių veikloje dalyvavo 7137 nariai[572]. Rajoninės LPS struktūros tokiu narių gausumu, savaime aišku, nepasižymėjo, tačiau palyginus su periodu iki Steigiamojo suvažiavimo, jų rėmimo grupių skaičius buvo smarkiai padidėjęs: Telšių rajone, įsikūrus rėmimo grupėms ūkiuose ir kolūkiuose, iš viso buvo 78 grupės[573], Šakių rajone, 41 rėmimo grupėje, veikė 720 sąjūdiečių[574]. Trakų rajono Sąjūdžio organizacijoje 1988–1989 m. buvo 40 grupių ir 358 nariai[575].

Taigi, LPS veikloje gal ir galėjo dalyvauti aukščiau minėtas kiekis sąjūdiečių, tačiau tik 1989 m. Sovietų Sąjungos valstybės saugumo komiteto (toliau – KGB) duomenimis 1988 m. gegužės mėn. LPS struktūrą sudarė 1730 grupių[576], o jų veikloje dalyvavo 180 tūkstančių narių [577].

---

[569] Tokiomis laikome 1988 m. gale ar 1989 m. pradžioje išrinktas vietines Sąjūdžio tarybas, kitaip – pirmąsias miestų ir rajonų tarybas.

[570] Skaičius atspindi 52 (nėra Lazdijų rajono tarybos, kadangi turimi dokumentai nepateikia jos sąrašo) LPS miestų, rajonų tarybų sudėtį. Nors įskaičiavome ir tuos narius, kurie per kelias savaites ar mėnesius iš Sąjūdžio veiklos pasitraukė, pateikiamas LPS tarybų narių skaičius turėtų būti didesnis, nes kai kurių rajoninių organizacijų (pvz., Telšių) skaičiavome ne visos tarybos, kurią sudarė 76 asmenys, o tik šios tarybos koordinacinio centro narius, kurių buvo 13. Duomenys pateikti pagal: Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio Zarasų rajono skyriaus 1988–1991 metų veiklos kronika. *LSBA*; Pirmoji LPS Kėdainių rajono sąjūdžio taryba. Kėdainiai (A. Griciaus į Lietuvos Sąjūdžio būstinę 1998 m. siųsta medžiaga). *LSBA*; Baltuškaitė, A., Rokiškio rajono atgimimo laikotarpio įvykių datos. *LSBA*; LPS Kupiškio rajono koordinacinis centras. *LVNA*, f. 10, b. 24, l. 33; Kauno taryba. *LVNA,* f. 10, b. 24, l. 13*;* 1988–1989 metų Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio Telšių rajono Koordinacinio centro narių sąrašas. *TAA*, f. 733, ap. 1, b. 19, l. 1; 1988 10 17 pirmosios LPS Šiaulių miesto tarybos narių sąrašas. *ŠAA*, f. 1063, ap. 1, b. 31, l. 1; LPS Rokiškio taryba. *RKMMA*; LPS Pasvalio rajono tarybos rinkimų balsavimo biuletenis. *PMKVBR*, f. 58; LPS Plungės tarybos aktyviausi nariai. *Z. Paulauskaitės asmeninis archyvas*; Vilniaus taryba ir aktyvas. *Sąjūdžio žinios,* 1988 09 06, p. 159; LPS Klaipėdos miesto taryba. *Mažoji Lietuva,* 1988 12 09, nr. 12, p. 3; Koordinacinis centras. *Komunizmo keliu,* 1988 m. spalio 20 d., p. 4; Alekna, V., Sąjūdis Širvintose. *Lietuvos valsčiai. Širvintos...*, p. 392; Bilevičius, J., Apie Sąjūdį Joniškyje. *Išsivadavimas...,* p. 532; Juškienė, E., Sąjūdžio gimimas ir veikla iki 1990-ųjų kovo. *Panevėžys nuo XVI a....*, p. 675; Kaukas, K., Min. veik., p. 111–112; Petrauskas, J., Min. veik., p. 19; Valentukevičius, V., Min. veik., p. 7; Rupšytė, A., Sąjūdžio organizacinė struktūra. *Lietuvos Sąjūdis 1988–1991...*, p. 329–391); *Lietuvos persitvarkymo sąjūdis Mažeikiuose...*, p. 22; Persitvarkymo sąjūdžio Kauno zonos iniciatyvinės grupės nariai (susikūrę 1988 m. birželio 10 d.). *Lietuvos Sąjūdis Kaune...*, p. 173–174 ir kt.

[571] TSKP CK, LKP CK, TSRS Liaudies frontams, Estijos Liaudies frontui, Latvijos Liaudies frontui, Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio Seimo tarybai. *Žaizdras*, 1989 m., nr. 4, p. 1.

[572] Klaipėdos miesto LPS tarybos rėmimo grupių sąrašas. *MLIM fondai.*

[573] 1988–1990 metų Telšių rajono Sąjūdžio tarybos veiklos ataskaita. *TAA*, f. 733, ap. 1, b. 47, l. 1.

[574] Šakių rajoninės Sąjūdžio konferencijos, įvykusios 1989 11 01, protokolas. *ZKM fondai,* GEK 27868, l. 69.

[575] Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio Trakų rajono iniciatyvinių rėmimo grupių sąrašas. *Asmeninis R. Lanko archyvas.*

[576] Manome, jog į šį skaičių buvo įtrauktos ir visos miestų, rajonų tarybos bei jų rėmimo grupės, nes atskirai dokumente nurodomos tik Sąjūdžio vadovaujančios institucijos – Taryba (35 nariai) ir Seimas (220 narių).

[577] LTSR veikiančių ir KGB dominančių visuomeninių bei savaveiksmių organizacijų ir partijų sąrašas. *LYA*, f. K-1, ap. 46, b. 1546, l. 1.

2.3. LPS narių galimybės dalyvauti Sąjūdžio veiklos koordinavimo struktūrose

Pirmojoje disertacijos dalyje jau pateikėme kai kuriuos įmanomus Sąjūdžio narių skaičius. Šiame skyriuje pabandysime plačiau aptarti kiekybinę visų lygių LPS organizacijų sudėtį bei kaitą. LPS dalyvių dinamika iki šiol neleido atlikti išsamesnių socialinės analizės tyrimų, kita vertus, nė vienoje istoriografijos pozicijoje nebandyta įsitikinti, ar tikrai ši dinamika vyko ir kiek smarkiai kito Sąjūdžio organizacijų kiekybinė sudėtis. Visi pateikti skaičiai, savaime suprantama, dėl vis dar aktualios šaltinių trūkumo problemos nėra galutiniai ir visiškai išsamūs.

Neskaitant dalyvavimo tokiose LPS akcijose kaip „Baltijos kelias", kuriame dalyvavo ne tik nariai, bet ir rėmėjai ar šiaip eiliniai piliečiai, drįstume teigti, jog geriausiu atveju tik apie 1 procentą LPS narių turėjo galimybę prisidėti formuluojant ar įgyvendinant didžiuosius Sąjūdžio siekius. Jei visiškai tiksliai, tokią galimybę turėjo tik tie LPS nariai, kuriuos galima įvardyti iniciatoriais – įsijungę į Sąjūdį pačioje jo pradžioje ir dažnai buvę miestų ar rajonų iniciatyvinių grupių steigėjais. Galimybę dalyvauti Steigiamajame suvažiavime turėjo tik iki 1988 m. spalio 5 d. susikūrusių LPS struktūrų nariai. Tačiau klaidinga būtų manyti, kad Suvažiavime delegatai atstovavo visoms iki tol Lietuvoje veikusioms LPS rėmimo grupėms, netgi žinant tai, jog suvažiavimo metu buvo užsiregistravęs 1021 delegatas[578], o jie buvo išrinkti nuo 1988 m. spalio mėn. pradžios vykusiuose vietinių Sąjūdžio rėmimo organizacijų delegatų rinkimuose[579]. Tokią išvadą galime daryti žinodami, kad per 1988 m. vasarą ir rudenį Lietuvoje susikūrė nevienodo lygmens Sąjūdžio rėmimo grupės: 1) miestų, rajonų iniciatyvinės grupės (vėliau tapusios LPS miestų, rajonų tarybomis); 2) rėmimo grupės, kurių narių vienijimosi principai buvo gyvenamoji vieta (teritoriniu pagrindu susikūrusios LPS rėmimo grupės); 3) rėmimo grupės darbo kolektyvuose (narių jungimosi į grupę principas buvo darbovietė). Visi šioje trijų pakopų LPS rėmimo grupių, neišskiriant ir Respublikinės iniciatyvinės grupės, veikloje dalyvaujantys žmonės buvo Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio nariai ir pagal LPS įstatus turėjo teisę rinkti ir būti išrinkti į bet kurį Sąjūdžio organą. Visgi žemiausios grandies rėmimo grupių veikloje dalyvaujančių narių galimybė būti išrinktiems LPS suvažiavimo delegatais, svečiais ar tuo labiau Sąjūdžio Seimo nariais dėl Respublikinės iniciatyvinės grupės dar iki Steigiamojo suvažiavimo paskirstytų kvotų bei vietiniame lygmenyje sukurtų rinkimų sistemų buvo labai stipriai apribota. Tiksliau sakant, LPS rėmimo grupėse (teritoriniu ar profesiniu pagrindu suburtose) registruotų sąjūdiečių dalyvavimas aukščiausiose LPS struktūrose buvo neįmanomas. Daugeliu atvejų labai menka žemiausios grandies Sąjūdžio struktūrų nariams buvo galimybė tapti ir miesto ar rajono mastu Sąjūdžio veiklą

[578] Čepaitis, V., Min. veik., p. 134.
[579] Laurinavičius, Č., Sirutavičius, V., Min. veik., p. 167–168.

koordinuojančių struktūrų nariais, nors šiuo atveju skyrėsi miestų bei rajonų Sąjūdžio organizacijų sudėtyje veikusių rėmimo grupių narių galimybės. Didžiuosiuose miestuose šių narių veikla Sąjūdyje dažniausiai apsiribojo savos grupės vidine struktūra. Tokių grupių iniciatoriai, kurie paprastai būdavo ir LPS grupių įgaliotiniai ar pirmininkai, dalyvaudavo dar ir miestų konferencijose delegatų teisėmis, turėjo teisę rinkti miesto Sąjūdžio tarybą bei nedidelę galimybę būti išrinkti į ją patys. Kita vertus, jie būdavo savotiškų priežiūros institutų – įgaliotinių susirinkimų, seniūnų sueigų dalyviai. Rajoninėse Sąjūdžio organizacijose veikusių grupių lyderiai dažnu atveju turėjo galimybę dalyvauti ir rajono mastu veiklą koordinuojančiose LPS struktūrose – rajoninėse tarybose, seimeliuose ir pan.

Sąjūdžio narių dalyvavimas Sąjūdžio veikloje labiausiai apribotas buvo tose vietinio lygmens LPS struktūrose, kurios ne visada buvo išrenkamos demokratiškai, t. y. viešo susirinkimo metu siūlant ir čia pat balsuojant už pasiūlytas kandidatūras. Pavyzdžiui, Klaipėdos iniciatyvinė grupė buvo įsteigta susirinkime, kuris vyko 1988 m. liepos 6 dieną Paminklų konservavimo instituto salėje. Susirinkime, kuriame vadovaujantis vilniečių parengtu LPS veiklos principų projektu buvo priimta rezoliucija apie LPS Klaipėdos iniciatyvinės grupės įkūrimą[580], dalyvavo tik tam tikras iš anksto pakviestas žmonių skaičius. Didžioji dalis susirinkime dalyvavusių asmenų ir sudarė iniciatyvinę grupę, kurios sudėtis nekito iki pat 1988 m. spalio 3 d.; tada pirmosios konferencijos metu buvo išrinkta Klaipėdos LPS taryba ir į ją perrinkta kone visa iniciatyvinė grupė[581].

Tose vietose, kur LPS struktūrų kūrimasis užsitęsė, o Sąjūdžio iniciatyvinės grupės buvo renkamos iš jau įsisteigusių rėmimo grupių gamyklose ar kitose įstaigose narių, pastebimas platesnis jų narių dalyvavimas renkamosiose Sąjūdžio struktūrose. Pavyzdžiui, tokiu principu Sąjūdžio struktūra buvo įkurta Šiaulių mieste. Čia 1988 m. liepos 26 d., jau po pirmojo Sąjūdžio mitingo, įvykusio keliomis dienomis anksčiau – liepos 22 d., buvo sušauktas Šiaulių visuomenės susirinkimas, kuriame dalyvavo kelių jau susikūrusių rėmimo grupių atstovai. Po ilgų diskusijų iš salėje esančiųjų tarpo buvo pradėtos siūlyti pavardės žmonių, susirinkusiųjų nuomone, galinčių sudaryti septynių asmenų koordinacinę grupę, kurią ilgainiui turėjo papildyti rėmimo grupių įvairiuose kolektyvuose atstovai[582]. Galiausiai atviru balsavimu buvo išrinkta septynių asmenų taryba[583]. Ją papildė V. Kačinskas (Šiaulių miesto komunalinio ūkio projektavimo instituto rėmimo grupės atstovas, du „Nuklono“ gamyklos rėmimo grupės nariai – V. Stakvilevičius ir A. Ulčinas

---

[580] Kaukas, K., Min. veik., p. 23, 26.
[581] Plg.: Kaukas, K., Min. veik., p. 65–67, 111–112; Rupšytė, A., Sąjūdžio organizacinė struktūra. *Lietuvos Sąjūdis 1988–1991...,* p. 351, 354).
[582] Sąjūdžio rėmimo aktyvo susirinkimo, įvykusio 1988 07 26 Šiaulių inžinierių namuose, protokolas. *ŠAA*, f. 1063, ap. 1, b. 7, l. 1.
[583] Ten pat, l. 9.

bei medikų atstovė – Palmyra Sarnačinskaitė)[584]. Po savaitės į Šiaulių Sąjūdžio tarybą buvo nuspręsta priimti ekologų klubo atstovą[585]. Vėliau Šiaulių miesto Sąjūdžio taryba buvo plečiama kelis kartus, siekiant įtraukti visų mieste įsikūrusių LPS grupių atstovus.

Naujų dalyvių galimybei dalyvauti Sąjūdžio veikloje darė įtaką ir tas, jog kai kurios miestų, rajonų iniciatyvinės grupės, vėliau tarybos, nepaisant kokiu būdu jos buvo išrinktos, neturėjo pastovaus narių skaičiaus arba buvo renkamos įtraukiant visų veikusių rėmimo grupių atstovus. Kitaip tariant, skirtingai nei LPS Respublikinės iniciatyvinės grupės atveju, kai kurios vietinio lygmens Sąjūdžio struktūros bet kada, bent jau kurį laiką galėjo pasipildyti naujais nariais. Kėdainių rajono iniciatyvinę grupę, kaip jau minėjome, įkūrė 12 asmenų. Tačiau jau kitame susirinkime trys iš jų Sąjūdžio veikloje dalyvauti atsisakė, o į grupę įsijungė 15 naujų narių. Taigi per savaitę ši iniciatyvinė grupė išaugo dvigubai – iki 24 narių[586]. Teigiama, kad nuolat kito ir Panevėžio miesto iniciatyvinės grupės sudėtis[587]. Nusprendus, kad į Telšių rajono tarybą, be 17 iniciatyvinės grupės narių, turėtų būti įtraukti visų rajone veikusių LPS rėmimo grupių atstovai, jos sudėtis nuolat kito, papildant ją naujai susikūrusių rėmimo grupių įgaliotiniais. Galiausiai nusistovėjo 78 asmenų tarybos sudėtis[588], ir kaip jau rašėme, tai kėlė nemažų kliūčių jos darbui. Dėl to buvo išrinktas tarybos koordinacinis centras iš 13 žmonių, kuris praktiškai ir atliko LPS rajoninės tarybos funkcijas.

Atrodo, kad iš rėmimo grupių, veikusių iki rinkimų į tarybas, atstovų buvo sudarytos tik dvi miestų LPS tarybos – jau minėta Šiaulių ir Neringos. Į Neringos tarybą 1988 m. gruodžio 8 d. buvo išrinkti 11 Nidos ir 4 Juodkrantės rėmimo grupių atstovai. 1989 m. birželio 21 d. taryba buvo papildyta trimis Preilos bei vienu Pervalkos sąjūdiečiu[589]. Tokiu principu sudarytų rajoninių LPS tarybų buvo kiek daugiau: Trakų, Klaipėdos, Panevėžio, Šilalės, Tauragės ir pan. Kita vertus, lygiai tokiu pačiu principu buvo susikūrusios ir šių rajonų iniciatyvinės grupės. Taigi galima daryti išvadą, jog iniciatyvines grupes perrenkant tarybomis, naujų narių į jas patekdavo ne tiek ir daug. Surinkti duomenys leidžia pateikti ir tam tikrus skaičius, atspindinčius Sąjūdžio narių kiekybinę kaitą iniciatyvines grupes perrenkant tarybomis.

---

[584] Vasinauskaitė, I., Šiaulių Sąjūdžio ištakos. *Išsivadavimas...,* p. 36–37.
[585] LPS Šiaulių grupės posėdžio 1988 08 02 protokolas nr. 3. *ŠAA*, f. 1063, ap. 1, b. 7, l. 1.
[586] Gricius, A., Kėdainiai (Lietuvos Sąjūdžio būstinei siųsta medžiaga apie Sąjūdžio susikūrimą ir veiklą Kėdainiuose). *LSBA*.
[587] Juškienė, E., Sąjūdžio gimimas ir veikla iki 1990-ųjų kovo, *Panevėžys nuo XVI a. ...*, p. 673.
[588] 1988–1990 metų Telšių rajono Sąjūdžio tarybos veiklos ataskaita*. TAA*, f. 733, ap. 1, b. 47, l. 1.
[589] Rupšytė, A., Sąjūdžio organizacinė struktūra. *Lietuvos Sąjūdis 1988–1991...*, p. 360–361.

1 lentelė. LPS narių skaičiaus kaita tarp miestų iniciatyvinių grupių ir tarybų[590]

Nr.	Miestas	IG narių skaičius	Tarybų narių skaičius	Perrinktų narių skaičius
1.	Vilnius	35	36	24[*]
2.	Kaunas	42	25	23
3.	Klaipėda	21	25	19
4.	Šiauliai	11	40	8
5.	Panevėžys	31	20	15
6.	Alytus	30	15	11
7.	Marijampolė	14	21	8
8.	Druskininkai	12	15	7
9.	Neringa	10	15	6
10.	Birštonas	12	11	4
Iš viso		218	223	125[**]

Kaip matyti iš lentelėje pateiktų duomenų, į LPS Kauno miesto tarybą pateko pusė IG narių, arba visi 1988 metų rugpjūčio mėn. išrinktos Kauno zonos Laikinosios tarybos nariai[591]. Du – Nikolaj Medvedev ir Gintaras Pukas – buvo nauji. G. Pukas iki to laiko buvo Kauno juridinėje konsultacijoje susikūrusios rėmimo grupės narys[592]. Galimas daiktas, kažkuriai Kauno Sąjūdžio rėmimo grupei iki tol atstovavo ir N. Medvedev, nes jis buvo išrinktas į LPSS, o narius į šią Sąjūdžio struktūrą galėjo siūlyti tik Kauno miesto IG ir rėmimo grupės. Į tarybą buvo perrinkta ir didžioji dalis Klaipėdos iniciatyvinės grupės narių. Visose kitose miestų Sąjūdžio organizacijose į tarybas buvo perrinkta po pusę iki tol iniciatyvinių grupių veikloje dalyvavusių narių. Kaip įprasta, į tarybas buvo perrinkti visi regioninių organizacijų nariai, kurie buvo LPSS nariai ar Steigiamojo suvažiavimo delegatai. Į tarybas buvo išrinkti 86 nauji nariai (46 proc.). Daugiausia naujų narių – 32 turėjo Šiaulių miesto taryba, bet ji, lyginant su iniciatyvine grupe, padidėjo beveik keturis

[590] Neįtraukėme Palangos miesto, nes apie šio miesto iniciatyvinę grupę neturime duomenų. Lentelė sudaryta remiantis teksto autoriaus turimais duomenimis.

[*] Iš tikro jokių rinkimų į Vilniaus miesto tarybą nebuvo. Kaip rašėme tekste anksčiau, iš pirmosios tarybos, kurią savo tekste sąlygiškai laikome iniciatyvine grupe, pasitraukus aštuoniems į LPSS tarybą išrinktiems žmonėms, ji buvo papildyta naujais nariais iš tą pačią dieną, kaip ir pirmoji taryba, išrinktų Vilniaus miesto aktyvo narių.

[**] Realiai šis skaičius turėtų būti kiek didesnis, nes Neringos miesto IG savo tekste laikome Nidos IG, nors tuo metu Neringoje jau buvo susikūrusi ir Juodkrantės iniciatyvinė grupė. Šių abiejų IG nariai ir sudarė 1988 m. gruodžio mėn. 8 d. išrinktą 15 asmenų LPS Neringos tarybą, į kurią pateko 3 iš Juodkrantės Sąjūdžio organizacijos septynių narių (žr.: Rupšytė, A., Sąjūdžio organizacinė struktūra. *Lietuvos Sąjūdis 1988–1991*..., p. 360–361).

[591] *Kauno aidas,* 1988 rugpjūčio 22, nr. 5, p. 5.

[592] Kauno juridinėje konsultacijoje įsisteigusios LPS rėmimo grupės narių sąrašas. *KAA*, f. 2058, ap. 1, b. 6, l. 44.

kartus. Mažiausiai – tik du nauji nariai buvo išrinkti į Kauno tarybą, kuri lyginant su iniciatyvine grupe dvigubai sumažėjo.

Panašūs skaičiai ir rajonuose: 29 rajoninėse Sąjūdžio organizacijose išrinkus tarybas, jose liko 310 iniciatyvinių grupių narių (60 proc.). Šešiuose rajonuose (Ignalinos, Pasvalio, Plungės, Prienų, Radviliškio ir Tauragės) į tarybas buvo perrinktos pilnos sudėties iniciatyvinės grupės, Vilniaus rajono taryba buvo sudaryta tik iš IG narių, dar dviejuose – Kupiškio ir Šiaulių rajonuose – į tarybas nebuvo perrinkta tik po vieną iniciatyvinių grupių narį. Visuose kituose rajonuose į tarybas išrinkta po pusę IG narių arba (tuose rajonuose, kur tarybų sudėtis buvo mažesnė nei iniciatyvinės grupės) pusę tarybos narių sudarė iniciatyvinių grupių nariai.

2 lentelė. LPS narių skaičiaus kaita tarp rajoninių iniciatyvinių grupių ir tarybų[593]

Nr.	Rajonas	IG narių skaičius	Tarybų narių skaičius	Perrinktų narių skaičius
1.	Akmenės (Naujosios)	22	24	10
2.	Anykščių	10	15	6
3.	Ignalinos	7	30	7
4.	Jonavos	20	25	13
5.	Kelmės	23	11	6
6.	Klaipėdos	17	13	6
7.	Kupiškio	10	26	9
8.	Mažeikių	25	13	11
9.	Molėtų	27	24	22
10.	Pakruojo	21	10	7
11.	Pasvalio	11	11	11
12.	Plungės	9	12	9
13.	Prienų	21	22	21
14.	Radviliškio	12	20	12
15.	Rokiškio	18	24	14
16.	Skuodo	19	9	9
17.	Šakių	15	9	6
18.	Šalčininkų	24	10	6

[593] Į lentelę neįtraukti tie rajonai, apie kuriuos turime nepilną informaciją. Lentelė sudaryta teksto autoriaus.

19.	Šiaulių	15	15	14
20.	Šilalės	9	10	3
21.	Širvintų	22	15	9
22.	Švenčionių	16	23	10
23.	Tauragės	15	15	15
24.	Telšių	13	13	9
25.	Utenos	23	25	16
26.	Varėnos	16	11	10
27.	Vilkaviškio	8	13	5
28.	Vilniaus	44	18	18
29.	Zarasų	23	25	16
Iš viso:		515	491	310

Taigi į pirmąsias miestų, rajonų tarybas, veikusias 1988–1989 m., buvo perrinkta daugiau nei pusė iki tol veikusių iniciatyvinių grupių narių. Apie 40 proc. buvo naujai išrinkti, reikia manyti, miestų, rajonų Sąjūdžio organizacijų rėmimo grupes kūrę žmonės ar jų pirmieji nariai. Rėmimo grupių narių galimybės dalyvauti Sąjūdžio veiklą Lietuvos mastu koordinuojančiose struktūrose buvo dar menkesnės. Tik maža dalis rėmimo grupių turėjo galimybę dalyvauti Steigiamajame Sąjūdžio suvažiavime ir tik vienetai pateko į LPS Seimą.

Pagal respublikinės iniciatyvinės grupės patvirtintas kvotas (vienas iš variantų – 40 vietų skirti Vilniaus miestui, 35 – Kaunui, 10 – Klaipėdai, 8 – Šiauliams, 7 – Panevėžiui, po 3 – Kapsukui ir Alytui, 47 – visiems kitiems miestams ir rajonams; „žaliųjų“ ir dvasininkijos atstovams buvo numatyta dar po 6 vietas; dėl likusių 45 vietų turėjo apsispręsti jau Steigiamojo suvažiavimo delegatai[594]). Kaip matyti, Sąjūdžio Seime turėjo būti 210 narių ir tik 45 iš jų turėjo būti išrinkti Suvažiavimo metu, didžioji dalis būsimojo LPSS narių išrinkta dar iki Steigiamojo suvažiavimo. Po kiek narių Sąjūdžio Seime atstovavo kiekvienai regioninei struktūrai, matosi lentelėje.

[594] SEIMO narių ir SUVAŽIAVIMO delegatų kvotos paskirstymas respublikoje. *LSBA*.

3 lentelė. LPSS narių skaičius pagal miestus, rajonus

	Miestas, rajonas	Seimo nariai
1.	Vilnius	40 (59)[595]
2.	Kaunas	35 (40)
3.	Klaipėda	10
4.	Šiauliai	8 (9)
5.	Panevėžys	7 (7)
6.	Alytus	3 (5)
7.	Marijampolė	3 (3)
8.	Druskininkai	1 (1)
9.	Nida	1 (1)
10.	Birštonas	1 (1)
11.	Jonavos	1 (2)
12.	Joniškio	1 (2)
13.	Kaišiadorių	1 (2)
14.	Lazdijų	1 (2)
15.	Panevėžio	1 (2)
16.	Radviliškio	1 (2)
17.	Varėnos	1 (2)
18.	Kiti rajonai	36
	Iš viso:	152 (185)

Kaip šias kvotas (tiek į LPS Seimo narius, tiek į Steigiamojo suvažiavimo delegatus) paskirstyti, buvo palikta apsispręsti pačioms vietinio lygmens Sąjūdžio struktūroms. Rinkimai dažniausiai vyko 1988 m. spalio mėnesį organizuotose miestų, rajonų konferencijose (pagal Kauno Sąjūdžio struktūrą, ko gero, Įgaliotinių susirinkimo metu).

Kauno miesto iniciatyvinė grupė buvo numačiusi iš savo tarpo iškelti 18 kandidatų, dvi vietas skirti Kauno Antano Sniečkaus politechnikos instituto (dabar – Kauno technologijos universitetas) Sąjūdžiui[596]. Į likusias 15 vietų kandidatus galėjo siūlyti rėmimo grupės bei „Tremtinio“ klubas, tačiau kandidatas turėjo būti keliamas tik iš:

[595] Pirmas skaičius nurodo skirtą kvotą, antras – kiek realiai LPSS narių buvo iš tam tikro miesto ar rajono. Lentelė sudaryta remiantis autoriaus turimais šaltiniais.
[596] Lietuvos persitvarkymo Sąjūdžio steigiamojo seimo deputatų rinkimų Kauno m. taisyklės, priimtos grupių įgaliotinių susirinkime 1988 m. rugsėjo 28 d. *KAA*, f. 2058, ap. 1, l. 7.

„a) delegatų į Kauno miesto konferenciją, turinčių savybes, kurių reikia sprendžiant bendras Sąjūdžio problemas;

b) kandidatai privalėjo būti tie žmonės, kurie užsiėmė konkrečia veikla ir rodė konkrečią iniciatyvą Sąjūdžio kūrimosi pradžioje, t. y. iki 1988 m. rugpjūčio 15 d.;

c) už kandidato iškėlimą turėjo balsuoti 2/3 grupės narių, bet nemažiau kaip 10"[597].

Remiantis Klaipėdos Sąjūdžio iniciatyvinės grupės protokolais, į miesto konferenciją irgi galėjo būti deleguojamas tik tam tikras skaičius rėmimo grupės narių: jei grupė turėjo iki dešimt narių, galėjo atsiųsti du delegatus, jei 10–20 narių – tris delegatus, 20–30 narių – keturis ir t. t.[598] Tik šie į konferenciją išrinkti delegatai galėjo būti renkami į LPS Steigiamąjį suvažiavimą. Iniciatyvinės grupės narių buvo nuspręsta, jog Klaipėdos miesto IG gali iškelti pusę kvotos. Konferencijos metu buvo pasiūlyta 14 žmonių[599]. Iš posėdžio protokolo neįmanoma suprasti, tačiau reikia manyti, kad į šį skaičių pateko IG siūlomi LPSS nariai ir Suvažiavimo delegatai, nors Klaipėdos Sąjūdžiui kartu su LPSS nariais bei papildomomis vietomis buvo numatytas 50 delegatų skaičius[600], o tai reiškia, jog pagal išankstinį galvojimą IG galėjo siūlyti 25 asmenis. Kam užimti likusias vietas, siūlė rėmimo grupės[601].

Šiauliuose kiekviena rėmimo grupė galėjo išrinkti ne daugiau kaip du delegatus į Suvažiavimą bei vieną Seimo narį. Drauge buvo nurodyta, jog delegatus bei deputatus galima rinkti ne tik iš savos rėmimo grupės narių tarpo, tačiau rinkimai grupėse bei kandidatų sąrašai Šiaulių miesto LPS iniciatyvinei grupei turėjo būti atiduoti iki 1988 m. spalio 5 dienos[602].

Kaip galima spręsti iš LPS Steigiamojo suvažiavimo stenogramos, delegatai bei Seimo nariai visoje Lietuvoje (išskyrus Kauno miestą) galėjo būti renkami tik iš tų rėmimo grupių, kurios buvo užsiregistravusios iki 1988 m. spalio 5 dienos[603]. Šio reikalavimo ne visur buvo laikomasi; dėl to Suvažiavimo Mandatų komisija nusprendė laikyti negaliojančiais šešių delegatų, iš jų keturių Seimo narių (deja, neaišku kokių) mandatus[604].

Minėta nuostata, rodos, turėjo sukelti nepasitenkinimą ne vienoje vietinio lygmens Sąjūdžio struktūroje. Rinkimų tvarka LPS struktūras pasiekė ne anksčiau nei 1988 m. rugsėjo mėnesio gale. Bent jau Klaipėdos iniciatyvinėje grupėje informacija apie tai, kiek vietų į LPSS

---

597 Lietuvos persitvarkymo Sąjūdžio steigiamojo seimo deputatų rinkimų Kauno m. taisyklės, priimtos grupių įgaliotinių susirinkime 1988 m. rugsėjo 28 d. *KAA*, f. 2058, ap. 1, l. 7.
598 Kaukas, K., Min. veik., p. 107.
599 LPS Klaipėdos miesto tarybos posėdžio, įvykusio 1988 10 25, protokolas. Klaipėdos Sąjūdžio protokolų knyga Nr. 1, l. 31. *K. Kauko asmeninis archyvas.*
600 SEIMO narių ir SUVAŽIAVIMO delegatų kvotos paskirstymas respublikoje. *LSBA*.
601 LPS Klaipėdos miesto tarybos posėdžio, įvykusio 1988 10 25, protokolas. Klaipėdos Sąjūdžio protokolų knyga Nr. 1, l. 31. *K. Kauko asmeninis archyvas.*
602 LPS Šiaulių iniciatyvinės grupės susirinkimo, įvykusio 1988 09 28, protokolas. *Išsivadavimas...*,p. 182.
603 *Lietuvos persitvarkymo sąjūdis. Steigiamasis suvažiavimas...*, p. 86.
604 Ten pat, p. 87.

narius ir Steigiamąjį suvažiavimą skirta Klaipėdai, buvo paskelbta 1988 m. rugsėjo 29 d.[605] Tai reiškia, jog rėmimo grupės turėjo labai nedaug laiko apsispręsti, ką deleguos į miesto, rajono konferencijas, kartu ir Steigiamąjį suvažiavimą bei Seimą, o tai bei galutiniai rinkimų rezultatai vietose sukėlė nemažai aistrų. Skundai dėl neteisingai pravestų rinkimų pasiekė net Steigiamojo suvažiavimo sekretoriatą, o vietose nenurimo ir po Suvažiavimo.

Praėjus porai dienų po Steigiamojo suvažiavimo, Klaipėdos Sąjūdžio tarybos nariai turėjo teisintis dėl pretenzijų, išsakytų vienos rėmimo grupės atstovės apie visą ligtolinį laikotarpį: pradedant tuo, kad LPS Klaipėdos miesto iniciatyvinė grupė buvo išrinkta nedemokratiškai, į ją buvo uždarytas kelias rėmimo grupių atstovams, panašiai buvo išrinkta ir taryba, visi tarybos nariai į Suvažiavimą važiavo delegatų teisėmis, nors kai kurie jais nebuvo išrinkti ir t. t. Šie priekaištai pasiekė ir RIG narius, kurie, kaip galima suprasti iš posėdžio protokolo, mąstė, jog Klaipėdos tarybos nariai išsirinko save patys, t. y. nebuvo kelti kandidatai iš visų rėmimo grupių[606]. Ar priekaištai atitiko tikrovę, nėra visiškai aišku, tačiau į visas Klaipėdos miesto Sąjūdžiui skirtas dešimt LPSS narių vietų buvo išrinkti LPS Klaipėdos tarybos[607] nariai[608], tik vienas jų – Vytautas Paukštė, nebuvo buvęs iniciatyvinės grupės narys. Kaip leidžia teigti šaltiniai, šie kandidatai buvo renkami iš 15 pasiūlytų asmenų sąrašo[609]. Pagal posėdžio metu vykusias diskusijas galima daryti išvadą, jog dalis priekaištų buvo objektyvūs, tačiau tarybos narių nuomone, tokia situacija susidarė dėl laiko trūkumo[610].

Tiesą sakant, Klaipėdos atvejis nelabai kuo skyrėsi nuo visos Lietuvos. Kaip minėta, pagal numatytą Kauno miestui skirtų kvotų paskirstymą, iniciatyvinė grupė arba laikinoji taryba turėjo iškelti tik 18 kandidatų. Tačiau iš 1988 m. gruodžio 14 d. išrinktos 25 asmenų tarybos į Sąjūdžio Seimą nepateko tik trys nariai – Antanas Karoblis, Gintaras Pukas ir R. Zykus[611]. Iš 23 patekusiųjų tik vienas, Nikolaj Medvedev, nebuvo Kauno Sąjūdžio iniciatyvinės grupės narys. Iš viso iš Kauno miesto IG į LPSS pateko 26 nariai vietoj 18. Tris iš jų – Artūrą Aniulį, Vaidotą Antanaitį ir Saulių Gricių – į Seimą delegavo Žaliųjų judėjimas[612]; Algirdas Kaušpėdas pateko kaip respublikinės iniciatyvinės grupės narys, 18 iškėlė pati Kauno Sąjūdžio IG, likusius keturis turėjo

[605] LPS Klaipėdos miesto iniciatyvinės grupės posėdžio, įvykusio 1988 09 29, protokolas. Klaipėdos Sąjūdžio protokolų knyga Nr. 1. (kopija), l. 29. *K. Kauko asmeninis archyvas.*
[606] LPS Klaipėdos miesto tarybos posėdžio, įvykusio 1988 10 25, protokolas. Klaipėdos Sąjūdžio protokolų knyga Nr. 1. (kopija), l. 31–33. *K. Kauko asmeninis archyvas.*
[607] Klaipėdos m. LPS konferencija vyko 1988 m. spalio 3 d. Joje buvo išrinkta Klaipėdos m. LPS taryba, 10 Sąjūdžio Seimo narių bei 40 delegatų į Steigiamąjį suvažiavimą (žr. Kaukas, K., Min. veik., p. 111).
[608] Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio nariai (sąrašas). *LNA*, f. 10, b. 18, l. 46–53; LPS Klaipėdos miesto taryba, *MLIM fondai,* inv. nr. 62.222.
[609] Kaukas, K., Min. veik., p. 111.
[610] LPS Klaipėdos miesto tarybos posėdžio, įvykusio 1988 10 25, protokolas. Klaipėdos Sąjūdžio protokolų knyga Nr. 1. (kopija), l. 31–33. *K. Kauko asmeninis archyvas.*
[611] Plg.: Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio Seimo nariai. *LVNA*, f. 10, b. 18, l. 47–53; LPS Kauno taryba. *Sąjūdis Kaune*..., p. 175.
[612] Lietuvos Žaliųjų delegatų į LPS Suvažiavimą sąrašas. *LSBA*.

iškelti rėmimo grupės. Panašu, jog tie keturi gali būti Egidijus Klumbys, Algirdas Saudargas, Alfredas Smailys bei Gediminas Šerkšnys. Tokią išvadą darome atsižvelgdami į tai, jog šie LPS Kauno iniciatyvinės grupės nariai buvo ir Kauno medicinos instituto (pirmi du) bei Kauno kardiologijos instituto (Smailys, Šerkšnys) rėmimo grupių nariai ar įgaliotiniai[613]. Tiesa, dar bent vienas IG narys, Povilas Varanauskas, galėjo būti ir KPI Sąjūdžio atstovas[614], taigi ir deleguotas šios rėmimo grupės, kuriai, kaip žinia, iniciatyvinė grupė buvo numačiusi skirti 2 vietas į LPSS. Kad ir kaip būtų, rinkimų metu į LPSS iš Sąjūdžio Kauno misto iniciatyvinė grupės buvo išrinkta daugiau nei pusė narių (26), 21 iš jų 1988 m. gruodį buvo perrinkti ir į LPS Kauno miesto tarybą.

Be šių LPSS narių, Kaunui atstovavo dar 13 Sąjūdžio Seimo narių ir greičiausiai tik vienas jų iki tol nedalyvavo Sąjūdžio veikloje kaip konkrečios rėmimo grupės narys – Kazys Gaščiūnas, į LPSS išrinktas kaip dvasininkijos atstovas[615]. Dar du gyvenamąją vietą Kauno mieste nurodę asmenys, Aronas Gutmanas ir Antanas Kalanta, į LPSS pateko kartu su kitais 14 papildomai Suvažiavimo metu išrinktų Seimo delegatų. Tai, kad jų darbovietės atitinkamai Centrinė MT laboratorija prie KMI ir Kauno šiluminiai tinklai[616], leidžia mums teigti, jog jie buvo šių įstaigų rėmimo grupių nariai. Likę dešimt atstovavo įvairioms kitoms LPS Kauno organizacijos rėmimo grupėms. Tarp jų viena – Giedrė Mickūnaitė buvo Kauno Jono Jablonskio vidurinės mokyklos moksleivė, o Raimundas Vedegys atstovavo KPI Sąjūdžiui kaip studentas[617].

Šiaulių Sąjūdis į LPSS delegavo 7 tarybos narius bei vieną rėmimo grupės atstovą, dar vienas tarybos narys, Rimantas Braziulis, buvo išrinktas Lietuvos žaliųjų[618].

Daugiausia ne tarybos narių į Sąjūdžio Seimą pateko iš Vilniaus miesto. Šio miesto tarybai ir aktyvui iš 59 LPSS narių, kurių gyvenamoji vieta Vilniaus miestas, atstovavo tik 21 narys. Tačiau tik nedidelė dalis jų, atrodo, buvo deleguoti pačios tarybos. Dalis iki išrinkimo į Sąjūdžio Seimą buvę tarybos nariais iš jos veiklos pasitraukė tuoj po Steigiamojo suvažiavimo.

Panevėžiui, Druskininkams, Neringai, Birštonui, kaip ir daugeliui rajoninių Sąjūdžio organizacijų, atstovavo tik IG ar tarybų nariai. Didžioji dalis rajoninių Sąjūdžio organizacijų LPSS turėjo tik po vieną narį, paprastai juo tapdavo regioninės Sąjūdžio struktūros pirmininkas arba vienas iš pirmųjų iniciatorių (steigėjų). Kaip matyti iš lentelės, kai kurie rajonai Seime turėjo po du narius, nors RIG numatytose kvotose jiems buvo skirta po vieną vietą. Po antrą LPSS narį turėjo tik tos regioninės organizacijos, kurių atstovai į Seimą buvo išrinkti kaip Žaliųjų, dvasininkijos atstovai arba papildomai, Suvažiavimo metu.

[613] LPS Kauno rėmimo grupių sąrašas; Z. Januškevičiaus Širdies ir kraujagyslių sistemos fiziologijos ir patologijos MTI įsisteigusios LPS rėmimo grupės narių sąrašas. *KAA*, f. 2058, ap. 1, b. 4, l. 5; 197.
[614] LPS Kauno rėmimo grupių sąrašas. Ten pat, l. 5.
[615] Dvasininkijos atstovų į LPS Steigiamąjį suvažiavimą sąrašas. *LSBA*.
[616] Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio Seimo nariai. *LVNA*, f. 10, b. 18, l. 47–48.
[617] Ten pat, l. 49, 51.
[618] Lietuvos Žaliųjų delegatų į LPS Suvažiavimą sąrašas. *LSBA*.

Pagal respublikinės iniciatyvinės grupės numatytas kvotas kraštuose turėjo būti išrinkti 165 (153 iš miestų ir rajonų (kadangi Palangos miesto Sąjūdžio atstovo nebuvo – 152), po šešis delegavo Lietuvos žaliųjų judėjimas ir dvasininkija) būsimo LPS Seimo nariai. Tačiau jų, kaip Suvažiavimo trečiajame posėdyje teigė R. Rimdžius, buvo išrinkta 169[619]. Kitą dieną Vytautas Petkevičius perskaitė 170[620] žmonių pavardes, kurie į Seimą buvo išrinkti prieš Steigiamąjį suvažiavimą. Apsižiūrėjus, kad tokia rinkimų tvarka, kai didžioji dalis Seimo narių jau buvo išrinkti rajoninių Sąjūdžio organizacijų, nesiderina su demokratijos principais (priminsime, jog 1988 metų birželio mėnesį kaip tik Sąjūdis protestavo, kad šitaip buvo išrinkti delegatai į XIX TSKP konferenciją), Petkevičius pasiūlė, kad visi kraštuose[621] į LPS Seimą išrinkti deputatai būtų laikomi tik kandidatais[622]. Šalia šių kandidatais į LPS Seimą dar pirmąją Suvažiavimo dieną buvo pasiūlyta laikyti ir visą RIG[623], tiksliau 34 jos narius, kadangi Zigmas Vaišvila jau buvo išrinktas Lietuvos žaliųjų judėjimo[624]. Galiausiai, Suvažiavimo metu nusprendus Seimą padidinti iki 220 vietų, slaptu balsavimu buvo išrinkti dar 15 deputatų iš dalyvaujančių delegatų tarpo[625].

1988 m. spalio 23 d. išrinktas LPS Seimas buvo mažiausiai kintanti LPS struktūra (neskaitant LPSS Tarybos, kurios sudėtis nepakito iki pat antrojo Sąjūdžio suvažiavimo – K. B. past.). Visi 220 LPSS narių galėjo būti perrinkti tik kito suvažiavimo metu. Atskirų Seimo deputatų įgaliojimų sustabdymas galėjo būti svarstomas tik tuo atveju, jei LPSS deputatas nedalyvavo dviejose Seimo sesijose iš eilės arba trijose sesijose per kadenciją[626]. Ši sankcija 1989 m. rugpjūčio 28 d. vykusioje šeštojoje LPS Seimo sesijoje už daugiau kaip keturių sesijų praleidimą buvo pritaikyta keliolikai Seimo narių, tarp jų vyskupui Matulaičiui bei beveik pusei kunigų – LPSS narių[627]. Žinoma, jog bent vienas LPSS narys – Saulius Gricius norėjo iš Seimo pasitraukti savo noru[628]. Šio žingsnio motyvas buvo negalėjimas dalyvauti LPS Seimo sesijose, daugelio jų praleidimas. Visgi S. Gricius sutiko ir toliau būti Seimo nariu, jei LPS įstatai neleido jo pakeisti kitu Lietuvos žaliųjų atstovu[629]. Nauji nariai į LPSS galėjo būti deleguojami ir tam tikros Sąjūdžio organizacijos, jei prieš tai išrinktas Seimo narys pasitraukė iš Sąjūdžio veiklos. Šaltiniai leidžia teigti, jog vienas toks atvejis buvo, deja, neaišku ar panašių atveju būta ir daugiau. 1989 m.

[619] *Lietuvos persitvarkymo sąjūdis. Steigiamasis suvažiavimas...*, p. 88.
[620] Ten pat, p. 142.
[621] Ten pat, 1990, p. 141.
[622] Ten pat, p. 141.
[623] Ten pat, p. 88.
[624] Šiame V. Petkevičiaus perskaitytame sąraše nėra Zigmo Vaišvilos, kurį deputatu į Sąjūdžio Seimą steigiamosios konferencijos metu buvo išrinkęs Lietuvos žaliųjų judėjimas, kaip ir A. Aniulį, V. Antanaitį, R. Braziulį, S. Gricių, A. Karalių, K. Urbą bei E. Vėbrą (žr. Lietuvos Žaliųjų delegatų į LPS Suvažiavimą sąrašas. *LSBA*).
[625] *Lietuvos persitvarkymo sąjūdis. Steigiamasis suvažiavimas...*, p. 187.
[626] Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio Seimo statutas (V projektas). *LNA*, f. 10, b. 18, l. 23.
[627] Kun. P. Račiūno pareiškimas Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio tarybai ir sekretoriatui. *LNA*, f. 10, b. 18, l. 160–161.
[628] S. Griciaus pareiškimas Sąjūdžio sekretoriatui. *LNA*, f. 10, b. 18, l. 157.
[629] Ten pat, l. 157.

balandžio 17 d. Švenčionių tarybos posėdžio metu LPSS nariu buvo išrinktas šios tarybos narys – Viktoras Alekna vietoj buvusio, iš Sąjūdžio pasitraukusio Antano Stanevičiaus[630].

LPS Seime buvo kiekvienos vietinės Sąjūdžio organizacijos atstovai (išskyrus Palangos miesto), o LPS Seimo taryboje – tik dviejų. Kaip žinia, pirmoji LPS Seimo taryba buvo išrinkta Steigiamojo suvažiavimo metu, slaptu balsavimu, iš išrinktų Seimo deputatų. Ją sudarė 35 nariai: 24 respublikinės iniciatyvinės grupės nariai ir 11 naujų[631]. Seimo tarybą papildė vienas dvasininkas – kun. Vaclovas Aliulis[632], vienas Lietuvos žaliųjų atstovas – Vaidotas Antanaitis[633], du tautinių mažumų atstovai – Georgijus Jefremovas, Emanuelis Zingeris[634], šeši Vilniaus miesto tarybos nariai – Kazimieras Motieka, Kazimieras Antanavičius, Mečys Laurinkus, Marcelijus Martinaitis, Romas Gudaitis, Osvaldas Balakauskas)[635], vienas LPS Kauno miesto iniciatyvinės grupės narys – Kazimieras Uoka[636]. Iš viso vietinio lygmens Sąjūdžio organizacijoms atstovavo trys Kauno IG nariai (A. Kaušpėdas, K. Uoka ir V. Antanaitis, kuris nors ir buvo deleguotas į LPS Seimą kaip Lietuvos žaliųjų atstovas, atstovavo ir LPS Kauno miesto iniciatyvinei grupei[637]) bei septyni Vilniaus miesto LPS tarybos nariai (K. Motieka, K. Antanavičius, M. Laurinkus, M. Martinaitis, O. Balakauskas, tarp papildomų 15 Seimo narių Suvažiavimo metu išrinktas R. Gudaitis[638] ir dvasininkijos atstovas – Vaclovas Aliulis). Visi LPS Vilniaus tarybos nariai iš jos tuoj po Suvažiavimo pasitraukė[639]. Teigiama, jog kauniečiai buvo iškėlę net dešimt savo kandidatų, o tai, kad į LPSS tarybą pateko tik du iš jų, sukėlė Kauno sąjūdiečių nepasitenkinimą – jų nuomone, skaičiuojant balsavimo biuletenius būta klastotės[640]. Seimo tarybos narių pasiskirstymas pagal partiškumą liko lygiai toks pats: 17 LKP narių ir 18 nepartinių[641]. Kaip ir RIG, Seimo taryboje vyravo inteligentijos atstovai. Uoka buvo vienintelis darbininkų klasės atstovas[642].

Apibendrindami šį skyrių galime daryti išvadą, jog mažiausiai kintančios Sąjūdžio struktūros buvo LPSS Taryba ir LPS Seimas. Iš jo, kaip leidžia teigti šaltiniai, savo noru galėjo pasitraukti tik vienas narys, dar vienas buvo atšauktas rajoninės LPS tarybos, keliolikai buvo sustabdyti įgaliojimai, tačiau tai nereiškia, jog jie nebebuvo LPSS nariai, kadangi atšaukti Seimo

630 Širvintų rajono Sąjūdžio tarybos posėdžio, įvykusio 1989 04 17, protokolo išrašas. *LNA*, f. 10, b. 18, l. 73.
631 LPS Seimo taryba. *Sąjūdis ateina iš toli...,* p. 530.
632 Dvasininkijos atstovų į LPS Steigiamąjį suvažiavimą sąrašas. *LSBA*.
633 Lietuvos Žaliųjų delegatų į LPS suvažiavimą sąrašas. *LSBA*.
634 Truska, L., Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio ištakos, *1991 metų sausio 13-oji...*, p. 31.
635 Pirmoji Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio Vilniaus taryba ir aktyvas, *Sąjūdžio žinios*, 1988 09 26, nr. 40, p. 159.
636 Persitvarkymo sąjūdžio Kauno zonos iniciatyvinės grupės nariai (susikūrė 1988 m. birželio 10 d.). *Lietuvos sąjūdis Kaune...*, p. 173–174.
637 Persitvarkymo sąjūdžio Kauno zonos iniciatyvinės grupės nariai (susikūrė 1988 m. birželio 10 d.). *Lietuvos sąjūdis Kaune...*, p. 173–174.
638 *Lietuvos persitvarkymo sąjūdis. Steigiamasis suvažiavimas...*, p. 187.
639 Rupšytė, A., Sąjūdžio organizacinė struktūra. *Lietuvos Sąjūdis 1988–1991...,* p. 384–385).
640 Laurinavičius, Č., Vilniečių ir kauniečių dilema Sąjūdžio laikotarpiu iki 1990 m. kovo 11-osios. *Sąjūdis Lietuvos periferijoje...*, p. 139.
641 Čepaitis V., Min. veik., p. 267.
642 Truska, L., Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio ištakos. *1991 metų sausio 13-oji...*, p. 31.

narius galėjo tik Sąjūdžio Suvažiavimas[643]. Į LPSS pateko beveik visų vietinių Sąjūdžio organizacijų (iniciatyvinių grupių ar jau išrinktų tarybų) atstovai, visi RIG nariai, pagal atskiras kvotas – Lietuvos žaliųjų, dvasininkijos, medikų, kūrybinių sąjungų darbuotojai[644]. Daugiausia narių, net 170 (73 % visų LPSS narių) atstovavo miestų Sąjūdžio organizacijoms (Vilniaus (kartu su RIG ir kūrybinių sąjungų deleguotais nariais) – 93, Kauno – 40, Klaipėdos – 10, Šiaulių – 9, Panevėžio – 7, Alytaus – 5, Marijampolės – 3, Druskininkų, Neringos ir Birštono – po vieną), likusieji 50 buvo iš rajoninių Sąjūdžio organizacijų. LPSS žemiausio lygmens Sąjūdžio struktūrų narių buvo tik iš Vilniaus bei Kauno Sąjūdžio organizacijų.

Kiek didesnė dinamika 1988–1989 metais pastebima miestų, rajonų renkamosiose Sąjūdžio struktūrose. Išrinkus pirmąsias tarybas, jose liko kiek daugiau nei pusė iniciatyvinių grupių narių, apie 40 proc. buvo nauji, iki tol iniciatyvinių grupių veikloje nedalyvavę, rėmimo grupių nariais iki tol buvę sąjūdiečiai.

Labiausiai kitusios LPS struktūros – teritoriniu ir profesiniu pagrindu sukurtos rėmimo grupės.

[643] Kun. P. Račiūno pareiškimas Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio tarybai ir sekretoriatui. *LNA*, f. 10, b. 18, l. 161.
[644] Rupšytė, A., Sąjūdžio organizacinė struktūra. *Lietuvos Sąjūdis 1988–1991...*, p. 331–335). Kaip žinia, Sąjūdžio laikotarpiu pagal administracinį-teritorinį suskirstymą Lietuvoje buvo 11 respublikinio pavaldumo miestų ir 44 rajonai (žr.: *Lietuvos TSR statistikos metraštis 1988 metai*. Vilnius, 1989, p. 7). Sąjūdžio organizacijos nebuvo susikūrusios tik dviejuose rajonuose – Marijampolės (tuo metu Kapsukas) ir Alytaus. Taigi 1988–1990 metais veikė 53 renkamos vietinio lygmens Sąjūdžio organizacijos. LPSS buvo atstovaujama 52 – dešimties miestų (nebuvo Palangos Sąjūdžio atstovo) ir 42 rajoninėms Sąjūdžio struktūroms.

3. Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio socialinė analizė

Šioje disertacijos dalyje bus aptariama Sąjūdžio struktūrų (visų lygių) narių socialinė analizė. LPS narių kokybinė bei kiekybinė sudėtis (jų socialinis statusas) jau kurį laiką domina istorikus, tačiau iki šiol, bent lietuviškoje istoriografijoje, socialinė Sąjūdžio sudėties analizė nėra aprašyta[645]. Pirmiausia dėl to, jog Sąjūdis neturėjo fiksuotos narystės, o Sąjūdžio struktūra buvo pakankamai dinamiška[646]. Kita vertus, kurį laiką to neleido atlikti šaltinių trūkumas bei pačių sąjūdiečių abejingumas ir nenoras dalytis informacija[647].

Kaip minėjome, bene vienintelis iki šiol istorikas, bandęs plačiau aptarti LPS vietinio lygmens narių socialinę sudėtį (miestų, rajonų IG/tarybų lygyje), yra Liudas Truska, kuris, plačiau aptaręs LPS Vilniaus, Kauno, Klaipėdos, Šiaulių miestų IG ar tarybų bei Raseinių, Biržų, Mažeikių, Joniškio, Kelmės, Jonavos rajonų iniciatyvinių grupių ir kai kurių teritorinių rėmimo grupių narių sudėtis[648], daro išvadą, jog:

„Ir Vilniuje, Kaune, ir periferijoje Sąjūdžio kūrėjai buvo inteligentai, tiek nepartiniai, tiek komunistų partijos nariai“[649].

Prie panašios išvados, kad: *„Formaliu, profesiniu požiūriu pirmieji Sąjūdžio aktyvistai – tai vietos inteligentai: kraštotyrininkai, pedagogai, inžinieriai, medikai ar aktoriai“*[650] prieina ir XII Lietuvos istorijos tomo autoriai. Kad LPS vyravo aukštąjį ar spec. vidurinį išsilavinimą turintys įvairių profesijų atstovai, leidžia teigti ir Sąjūdžio veiklos metu atlikti sociologiniai tyrimai (apklausos). Išanalizavę 1988 m. spalio 16 d. apklaustų 564 žmonių (būsimojo Suvažiavimo delegatus, Seimo narius ir kitus) bei LPS Steigiamojo suvažiavimo dienomis dar 849 asmenų anketas, MA Filosofijos, sociologijos ir teisės instituto darbuotojai priėjo išvadą, kad:

„Dauguma delegatų – brandoko amžiaus (vidutiniškai 42 m.) lietuvių inteligentai. Du trečdaliai iš jų turi aukštąjį ar nebaigtą aukštąjį išsilavinimą. 18 % – mokslo laipsnį. Daugiausia vyrai (moterų 15 %).“[651]

Kitos to paties instituto mokslininkų atliktos 1988 m. spalio 18–20 dienomis apklausos, kurioje buvo apklausti 336 žmonės (tiek Sąjūdžio nariai, tiek nesantys LPS rėmimo grupių nariai, bet pritariantys Sąjūdžiui), duomenimis, pagal socialines-profesines grupes Sąjūdyje

---

645 Neskaitant bandymo aptarti keleto LPS miestų bei rajonų iniciatyvinių grupių ir tarybų narių socialinę sudėtį (žr.: Truska, L., Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio ištakos. *1991 metų sausio 13-oji...,* p. 30–34.

646 Sirutavičius, V., Sąjūdis ir periferija: nuo iniciatyvinės grupės iki masinio taikaus judėjimo. *Sąjūdis Lietuvos periferijoje...,* p. 70–71.

647 Tamošaitis, M., Sąjūdis Jurbarke (1988 m. rugsėjis–1990 m. kovas). *Sąjūdis Lietuvos periferijoje...,* p. 180.

648 Truska, L., Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio ištakos. *1991 metų sausio 13-oji...,* p. 32–34.

649 Ten pat, p. 34.

650 Laurinavičius, Č., Sirutavičius, V., Min. veik., p. 115.

651 Kasparavičiūtė, V., Suvažiavimo delegatų vertinimai. *Lietuva ir Sąjūdis (sociologinių tyrimų medžiaga)...,* p. 10.

vyravo pedagogai – 25 %, kultūros darbuotojai, inžinieriai ir įmonių darbininkai – po 13 %, sveikatos apsaugos darbuotojai – 10 % ir kitų profesijų atstovai[652].

Tai, jog Sąjūdžio organizacijos kūrimosi pradžioje jame vyravo inteligentija, o ne darbininkų atstovai, pastebėjo ir kai kurie 1988 m. liepos 9 d. mitingo Vingio parke dalyviai[653]. Šiame mitinge Mokslų akademijos darbuotojai apklausė 3022 atsitiktinius mitingo dalyvius. Tarp apklaustųjų buvo: 2150 tarnautojų, 400 studentų ar moksleivių, 300 darbininkų, 200 pensininkų ir 25 kolūkiečiai[654]. Didžioji dalis apklaustųjų buvo iš Vilniaus – 2100 žmonių, 700 iš Kauno ir kitų miestų, dar 200 apklaustųjų buvo atvykę iš kaimiškų vietovių[655]. Šie skaičiai (atsižvelgiant į tai, jog mitinge, kaip rašėme pirmojoje disertacijos dalyje, dalyvavo nemažas kiekis jau susikūrusių miestų ir rajonų LPS struktūrų narių bei tie, kurie planavo kurti regionines Sąjūdžio organizacijas savo gyvenamoje vietoje) leistų mums daryti pirminę išvadą, kad LPS vietinėse organizacijose turėjo vyrauti inteligentijos atstovai. Nors 1988 m. liepos 9 d. mitingo anketų duomenimis tarp galimų Sąjūdžio rėmėjų vyravo tarnautojų socialinis sluoksnis, manome, jog taip save tuo metu įvardijo didžioji dalis inteligentijai (formaliu požiūriu) priskiriami asmenys. Tą teigti mums leidžia LPS Kauno miesto rėmimo grupių anketos, pagal kurias matosi, jog tarnautojais sovietmečiu galėjo būti įvardijama didžioji dalis valstybinėse įstaigose dirbančių specialistų (aukštąjį ar spec. vidurinį išsilavinimą turintys žmonės), nedarant atskirties tarp, tarkim, vadovaujančias pareigas užimančių ir paprastų specialistų. Pavyzdžiui, 26-ąjį registracijos numerį turėjusios rėmimo grupės, susikūrusios Kauno rajono Domeikavos vidurinėje mokykloje, anketoje teigiama, kad joje buvo 8 nariai – visi tarnautojai[656]. Pagal tos pačios grupės vardinį narių sąrašą matyti, jog grupė buvo sudaryta vien iš toje mokykloje dirbusių mokytojų[657]. Tarnautojais save įsivardijo ir dalis Kauno politechnikumo rėmimo grupės narių, t. y. visi 24 dėstytojai. Iš viso šioje grupėje buvo 51 narys. Likę 27 – studentai[658]. Kitoje, Paminklų restauravimo projektavimo instituto Kauno skyriuje įsikūrusioje LPS Kauno Sąjūdžio RG, anketos duomenimis buvo 39 nariai, visi tarnautojai, kuriais įvardijami tiek šioje įstaigoje dirbę inžinieriai, tiek architektai su archeologais bei ekonomistė[659].

Teisybės dėlei reikėtų pasakyti, jog kai kuriose grupėse ypač tai pastebima pramonės, statybos ir pan. įstaigose, nurodoma, jog tarp grupės narių yra tam tikras skaičius darbininkų ir

652 Ališauskienė, R., Laumenskaitė, I., Skunčikaitė, A., Kas nepritarė Lietuvos Sąjūdžiui? *Lietuva ir Sąjūdis (sociologinių tyrimų medžiaga)...,* p. 10.
653 Kazlauskienė, V., Krukauskienė, E., Laumenskaitė, I., Žilinskienė, L., LPS ir XIX partinė konferencija. *Lietuva ir Sąjūdis (sociologinių tyrimų medžiaga)...,* p. 9.
654 Ten pat, p. 9.
655 Ten pat, p. 10.
656 Rėmimo grupės Kauno rajono Domeikavos vidurinėje mokykloje anketa, narių sąrašas. *KAA,* f. 2058, ap. 1, b. 4, l. 144.
657 Ten pat, l. 143.
658 Kauno politechnikumo rėmimo grupės anketa. *KAA,* f. 2058, ap. 1, b. 4, l. 162.
659 Paminklų restauravimo projektavimo instituto Kauno skyriaus rėmimo grupės anketa, narių sąrašas. *KAA,* f. 2058, ap. 1, b. 5, l. 134, 136.

inžinerinių-techninių darbuotojų (sutrumpinimas – ITD) arba tiesiog specialistų. Kitaip tariant, įstaigose, kuriose vyravo techninį išsilavinimą turintys darbuotojai, paprastai buvo daroma skirtis tarp darbininkų ir ITD. Pavyzdžiui, LPS telefonų tinklų RG tarp 20 narių buvo 4 darbininkai ir 16 ITD[660]. Inžineriniais-techniniais darbuotojais šioje grupėje reikėtų laikyti tiek paprastus specialistus (inžinierius), tiek vadovaujančias pareigas užėmusius asmenis (viršininko pavaduotojas, cechų viršininkai ir pan.). O štai darbininkais greičiausiai buvo laikomi: buhalterė, mašininkė, 2 operatoriai, kabelininkas ir elektromechanikas[661]. Kai kuriais atvejais buvo išskiriamos trys darbuotojų kategorijos: darbininkai, ITD ir tarnautojai[662]. Tokiu atveju tarnautojams buvo priskiriami vadovaujančias pareigas užimantys darbuotojai, įstaigos sekretoriato darbuotojai ar netechninių specialybių atstovai.

Istorikų iškeltas hipotezes, kad LPS struktūrų iniciatoriais periferijoje buvo inteligentai, pagrindžia ir A. Rupšytės atlikti skaičiavimai. Rupšytės teigimu, Sąjūdžio miestų ir rajonų iniciatyvinių grupių bei po LPS Steigiamojo suvažiavimo išrinktų tarybų veikloje daugiausia dalyvavo tiksliųjų mokslų (178 – IG ir 160 tarybose) ir kultūros, humanitarinių mokslų atstovai (142 ir 158), mokytojai (153 ir 212) bei kitų profesijų atstovai[663].

Kaip matyti iš iki šiol atliktų sociologinių tyrimų, istorikų bei pačių sąjūdiečių skaičiavimų, Sąjūdžio vietinio lygmens vadovaujančiose struktūrose vyravo menininkai, humanitarinių bei tiksliųjų mokslų atstovai. Atsižvelgdami į tai, savoje LPS narių socialinės analizės aprašyme vadovaudamiesi jau atliktais tyrimais išskyrėme šias socialines profesines grupes:

1. *Švietimo ir mokslo darbuotojai* (kuriems priskyrėme visų tipų mokyklų mokytojus, aukštųjų mokyklų ir technikumų dėstytojus, tyrimų institutų mokslinius darbuotojus, kitų sričių specialistus (medikus, teisininkus ir pan.) Sąjūdžio laikotarpiu ar kurį laiką jau ir iki jo užsiėmusius pedagogine, o ne, tarkim, medicinos praktika ir pan.);
2. *kūrybinė inteligentija* (menininkai (scenos ir vizualiųjų menų atstovai), aktoriai, rašytojai ir žurnalistai);
3. *kultūros įstaigų darbuotojai* (miestų rajonų kultūros skyrių, bibliotekų, muziejų darbuotojai bei tie sąjūdiečiai, kurie šaltiniuose įvardijami „*kultūros darbuotojais*“);

---

660 Kauno telefonų tinklų rėmimo grupės anketa, narių sąrašas. *KAA,* f. 2058, ap. 1, b. 5, l. 5.
661 Ten pat, l. 4.
662 Kauno specializuotos mokslinės restauravimo valdybos rėmimo grupės anketa, narių sąrašas. *KAA,* f. 2058, ap. 1, b. 4, l. 14–15.
663 Rupšytė, A., Sąjūdžio ryšiai: tarp centro ir periferijos (1988 m. birželis–1990 m. pavasaris). *Sąjūdis Lietuvos periferijoje...,* p. 76–77; Rupšytė, A., Sąjūdžio organizacinė struktūra. *Lietuvos Sąjūdis 1988–1991...,* p. 329–330.

4. *inžinieriai ir techniniai darbuotojai* (inžinerinį išsilavinimą įgiję arba pramonės, statybos ir kt. įstaigų darbuotojai, kurių pareigos (jei šaltiniuose nenurodoma specialybė) leido teigti, jog joms užimti būtinas techninių mokslų išsilavinimas);
5. *sveikatos apsaugos darbuotojai* (gydytojai, Sąjūdžio metu užsiėmę medicinine praktika, bei med. seserys);
6. *teisininkai* (teisinį išsilavinimą įgiję sąjūdiečiai: advokatai, prokurorai, notarai);
7. *ekonomistai, buhalteriai*;
8. *žemės ir miškų ūkio specialistai* (vet. gydytojai, agronomai, zootechnikai, girininkai ir pan.);
9. *valdžios struktūrų, partinių organizacijų, profsąjungų darbuotojai bei didesnių įmonių direktoriai* (miestų, rajonų vykdomųjų komitetų, komjaunimo ir pan. darbuotojai. Rėmimo grupių atveju, šiai kategorijai priskyrėme ir mokyklų pionierių vadovus ir pan.);
10. *dvasininkai*;
11. *moksleiviai, studentai*;
12. *pensininkai*;
13. *prekybos ir aptarnavimo sferos darbuotojai* (rėmimo grupių atveju šiai kategorijai buvo priskirti ir pramonės bei statybos įmonių, mokyklų sekretoriato darbuotojai, laiškininkai ir pan.);
14. *įmonių darbininkai* (gamybos, pramonės, statybos ir pan. įstaigų neaukštos kvalifikacijos darbuotojai);
15. *žemės ūkio darbininkai ir valstiečiai* (kolūkių ir tarybinių ūkių darbininkai bei sąjūdiečiai, kurie save šaltiniuose įvardijo „*ūkininkais*“);
16. *kiti*.

Tokį skirstymą pasirinkome manydami, jog šios socialinės-profesinės grupės (apimančios inteligentijos, darbininkų bei valstiečių socialines klases) labiausiai atspindi sovietinės visuomenės stratifikaciją.

Nors prieduose pateiktose lentelėse tai neatsispindi, Sąjūdžio struktūrų narius priskirdami vienai ar kitai iš išvardytų grupių, atsižvelgėme ir į jų užimamas pareigas, t. y. kiekvienos socialinės-profesinės grupės viduje išskyrėme kelias grandis (paprasti specialistai, užimantys vadovaujančias pareigas, esantys nomenklatūros sąrašuose bei dirbantys kaimiškose vietovėse).

Šios disertacijos dalies skyriuose pateikiama medžiaga susisteminta naudojantis nemažu kiekiu archyvinių šaltinių, Sąjūdžio spauda, sąjūdiečių atsiminimais bei įvairiais iki šiol pasirodžiusiais LPS organizacijų veiklai nušviesti skirtais leidiniais. Didžioji dalis naudotos

medžiagos sutampa su kituose disertacijos skyriuose naudojamais šaltinių rinkiniais, todėl atskirai jų nepateiksime (visas šaltinių ir literatūros sąrašas, kaip įprasta, pateikiamas disertacijos gale). Dėl to, kad skirtingi šaltiniai pateikia skirtingą informaciją (pavyzdžiui, iš vieno galima sužinoti tik LPS struktūrų narių skaičių, vardus ir pavardes, iš kitų – jų išsilavinimą arba specialybę, iš trečių – Sąjūdžio laikotarpiu užimtas pareigas ir pan.), o tai sudaro nemažą dalį disertacijoje naudojamų šaltinių, po pateiktomis lentelėmis bei grafikais nurodome tik pagrindinę jiems sudaryti naudotą medžiagą.

3.1. LPS miestų ir rajonų iniciatyvinės grupės

Dažniausiai socialinė LPS analizė apsiribojo respublikinės iniciatyvinės grupės narių socialinio statuso aprašymu; tą padaryti nebuvo sudėtinga, nes visi 35 į ją išrinkti nariai buvo ir yra gerai žinomi Lietuvos visuomenei asmenys. Kaip pastebėjo ne vienas, LPS RIG nebuvo nė vieno darbininko, disidento, valdžios atstovo bei dvasininko. Kitaip tariant, Sąjūdžio branduoliu tapo anuometinis Lietuvos kultūrinis elitas[664], neformalių intelektualų klubų kūrėjai ir nariai, keletas jaunesnių LSSR Mokslų akademijos darbuotojų bei tuo metu populiarios jaunimo grupės „Antis“ lyderis A. Kaušpėdas – vienintelis ne vilnietis. Tarp 35 RIG narių buvo: 10 menininkų (dailininkai, aktoriai, muzikai, architektai), 6 rašytojai, 6 filosofai, 5 ekonomistai, 2 žurnalistai, 1 teisininkas, 1 gydytojas, 4 kitų mokslo šakų žmonės – visi iki vieno inteligentai[665]. Skirtingai nei Lietuvos istorikai, A. E. Sennas savo knygoje, sekdamas vakarietiška tradicija, visus Sąjūdžio RIG narius priskiria intelektualams[666].

Kaip žinia, net pusė RIG narių priklausė Komunistų partijai. Paprastai teigiama, jog partijos narių LPS respublikinėje iniciatyvinėje grupėje buvo 17[667]. KGB duomenimis, tarp RIG narių tuo metu partijos narių buvo 15, dar du (Artūras Skučas ir Alvydas Medalinskas) priklausė komjaunimo organizacijai[668]. Bent keturi RIG nariai (Algimantas Čekuolis, Bronius Leonavičius, Alfonsas Maldonis ir Romualdas Ozolas) tuo metu užėmė nomenklatūrines pareigas. 26 RIG nariai buvo vyresni nei 40 metų, tarp jų nebuvo nė vieno tautinių mažumų atstovo. Tarp 35 RIG narių tik dvi moterys – Kazimiera Prunskienė ir Meilė Lukšienė.

Su RIG paprastai yra lyginama po savaitės įsisteigusi Kauno miesto iniciatyvinė grupė, tapusi radikaliuoju Sąjūdžio sparnu, o tas radikalumas neva buvo susijęs ir su kiek kitokia Kauno grupės formavimosi specifika, ir su narių socialine padėtimi tuometinėje visuomenėje.

Palyginus RIG ir Kauno IG sudėtis, iš dalies tikrai būtų galima pritarti Algirdo Patacko minčiai, jog pagrindinis skirtumas tarp šių „dviejų Sąjūdžių“ tas, kad Kaune į LPS iniciatyvinę grupę nepateko „inteligentijos viršūnės“[669]. Tik du Kauno IG nariai pagal tuo metu užimamas pareigas, galėtų būti priskiriami tam tikros srities vadovaujantiems darbuotojams – Kaušpėdas (Kauno architektų sąjungos atsakingasis sekretorius) ir Česlovas Stankevičius (Kauno miesto statybos projektavimo instituto vyr. inžinierius). Visgi tai tik vieno Kauno sąjūdiečio nuomonė. Tai, jog į Kauno iniciatyvinę grupę liko neįtraukti ar dalyvauti Sąjūdžio veikloje atsisakė

664 *Lietuvos suvereniteto atkūrimas...,* p. 137.
665 Truska, L., Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio ištakos. *1991 metų sausio 13-oji...*, p. 30.
666 Senn, E. A., *Bundanti Lietuva...*, p. 45.
667 *Lietuvos suvereniteto atkūrimas...,* p. 136.
668 „Sąjūdžio“ aktyvistų sąrašas. *LYA,* f. K-1, ap. 47, b. 789, p. 32–35.
669 Patackas, A., Sąjūdis ir Kaunas – abu labu tokiu. *Sąjūdis Kaune...,* p. 33.

patys visos Lietuvos mastu žinomi asmenys (prof. Leonas Kairiūkštis, poetas Algimantas Mikuta, kompozitorius Giedrius Kuprevičius), patiko ne visiems Kauno sąjūdiečiams[670].

Dar vienas aspektas, akivaizdžiai skyręs RIG ir Kauno IG, – narių, priklausiusių Komunistų partijai, skaičius. Procentine išraiška Kauno IG narių, priklausiusių Komunistų partijai, buvo nepalyginamai mažiau. Mūsų surinkti duomenys leidžia teigti, jog tokių buvo tik trys. Kaip teigia Česlovas Laurinavičius, minėtų trijų asmenų neįsitraukimas/neįtraukimas į Kauno IG, atrodo, irgi buvo jų partiškumas[671].

Visuotinio susirinkimo metu išrinktoje Kauno LPS IG nebuvo nė vieno dvasininko, bet kitaip nei į RIG, į ją pateko trys buvę politiniai kaliniai (Patackas, Vidmantas Povilionis[672] ir Jurgis Oksas[673]). Į 42 asmenų Kauno miesto IG pateko tik viena moteris – Birutė Nedzinskienė, tuo metu dirbusi Kauno valstybinio Mikalojaus Konstantino Čiurlionio dailės muziejaus Vitražo ir skulptūros galerijoje ekskursijų vadove, vyresniąja moksline bendradarbe[674]. Dar vienas skirtumas – Kauno sąjūdiečiams niekas negalėjo prieštarauti, jog tarp jų nėra nė vieno darbininkų atstovo. „*Kai kurie stebėtojai apgailestavo, kad Iniciatyvinėje grupėje* (RIG – K. B. past.) *nėra darbininkų atstovų...*“, – savo knygoje teigia A. E. Sennas[675]. Nors paprastai teigiama, jog Kauno IG buvo tik vienas darbininkas – Kazimieras Uoka[676] (šis Sąjūdžio metu jau buvo įgijęs aukštojo išsilavinimo diplomą – istoriko specialybę), sąlygiškai darbininkų atstovu, pagal tuo metu užimamas pareigas (Kauno melioracijos statybos montavimo valdybos darbininkas remontininkas), reikėtų laikyti ir Patacką, nors jis ir buvo įgijęs inžinieriaus specialybę.

Visgi formaliu požiūriu Kauno IG, kaip ir RIG, dominavo inteligentijos atstovai: 14 švietimo ir mokslo įstaigų darbuotojų (aukštųjų mokyklų dėstytojai, mokytojai, mokslinių tyrimų institutų moksliniai bendradarbiai, 7 iš jų turėjo mokslinį laipsnį[677]), 11 menininkų (3 dailininkai, 2 aktoriai, 2 architektai, 2 režisieriai, dizaineris, muzikas), 9 inžinieriai, 2 teisininkai, 1 gydytojas[678] 1 žurnalistas ir poetas.

Istorikas Vygantas Vareikis tvirtina, jog ir Klaipėdoje, kurioje tuo metu dominavo techninė inteligentija, Sąjūdžio IG visgi vyravo meno ir humanitarinių sričių specialistai[679]. Tekste

---

670 Laurinavičius, Č., Vilniečių ir kauniečių dilema Sąjūdžio laikotarpiu iki 1990 m. kovo 11-osios. *Sąjūdis Lietuvos periferijoje...,* p. 132.
671 Ten pat, p. 132.
672 Truska, L., Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio ištakos. *1991 metų sausio 13-oji Lietuvoje...,* p. 32.
673 Znamenskaitė, R., Sąjūdžio dalyvių abėcėlinis sąvadas. *Lietuvos Sąjūdis 1988–1991...,* p. 438.
674 Persitvarkymo sąjūdžio Kauno zonos iniciatyvinės grupės nariai (susikūrę 1988 m. birželio 10 d.). *Lietuvos Sąjūdis Kaune...,* p. 173–174; Znamenskaitė, R., Sąjūdžio dalyvių abėcėlinis sąvadas. *Lietuvos Sąjūdis 1988–1991...,* p. 437.
675 Senn, E. A., *Bundanti Lietuva...,* p. 46.
676 Truska, L., Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio ištakos. *1991 metų sausio 13-oji Lietuvoje...,* p. 32.
677 Įskaičiavome tiek įvairių mokslų daktaro laipsnį turinčius, tiek mokslų kandidatus.
678 Be Audriaus Butkevičiaus, Kauno IG buvo dar du medikai – Alfredas Smailys ir Egidijus Klumbys. Tačiau juos priskyrėme prie švietimo ir mokslo darbuotojų, nes 1988 m. abu dirbo mokslinį darbą.
679 Vareikis, V., Sąjūdis Klaipėdoje: ištakos ir istorija (12). *Vakarų ekspresas, 2008 m. birželio 5 d.* Internetinė prieiga: http://www.ve.lt/naujienos/lietuva/lietuvos-naujienos/sajudis-klaipedoje-istakos-ir-istorija2.

jau minėjome, kad Klaipėdoje Sąjūdžio iniciatoriai buvo dailininkai ir architektai; bent jau šių profesijų atstovai dominavo tarp 1988 m. liepos 6 d. Klaipėdos paminklų konservavimo instituto salėje susirinkusių klaipėdiečių[680]. Visgi į tą dieną išrinktą Sąjūdžio iniciatyvinę grupę menininkų pateko ne tiek ir daug – 6 menininkai (4 architektai, dailininkas ir restauratorius). Be jų, LPS Klaipėdos miesto IG buvo: 7 švietimo ir mokslo įstaigų darbuotojai (3 aukštųjų mokyklų dėstytojai, 2 mokytojai ir 2 mokslinių institutų bendradarbiai), 1 rašytojas, žurnalistas ir 6 kitų profesijų atstovai[681]. Trys Klaipėdos miesto IG nariai užėmė nomenklatūrines pareigas, 5 nariai turėjo mokslinius laipsnius.

Į Šiaulių miesto iniciatyvinę grupę buvo išrinkti: 2 architektai, 2 pedagogai, 2 inžinieriai, žurnalistas, medikė, vienas „Nuklono“ gamyklos darbininkas bei televizorių gamyklos darbuotojas[682].

Panevėžyje Sąjūdžio iniciatyvinė grupė susidėjo iš 7 pedagogų, 5 menininkų, 4 inžinierių, 4 gydytojų, 4 kultūros įstaigų darbuotojų, 3 teisininkų, 2 žurnalistų, kunigo ir finansininko[683].

Vilniaus miesto LPS iniciatyvinė grupė/taryba, susikūrusi vėliausiai (iš penkių didžiųjų Lietuvos miestų), savo socialine narių sudėtimi buvo panašiausia į LPS RIG. Panašumą greičiausiai nulėmė tai, jog į ją pateko dalis nepatekusių į RIG, bet buvusių Mokslo akademijos salėje 1988 m. birželio 3 d. ir užsirašiusių pirmaisiais Sąjūdžio rėmėjais bei jau susikūrusių Vilniaus miesto aukštųjų mokyklų, MA institutų darbuotojų ir pan. Į LPS RIG nepateko nė vienas dvasininkijos atstovas, tačiau Vilniaus miesto IG jų buvo net trys[684]. Grupės branduolį, kaip ir kituose miestuose, sudarė kūrybinės inteligentijos ir mokslo bei švietimo įstaigų darbuotojai (prie šių, kaip kitur, priskyrėme ir teisininkus, gydytojus ir pan. dirbusius aukštosiose mokyklose). Šių profesijų atstovai iš viso buvo 29 iš 35 LPS iniciatyvinės grupės narių[685]. Apie pusė narių turėjo įgiję mokslinius laipsnius, bent 8 priklausė Komunistų partijai, mažiausiai du nariai užėmė nomenklatūrines pareigas – prof. Vytautas Brėdikis (Vilniaus dailės akademijos rektorius) ir Algirdas Kumža (LKJS CK sekretorius)[686]. Vilnietiškoje Sąjūdžio iniciatyvinėje grupėje/taryboje buvo keletas tautinių mažumų atstovų.

Sąjūdžio iniciatoriais kituose respublikinio pavaldumo miestuose taip pat buvo humanitarinės pakraipos išsilavinimą įgiję asmenys. Tarp jų gal kiek išsiskiria Alytaus miesto ir

---

[680] Susirinkimo, įvykusio Klaipėdoje, 1988 07 06, dalyvių sąrašas. *MLIM fondai*.
[681] Kaukas, K., Min. veik., p. 65–67.
[682] Rupšytė, A., Sąjūdžio organizacinė struktūra. *Lietuvos Sąjūdis 1988–1991...,* p. 345.
[683] Juškienė, E., Sąjūdžio gimimas ir veikla iki 1990-ųjų kovo. *Panevėžys nuo XVI a.....*, p. 671; Rupšytė, A., Sąjūdžio organizacinė struktūra. *Lietuvos Sąjūdis 1988–1991...,* p. 362.
[684] Pirmoji Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio Vilniaus taryba ir aktyvas. *Sąjūdžio žinios,* 1988 09 26, nr. 40, p. 159.
[685] Ten pat, p. 159.
[686] Pirmoji Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio Vilniaus taryba ir aktyvas. *Sąjūdžio žinios,* 1988 09 26, nr. 40, p. 159.

rajono LPS iniciatyvinė grupė, į kurią, be 6 menininkų (2 architektai, 2 dailininkai, režisierius bei fotografas), 4 žurnalistų, 2 ekonomistų, 2 mokytojų bei rašytojo, pateko dar 15 kitų profesijų atstovų. Tarp 30 IG narių 4 priskirtini žemės ir miškų ūkio specialistams (1 ekonomistas, 2 agronomai bei miškų ūkio inžinierius), iš kurių du užėmė nomenklatūrines pareigas: Jonas Juravičius („Saulės“ kolūkio pirmininkas) bei Gintaras Gibas (Alovės vykdomojo komiteto pirmininkas)[687]. Be jų, nomenklatūros sąrašuose turėjo būti ir Vytautas Nedzinskas (Žuvinto rezervato direktorius), vienintelis iš Alytaus LPS IG turėjęs mokslinį laipsnį.

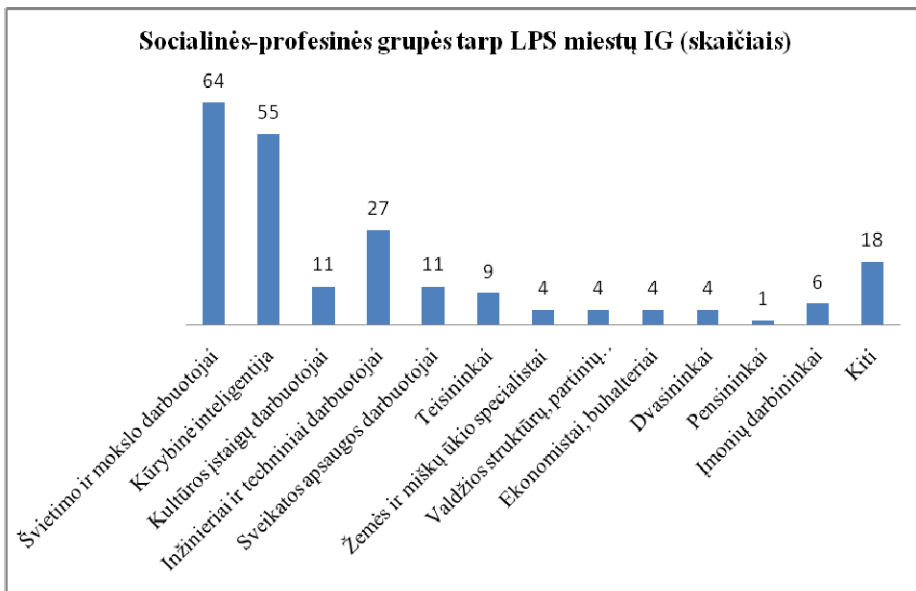
Marijampolėje tarp 14 iniciatyvinės grupės narių buvo 5 pedagogai, 1 vaikų sporto treneris bei 1 švietimo skyriaus darbuotojas, 1 žurnalistė, 4 nariai buvo įgiję techninį išsilavinimą. Kaip ir Kauno LPS IG, tarp Marijampolės sąjūdiečių buvo du darbininkai[688].

Susumavus dešimties respublikinio pavaldumo miestuose susikūrusių LPS iniciatyvinių grupių narius, galima teigti, jog jose vyravo kūrybinė inteligentija kartu su dažniausiai humanitarinės pakraipos išsilavinimą turinčiais švietimo ir mokslo bei kultūros įstaigų darbuotojais, kurių iš viso buvo 130 (60 %) tarp 218 narių (žr. 3 grafiką). Tik 12 % (27 nariai) buvo įgiję techninės pakraipos išsilavinimą. Kita vertus, inžinieriai ir techniniai darbuotojai tarp visų LPS miestų IG veikloje dalyvavusių žmonių buvo trečia pagal dydį profesinė grupė, po švietimo ir mokslo darbuotojų bei kūrybinės inteligentijos, atitinkamai – 64 (29 %) ir 55 (25 %) nariai.

[687] Rupšytė, A., Sąjūdžio organizacinė struktūra. *Lietuvos Sąjūdis 1988–1991...,* p. 345.

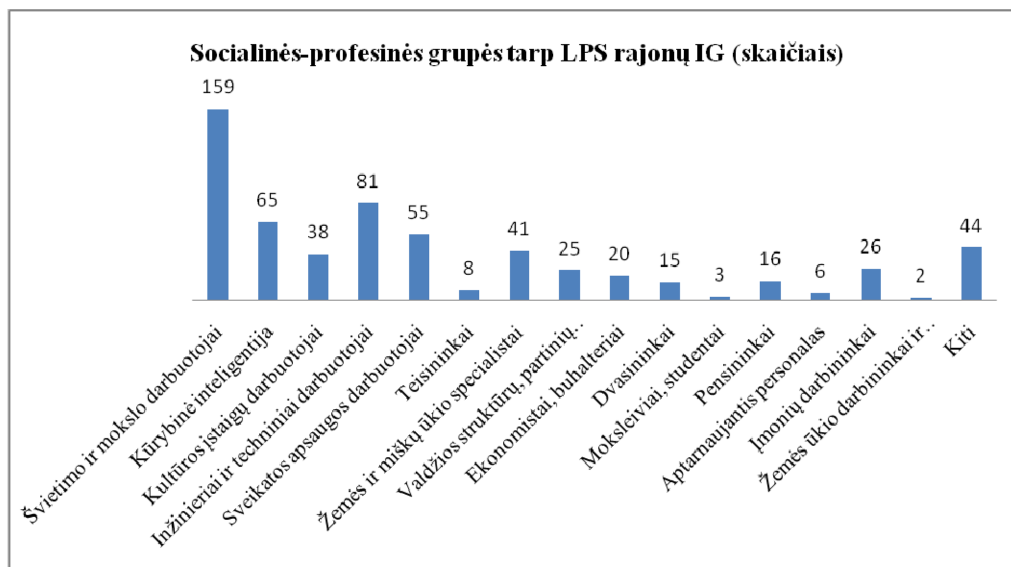
[688] Darbininkijai savojoje klasifikacijoje priskyrėme du LPS Marijampolės IG narius: Kazimierą Barišauską ir Vytautą Šneiderį. Pirmasis Sąjūdžio laikais buvo Kauno BMG „Apvija“, Kapsuko (Marijampolės – K. B.) cecho graveris, antrasis TSRS 50-mečio MPAGS elektros šaltkalvis (žr.: Rupšytė, A., Sąjūdžio organizacinė struktūra. *Lietuvos Sąjūdis 1988–1991...,* p. 357).

3 grafikas[689]

Beveik analogiška situacija pastebima ir rajoninėse LPS iniciatyvinėse grupėse. Tarp 35 šių Sąjūdžio struktūrų narių daugumą irgi sudarė kūrybinės inteligentijos, švietimo, mokslo ir kultūros įstaigų darbuotojai bei techninį išsilavinimą įgiję sąjūdiečiai (žr. 4 grafiką).

4 grafikas[690]

689 Grafikas atspindi 10 respublikinio pavaldumo miestų (be Palangos) LPS IG sudėtį.
690 Grafikas atspindi 35 LPS rajonų IG sudėtį.

Tarp mūsų suskaičiuotų 35 LPS rajoninių iniciatyvinių grupių išsiskiria LPS Kauno rajono IG, kurios daugiau nei pusę visų narių sudarė techninį išsilavinimą įgiję asmenys (8 iš 15 narių). Teisybės dėlei vertėtų pasakyti, jog šioje Sąjūdžio struktūroje iš viso buvo net 12 inžinierių, farmacininkas, ekonomistė bei agronomė-ekonomistė[691;] tas leistų teigti, jog absoliučiai didžioji dalis šios Sąjūdžio struktūros narių galėtų būti priskirti inžinerinių-techninių darbuotojų profesinei grupei. Visgi 4 iš 12 inžinerinį išsilavinimą įgijusių asmenų priskyrėme švietimo ir mokslo darbuotojų grupei, atsižvelgdami į tai, jog šie Kauno rajono LPS IG nariai turėjo technikos mokslų kandidato laipsnį. Galimas daiktas, jog švietimo ir mokslo socialinei-profesinei grupei vertėtų priskirti ir likusius 8 narius, nurodančius, kad jų išsilavinimas/specialybė – inžinierius, kadangi visi jie buvo mokslinio tyrimo instituto darbuotojai, galbūt – moksliniai bendradarbiai, o tai leistų juos priskirti švietimo ir mokslo darbuotojų grupei. Be šios Sąjūdžio struktūros, techninį išsilavinimą įgijusių narių skaičius buvo didesnis ar bent jau toks pat, lyginant su švietimo, mokslo bei kultūros įstaigų darbuotojais ir kūrybine inteligentija, dar bent trijose rajoninėse Sąjūdžio iniciatyvinėse grupėse: Mažeikių[692], Raseinių[693] ir Tauragės[694] (žr. 2 lentelę prieduose).

Visgi, didžiojoje dalyje LPS rajoninių iniciatyvinių grupių, kaip ir miestų LPS IG, vyravo švietimo ar mokslo įstaigų darbuotojai – 159 nariai (26 %) iš 604 narių (žr. 2 grafiką). Kartu su kultūros įstaigų darbuotojais bei kūrybine inteligentija jie sudarė didžiąją dalį LPS rajonų iniciatyvinėse grupėse veikusių Sąjūdžio narių – 262 nariai (43 %) tarp 604 narių.

Miestuose tarp šiai socialinei-profesinei grupei priskiriamų sąjūdiečių vyravo aukštųjų mokyklų dėstytojai bei kitų mokslo įstaigų (Mokslų akademijos institutų ir pan.) darbuotojai, o rajoninėse Sąjūdžio iniciatyvinėse grupėse – visų tipų mokyklų mokytojai bei technikumų ir specializuotų mokyklų dėstytojai. Dėl šios priežasties beveik visi LPS iniciatyvinių grupių nariai, turėję mokslo laipsnius ar buvę mokslų kandidatais, veikė miestų LPS IG. Mūsų surinktais duomenimis, mokslo laipsnius turėjo ne mažiau kaip 30 (14 %) LPS miestų IG veikloje dalyvavusių ir 5 (1 %) Sąjūdžio rajoninių iniciatyvinių grupių nariai. Daugiausia mokslinį laipsnį turinčių narių buvo Vilniaus, Kauno ir Klaipėdos miestų LPS iniciatyvinėse grupėse, atitinkamai 15, 7 ir 5 nariai. Po vieną mokslo laipsnį apsigynusį ar pagal tuometinę sistemą mokslo kandidatu buvusį narį savo sudėtyje turėjo ir Šiaulių, Alytaus bei Druskininkų LPS IG. Praktiškai visi šie sąjūdiečiai buvo aukštųjų mokyklų dėstytojai ar mokslinių tiriamųjų institutų bendradarbiai, išskyrus Vilniaus LPS IG narį Algirdą Kumžą, kuris Sąjūdžio metu buvo LKJS CK sekretorius[695],

---

691 Raudondvario LŽŪMEMT instituto rėmimo grupės narių sąrašas. *KAA,* f. 1058, ap. 1, b. 4, l. 70–70a.

692 Rupšytė, A., Sąjūdžio organizacinė struktūra. *Lietuvos Sąjūdis 1988–1991...,* p. 358.

693 Raseinių rajono persitvarkymo sąjūdžio iniciatyvinės grupės Ariogaloje dalyvių vardinis sąrašas. *RKIM fondai,* PF2488; Rupšytė, A., Sąjūdžio organizacinė struktūra. *Lietuvos Sąjūdis 1988–1991...,* p. 367.

694 Rupšytė, A., Sąjūdžio organizacinė struktūra. *Lietuvos Sąjūdis 1988–1991...,* p. 375.

695 Pirmoji Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio Vilniaus taryba ir aktyvas. *Sąjūdžio žinios,* 1988 09 26, nr. 40, p. 159.

Klaipėdos miesto Sąjūdžio iniciatyvinės grupės narę teisininkę Zitą Šličytę (tuo metu dirbusią Klaipėdos miesto juridinėje konsultacijoje advokate[696]) ir Algirdą Valavičių (Druskininkų LPS IG), kurio, kaip galima spręsti iš išlikusių šaltinių, specialybė – miškininkas[697]. Be anksčiau tekste minėtų keturių Kauno rajono LPS IG narių, daktaro laipsnį mūsų duomenimis turėjo, rodos, tik dar vienas sąjūdietis – Molėtų rajono iniciatyvinės grupės narys – Gunaras Kakaras, Sąjūdžio metu dirbęs Molėtų astronominėje observatorijoje[698]. Kita vertus, bent 12 (8 %) iš 159 švietimo ar mokslo įstaigose dirbusių LPS rajoninių IG narių užėmė nomenklatūrines pareigas (11 mokyklų direktorių ir Pakruojo švietimo skyriaus vedėja).

Nors procentinė išraiška įgijusių techninės pakraipos išsilavinimą asmenų liko beveik tokia pati kaip ir tarp LPS miestų IG narių – 13 % (81 narys), tačiau inžinierių ir techninių darbuotojų profesinė grupė LPS rajoninėse iniciatyvinėse grupėse buvo antra pagal dydį. Kokybiniu požiūriu tiek tarp miestuose, tiek tarp rajonuose į Sąjūdžio veiklą įsijungusių technokratų vyravo eiliniai pramonės, statybos ir pan. įmonių specialistai. Šios srities specialistų, užimančių vadovaujančias pareigas (gamyklų, įmonių vyr. inžinieriai, skyrių, cechų viršininkai ir pan.), miestuose buvo apie 15 % (4 iš 26 techninį išsilavinimą įgijusių LPS miestų IG narių), o rajonuose kone dvigubai daugiau – 26 % (21 iš 81 LPS rajonų IG narių). Bent keturi iš jų, mūsų nuomone, užėmė nomenklatūrines pareigas: Rimgaudas Bardauskas (Pakruojo rajono statybinės organizacijos pirmininkas)[699], Stasys Lapė (Tauragės „Tauro“ fabriko vyr. inžinierius) ir Arvydas Pleštys (Skaičiavimo mašinų elementų gamyklos viršininko pavaduotojas) – abu LPS Tauragės rajono IG nariai[700] bei LPS Telšių rajono iniciatyvinės grupės narys Juozas Butkevičius (Telšių spec. statybos tresto vyr. inžinierius)[701]. Nors prie tokių narių greičiausiai reikėtų priskirti ir kai kuriuos mūsų klasifikacijoje *„Valdžios struktūrų, partinių organizacijų, profsąjungų darbuotojų bei didesnių įmonių direktorių“* kategorijai priskirus sąjūdiečius: Jonavos rajono kooperatinės-valstybinės įmonės direktorių Algirdą Grėbliūną ir Jonavos grūdų bazės Nr. 99 direktorių Virgilijų Keršį – abu LPS Jonavos rajono iniciatyvinės grupės nariai[702] – ir LPS Raseinių IG narį Aleksandrą

---

696 Kaukas, K., Min. veik., p. 65–67.

697 Valentukevičius, V., Min. veik., p. 3; Rupšytė, A., Sąjūdžio organizacinė struktūra. *Lietuvos Sąjūdis 1988–1991...,* p. 340.

698 Kavoliūnas, A., Min. veik., p. 7; Rupšytė, A., Sąjūdžio organizacinė struktūra. *Lietuvos Sąjūdis 1988–1991...,* p. 359.

699 Lietuvos Sąjūdis. Pakruojo rajonas. *LSBA*; Список (лиц. Составляющих опорную группу «Саюдиса» в Пакруоисцком районе). *LYA,* f. K-1, ap. 1, b. 794, l. 1–2; Rupšytė, A., Sąjūdžio organizacinė struktūra. *Lietuvos Sąjūdis 1988–1991...,* p. 361.

700 Rupšytė, A., Sąjūdžio organizacinė struktūra. *Lietuvos Sąjūdis 1988–1991...,* p. 375.

701 LPS Telšių rajono Koordinacinis centras. *TAA,* f. 733, ap. 1, b. 4, l. 6.

702 Ilgūnas, G., Min. veik., p. 237–238; Rupšytė, A., Sąjūdžio organizacinė struktūra. *Lietuvos Sąjūdis 1988–1991...,* p. 341.

Ševeliovą (tuo metu buvusį Raseinių (Ariogalos?) duonos gamyklos direktoriumi)[703]. Vienas (Valdas Alesius – LPS Marijampolės IG)[704] iš 26 techninį išsilavinimą turinčių LPS miestų IG narių dirbo Ežerėlio durpių Palių durpyne, taigi galėtų būti priskirtas prie žemės ir miškų ūkio specialistų socialinės-profesinės grupės.

Kone trigubai mažiau lyginant su miestų Sąjūdžio iniciatyvinėmis grupėmis LPS rajoninėse IG dalyvavo kūrybinei inteligentijai priskiriamų žmonių – 11 % (65 asmenys) tarp 604 narių. Miestuose tarp 55 kūrybinės inteligentijos atstovų žurnalistai sudarė tik 20 % (11 narių), vyravo menininkai – 65 procentai tarp visų kūrybinei inteligentijai priskiriamų narių; tarp menininkų vyravo architektai (14 narių), dailininkai (8 nariai), aktoriai (5 nariai), 4 režisieriai, 3 muzikai, 1 fotografas ir dizaineris. Skirtingai nei rajonuose (nebuvo nė vieno), į miestų LPS IG pateko 8 rašytojai ar poetai. O štai rajoninėse Sąjūdžio organizacijose tarp 65 kūrybinei inteligentijai priskirtų sąjūdiečių net 28 nariai (43 %) buvo žurnalistai, paprastai įvairių rajoninių laikraščių korespondentai ar rajoninių laikraščių skyrių vedėjai. Kaip ir miestuose, tarp menininkų daugiausia buvo dailininkų ir architektų – po 15 bei 7 kitų profesijų atstovai (režisieriai, fotografai ir kiti). Trys iš jų dirbo kolūkiuose ar tarybiniuose ūkiuose: Joniškio miesto IG narys Gintaras Zalagėnas („Pergalės“ kolūkio architektas arba įgijęs architektūros specialybę, bet tuo metu dirbęs minėtame kolūkyje)[705], Gintautas Bendoraitis („Taikos“ kolūkio dailininkas) ir Gintautas Žulys („Paryžiaus komunos“ kolūkio dailininkas) – abu LPS Šakių rajono iniciatyvinės grupės nariai[706]. Dar penki kūrybinei inteligentijai priskirti Sąjūdžio nariai užėmė nomenklatūrines pareigas: Jonavos, Kupiškio, Trakų ir Joniškio rajonų vyr. architektai – Virgilijus Vizbaras (LPS Jonavos rajono IG narys)[707], Algis Graužinis (LPS Kupiškio rajono IG)[708], Sigitas Seniulis (LPS Trakų rajono IG)[709] ir Regina Leknickienė (LPS Joniškio miesto IG)[710] bei Trakų rajono laikraščio „Spartuolis“ redaktorius Jonas Vercinkevičius (LPS Trakų rajono IG)[711]. LPS miestų iniciatyvinėse grupėse, mūsų surinktais duomenimis, tarp 55 kūrybinės inteligentijos atstovų nebuvo nė vieno nomenklatūrininko.

---

[703] Raseinių rajono persitvarkymo sąjūdžio iniciatyvinės grupės Ariogaloje dalyvių vardinis sąrašas. *RKIM fondai,* PF2488; Rupšytė, A., Sąjūdžio organizacinė struktūra. *Lietuvos Sąjūdis 1988–1991...,* p. 367.

[704] Rupšytė, A., Sąjūdžio organizacinė struktūra. *Lietuvos Sąjūdis 1988–1991...,* p. 357.

[705] Ten pat, p. 343.

[706] Ten pat, p. 369.

[707] Ilgūnas, G., Min. veik., p. 237–238; Rupšytė, A., Sąjūdžio organizacinė struktūra. *Lietuvos Sąjūdis 1988–1991...,* p. 341.

[708] Lietuvos Sąjūdis. Kupiškis. *LSBA*; Rupšytė, A., Sąjūdžio organizacinė struktūra. *Lietuvos Sąjūdis 1988–1991...,* p. 356.

[709] Trakų miesto Sąjūdžio steigiamojo susirinkimo, įvykusio 1988 m. rugsėjo 14 d. Kultūros rūmuose, protokolas. *R. Lanko asmeninis archyvas*; Rupšytė, A., Sąjūdžio organizacinė struktūra. *Lietuvos Sąjūdis 1988–1991...,* p. 380.

[710] Rupšytė, A., Sąjūdžio organizacinė struktūra. *Lietuvos Sąjūdis 1988–1991...,* p. 343.

[711] Trakų miesto Sąjūdžio steigiamojo susirinkimo, įvykusio 1988 m. rugsėjo 14 d. Kultūros rūmuose, protokolas. *R. Lanko asmeninis archyvas*; Rupšytė, A., Sąjūdžio organizacinė struktūra. *Lietuvos Sąjūdis 1988–1991...,* p. 380.

Lyginant miestų ir rajonų LPS IG (žr. 1 ir 2 grafikus) matyti, jog kultūros įstaigose dirbančių sąjūdiečių santykis beveik nesiskiria – 5 % (11 narių) LPS miestų IG ir 6 % (38 nariai) rajoninėse iniciatyvinėse grupėse. 11 (22 %) iš 49 kultūros įstaigose dirbusių sąjūdiečių buvo LSSR Kultūros ministerijos įskaitinės ar kontrolinės nomenklatūros sąrašuose. Tarp šių 11 sąjūdiečių buvo keturi rajoninių kultūros skyrių vedėjai, trijų muziejų direktoriai, centrinės bibliotekos direktorė ir viešosios bibliotekos direktoriaus pavaduotoja bei dviejų kultūros namų direktoriai.

Tarp 10 respublikinio pavaldumo miestų ir 35 rajonų LPS iniciatyvinių grupių buvo tik 17 asmenų, įgijusių teisinį išsilavinimą ir besivertusių teisine praktika, atitinkamai – 9 (4 %) iš 218 narių miestuose ir 8 (1 %) iš 604 narių rajonuose.

Procentine išraiška kiek daugiau tarp LPS rajoninių IG buvo sąjūdiečių, kurie mūsų kvalifikacijoje priskiriami ekonomistų, buhalterių profesinei grupei, atitinkamai 3 % (20 iš 604 narių) rajonuose ir 2 % (4 iš 218 narių) miestuose. Didžioji dalis šių sąjūdiečių dirbo pramonės ar statybinėse įmonėse, 4 – Luksnėnų tarybinio ūkio ekonomistas Jonas Pangonis (LPS Alytaus miesto ir rajono IG)[712], Jonavos miškų ūkio ekonomistė Violeta Maciulevičienė (Jonavos rajono IG)[713], Ariogalos sodininkystės tarybinio ūkio buhalterė Birutė Volskienė (LPS Raseinių rajono IG)[714] ir LPS Šakių rajono IG narys Algirdas Endriukaitis („Paryžiaus komunos" kolūkio ekonomistas)[715] – žemės ir miškų ūkio įstaigose. Vienas iš 24 šios socialinės-profesinės grupės atstovų užėmė nomenklatūrines pareigas – Varėnos rajono draudimo inspekcijos viršininkas, ekonomistas Gediminas Jakavonis (LPS Varėnos IG)[716],

Dvigubai daugiau LPS rajonų IG, lyginant su miestais, buvo ir medicininį išsilavinimą įgijusių žmonių, atitinkamai 55 (9 %) rajonuose ir 11 (5 %) miestuose. Kaip ir kai kurių kitų socialinių-profesinių grupių atveju, paprastai tai buvo ligoninių ar poliklinikų įvairių sričių gydytojai, felčeriai ar medicinos seserys. Dalis jų užėmė vadovaujančias pareigas, jei tokiomis laikytume miestų, rajonų ligoninių skyriaus vedėjų pareigybes. Tarp visų 66 medikų, veikusių LPS miestų, rajonų IG, buvo tik trys ligoninių vyr. gydytojai – Neringos miesto ligoninės vyr. gydytoja Veronika Vanda Česnauskienė (LPS Neringos IG)[717], 1-osios Ariogalos rajoninės ligoninės vyr. gydytojas Rimantas Šagždavičius (LPS Raseinių IG)[718] ir Šalčininkų rajono ligoninės arba

---

712 Rupšytė, A., Sąjūdžio organizacinė struktūra. *Lietuvos Sąjūdis 1988–1991...,* p. 337.

713 Ilgūnas, G., Min. veik., p. 237–238; Rupšytė, A., Sąjūdžio organizacinė struktūra. *Lietuvos Sąjūdis 1988–1991...,* p. 341.

714 Raseinių rajono persitvarkymo sąjūdžio iniciatyvinės grupės Ariogaloje dalyvių vardinis sąrašas. *RKIM fondai,* PF2488; Rupšytė, A., Sąjūdžio organizacinė struktūra. *Lietuvos Sąjūdis 1988–1991...,* p. 367.

715 Rupšytė, A., Sąjūdžio organizacinė struktūra. *Lietuvos Sąjūdis 1988–1991...,* p. 369.

716 Ten pat, p. 382.

717 Ten pat, p. 360.

718 Raseinių rajono persitvarkymo sąjūdžio iniciatyvinės grupės Ariogaloje dalyvių vardinis sąrašas. *RKIM fondai,* PF2488; Rupšytė, A., Sąjūdžio organizacinė struktūra. *Lietuvos Sąjūdis 1988–1991...,* p. 367.

poliklinikos (šaltiniai to nenurodo) vyr. gydytojas Donatas Puidokas (LPS Šalčininkų IG)[719] – taigi užimantys atitinkamo lygmens nomenklatūrines pareigas sąjūdiečiai.

Žymiai didesnis skaičius rajoninėse LPS iniciatyvinėse grupėse buvo sąjūdiečių, atitinkamai 2 % (4 nariai) iš 218 narių miestų IG ir 7 % (42 nariai) iš 604 rajoninių IG narių, dirbančių žemės ir miškų ūkio įstaigose. Tokia narių profesija nestebina atsižvelgus į tai, jog kai kuriuose rajonuose žemės ir miškų ūkio įstaigų skaičius buvo žymiai didesnis nei, tarkim, pramonės ar statybos įmonių. Be to, kai kurios kolūkiuose ar tarybiniuose ūkiuose įsisteigusios Sąjūdžio profesinės rėmimo grupės narių gausumu galėjo smarkiai viršyti kitų profesiniu pagrindu sukurtų RG narių skaičių, o tai tose vietose, kur LPS iniciatyvinės grupės buvo renkamos visuotinių susirinkimų metu, galėjo sąlygoti didesnio žemės ir miškų ūkio specialistų skaičiaus išrinkimą. Kita vertus, būtent žemės ar miškų ūkio specialistai, o ne darbininkai paprastai patekdavo ir į tas rajonines LPS IG, kurios buvo „atviros“, t. y. į jas automatiškai buvo kooptuojami vienas ar keli naujai susikūrusių tam tikros vietovės Sąjūdžio rėmimo grupių nariai.

Tarp 45 (jei prie šių specialistų priskirtume ir 11 kitų specialybių sąjūdiečių, kurie dirbo žemės ir miškų ūkio įstaigose, šios socialinės-profesinės grupės atstovų padaugėtų iki 56 narių visose mūsų suskaičiuotose miestų ir rajonų LPS IG) tiek miestų, tiek rajonų Sąjūdžio iniciatyvinėse grupėse buvusių žemės ir miškų ūkio specialistų vyravo agronomai ir miškininkai – po 11 narių. Be jų, tarp Sąjūdžio LPS IG narių buvo 4 girininkai, 2 veterinarijos gydytojai, 2 zootechnikai, 1 agrochemikas bei 4 kitų sričių specialistai. Iš šių sąjūdiečių 10 buvo kolūkių, tarybinių ūkių pirmininkai arba jų pavaduotojai. Iš viso šioje socialinėje-profesinėje grupėje buvo 13 nomenklatūros atstovų – daugiausia kolūkių ar tarybinių ūkių pirmininkai.

Pagal nomenklatūrines pareigas užimančių narių skaičių, žemės ir miškų ūkio specialistų profesinė grupė nusileidžia tik švietimo ir mokslo įstaigų darbuotojų grupei priskirtiems bei tiems sąjūdiečiams, kurie Sąjūdžio kūrimosi pradžioje dirbo miestų, rajonų ar apylinkių vykdomuosiuose komitetuose, komjaunime, buvo pramonės, statybos ir kitų įmonių profsąjungų pirmininkai ar pramonės, statybos ir kitų įmonių direktoriai ir pan. Tokias pareigas užimančių sąjūdiečių 10 miestų ir 35 rajonų LPS iniciatyvinėse grupėse iš viso buvo 29 tarp 822 narių (apie 4 %). Nomenklatūrines pareigas tarp šių 29 LPS narių galėjo užimti ne mažiau kaip 16 asmenų (55 %).

Mūsų surinktais duomenimis, nomenklatūros atstovų tarp Sąjūdžio miestų ir rajonų iniciatyvinių grupių galėjo būti apie 68, tai sudarytų 8 % tarp 822 šių LPS struktūrų narių. Didžioji dalis – 59 nomenklatūrines pareigas tuo metu užėmę sąjūdiečiai dalyvavo LPS rajoninių IG

[719] Rupšytė, A., Sąjūdžio organizacinė struktūra. *Lietuvos Sąjūdis 1988–1991...,* p. 370.

veikloje ir tik – 9 miestų iniciatyvinėse grupėse. Daugiausia nomenklatūrininkų buvo valdžios įstaigų, partinių organizacijų ir pan., švietimo ir mokslo darbuotojų bei žemės ir miškų ūkio specialistų, taip pat kultūros įstaigų darbuotojų socialinėse-profesinėse grupėse, atitinkamai – 16, 15, 13 ir 11 sąjūdiečių. Tik 5 žmonės nomenklatūrines pareigas užėmė tarp kūrybinės inteligentijos atstovų, 4 – tarp inžinierių ir techninių darbuotojų, 2 – tarp sveikatos apsaugos darbuotojų ir vienas buvo įgijęs ekonominį išsilavinimą. Iš miestų daugiausia nomenklatūrines pareigas užimančių žmonių buvo Alytaus[720] ir Klaipėdos[721] (3 nariai) bei Vilniaus[722] ir Neringos[723] (2 nariai) LPS iniciatyvinėse grupėse. Daugiausia, net 6 nariai, užimantys nomenklatūrines pareigas, buvo Jonavos rajono Sąjūdžio iniciatyvinėje grupėje[724], 5 – Raseinių[725] ir Trakų[726 rajonų], 4 – Pakruojo rajono IG[727].

Greičiausiai absoliuti dauguma nomenklatūrines pareigas užėmusių miestų ir rajonų Sąjūdžio iniciatyvinių grupių narių buvo ir Komunistų partijos nariai. Mūsų duomenimis, tarp LPS miestų IG buvo nemažiau kaip 19 (9 %) kompartijos narių: 8 Vilniaus, 4 Klaipėdos, po 3 Kauno ir Šiaulių bei 1 Alytaus LPS miestų iniciatyvinėse grupėse. Daugiau nei pusę narių, priklausančių Komunistų partijai, savo sudėtyje turėjo bent dvi LPS rajonų iniciatyvinės grupės – Jonavos[728] ir Kupiškio[729] – 6 (60 %) iš 10 narių. Apie trečdalis ar daugiau narių, priklausančių kompartijai, buvo Sąjūdžio Varėnos[730], Rokiškio[731] ir Širvintų[732] iniciatyvinėse grupėse, atitinkamai – 6 (37 %) iš 16 narių, 5 (28 %) iš 18 narių ir 7 (31 %) iš 22 narių. Visgi pateikti kažkokio konkretesnio skaičiaus, kiek tarp miestų bei rajonų LPS iniciatyvinių grupių narių, kurių iš viso buvo 822, priklausė Komunistų partijai, yra neįmanoma, nes šaltiniai to paprastai nepateikia. Surinkti duomenys leistų teigti, jog priklausančių kompartijai sąjūdiečių turėjo būti ne mažiau nei 10 procentų. Kita vertus, pačių sąjūdiečių teigimu, kuriantis Sąjūdžio struktūroms priklausymas partijai neturėjo jokios

[720] Rupšytė, A., Sąjūdžio organizacinė struktūra. *Lietuvos Sąjūdis 1988–1991...,* p. 337.
[721] Kaukas, K., Min. veik., p. 65–67.
[722] Pirmoji Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio Vilniaus taryba ir aktyvas. *Sąjūdžio žinios,* 1988 09 26, nr. 40, p. 159.
[723] Rupšytė, A., Sąjūdžio organizacinė struktūra. *Lietuvos Sąjūdis 1988–1991...,* p. 360.
[724] Ilgūnas, G., Min. veik., p. 237–238; Rupšytė, A., Sąjūdžio organizacinė struktūra. *Lietuvos Sąjūdis 1988–1991...,* p. 341.
[725] Raseinių rajono persitvarkymo sąjūdžio iniciatyvinės grupės Ariogaloje dalyvių vardinis sąrašas. *RKIM fondai,* PF2488; Rupšytė, A., Sąjūdžio organizacinė struktūra. *Lietuvos Sąjūdis 1988–1991...,* p. 367.
[726] Trakų miesto Sąjūdžio steigiamojo susirinkimo, įvykusio 1988 m. rugsėjo 14 d. Kultūros rūmuose, protokolas. *R. Lanko asmeninis archyvas*; Rupšytė, A., Sąjūdžio organizacinė struktūra. *Lietuvos Sąjūdis 1988–1991...,* p. 377–380.
[727] Lietuvos Sąjūdis. Pakruojo rajonas. *LSBA*; Список (лиц. Составляющих опорную группу «Саюдиса» в Пакруоисцком районе). *LYA,* f. K-1, ap. 1, b. 794, l. 1–2; Rupšytė, A., Sąjūdžio organizacinė struktūra. *Lietuvos Sąjūdis 1988–1991...,* p. 361.
[728] Ilgūnas, G., Sąjūdis Jonavoje. *Sąjūdis Lietuvos periferijoje...,* p. 306.
[729] Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio Kupiškio rajono rėmimo grupės narių sąrašas. Lietuvos Sąjūdis. Kupiškis. *LSBA*.
[730] СПИСОК участников «Саюдис»; СПИСОК инициативной группы движения перестройки Литвы Варенского района. *LYA, f.* K-1, ap. 47, b. 2104, l. 1–4.
[731]Справка на инициативную группу «Саюдис» в г. Рокишкис. *LYA,* f. K-1, ap. 47, b. 1081, l. 3–4.
[732] Alekna, V., Sąjūdis Širvintose. *Lietuvos valsčiai. Širvintos...,* p. 389–390.

reikšmės, svarbiau buvo, kad kuo daugiau žmonių įsijungtų į LPS[733]. Gedimino Ilgūno teigimu, Sąjūdyje komunistų būta vien jau dėl to, jog šis judėjimas iš pradžių buvo kuriamas kaip Komunistų partijos „persitvarkymo“ pagalbininkas[734]. Kaip minėjome, vien Sąjūdžio Jonavos iniciatyvinėje grupėje buvo daugiau kaip pusė narių komunistų (LPS Jonavos IG buvo 20 narių), 11 iš jų, tarp jų ir rajono Komiteto bei Biuro narių buvo perrinkti ir į Sąjūdžio rajono tarybą[735]. Kaip interviu užsiminė LPS Plungės IG narė Zita Paulauskaitė, į Sąjūdžio veiklą šiame mieste įsijungti kitų sąjūdiečių primygtinai buvo prašomas mokytojas Antanas Lapukas, vėliau tapęs LPS Plungės rajono tarybos pirmininku. Jis pats, kaip teigė pašnekovė, iš pradžių į LPS Plungės rajono IG veiklą neįsitraukė jausdamas kompleksą, kad priklausė Komunistų partijai[736]. Tai, kad Sąjūdžio kūrimosi pradžioje nebuvo svarbu partiškumas ar užimamos pareigos, įrodo ir dar keli pavyzdžiai – 1988 m. rudenį LPS rėmimo grupė susikūrė LKP Vilniaus miesto Lenino rajono komitete[737] bei Šiaulių miesto Vykdomajame komitete[738].

Atrodo, jog priklausymas Komunistų partijai keliems Lietuvos mastu žinomiems asmenims įsijungti į Sąjūdžio veiklą trukdė tik vienintelėje – LPS Kauno miesto iniciatyvinėje grupėje[739]. Turimi duomenys leidžia teigti, jog dar į vieną, tik šįkart į rajono LPS IG – Rokiškyje – nebuvo priimta komjaunimo rajono komiteto instruktorė. Visgi jos neįtraukimo į LPS Rokiškio IG priežastis buvo ne partiškumas ar užimamos pareigos, o per jaunas amžius[740].

Kaip matyti iš grafikuose bei lentelėse pateiktos informacijos, absoliuti dauguma LPS miestų ir rajonų iniciatyvinių grupių narių formaliu požiūriu priskirtini inteligentijai. Tarp dešimties respublikinio pavaldumo miestų IG narių iš viso buvo tik 6 darbininkai, tai sudarė 3 % tarp 218 šių LPS struktūrų narių. LPS rajonų iniciatyvinėse grupėse šio socialinio sluoksnio atstovai sudarė apie 6 % (34 nariai) visų narių. Daugiausia jų dirbo pramonės ar statybos įmonėse – 26 nariai, 6 aptarnavimo sferos įstaigose bei 2 LS rajonų IG nariai buvo žemės ūkio įstaigų darbininkai.

Nors LPS įstatai nedraudė Sąjūdžio nariu tapti vyresniam nei 16 metų amžiaus asmeniui[741], jaunesnių nei 20 metų sąjūdiečių buvo vos keli. Tarp 10 LPS miestų iniciatyvinių

[733] Interviu su Romualdu Lanku. 2009 09 20. *K. Bartkevičiaus asmeninis archyvas*; Interviu su Zita Paulauskaite. 2010 01 12. *K. Bartkevičiaus asmeninis archyvas.*
[734] Ilgūnas, G., Sąjūdis Jonavoje. *Sąjūdis Lietuvos periferijoje...,* p. 306.
[735] Ten pat, p. 306.
[736] Interviu su Zita Paulauskaite (elektroninio susirašinėjimo metu gauta informacija). *K. Bartkevičiaus asmeninis archyvas.*
[737] Truska, L., Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio ištakos. *1991 metų sausio 13-oji...,* p. 34.
[738] Šiaulių miesto Vykdomojo komiteto rėmimo grupės sąrašas. 1988 m. Šiaulių miesto LPS rėmimo grupių sąrašai. *ŠAA,* f. 1063, ap. 1, b. 32, l. 68.
[739] Laurinavičius, Č., Vilniečių ir kauniečių dilema Sąjūdžio laikotarpiu iki 1990 m. kovo 11-osios. *Sąjūdis Lietuvos periferijoje...,* p. 132.
[740] Baltuškaitė, A., Rokiškėnų kelias į Sąjūdį: nuo M. Gorbačiovo persitvarkymo iki nepriklausomybės atkūrimo. *Rokiškis ir 20 Sąjūdžio metų...,* p. 12.
[741] Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio įstatai. *Lietuvos persitvarkymo sąjūdis. Steigiamasis suvažiavimas...,* p. 198.

grupių apskritai nebuvo nė vieno studento ar moksleivio, tarp 35 rajonų IG – tik trys: Sigitas Zakrauskas (LPS Pakruojo IG)[742], Gediminas Jonelis (LPS Prienų IG)[743] ir Arnas Ališauskas (LPS Širvintų IG)[744]. Tiesa, Ališauskas šaltinyje įvardijamas ir kaip *abiturientas,* ir kaip *jaunas mokytojas*[745].

Nors tikslaus LPS miestų ir rajonų IG dalyvavusių sąjūdiečių amžiaus pasakyti negalime dėl tokios informacijos šaltiniuose nebuvimo, bet galime spręsti pagal 94 Sąjūdžio narius, kad tarp LPS miestų IG dominavo 31–40 metų (37 nariai), 41–50 metų (16 narių) ir 51–60 metų (22 nariai) amžiaus grupių asmenys. Iš 604 LPS rajonų IG buvusių žmonių pavyko išsiaiškinti 156 narių amžių. Kitaip nei miestuose, čia dominavo 21–30 metų amžiaus grupės sąjūdiečiai (53 nariai), 31–40 metų (43 nariai), 41–50 metų (27 nariai) ir 51–60 metų (22 nariai). Vyresnių nei 61-eri metai buvo 10 iš 156 LPS rajonų IG narių ir 4 iš 94 LPS miestų iniciatyvinėse grupėse. Taigi galima teigti, jog didžioji dalis Sąjūdžio iniciatorių tiek miestuose, tiek rajonuose buvo gimę bei išsilavinimą įgiję jau okupuotoje Lietuvoje. Kitaip tariant, atrodo, jog į Sąjūdį labiau įsiliejo socialinė grupė, kuriai būtu galima priskirti žmones, labiausiai nukentėjusius nuo sovietinių represijų arba ideologiškai atsidūrusius sovietinio režimo nemalonėje: buvę stambieji ūkininkai, senoji inteligentija bei naujieji inteligentai, į kuriuos režimas žiūrėjo įtariai ir kurie gaudavo gerokai mažesnes algas nei darbininkai ar kolūkiečiai[746].

Apibendrinant šiame skyriuje pateiktą informaciją galima teigti, jog Sąjūdžio iniciatoriais miestuose ir rajonų centruose tapo aukštąjį ar spec. vidurinį išsilavinimą įgiję 21–40 metų amžiaus Lietuvos piliečiai. Tarp socialinių-profesinių grupių vyravo švietimo ir mokslo įstaigų darbuotojai – 223 (27 %), kūrybinės inteligentijos atstovai – 120 (15 %) ir techninės pakraipos išsilavinimą įgiję sąjūdiečiai – 108 (13 %) iš 822 LPS miestų ir rajonų iniciatyvinių grupių narių. 8 % šių Sąjūdžio struktūrų narių buvo įtraukti į vieno ar kito lygmens nomenklatūros sąrašus, ne mažiau kaip 10 % (o greičiausia žymiai daugiau) buvo Komunistų partijos nariai.

742 Lietuvos Sąjūdis. Pakruojo rajonas. *LSBA.*
743 Rupšytė, A., Sąjūdžio organizacinė struktūra. *Lietuvos Sąjūdis 1988–1991...,* p. 365.
744 Alekna, V., Sąjūdis Širvintose. *Lietuvos valsčiai. Širvintos...,* p. 389.
745 Ten pat, p. 389.
746 Ramonaitė, A. *Posovietinės Lietuvos politinė anatomija.* Vilnius, 2007, p. 44.

3.2. LPS miestų ir rajonų tarybos

Anot Algirdo Patacko, 1988 m. gruodį išrinktoje Kauno miesto LPS taryboje, lyginant su iniciatyvine grupe, nebeliko:

„<...> tuometinio Kauno kultūrinio bomondo, savotiškos nomenklatūrinės šlėktos. Tai režisieriai, aktoriai ir kitoks to meto visuomenės sąmonės popsas“[747].

Iš dalies šis LPS Kauno miesto tarybos narys teisus – iki 25 narių sumažėjusioje LPS Kauno miesto taryboje liko tik 5 iš 11 menininkų (2 dailininkai, architektas, režisierius ir muzikas). Kitaip tariant, Sąjūdžio Kauno miesto tarybos veikloje nebedalyvavo iniciatyvinėje grupėje buvę 2 aktoriai (Paulius Jarusevičius ir Petras Venslovas), režisierius (Vytautas Balsys), architektas (Jonas Putna), dizaineris (Virginijus Baranauskas), dailininkas (Romualdas Čarna) ir poetas (Robertas Keturakis). Be to, pasitraukė ir dalis kitų socialinių-profesinių grupių atstovų[748]. Kita vertus, dalies IG narių neliko tik perrinktoje taryboje, tačiau visiškai iš Sąjūdžio veiklos jie nepasitraukė. Saulius Dambrauskas nuo 1988 m. pabaigos įsitraukė į Kaišiadorių Sąjūdžio organizacijos veiklą, buvo Kaišiadorių rajono LPS tarybos atsakingasis sekretorius[749], Robertas Keturakis, esantis IG sąrašuose, tačiau neišrinktas į tarybą, buvo Kauno Sąjūdžio leidinio „Kauno aidas“ redkolegijos narys[750]. Dalis IG narių, taip pat iš rėmimo grupių į LPSS patekę sąjūdiečiai, dalyvavo LPS Kauno tarybos darbinių komisijų veikloje[751]. Taigi didžioji dalis lyg ir pasitraukusių iš LPS veiklos Kauno mieste nebuvo išrinkti tik į tarybą, tačiau dalyvavo darbinių grupių, reikia manyti, ir darbo grupės[752] veikloje. Visgi, kaip iniciatyvinėje grupėje, taip ir išrinktoje taryboje vyravo kūrybinės inteligentijos bei švietimo ir mokslo įstaigų darbuotojai. Be minėtų menininkų, LPS Kauno miesto taryboje dar buvo 8 pedagogai ar mokslinių institutų darbuotojai, 6 inžinieriai, 2 darbininkai, gydytojas, teisininkas ir žurnalistas. Kaip ir IG, Kauno miesto taryboje liko vienintelė moteris – Birutė Nedzinskienė[753].

---

[747] Patackas, A., Sąjūdis ir Kaunas – abu labu tokiu. *Sąjūdis Kaune...,* p. 33.

[748] Plg.: Persitvarkymo sąjūdžio Kauno zonos iniciatyvinės grupės nariai (susikūrę 1988 m. birželio 10 d.) ir LPS Kauno Taryba, išrinkta 1988.12.14. *Lietuvos Sąjūdis Kaune...,* p. 173–175.

[749] Rupšytė, A., Sąjūdžio organizacinė struktūra. *Lietuvos Sąjūdis 1988–1991...,* p. 345.

[750] Redakcinė kolegija. *Kauno aidas,* 1988 08 01, nr. 1, p. 8; Laikraščio „Kauno aidas“ redkolegijos posėdžių protokolai, 1989 02 26–1989 04 02. *KAA,* f. 2058, ap. 1, b. 35.

[751] Darbo grupių posėdžių protokolai, 1989 03 15–1989 04 12. *KAA,* f. 2058, ap. 1, b. 30; Grigonytė, L., *LPS Kaune iki 1990 m. kovo 11-osios Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo. (Istorijos bakalauro darbas).* Kaunas, VDU, 2001, priedas nr. 6.

[752] Sąjūdžio Kauno darbo grupė buvo LPS veiklos Kaune ir krašte kolektyvinis organizatorius. Jos nariai iš savo tarpo slaptu balsavimu rinko Sąjūdžio Kauno tarybą (žr.: Sąjūdžio Kauno darbo grupės REGLAMENTAS. *KAA,* f. 2058, ap. 1, b. 1, l. 10–11). Taigi ši struktūra (LPS Kauno darbo grupė) savo narių skaičiumi turėjo būti didesnė nei taryba. Greičiausiai jai priklausė visi IG bei LPSS nariai iš Kauno Sąjūdžio organizacijos (tokių, kaip jau minėjome, buvo 40).

[753] LPS Kauno Taryba, išrinkta 1988.12.14. *Lietuvos Sąjūdis Kaune...,* p. 173–175.

Kaip ir Kaune, Vilniuje Sąjūdžio konferencija, kurioje būtų išrinkta taryba, nevyko. Iki LPS Steigiamojo suvažiavimo Sąjūdžio Vilniaus miesto tarybos (šią tarybą savo disertacijoje laikome LPS Vilniaus miesto IG) veikloje dalyvavusius, bet po Steigiamojo suvažiavimo iš jos pasitraukusius narius pakeitė iki tol kartu su pirmąja taryba/IG išrinkto aktyvo nariai. Iš viso vienu nariu – iki 36 asmenų – padidėjusioje Vilniaus miesto taryboje po LPS Steigiamojo suvažiavimo vis dar vyravo kūrybinės inteligentijos ir mokslo bei švietimo įstaigų darbuotojai. Į jos veiklą įsijungė 11 naujų narių: medikas Algirdas Baubinas, inžinierius Bronislovas Bieliauskas, mokytojai Albinas Daubaras ir Pranciškus Tupikas, ekonomistas Vladimiras Gražulis, aktorius Artiomas Inozemcevas, inžinierius Povilas Pečeliūnas (buvęs disidentas), istorikas Gediminas Rudis, akademikas Vytautas Statulevičius, filosofas Krescencijus Stoškus, sociologė Regina Tamošiūnienė[754]. LPS Vilniaus miesto taryboje buvo 4 moterys. Kaip ir iniciatyvinėje grupėje, taip ir Vilniaus miesto taryboje dalyvavo daugiausia mokslų daktaro ar kandidato laipsnius turinčių narių tarp visų LPS miestų tarybų – 16.

Į 1988 m. spalio 3 d. išrinktą LPS Klaipėdos miesto tarybą nepateko 2 moterys, tačiau įsijungė 6 nauji nariai: teisininkas Algimantas Jucys (miesto prokuroro pavaduotojas), tuometinio KPI Klaipėdos fakulteto profesorius Sigitas Kudarauskas, aktorius Vytautas Paukštė, Klaipėdos jūreivystės mokyklos dėstytojas Romualdas Starkus, mokytoja Irena Stulpinienė ir Šiaulių pedagoginio instituto Klaipėdos filialo dėstytojas filosofijos mokslų daktaras Alfredas Tytmonas. Iš viso joje buvo 11 švietimo ir mokslo darbuotojų, 7 menininkai (4 architektai, 1 dailininkas, 1 aktorius, 1 restauratorius (kalvis)), rašytojas, žurnalistas, muziejininkas, 2 teisininkai, gydytojas bei inžinierius. Lyginant su iniciatyvine grupe, Klaipėdos miesto taryboje Komunistų partijos narių padaugėjo iki 5, nomenklatūrines pareigas užėmė 4 nariai, bent 7 nariai turėjo mokslinius laipsnius ar buvo mokslų kandidatai[755].

Į pirmąją LPS Šiaulių miesto tarybą pateko 8 iš 10 iniciatyvinės grupės narių, o pati taryba išsiplėtė iki 40 narių, tarp kurių buvo 11 kūrybinės inteligentijos atstovų (8 menininkai ir 3 žurnalistai), 8 pedagogai, 8 inžinieriai, 3 medikai, 2 ekonomistai, 2 moksleiviai, po vieną dvasininką, teisininką bei menotyrininką ir 3 darbininkai[756]. Net 17 iš 40 Sąjūdžio Šiaulių miesto tarybos narių buvo Komunistų partijos nariai[757].

---

754 LPS Vilniaus Taryba. *LPS rėmimo grupės.* LVNA, f. 10, b. 24, l. 69–70; LPS Vilniaus Taryba. *Apie Lietuvos persitvarkymo veiklą 1988–1990 m. m.* LYA, f. K-1, ap. 46, b. 1537, l. 14.

755 LPS Klaipėdos miesto taryba. *Mažoji Lietuva.* 1988 12 09, nr. 12, p. 3; Kaukas, K., Min. veik., p. 111–112; Rupšytė, A., Sąjūdžio organizacinė struktūra. *Lietuvos Sąjūdis 1988–1991...,* p. 351, 354.

756 Sireika, J., Šiauliai nuo Sąjūdžio susikūrimo iki Nepriklausomybės atkūrimo. *Šiaulių miesto istorija 1940–1995.* Sud. J. Sireika. Šiauliai, 2007, p. 273–274; Rupšytė, A., Sąjūdžio organizacinė struktūra. *Lietuvos Sąjūdis 1988–1991...,* p. 371.

757 Sireika, J., Šiauliai nuo Sąjūdžio susikūrimo iki Nepriklausomybės atkūrimo. *Šiaulių miesto istorija...,* p. 274; Vasinauskaitė, I., Šiaulių Sąjūdžio ištakos. *Išsivadavimas...,* p. 37.

Panevėžyje į LPS tarybą buvo perrinkta trylika iniciatyvinės grupės narių. 1988 m. lapkričio 13 d. išrinktoje ir iki 17 narių sumažėjusioje LPS Panevėžio miesto taryboje liko 6 pedagogai, 3 medikai ir teisininkai, 2 menininkai, po 1 inžinierių, žurnalistą bei dvasininką[758].

Kaip ir anksčiau išvardytų didžiųjų miestų Sąjūdžio tarybose, LPS Marijampolės taryboje vyravo tų pačių socialinių-profesinių grupių atstovai. Tarp 21 nario buvo 2 vidurinių mokyklų mokytojai ir 3 pedagoginės muzikos mokyklos dėstytojai bei šios mokslo įstaigos direktoriaus pavaduotojas, rajoninio švietimo skyriaus mokyklų filmotekų vedėjas, 3 techninį išsilavinimą turintys asmenys, tiek pat medikų, 1 architektas, 1 zootechnikas, 1 dvasininkas, rajono finansų skyriaus revizorė, 3 pensininkai ir vienas gamyklos darbininkas[759].

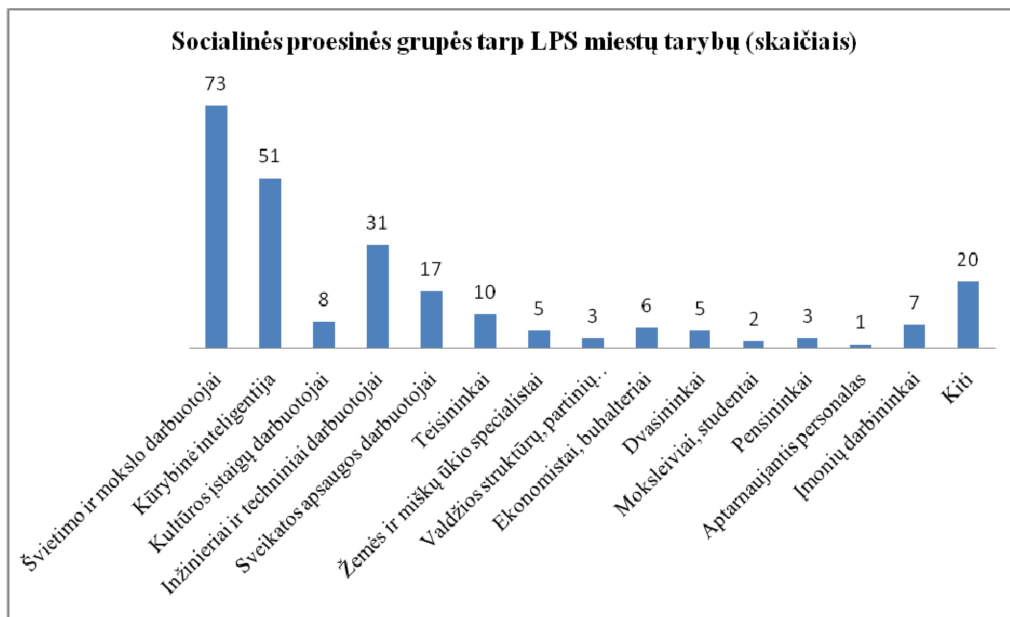
Tarp likusių miestų (tikslesnių duomenų neturime tik apie Birštoną bei Palangą) Sąjūdžio tarybų švietimo ir mokslo darbuotojai dominavo tik Neringos mieste – 5 (33 %) iš 15 narių[760]. Tik Alytuje ar Druskininkuose pedagoginį išsilavinimą įgiję sąjūdiečiai nebuvo dominuojanti socialinė-profesinė grupė. 1988 m. gruodžio 17 d. išrinktoje LPS Alytaus miesto ir rajono taryboje buvo 4 menininkai, 3 inžinieriai, 2 žurnalistai, 1 teisininkas, ekonomistas, kunigas, kolūkio pirmininkas, Alovės Vykdomojo komiteto pirmininkas ir tik vienas pedagogas[761]. Tik 2 pedagogai buvo ir Druskininkų miesto LPS taryboje. Šiame mieste, kaip ir Alytuje, vyravo kūrybinė inteligentija (5 nariai), techninį išsilavinimą įgiję (3 nariai) ar sveikatos apsaugos sistemoje dirbę asmenys (3 nariai). Be jų, LPS Druskininkų taryboje buvo 1 teisininkas ir 1 miškininkas[762].

Susumavus 11 respublikinio pavaldumo miestuose išrinktų LPS tarybų narius matysime, jog jų pasiskirstymas tarp mūsų pasirinktų socialinių-profesinių grupių mažai kuo skyrėsi nuo LPS miestų IG dalyvavusių sąjūdiečių (kaip tiksliai pagal socialines-profesines grupes buvo pasiskirstę LPS miestų tarybų nariai – žr. 3 lentelę prieduose). Kaip LPS miestų iniciatyvinėse grupėse, taip ir tarybose vyravo trys socialinės-profesinės grupės: švietimo ir mokslo darbuotojai – 73 (30 %) nariai tarp visų LPS miestų tarybose veikusių 242 narių, kūrybinė inteligentija – 51 narys (21 %) ir inžinieriai bei techniniai darbuotojai – 31 narys (13 %). Tačiau švietimo, mokslo ir kultūros įstaigų darbuotojai su kūrybine inteligentija vis tiek sudarė didesnę dalį – 55 % šių sąjūdžio struktūrų narių (žr. 5 grafiką). Kaip ir iniciatyvinėse grupėse, tarp 242 miestų Sąjūdžio tarybose buvusių narių bent 31 turėjo mokslų daktaro ar kandidato laipsnius, ne mažiau kaip 11 šių Sąjūdžio struktūrų narių užėmė nomenklatūrines pareigas.

---

758 Juškienė, E., Sąjūdžio gimimas ir veikla iki 1990-ųjų kovo. *Panevėžys nuo XVI a.....*, p. 675.
759 Rupšytė, A., Sąjūdžio organizacinė struktūra. *Lietuvos Sąjūdis 1988–1991...,* p. 358.
760 Ten pat, p. 360–361.
761 Ten pat, p. 337.
762 Valentukevičius, V., Min. veik., p. 7; Rupšytė, A., Sąjūdžio organizacinė struktūra. *Lietuvos Sąjūdis 1988–1991...,* p. 340.

5 grafikas [763]

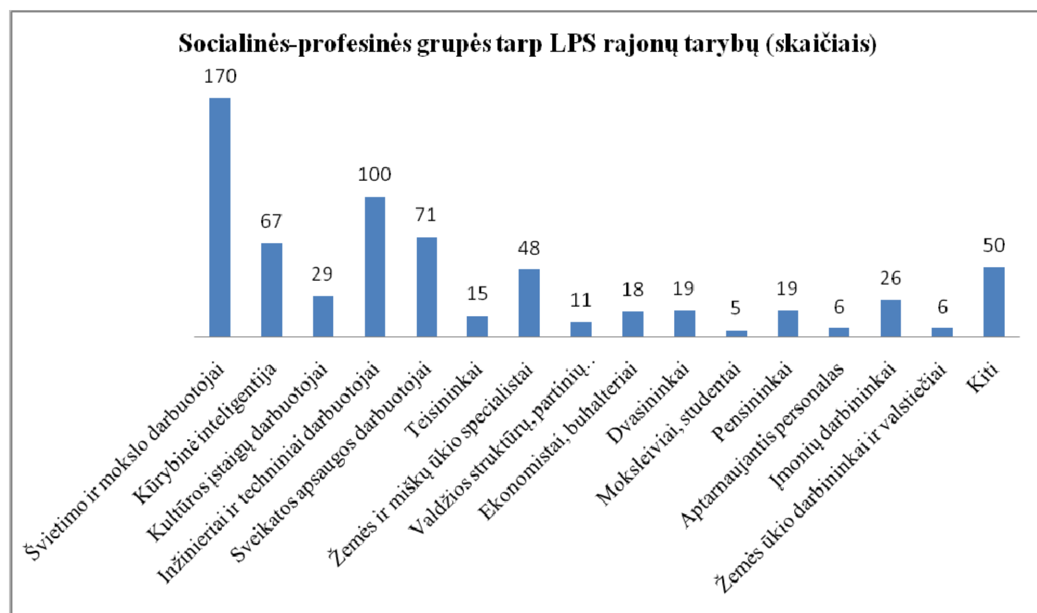

Kiek labiau Sąjūdžio narių socialinė stratifikacija pakito išrinkus LPS rajonų tarybas. Nors šiose Sąjūdžio struktūrose gausiausia socialine-profesine grupe liko švietimo ir mokslo darbuotojai – 170 narių (26 %) iš 660 narių, antra pagal dydį, kaip ir LPS rajonų iniciatyvinėse grupėse, liko techninį išsilavinimą įgijusių sąjūdiečių grupė – 100 narių arba 15 %, trečioje vietoje atsidūrė sveikatos apsaugos sektoriuje dirbantys sąjūdiečiai – 71 narys (11 %) (žr. 6 grafiką). Visgi švietimo, mokslo ir kultūros įstaigose dirbę sąjūdiečiai, kartu su menininkais ir spaudos darbuotojais, taigi iš principo humanitarinių sričių išsilavinimą įgiję asmenys, kaip ir miestuose, LPS rajonų tarybose vyravo – sudarė 40 % tarp 660 narių (kaip tiksliai pagal socialines-profesines grupes buvo pasiskirstę LPS rajonų tarybų nariai – žr. 4 lentelę prieduose).

Vidinė socialinių-profesinių grupių sudėtis praktiškai liko tokia pati, kaip ir LPS miestų ir rajonų iniciatyvinėse grupėse. Aukštųjų mokyklų dėstytojai ir mokslinių tyrimų institutų moksliniai bendradarbiai sudarė didesnę miestų LPS tarybose buvusių švietimo ir mokslo darbuotojų dalį. Analogiškai visų tipų mokyklų mokytojai vyravo tarp į rajonų tarybas išrinktų sąjūdiečių, mūsų klasifikacijoje priskirtų švietimo ir mokslo darbuotojams. Bent 11 (6 %) iš 170 šios profesinės grupės narių rajonų tarybose užėmė nomenklatūrines pareigas. Kaip ir iniciatyvinių grupių atveju, didžioji dalis jų – mokyklų direktoriai.

[763] Grafikas sudarytas remiantis visų 11 respublikinio pavaldumo LPS miestų tarybų sudėtį.

6 grafikas[764]

Tarp techninės pakraipos išsilavinimą įgijusių asmenų Sąjūdžio miestų ir rajonų tarybose, kaip ir iniciatyvinėse grupėse, didžioji dalis buvo eiliniai pramonės ar statybos įmonių specialistai. Nežymiai, lyginant su LPS miestų ir rajonų tarybomis, skyrėsi ir vienokias ar kitokias vadovaujančias pareigas Sąjūdžio metu užėmusių šios srities specialistų skaičius (atitinkamai 4 (13 %) iš 30 narių miestų ir 22 (22 %) iš 100 narių rajonų tarybose). Iš viso tik keturi šios srities specialistai, mūsų duomenimis, galėjo būti priskirti nomenklatūrai: Marijampolės miesto tarybos narys Algirdas Bajarkevičius (Dujofikacijos valdybos viršininkas)[765,] Stasys Lapė, Jonas Liorančas (abu Tauragės rajono tarybos nariai)[766] ir Juozas Butkevičius (Telšių rajono tarybos koordinacinio centro narys)[767]. Dešimt inžinerinį išsilavinimą turinčių Sąjūdžio narių dirbo žemės ir miškų ūkio įstaigose. Du iš jų buvo išrinkti į LPS miestų tarybas – kolūkio vyr. energetikas Algirdas Voveraitis (LPS Marijampolės miesto taryba)[768] ir Druskininkų tarybinio ūkio inžinierius Česlovas Ūselis (LPS Druskininkų miesto taryba)[769], aštuoni dalyvavo rajoninių tarybų veikloje: Jonavos miškų ūkio inžinierius Linas Daubaras (LPS Jonavos rajono taryba)[770], Liūdynės TSO inžinierius Balčiūnas, „Pažangos“ kolūkio vyr. inžinierius statybininkas Vidmantas Paurys, „Aušros“ kolūkio

[764] Grafikas sudarytas remiantis 36 rajonų tarybų duomenimis.
[765] Rupšytė, A., Sąjūdžio organizacinė struktūra. *Lietuvos Sąjūdis 1988–1991...,* p. 358.
[766] Ten pat, p. 375–376.
[767] 1988–1989 metų Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio Telšių koordinacinio centro narių sąrašas. *TAA,* f. 733, ap. 1, b. 19, l. 1.
[768] Rupšytė, A., Sąjūdžio organizacinė struktūra. *Lietuvos Sąjūdis 1988–1991...,* p. 358.
[769] Valentukevičius, V., Min. veik., p. 7; Rupšytė, A., Sąjūdžio organizacinė struktūra. *Lietuvos Sąjūdis 1988–1991...,* p. 340.
[770] Ilgūnas, G., Min. veik., p. 242–243.

mechaninių dirbtuvių vedėjas Valentinas Rožėnas (visi trys LPS Panevėžio rajono tarybos nariai)[771], Baliulių tarybinio ūkio inžinierius Alvydas Manomaitis (LPS Švenčionių taryba)[772], Tauragės bandomojo miškų ūkio meistras Petras Jokubauskas bei to paties miškų ūkio inžinierius Eligijus Straukas (abu LPS Tauragės rajono tarybos nariai)[773] ir Trakų žvėrininkystės ūkio inžinierius Antanas Gedvilas (LPS Trakų rajono taryba)[774].

Lyginant su iniciatyvinėmis grupėmis, išrinktose miestų bei rajonų LPS tarybose pastebimas kultūros įstaigų darbuotojų socialinei-profesinei grupei priskiriamų sąjūdiečių skaičiaus sumažėjimas. LPS miestų ir rajonų IG tarp 822 narių buvo 49 (6 %) kultūros sferoje dirbę asmenys, o išrinkus tarybas tarp 902 narių jų liko 37 (4 %). Tačiau nepaisant to, nomenklatūrai priskiriamų šios socialinės-profesinės grupės narių liko beveik tiek pat – 10.

Visgi daugiausia iš Sąjūdžio veiklos po tarybų išrinkimo pasitraukė valdžios įstaigose, partinėse organizacijose ir pan. dirbę asmenys. Tarp 822 iniciatyvinių grupių narių jų buvo 29 (4 %), o LPS miestų ir rajonų tarybose liko tik 14 (2 %) tarp 904 narių. Šis faktas greičiausiai gali būti siejamas su tuo, jog dalis LPS iniciatyvinėse grupėse dalyvavusių narių, LPS kūrimosi pradžioje įsitraukusių į Sąjūdžio struktūrų veiklą su nurodymu „iš aukščiau“, po pirmųjų Sąjūdžio akcijų bei „susikirtimų“ su oficialiąja valdžia iš Sąjūdžio pasitraukė savo noru arba į tarybas nepateko per konferencijų metu vykusius slaptus balsavimus. Pavyzdžiui, išrinkus pirmąją LPS Širvintų rajono tarybą, joje neliko beveik visų šio rajono IG dalyvavusių SSKP narių[775].

Labiausiai padidėjusi socialinė-profesinė grupė – medikai. Tarp visų LPS iniciatyvinių grupių jie sudarė tik 8 % (66 nariai), o tarybose medicininį išsilavinimą turinčių ir sveikatos apsaugos įstaigose dirbančių sąjūdiečių skaičius padidėjo iki 10 % (88 nariai). Kaip ir tarp techninį išsilavinimą turinčių sąjūdiečių, didžioji dalis sveikatos apsaugos sferos darbuotojų buvo vadovaujančių pareigų neužimantys miestų ar rajoninių ligoninių bei poliklinikų gydytojai. Rodos, tik viena iš šios socialinės-profesinės grupės narių – LPS Neringos miesto tarybos narė Veronika Vanda Česnauskienė, užėmė nomenklatūrines pareigas – Sąjūdžio metu buvo Neringos miesto ligoninės vyr. gydytoja.

Pramonės ar statybos įmonių darbininkų skaičius beveik nepakito (32 iniciatyvinėse grupėse ir 33 tarybose). Tačiau į LPS miestų bei rajonų tarybas pateko 6 žemės ūkyje dirbantys žmonės. Daugiausia jų buvo Naujosios Akmenės LPS taryboje – 4 nariai.

---

771 Rupšytė, A., Sąjūdžio organizacinė struktūra. *Lietuvos Sąjūdis 1988–1991...,* p. 363.
772 Ten pat, p. 374–375.
773 Ten pat, p. 375–376.
774 Trakų miesto Sąjūdžio steigiamojo susirinkimo, įvykusio 1988 m. rugsėjo 14 d. Kultūros rūmuose, protokolas. *R. Lanko asmeninis archyvas*; Rupšytė, A., Sąjūdžio organizacinė struktūra. *Lietuvos Sąjūdis 1988–1991...,* p. 380–381.
775 Alekna, V., Sąjūdis Širvintose. *Lietuvos valsčiai. Širvintos...,* p. 392.

Beveik nepakito ir Sąjūdžio veikloje dalyvavusių dvasininkijos atstovų skaičius. LPS miestų ir rajonų IG jų buvo 19, o tarybose – 24. Tarp miestų iniciatyvinių grupių dvasininkai buvo tik dviejose – Vilniaus (3 nariai) ir Panevėžio (1 narys) iniciatyvinėse grupėse, o į tarybas pateko net penkiuose iš 11 miestų: Vilniuje, Šiauliuose, Panevėžyje, Marijampolėje ir Alytuje. Po du dvasininkus savo sudėtyse turėjo Širvintų ir Utenos LPS IG, po tiek pat kunigų buvo Biržų ir Kėdainių rajonų tarybose. Beje, Biržuose į Sąjūdžio tarybą buvo išrinktas 1 katalikų ir 1 evangelikų reformatų kunigas[776].

Išrinktose LPS tarybose keliais nariais padidėjo pensinio amžiaus sulaukusių ir jau nebedirbančių narių skaičius – nuo 17 iniciatyvinėse grupėse iki 22 tarybose. Pagal amžiaus grupes tiek tarp miestų, tiek tarp rajonų tarybų vyravo 31–40 metų (31 miestuose ir 28 rajonuose), 41–50 (15 ir 26), 51–60 (22 ir 15) amžiaus grupės. Tarp miestų daugiausia vyresnių nei 61 metai narių buvo Vilniaus miesto LPS taryboje – 8 nariai, „pagal amžių jauniausia“ buvo Kauno Sąjūdžio taryba, kurios daugiau nei pusė narių (14) buvo tarp 21-erių ir 40-ties metų amžiaus.

[776] Rupšytė, A., Sąjūdžio organizacinė struktūra. *Lietuvos Sąjūdis 1988–1991...*, p. 339.

3.3. LPS rėmimo grupės

Plačiau išanalizuoti vietinio lygmens Sąjūdžio organizacijų rėmimo grupėse veikusių narių socialinę sudėtį praktiškai neįmanoma dėl šaltinių pobūdžio. Nors daugiausia mūsų surinktų LPS regioninių organizacijų dokumentų rinkiniuose egzistuoja bylos, pavadintos – „Rėmimo grupės“, visgi jose esanti medžiaga neleidžia atlikti išsamesnės socialinės stratifikacijos. Dėl šaltiniuose esančios informacijos pobūdžio nėra įmanoma atlikti ir statistikai reikalingų 5 % visų LPS veikusių žemiausio lygmens – rėmimo grupių narių socialinės analizės, kadangi Sąjūdžio veiklos metu, kai svarbiausia buvo į LPS įtraukti kuo daugiau žmonių, patiems vietinio lygmens LPS IG nariams nelabai rūpėjo, kokie žmonės įsitraukia į Sąjūdį. Nors darbo kolektyvuose besisteigiančios rėmimo grupės ir privalėjo pranešti apie savo įsisteigimo faktą (tai ypač aktualu buvo iki LPS Steigiamojo suvažiavimo, nes nuo to priklausė delegatų bei dalyvių kvotos), tačiau kiekvienoje vietinio lygmens Sąjūdžio organizacijoje tai buvo galima padaryti skirtingais būdais. Pavyzdžiui, Telšių rajono Sąjūdžio organizacijoje užteko to, kad kiekvienos naujai įsisteigusios rėmimo grupės įgaliotas asmuo Sąjūdžio būstinėje užpildytų anketą pažymėdamas, kokia, kur ir kiek narių vienijanti rėmimo grupė įsisteigė[777]. Kaip leidžia spręsti išlikę archyviniai šaltiniai, kitur, pavyzdžiui, Kaune, kartu su prašymu užregistruoti įsteigtą rėmimo grupę reikėjo pateikti ir narių sąrašus[778.] Tiesa, jokio konkretaus nurodymo, kokią informaciją reikia pateikti, nebuvo, todėl dažniausia ir narių sąrašai apsiribodavo vardų ir pavardžių surašymu. Greičiausiai siekiant geriau koordinuoti visų Kauno Sąjūdyje dalyvavusių narių veiklą, 1989 m. Kauno miesto LPS taryboje buvo parengta anketa, kurioje, be kitų klausimų, buvo prašoma nustatyti ir rėmimo grupių narių socialinę, tautinę ir pan. sudėtį. Nors anketas užpildė didžioji dalis 1988 m. įsisteigusių rėmimo grupių bei visos susikūrusios vėliau, anketos pateikiama socialinė analizė ne visada, kaip minėjome šios disertacijos dalies įvadiniame skyriuje, leidžia suprasti, kokių konkrečiai socialinių-profesinių grupių atstovai dalyvavo rėmimo grupių veikloje. Be to, skyrėsi ir tuo metu, t. y. 1989 m. rėmimo grupių veikloje dalyvavusių ir įsikūrimo metu buvusių narių skaičius, todėl sugretinti anketų duomenų su narių sąrašuose pateikiama informacija (nemažoje dalyje RG narių sąrašų visgi buvo nurodoma ir konkretaus asmens specialybė, išsilavinimas ar užimamos pareigos) neįmanoma. Atsižvelgę į tokį medžiagos pobūdį nusprendėme, jog teisingiausia bus pateikti išsamią ar beveik išsamią bent kelių vietinio lygmens organizacijų rėmimo grupių narių socialinę analizę. Daugiausia mus dominusios informacijos pavyko rasti Šiaulių miesto ir Šakių rajono Sąjūdžio organizacijų dokumentų rinkiniuose. Manome, jog Šiaulių miesto Sąjūdžio organizacija pakankamai tiksliai

---

[777] Žr.: Darbo kolektyvų pranešimai dėl LPS rėmimo grupių įregistravimo. *TAA,* f. 733, ap. 1, b. 8.
[778] Žr.: Rėmimo grupių steigimo susirinkimų ir posėdžių protokolai, įstatai, programos, narių sąrašai, anketos. *KAA,* f. 2058, ap. 1, b. 4–15.

reprezentuoja kitų didžiųjų Lietuvos miestų LPS organizacijas, o Šakių rajonas – rajoninių. Tiesa, Šakių LPS organizacija buvo pasirinkta labiau dėl to, jog tik šio rajono archyvinė medžiaga pateikia daugiausia medžiagos apie joje buvusių rėmimo grupių narių socialinę sudėtį. Pats Šakių rajonas buvo labiau „kaimiškas“ nei, tarkim, Telšių, Utenos rajonai, dėl to jame vyravo žemės ūkio įstaigų rėmimo grupės, o jos nelabai atspindi tų rajonų, kuriuose pramonės koncentracija buvo didesnė (tai reiškia, jog ir pramonės, statybos ir pan. įstaigose įsikūrusių grupių buvo daugiau), rėmimo grupių narių socialinę sudėtį. Kita vertus, Šiaulių miesto ir Šakių rajono Sąjūdžio organizacijos turi ir tam tikrų panašumų. Visų pirma, abiejose šiose LPS organizacijose žemiausio lygmens struktūrose veikusių sąjūdiečių galimybė kelti, rinkti kandidatus į aukštesnes LPS struktūras ar būti patiems išrinktiems nebuvo užkirsta, nes Šiaulių miesto LPS taryba buvo išrinkta konferencijoje, o į Šakių rajoną automatiškai patekdavo kiekvienos rėmimo grupės vienas ar keli atstovai. Taigi pasirinkus šias dvi Sąjūdžio organizacijas tapo įmanoma ne tik pateikti rėmimo grupių narių socialinę analizę, bet ir aptarti, kokių socialinių-profesinių grupių atstovai patekdavo į aukštesnio lygmens Sąjūdžio struktūras.

Savo analizei atrinkome 70 iš 100 Šiaulių mieste 1988 m. susikūrusių rėmimo grupių. Visų rėmimo grupių neįtraukėme dėl to, jog ne apie visų jų narius pateikiama išsami informacija. Tarp šių 68 LPS Šiaulių miesto RG, 27 (iš viso LPS Šiaulių miesto organizacijoje jų būta 39) buvo įsisteigusios švietimo, mokslo, meno, sporto ir kultūros įstaigose, 6 (7) – valdžios ir teisėsaugos struktūrose, 8 (15) – statybų ir kitose valdybose, 3 (6) – medicinos įstaigose, 24 (36) – gamyklose, kombinatuose bei kitose pramonės įmonėse ir 2 (7) – įvairiose organizacijose[779]. Neįtraukėme nė vienos iš pradžių tarp Šiaulių miesto LPS RG buvusių Šiaulių rajono rėmimo grupių[780], nes vėliau, įsisteigus Šiaulių rajono LPS organizacijai, jos tapo šios Sąjūdžio struktūros dalimi[781].

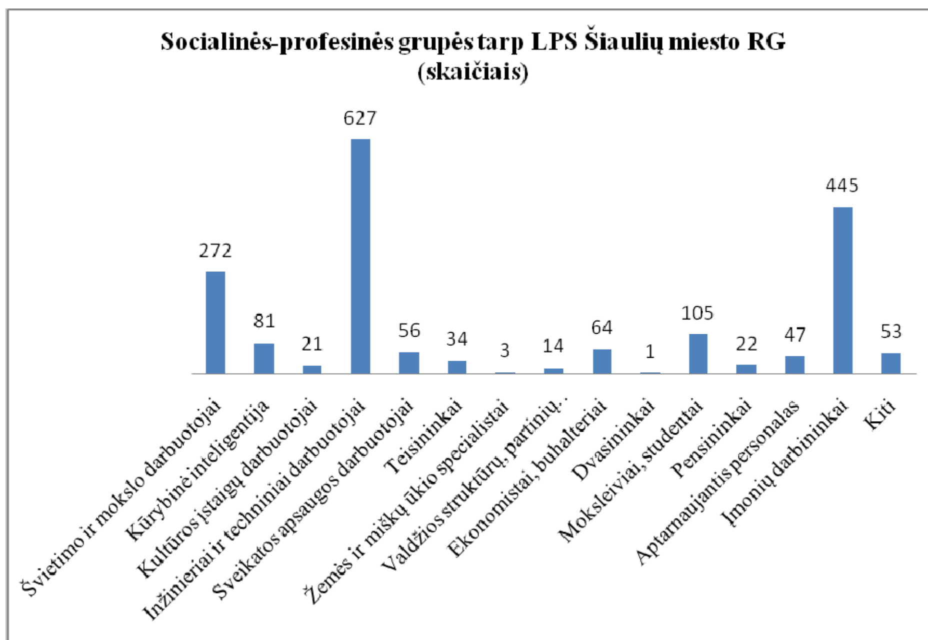
LPS Šakių rajono organizacijoje 1989 metais veikė 54 rėmimo grupės[782], kurių veikloje galėjo dalyvauti apie 1000 narių; tiksliai nėra aišku, nes 5 rėmimo grupių narių skaičius nenurodytas, bet 49 likusiose LPS rėmimo grupėse buvo 847 nariai[783]. Tarp visų 54 grupių 8 buvo įsisteigusios mažesniuose Šakių rajono miesteliuose ar kaimuose, dar 35 buvo sukurtos profesiniu pagrindu. Tarp šių grupių 26 buvo įsisteigusios kolūkiuose arba tarybiniuose ūkiuose ir pan., 5 – vidurinėse ar žemės ūkio mokyklose bei dar 13 – kitose Šakių mieste ar rajone buvusiose statybos įstaigose, fabrikuose, medicinos įstaigose ir t. t. Dar viena LPS rėmimo grupė vienijo buvusius tremtinius. Iš 53 LPS Šakių rajono organizacijoje buvusių rėmimo grupių pasirinkome 37 (4 iš jų buvo įkurtos mokyklose, 13 – kolūkiuose, 11 – kitose įstaigose bei 9 – mažesniuose miesteliuose ar

[779] *Išsivadavimas...,* p. 446–530.
[780] Ten pat, p. 479–482.
[781] *Sąjūdis Šiaulių krašte...*, p. 31–47.
[782] LPS Šakių rajono grupių narių sąrašai. *ZKM fondai,* GEK 27868.
[783] Ten pat.

kaimuose) rėmimo grupes, kurių narių sąrašai pateikė daugiausia mums rūpimos medžiagos. Šiose rėmimo grupėse veikė 683 nariai.

Greičiausiai dėl to, jog Šiaulių mieste (beje, tokia pati situacija buvo ir kituose didžiuosiuose miestuose) vyravo pramonės ir statybos įstaigose susikūrusios LPS rėmimo grupės (be visa ko, jos ir didžiausios pagal narių skaičių), socialiniu-profesiniu požiūriu Sąjūdžio Šiaulių miesto organizacijoje buvusių rėmimo grupių narių sudėtis gerokai skyrėsi nuo LPS vietinio lygmens valdžios struktūrose veikusių sąjūdiečių (žr. 7 grafiką).

7 grafikas[784]

Kaip matyti grafike, čia vyravo techninį išsilavinimą turintys asmenys: 627 (34 %) tarp visų 1845 narių. Didžioji dalis jų (619 nariai) buvo pramonės ar statybos įmonėse bei švietimo, mokslo ir kt. įstaigose[785] dirbę Šiaulių miesto gyventojai. 76 (24 % tarp 627 narių) Šiaulių mieste veikusių rėmimo grupių nariai, priskirti inžinierių ir techninių darbuotojų socialinei-profesinei grupei, užėmė vadovaujančias pareigas. Už šią grupę beveik tris kartus mažesnė buvo švietimo ir mokslo darbuotojų socialinė-profesinė grupė – 272 nariai (15 % tarp Šiaulių miesto RG narių),

[784] 1988 m. Šiaulių miesto LPS rėmimo grupių sąrašai. *ŠAA,* f. 1063, ap. 1, b. 32; *Išsivadavimas...,* p. 446–530.

[785] Kadangi naudojomės knygoje „Išsivadavimas. Sąjūdis Šiaulių krašte 1988–1990 metais“ esančiu rėmimo grupių suskirstymu, tarp šių įstaigų rėmimo grupių atsidūrė ne tik vidurinių mokyklų, technikumų ar universitetų fakultetų, bet ir tokių įstaigų kaip Respublikinio vandens ūkio projektavimo institutas, Šiaulių miesto projektavimo institutas darbuotojai.

vyravusi LPS miestų ir rajonų IG ar tarybose. Praktiškai visi jie – mokymo įstaigų pedagogai, išskyrus penkis MTI „Banga“ Šiaulių filiale susikūrusios LPS rėmimo grupės narius[786].

Lygiai taip pat didžioji dalis medicininį išsilavinimą turėjusių Šiaulių miesto Sąjūdžio organizacijos narių dalyvavo medicinos įstaigose įkurtose rėmimo grupėse – 43 iš 56 sveikatos apsaugos darbuotojų socialinei-profesinei grupei priskirtų žmonių.

Daugiausia iš 81 LPS Šiaulių miesto RG narių, priskirtų kūrybinei inteligentijai, – pramonės įmonėse, projektavimo institutuose ir pan. dirbę dailininkai, architektai bei gamyklų ar Šiaulių mieste leistų laikraščių korespondentai, išskyrus vieną – Vilių Puroną, Šiaulių miesto Vykdomojo komiteto rėmimo grupės narį[787], Sąjūdžio metu buvusį Šiaulių miesto vyriausiuoju dailininku.

Nemažą Sąjūdžio Šiaulių miesto organizacijos dalį sudarė besimokantys nariai. Studentų arba moksleivių tarp 1845 LPS RG narių buvo 105, arba 6 %. Paprastai tai vidurinėse mokyklose susikūrusių rėmimo grupių veikloje kartu su mokytojais dalyvavę mokiniai. Tiesa, vienoje – 15-ojoje vidurinėje mokykloje buvo dvi Sąjūdį remiančios grupės – mokytojų[788] ir atskira mokinių[789]. Vien tik moksleiviai sudarė „Jaunimo klubo“ LPS rėmimo grupę[790].

Vietinio lygmens LPS valdžios struktūrose darbininkijos socialinio sluoksnio atstovų buvo tik 32 – miestų ir rajonų iniciatyvinėse grupėse kiek daugiau, 39 (kartu su žemės ūkyje dirbusiais) – tarybose, o LPS Šiaulių miesto rėmimo grupėse darbininkai sudarė 24 % visų narių. Didžioji dalis darbininkų (401 iš 445) buvo pramonės gamyklų ar statybos įstaigose įsisteigusių LPS rėmimo grupių nariai. Jie paprastai sudarydavo iki pusės ar net daugiau visų rėmimo grupės narių. Pavyzdžiui, ryšių ministerijos autobazės Šiaulių kolonos Nr. 4 LPS rėmimo grupėje tarp 45 narių buvo net 37 darbininkų socialiniam sluoksniui priskiriamų darbuotojų[791]. Didžiausioje tarp į mūsų analizę įtrauktų Šiaulių miesto gamyklų LPS rėmimo grupių – „Vairo“ gamykloje tarp 169 narių darbininkai sudarė 34 % (58 nariai).

Visos Šiaulių miesto Sąjūdžio organizacijos rėmimo grupės turėjo išsirinkusios seniūnus, grupės primininkus ar koordinatorius, dalis jų turėjo ir savas tarybas. Tarp mūsų

---

[786] MTI „Banga“ Šiaulių filialo LPS rėmimo grupės narių sąrašas. *ŠAA,* f. 1063, ap. 1, b. 32, l. 68; *Išsivadavimas...,* p. 475.

[787] Šiaulių miesto Vykdomojo komiteto LPS rėmimo grupės narių sąrašas. *ŠAA,* f. 1063, ap. 1, b. 32, l. 17–20; *Išsivadavimas...,* p. 462–465.

[788] Šiaulių m. 15-osios vidurinės mokyklos mokytojų LPS rėmimo grupės sąrašas. *ŠAA,* f. 1063, ap. 1, b. 32, l. 34; *Išsivadavimas...,* p. 453.

[789] Šiaulių m. 15-osios vidurinės mokinių LPS rėmimo grupės sąrašas. *ŠAA,* f. 1063, ap. 1, b. 32, l. 32; *Išsivadavimas...,* p. 453–454.

[790] Jaunimo klubo LPS rėmimo grupės sąrašas. *ŠAA,* f. 106, ap. 1, b. 32, l. 23; *Išsivadavimas...,* p. 460.

[791] *Išsivadavimas...,* p. 494–495.

analizuojamų 70 rėmimo grupių tarybas turėjo tik trys grupės: 7-osios vidurinės mokyklos[792], Šiaulių eksperimentinėje elektrokonstrukcijų gamykloje[793] bei „Vairo“[794] gamykloje susikūrusios rėmimo grupės.

7-osios vidurinės mokyklos LPS RG taryba buvo sudaryta iš trijų žmonių: dviejų istorijos mokytojų (moterų) ir geografijos mokytojo, kuris buvo ir šios LPS rėmimo grupės vadovas[795].

„Vairo“ gamyklos LPS RG taryba, kaip ir pati grupė, buvo išrinkta 1988 m. spalio 21 d. visuotiniame susirinkime, kuriame dalyvavo 220 gamyklos darbuotojų. Į tarybą pateko 11 grupės narių. Tarp 11 tarybos narių buvo tik 2 moterys – Birutė Vaičiulevičienė (lietuvių kalbos redaktorė) ir Valda Labinienė (DUS inžinierė mechanikė) bei 9 vyrai – dailininkas Viktoras Ostašenkovas, kultūros klubo darbuotojas Bronius Tarabilda, centrinės laboratorijos chemikas Robertas Balandis, gamybos skyriaus inžinierius mechanikas Sigitas Zuoza, galvaninio cecho darbuotojas Vytautas Grikšas bei 4 valdybos inžinieriai: Audrius Tručinskas, Algimantas Tičkūnas, Jonas Merkys ir Jonas Tručinskas – šios LPS rėmimo grupės seniūnas[796]. Taigi, nors šioje Šiaulių miesto LPS organizacijos rėmimo grupėje tarp 169 narių buvo 58 (34 %) darbininkai, nė vienas iš jų nepateko į tarybą.

Į Šiaulių eksperimentinės elektrokonstrukcijų gamyklos LPS rėmimo grupės 8 narių tarybą (tiesa, šaltiniuose nurodoma, jog tai iniciatyvinė grupė, tačiau mes linkę manyti, kad tai kitose rėmimo grupėse buvusių tarybų analogas) taip pat pateko tik 2 moterys – skyriaus viršininkė Severina Brikienė ir pl.[aninio?] skyriaus normuotoja Aldona Juodaitienė bei 6 vyrai: vyr. techniko pavaduotojas Romualdas Janiška, EMS meistras Antanas Bepirštis, vyr. konstruktorius Vytautas Čepkauskas, elektromonteris Aleksandras Žeimelis, inžinierius statybininkas Vytautas Jameikis bei inžinierius Stasys Rasikas[797]. Kuris iš jų buvo rėmimo grupės seniūnas, nėra aišku. Kaip matyti, į šios gamyklos LPS rėmimo grupės tarybą pateko du iš 13 grupėje buvusių darbininkų, jei ši 8 asmenų grupė (anot dokumentų, esanti iniciatyvinė grupė) apskritai buvo renkama. Kitaip tariant, įmanomas variantas, jog šie 8 asmenys buvo pirmieji sumąstę steigti LPS palaikančią grupę savo darbovietėje, o prie jų tik vėliau prisijungė likę 27 grupės nariai.

---

[792] Šiaulių septintosios vidurinės mokyklos LPS rėmimo grupės narių sąrašas. *ŠAA,* f. 1063, ap. 1, b. 39–40; *Išsivadavimas...,* p. 449–450.

[793] Šiaulių Eksperimentinės Elektrokonstrukcijų gamyklos darbuotojų, pageidaujančių tapti LPS rėmimo grupės nariais, sąrašas. *ŠAA,* f. 1063, ap. 1, b. 97; *Išsivadavimas...,* p. 507.

[794] Šiaulių dviračių ir variklių gamyklos „Vairas“ Sąjūdžio dalyvių sąrašas. *ŠAA,* f. 1063, ap. 1, b. 83–87; *Išsivadavimas...,* p. 514–519.

[795] Šiaulių septintosios vidurinės mokyklos LPS rėmimo grupės narių sąrašas. *ŠAA,* f. 1063, ap. 1, b. 39–40; *Išsivadavimas...,* p. 449–450.

[796] Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio Šiaulių miesto tarybai. 1988 10 22. *ŠAA,* f. 1063, ap. 1, b. 82; *Išsivadavimas...,* p. 514.

[797] Šiaulių Eksperimentinės Elektrokonstrukcijų gamyklos darbuotojų, pageidaujančių tapti LPS rėmimo grupės nariais, sąrašas. *ŠAA,* f. 1063, ap. 1, b. 97; *Išsivadavimas...,* p. 507.

Kadangi pirmoji Šiaulių miesto LPS taryba buvo renkama konferencijoje, kurioje dalyvavo 350 Sąjūdžio rėmimo grupių atstovų, į ją pateko dalies LPS rėmimo grupių narių (atrodo, jog buvo atstovaujama visų tipų: švietimo, mokslo, meno, sporto ir kultūros; valdžios ir teisėsaugos struktūrų, spaudos darbuotojų; valdybų; medicinos įstaigų; gamyklų, barų, kombinatų ir kitų pramonės įmonių bei įvairių organizacijų rėmimo grupėms[798]).

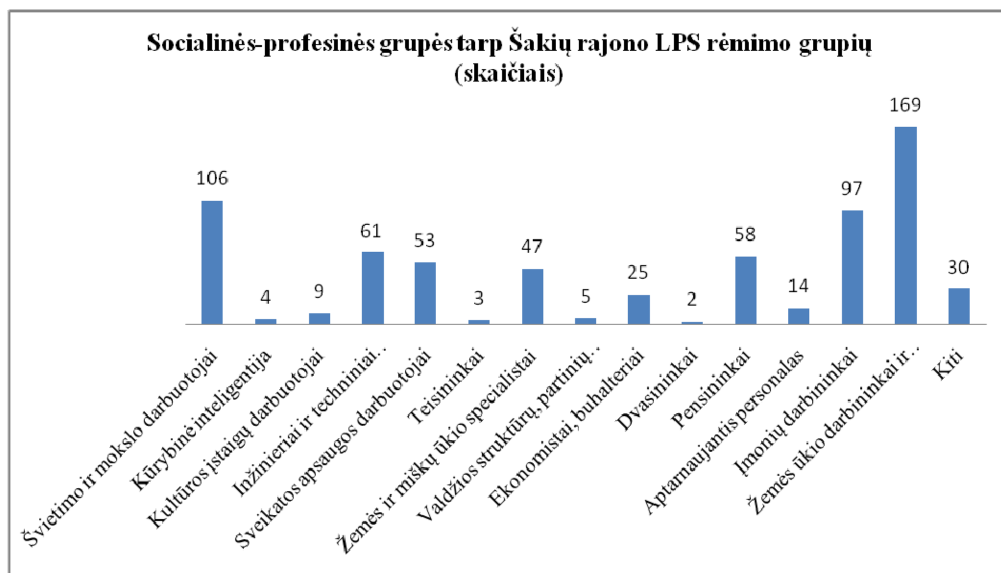
Nors neįmanoma tiksliau pasakyti LPS Šiaulių miesto organizacijos narių amžiaus, manytume, jog joje, kaip ir miestų ar rajonų iniciatyvinėse grupėse ar tarybose, vyravo tos pačios amžiaus grupės, t. y. 21–60 metų dirbantys Šiaulių miesto gyventojai. 105 LPS rėmimo grupių nariai buvo jaunesni nei 20 metų, 22 buvo pensinio amžiaus.

Tarp 313 Šakių rajono LPS organizacijos narių, kuriuos formaliu požiūriu galima priskirti inteligentijai, vyravo švietimo ir mokslo įstaigų darbuotojų socialinė profesinė grupė – 106 asmenys, arba 15 %, tarp visų 683 narių. Visi šie nariai išimtinai mokytojai, nes nė vienoje iš 4 mūsų pasirinktų mokyklose įkurtų rėmimo grupių nebuvo nė vieno moksleivio. Antra pagal dydį buvo inžinierių ir techninių darbuotojų grupė – 61 narys (9 % visų Šakių rajono Sąjūdžio organizacijos narių), nuo jų nedaug atsiliko sveikatos apsaugos darbuotojų socialinė-profesinė grupė – 53 nariai (8 %). Ketvirta pagal dydį – žemės ir miškų ūkių specialistų grupė. Šiai socialinei-profesinei grupei priskiriamų asmenų Šakių rajono LPS organizacijoje buvo 47, arba 7 % visų narių.

25 Šakių rajono sąjūdiečiai buvo įgiję ekonominį išsilavinimą, be jų, šioje Sąjūdžio organizacijoje dar buvo 4 statybinėse organizacijose ar kolūkiuose dirbę dailininkai, 9 kultūros namų darbuotojai, 3 teisininkai bei 2 dvasininkai (žr. 8 grafiką).

[798] Sireika, J., Šiauliai nuo Sąjūdžio susikūrimo iki Nepriklausomybės atkūrimo. *Šiaulių miesto istorija...,* p. 273; *Išsivadavimas...,* p. 446–530; 1988 m. Šiaulių miesto LPS rėmimo grupių sąrašai. *ŠAA,* f. 1063, ap. 1, b. 32.

8 grafikas[799]

Tarp 683 Šakių rajono LPS organizacijos narių buvo 2 kolūkių pirmininkai bei vieno kolūkio valdybos pirmininkas – LKP CK Biuro nomenklatūros sąrašuose esantys asmenys. Tam tikro lygio nomenklatūrai greičiausiai priklausė ir Šakių rajono Sąjūdžio organizacijos nariai: kolūkio partinė sekretorė, profsąjungos komiteto pirmininkė, 3 mokyklų direktoriai bei Šakių rajono statybos organizacijos pirmininkas[800].

Kiek mažiau nei pusę, apie 41 %, Šakių Sąjūdžio organizacijos narių sudarė neaukštos kvalifikacijos statybinių įstaigų, fabrikų ar gamyklų darbuotojai kartu su kolūkių bei tarybinių ūkių darbininkais ar save *ūkininkais* arba *kolūkiečiais* įvardijusiais sąjūdiečiais ir aptarnaujančiam personalui (Šakių rajono LPS organizacijos atveju tai daugiausia pardavėjos, pašto darbuotojos bei mokyklų sekretorės) priskirtais asmenimis.

Visos Šakių rajono Sąjūdžio organizacijos rėmimo grupės, kaip ir priklausė, buvo išsirinkusios savo pirmininkus, jų pavaduotojus bei sekretorius. Bent septyniose iš jų buvo išrinktos ir tarybos. Į Šakių autotransporto įmonės LPS RG taryba pateko vyr. dispečeris, dailininkas, degalų užpylėja, 3 vairuotojai bei garažo viršininkas Zigmas Jonaitis, tapęs šios Sąjūdžio struktūros pirmininku[801]. Tarp septynių Šakių rajono statybos organizacijos LPS RG tarybos narių buvo 2 darbų vykdytojai (vienas jų, E. Nekraševičius, tapo tarybos pirmininku), kopijavimo mašinų operatorius, metalo apdirbimo cecho viršininkas, juriskonsultė, skaičiavimo mašinų operatorė bei

---

[799] LPS Šakių rajono grupių narių sąrašai. *ZKM fondai,* GEK 27868.
[800] Ten pat.
[801] Šakių ATĮ LPS rėmimo grupės taryba. LPS Šakių rajono grupių narių sąrašas. *ZKM fondai,* GEK 27868.

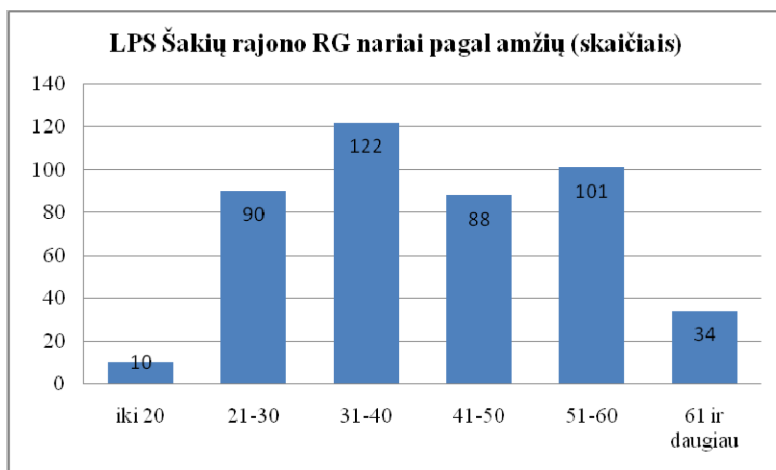
šios organizacijos pirmininkas[802]. Gelgaudiškio kolūkio rėmimo grupės tarybą sudarė: civilinės gynybos viršininkas, agronomas, statybos darbininkas, saugos technikos inžinierius, vairuotojas, sandėlininkas, juristė. Vienos tarybos narės nėra LPS RG narių sąrašuose. Tarybos pirmininku buvo išrinktas Antanas Karalius (specialistas asmeniniam ūkiui)[803]. Gelgaudiškio pagalbinės mokyklos-internato 5 narių taryboje dalyvavo šios mokyklos med. sesuo bei 4 mokytojai[804]. Girėnų gyvenvietėje įsisteigusios LPS rėmimo grupės tarybą sudarė 7 nariai, tarp kurių buvo 3 mechanizatoriai, stalius, laborantas bei mašinistas. Tarybos pirmininku buvo išrinktas mechanikas Antanas Albrektas[805.] Jankų gyvenvietės Sąjūdžio rėmimo grupėje į tarybą buvo išrinkti: civilinės gynybos inžinierius, statybos darbų inžinierius, ekonomistė (pirmininkė), mokytoja, traktorininkas, ūkininkas ir pensininkė. Tarybos pirmininke išrinkta ekonomistė Aldona Lenktienė[806]. Visi 6 Gelgaudiškio keramikos gamyklos LPS RG tarybos nariai – darbininkai[807].

Pagal sukurtą Šakių rajono Sąjūdžio organizacijos vidinę struktūrą, aukščiausias veiklą koordinuojantis organas buvo Šakių rajono LPS Seimelis, sudarytas iš visų rėmimo grupių atstovų, paprastai pirmininkų. Didesnės grupės Šakių rajono Sąjūdžio Seimelyje turėjo po kelis atstovus. Kiek tiksliai narių buvo Seimelyje, pasakyti neįmanoma, nes sąraše nėra kai kurių LPS rėmimo grupių atstovų, tačiau 1989 m. veikusiame buvo ne mažiau kaip 79 nariai, tarp jų: 10 inžinierių, 1 dailininkas, 18 mokytojų, 7 medicininį išsilavinimą turėję asmenys, 6 žemės ūkio specialistai, 4 kitų profesijų atstovai, 25 darbininkai bei 5 pensininkai[808].

Šakių rajono Sąjūdyje, kaip matyti iš grafiko, nebuvo nė vieno studento ar moksleivio. Lyginant su vietinio lygmens LPS valdžios struktūromis, Šakių rajono sąjūdiečių amžiaus grupės kiek skyrėsi, nors didžioji dalis sąjūdiečių pateko į tas pačias amžiaus grupes, t. y. buvo dirbti leidžiančio amžiaus, 34 – vyresni nei 61-erių metų, 10 – iki 20-ties metų amžiaus (žr. 9 grafiką).

[802] LPS Šakių RSO grupės narių sąrašas. LPS Šakių rajono grupių narių sąrašas. *ZKM fondai,* GEK 27868.
[803] Šakių rajono Gelgaudiškio kolūkio LPS rėmimo grupės narių sąrašas. *ZKM fondai,* GEK 27868.
[804] Gelgaudiškio pagalbinės mokyklos-internato LPS rėmimo grupės narių sąrašas. *ZKM fondai,* GEK 27868.
[805] Girėnų LPS rėmimo grupė. *ZKM fondai,* GEK 27868.
[806] Jankų Sąjūdžio taryba. *ZKM fondai,* GEK 27868.
[807] Gelgaudiškio keramikos gamyklos LPS rėmimo grupės tarybos sąrašas. *ZKM fondai,* GEK 27868.
[808] LPS Šakių Sąjūdžio Seimelis. *ZKM fondai,* GEK 27868.

9 grafikas[809]

Apibendrinant, pagal Šiaulių miesto ir Šakių rajono Sąjūdžio organizacijas galima daryti keletą bendrų išvadų ir kitų miestų ar rajonų LPS organizacijoms tinkančias išvadas.

Miestų vietinio lygmens Sąjūdžio organizacijose, bent penkių didžiųjų, tarp aukštąjį ar spec. vidurinį išsilavinimą turinčių narių, greičiausiai turėjo vyrauti inžinierių-techninių darbuotojų socialinė-profesinė grupė, nes kaip ir Šiaulių miesto Sąjūdžio organizacijoje, miestuose didesnė dalis rėmimo grupių buvo įsteigtos pramonės gamyklose, statybos ir kitose įstaigose arba šios rėmimo grupės narių gausumu smarkiai lenkė kituose darbo kolektyvuose įsisteigusias LPS rėmimo grupes. Pavyzdžiui, Klaipėdoje tarp 239 LPS rėmimo grupių statybinėse organizacijose buvo 31, transporto – 8, gamyklose – 30 grupių, kurių veikloje dalyvavo apie 2195 narius. Pritaikius Šiaulių miesto Sąjūdžio modelį ir Klaipėdai, atsižvelgus į tai, kad tokiose rėmimo grupėse apie pusę narių galėjo būti neaukštos kvalifikacijos darbuotojai, t. y. darbininkai, ne mažiau kaip 1000 Klaipėdos Sąjūdžio narių galėtų būti priskirti inžinierių-techninių darbuotojų socialinei-profesinei grupei. Tai sudarė apie 14 % visų 7137 Klaipėdos Sąjūdžio organizacijos LPS rėmimo grupėse veikusių narių. Švietimo įstaigose iš viso buvo 46 rėmimo grupės, iš jų 5 buvo sudarytos vien iš moksleivių arba studentų, likusios 39 greičiausiai buvo mišrios – jų nariai buvo tiek pedagogai, tiek moksleiviai ar studentai. Šiose 39 LPS rėmimo grupėse buvo ne mažiau kaip 914 narių. Net įsivaizduojant, jog jas sudarė vien mokymo specialistai, švietimo ir mokslo įstaigų socialinei-profesinei grupei priskiriamų žmonių Klaipėdos miesto LPS organizacijoje galėjo būti 12 %. Apie 8 % (578 nariai) buvo įgiję medicininį išsilavinimą arba dirbo medicinos įstaigose. Kitaip tariant, tiksliai atskleisti LPS vietinio lygmens miestų organizacijose buvusių narių socialinės sudėties neįmanoma, nes socialinių-profesinių grupių proporcijos galėjo skirtis atsižvelgiant į tai, kiek, kokiuose darbo kolektyvuose ir kokio dydžio LPS rėmimo grupės buvo

[809] Grafike pateikti skaičiai atspindi 445 Šakių rajono LPS rėmimo grupių narius.

įsisteigusios. Ten, kur pramonės koncentracija buvo didesnė, pavyzdžiui, bent penkiuose didžiuosiuose miestuose, turėjo vyrauti techninė inteligentija.

Greičiausiai daugiau nei trečdalis Sąjūdžio miestų organizacijų narių buvo darbininkijos socialinio sluoksnio atstovai. Tačiau tai, jog tik į kelias iš 11 respublikinio pavaldumo miestų pirmųjų LPS tarybų, nekalbant jau apie iniciatyvines grupes, pateko LPS rėmimo grupių nariai, šio socialinio sluoksnio atstovai sudarė tik mažiau nei 1 % visų iniciatyvinių grupių ar tarybų narių.

Rajoninėse Sąjūdžio organizacijose veikusių LPS rėmimo grupių steigimo iniciatoriai greičiausiai buvo mokytojai, kultūros sferos darbuotojai bei techninė inteligentija, nes didžioji dalis kolūkių ar tarybinių ūkių rėmimo grupių įsisteigė kiek vėliau, 1989 m. pradžioje artėjant LPS Žemdirbių suvažiavimui. Įsisteigus šioms LPS rėmimo grupėms, tarp kitų socialinių-profesinių grupių pagal narių kiekį galėjo atsirasti ir nemažai žemės ir miškų ūkio specialistų. Tokio tipo rėmimo grupėse dažnai buvo nesilaikoma LPS įstatuose numatyto draudimo, jog rėmimo grupių nariais negali būti tos įstaigos administracijos darbuotojai. Tarp nemažos dalies kolūkiuose ar tarybiniuose ūkiuose visoje Lietuvoje įsisteigusių rėmimo grupių narių būdavo ir kolūkių pirmininkai, jų pavaduotojai bei partinių organizacijų darbuotojai. Kaip ir miestuose, rajonų Sąjūdžio organizacijose iki pusės narių galėjo būti darbininkijos atstovai. Tačiau čia vyravo ne įmonių, o žemės ūkio darbininkai bei paprasti kolūkiečiai. Taigi, galima teigti, jog mažesniuose miestuose bei kaimo tipo gyvenvietėse į Sąjūdį įsijungė daugiau viduriniojі bei žemiausioji sovietinio žemės ūkio narių grupė – technikai bei specialistai, įskaitant specialistus dirbančius socialinėje kolūkio infrastruktūroje (mokytojai, bibliotekos darbuotojai, kultūros, medicinos darbuotojai ir pan.) kartu su technikos vairuotojais, paprastais darbininkais ir pensininkais[810].

Kaip leidžia teigti surinkta medžiaga, rajoninėse LPS organizacijose, skirtingai nei miestų, Sąjūdžio veiklą vietinio lygmens mastu koordinuojančiose struktūrose galėjo dalyvauti didesnis LPS rėmimo grupių narių skaičius, nes tarybos čia buvo renkamos iš rėmimo grupių narių arba tam tikros valdžios struktūros (Seimeliai ir pan.) būdavo nuolat papildomos naujai įsisteigusių rėmimo grupių atstovais, paprastai šių Sąjūdžio struktūrų pirmininkais.

---

[810] Leonavičius, V., Ozolinčiūtė, E. Socialinės kaimo bendruomenės formavimosi prielaidos sovietinio laikotarpio Lietuvoje. *Filosofija. Sociologija. T. 19. Nr. 2.* Vilnius, p. 21.

3.4. Centrinių LPS struktūrų narių socialinė sudėtis

Anksčiau tekste aptartą socialinių-profesinių grupių pasiskirstymą visų lygių regioninėse LPS struktūrose tiesiogiai atspindi ir aukščiausių LPS struktūrų socialinė sudėtis.

LPS Suvažiavimo Mandatų komisijos duomenimis, 1988 m. spalio 22 d. (pirmosios suvažiavimo dienos – K. B. past.), trečiojo posėdžio metu buvo užregistruotas 1021 delegatas, išrinkti vietinio lygmens Sąjūdžio organizacijose ir be tam tikrų išlygų (apie tai plačiau rašėme 2 disertacijos skyriuje), atstovavę visoms iki 1988 m. spalio 5 d. susikūrusioms LPS struktūroms. Tarp šių delegatų lietuvių buvo 96 % (980 delegatų); 8 delegatai buvo rusų tautybės (0,8 %), 6 žydai (0,6 %), 9 lenkai ir 13 kitų tautinių mažumų atstovų. Tarp 1021 Suvažiavimo delegato buvo 155 moterys, atitinkamai vyrų – 854. Kaip nurodė anketose, 299 atstovai buvo kilę iš valstiečių, 202 – iš darbininkų ir 459 – iš tarnautojų. Daugiausia tarp visų suvažiavimo dalyvių buvo mokslininkų ir menininkų – 283. Turinčių tik pradinį išsilavinimą buvo 4 delegatai, 11 turėjo nebaigtą vidurinį, 41 delegatas su viduriniu išsilavinimu. 1 delegatas buvo baigęs profesinę technikos mokyklą, 37 – technikumą, 51 buvo nebaigę aukštosios mokyklos. Daugiausia, net 693 LPS Steigiamojo suvažiavimo delegatai, turėjo įgiję aukštąjį išsilavinimą, tarp jų 177 su moksliniu laipsniu[811].

Deja, pateikti duomenys neleidžia plačiau atskleisti nemažos dalies LPS Steigiamajame suvažiavime dalyvavusių sąjūdiečių pasiskirstymo tarp atskirų socialinių-profesinių grupių, tačiau aiškiai matosi, jog daugiau nei pusė delegatų galėtų būti priskirti inteligentijos socialiniam sluoksniui.

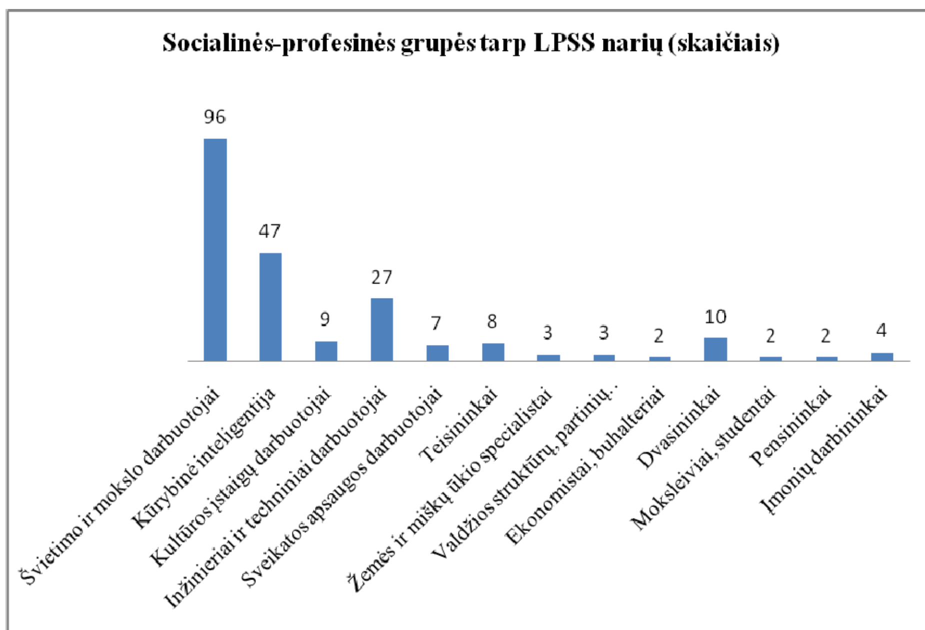
Surinkti duomenys leidžia kiek plačiau aptarti 220 Sąjūdžio delegatų, patekusių į LPSS socialinę sudėtį.

Du LPSS nariai, abu Kauno Sąjūdžio organizacijos nariai – Raimundas Vedegys (KPI studentas[812]) ir Giedrė Mickūnaitė (Kauno Jono Jablonskio vidurinės mokyklos moksleivė[813]) buvo vieninteliai jaunimo atstovai. LPS Skuodo rajono iniciatyvinės grupės narys – Kazys Girdžiūnas[814], Marijampolės IG ir tarybos narys – Vytautas Šneideris[815] bei Kauno miesto iniciatyvinės grupės nariai – Algirdas Patackas ir Kazimieras Uoka[816] buvo vieninteliai darbininkijos atstovai LPS Seime.

[811] *Lietuvos persitvarkymo sąjūdis. Steigiamasis suvažiavimas...,* p. 87.
[812] Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio Seimo nariai. *LVNA,* f. 10, b. 18, l. 52.
[813] Ten pat, l. 49.
[814] Pirmosios sąjūdžio iniciatyvinės grupės narių sąrašas. *R. Šmaižienės asmeninis archyvas.*
[815] Rupšytė, A., Sąjūdžio organizacinė struktūra. *Lietuvos Sąjūdis 1988–1991...,* p. 357–358.
[816] Persitvarkymo sąjūdžio Kauno zonos iniciatyvinės grupės nariai (susikūrę 1988 m. birželio 10 d.). *Lietuvos Sąjūdis Kaune...,* p. 173–175.

Visi kiti formaliu požiūriu inteligentijos atstovai, tarp kurių vyravo trys socialinės-profesinės grupės: švietimo ir mokslo darbuotojų – 83 Seimo nariai, kūrybinės inteligentijos – 53 nariai bei 31 – inžinierių-techninių darbuotojų socialinės-profesinės grupės atstovas (žr. 10 grafiką).

10 grafikas

Tarp 220 LPSS narių didžioji dalis – 161 buvo miestų Sąjūdžio organizacijų nariai, dar 44 – iš rajoninių Sąjūdžio organizacijų[817]. Palyginus atstovaujamas socialines-profesines grupes tarp miestų ir rajonų matyti, jog jos kiek skyrėsi: švietimo ir mokslo darbuotojų grupei atstovavo 33 % iš miestų Sąjūdžio organizacijų į LPSS išrinktų sąjūdiečių. Iš rajonų tokių buvo tik 8 %. Analogiškai – 24 % ir 2 % buvo kūrybinės inteligentijos ir 11 % su 4 % – technikos inteligentijos atstovų. Po 5 Sąjūdžio Seimo narius tiek iš miestų, tiek iš rajonų dirbo kultūros įstaigose, 15 buvo medikai (10 iš miestų ir 5 iš rajoninių struktūrų) bei 8 teisininkai (6 iš miestų Sąjūdžio organizacijų ir 2 iš rajoninių).

Tarp LPSS narių bent 19 užėmė nomenklatūrines pareigas: 3 muziejų direktoriai, 2 kolūkių pirmininkai, 2 mokyklų direktoriai, 2 aukštųjų mokyklų rektoriai ir prorektoriai, respublikinio laikraščio redaktorius, rajono vyriausiasis architektas, teatro vyriausiasis režisierius, rajono viešosios bibliotekos direktoriaus pavaduotoja, rajoninių kultūros namų direktorius, rajono ligoninės vyriausiasis gydytojas, apylinkės Vykdomojo komiteto pirmininkas, gamyklos

[817] Kartu su RIG bei papildomai Suvažiavimo metu išrinktais nariais, kurių tuometinė gyvenamoji viena – tam tikras miestas ar rajonas.

profsąjungos komiteto pirmininkas, gamyklos direktorius bei rajono draudimo inspekcijos viršininkas.

Į Sąjūdžio Seimą pateko ir dešimt dvasininkų. Iš jų regioninių Sąjūdžio struktūrų tiesiogiai buvo išrinktas tik vienas – Saulius Filipavičius[818]. Dar trys nuo regioninių organizacijų Suvažiavime dalyvavo delegatų teisėmis ir į LPSS pateko renkant 15 papildomų narių (Pranas Račiūnas[819], Vaclovas Aliulis[820] ir Algimantas Keina[821]). Bronius Antanaitis, Kazys Gaščiūnas, Leonardas Jagminas, Vincentas Jalinskas, Juozas Matulaitis bei Kazimieras Vasiliauskas į Sąjūdžio Seimą buvo deleguoti Lietuvos dvasininkų[822]. 4 iš jų (neatmetama galimybė, jog visi 6) iki tol buvo susiję su Sąjūdžio struktūromis vietose[823].

Suvažiavime išrinktos LPSS tarybos socialinė sudėtis, lyginant su iki tol Sąjūdžio veiklą Lietuvos mastu koordinavusia respublikine iniciatyvine grupe, mažai pasikeitė: švietimo ir mokslo darbuotojų socialinei-profesinei grupei atstovavo tiek pat – 18 LPSS tarybos narių, kūrybinei inteligentijai – 14. Lyginant su RIG, Steigiamajame suvažiavime išrinktos Seimo tarybos sudėtyje buvo po vieną dvasininkijos (Vaclovas Aliulis), teisininkų (Kazimieras Motieka) bei darbininkijos (Kazimieras Uoka) atstovą. Dar vienas skirtumas – joje buvo du tautinių mažumų atstovai: Georgij Jevremov ir Emanuelis Zingeris[824]. Lyginant su respublikinės iniciatyvinės grupės sudėtimi, moterų LPSS taryboje sumažėjo dvigubai, į ją pateko tik Kazimiera Prunskienė.

---

818 Panevėžio miesto delegatai. *LSBA*.

819 Nors P. Račiūnas LPS Alytaus IG ir nedalyvavo, atsisakė pats dėl per didelio užimtumo, tačiau aktyviai dalyvaudavo Alytaus Sąjūdžio renginiuose bei nuolat konsultavo iniciatyvinės grupės narius. (žr.: Rupšytė, A., Sąjūdžio organizacinė struktūra. *Lietuvos Sąjūdis 1988–1991...,* p. 458). Dėl šios priežasties jis greičiausiai ir į Steigiamąjį suvažiavimą pateko kaip delegatas nuo Alytaus Sąjūdžio organizacijos. Kai Suvažiavimo metu buvo išrinktas į LPSS, vėliau buvo įtrauktas ir į 1988 12 17 išrinktą LPS Alytaus miesto ir rajono tarybą (žr.: Rupšytė, A., Sąjūdžio organizacinė struktūra. *Lietuvos Sąjūdis 1988–1991...,* p. 337).

820 Iki LPS Suvažiavimo buvo Vilniaus tarybos narys (žr.: Pirmoji Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio Vilniaus taryba ir aktyvas. *Sąjūdžio žinios, 1*988 09 26, nr. 40, p. 159).

821 LPS Varėnos rajono IG narys (žr.: Rupšytė, A., Sąjūdžio organizacinė struktūra. *Lietuvos Sąjūdis 1988–1991...,* p. 382).

822 Dvasininkijos atstovai. *LSBA.*

823 B. Antanaitis – Šeduvos rėmimo grupės įkūrėjas, V. Jalinskas buvo Lazdijų miesto rėmimo grupės narys, o K. Vasiliauskas iki LPS Suvažiavimo buvo Vilniaus tarybos narys (žr.: Rupšytė, A., Sąjūdžio organizacinė struktūra. *Lietuvos Sąjūdis 1988–1991...,* p. 357; 366). Pirmoji Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio Vilniaus taryba ir aktyvas. *Sąjūdžio žinios,* 1988 09 26, nr. 40, p. 159). J. Matulaitis, nors ir nepriklausė jokiai konkrečiai Sąjūdžio struktūrai, tačiau neformaliai palaikė rėmimo grupių kūrimąsi Kaišiadorių vyskupijoje (žr.: Rupšytė, A., Sąjūdžio organizacinė struktūra. *Lietuvos Sąjūdis 1988–1991...,* p. 432).

824 Truska, L., Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio ištakos. *1991 metų Sausio 13-oji...,* p. 31.

3.5. Moterys LPS struktūrose

Tarp visų rajoninių iniciatyvinių grupių moterys sudarė 26 % visų narių[825], o tarp miestų – 15 %[826]. Vien tik vyrai buvo išrinkti į Vilkaviškio bei Varėnos rajonų iniciatyvines grupes[827], o dažniausiai būtent jie ir sudarydavo didžiąją dalį šių LPS struktūrų narių. Kaip išskirtinius atvejus galima pateikti Zarasų ir Joniškio rajonų IG, kuriose atitinkamai buvo 23 nariai (13 moterų ir 10 vyrų[828]) bei 21 nariai (12 moterų ir 9 vyrai[829]). Kauno, Šiaulių, Druskininkų ir Birštono miestų iniciatyvinėse grupėse buvo tik po vieną moterį[830], kituose miestuose jų skaičius panašus į didžiosios dalies analogiškų rajoninių LPS struktūrų. Tarp 21 Klaipėdos miesto iniciatyvinės grupės nario buvo 5 moterys[831], tarp 35 Vilniaus miesto LPS tarybos narių – 3[832], Šiaulių miesto LPS IG – 1 moteris[833]. Vienintelėje Neringos miesto iniciatyvinėje grupėje buvo lygybė, grupę sudarė 5 vyrai ir 5 moterys[834]. Išrinkus pirmąsias regionines LPS tarybas, moterų ir vyrų santykis jose kiek pasikeitė: miestuose moterų skaičius padidėjo iki 19 %[835], o rajonuose sumažėjo iki 22 %[836]. Kaip ir iniciatyvinėse grupėse, moterų nebuvo dviejose rajoninėse tarybose – Varėnos ir Kauno rajonų[837].

Žymiai didesnis procentas moterų pastebimas tiek miestų, tiek ir rajonų Sąjūdžio organizacijų LPS rėmimo grupėse. Pavyzdžiui, tarp mūsų suskaičiuotų Šiaulių mieste buvusių LPS rėmimo grupių narių moterys sudarė 41 %. Šakių rajono Sąjūdžio organizacijoje tarp suskaičiuotų 683 narių buvo 263 moterys ir 420 vyrų, atitinkamai – 39 % ir 61 %. Kodėl toks nedidelis skaičius moterų dalyvavo LPS vietinio lygmens valdžios struktūrose ir daug didesnis rėmimo grupių veikloje, paaiškinti gan sudėtinga. Padarykime prielaidą: tokį nevienodumą galėjo lemti tai, kad Sąjūdžio iniciatyvinės grupės ar tarybos posėdžiaudavo vakarais, jau po darbo valandų, o toks

[825] Toks procentas moterų dalyvavo 35 rajoninių LPS iniciatyvinių grupių veikloje. Šiose Sąjūdžio organizacijose, pagal mūsų pasirinktus socialinei analizei atlikti sąrašus, dalyvavo 156 moterys ir 448 vyrai, iš viso 604 registruoti Sąjūdžio nariai.

[826] Miestų LPS IG buvo: 32 moterys ir 186 vyrai, iš viso 218 registruotų Sąjūdžio narių. Duomenys iš dešimties LPS miestų iniciatyvinių grupių (be Palangos miesto).

[827] Rupšytė, A., Sąjūdžio organizacinė struktūra. *Lietuvos Sąjūdis 1988–1991...,* p. 382–383.

[828] Ten pat, p. 388.

[829] Ten pat, p. 343.

[830] Persitvarkymo sąjūdžio Kauno zonos iniciatyvinės grupės nariai (susikūrę 1988 m. birželio 10 d.). *Lietuvos Sąjūdis Kaune...,* p. 173–174; *Išsivadavimas...,* p. 36–37; Valentukevičius, V., Min. veik., p. 3; Rupšytė, A., Sąjūdžio organizacinė struktūra. *Lietuvos Sąjūdis 1988–1991...,* p. 339.

[831] Kaukas, K., Min. veik., p. 65–67.

[832] Pirmoji Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio Vilniaus taryba ir aktyvas. *Sąjūdžio žinios*, 1988 09 26, nr. 40, p. 159.

[833] Rupšytė, A., Sąjūdžio organizacinė struktūra. *Lietuvos Sąjūdis 1988–1991...,* p. 345.

[834] Rupšytė, A., Sąjūdžio organizacinė struktūra. *Lietuvos Sąjūdis 1988–1991...,* p. 360.

[835] Išrinktose pirmose miestų LPS tarybose buvo: 45 moterys ir 197 vyrai, iš viso 242 registruoti Sąjūdžio nariai. Duomenys iš 11 LPS miestų iniciatyvinių grupių.

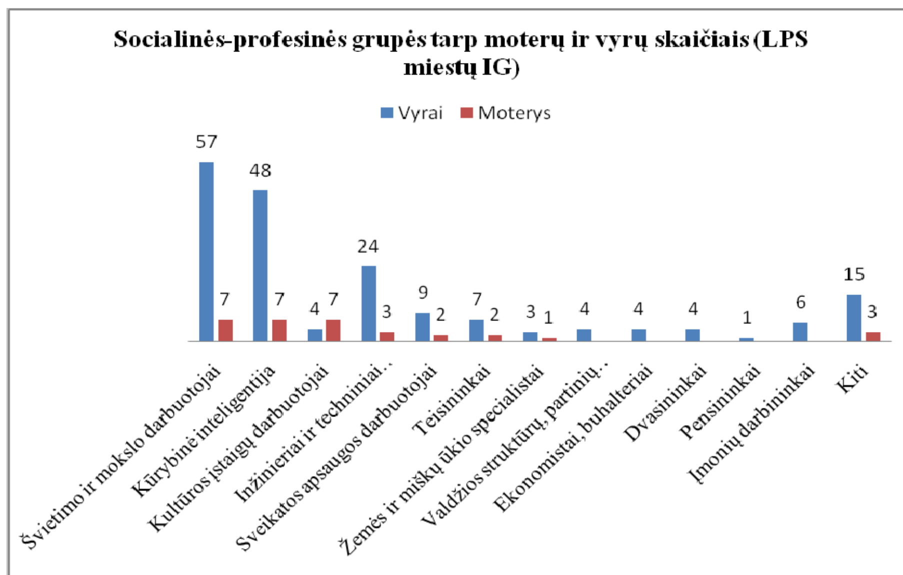
[836] Toks procentas moterų dalyvavo 36 rajoninėse LPS tarybose: tarp 660 narių buvo 147 moterys ir 513 vyrų.

[837] Ten pat, p. 348, 382.

vėlyvas darbas galėjo sąlygoti tam tikro skaičiaus moterų atsisakymą įsitraukti į jų veiklą; ypač tai pasakytina apie vyresnio amžiaus, ištekėjusias moteris. Atrodo, jog didesnį procentą moterų, dalyvavusių miestų ar rajonų Sąjūdžio organizacijų LPS rėmimo grupių veikloje, galėjo nulemti ir tai, jog šiose Sąjūdžio struktūrose pastebimas daug didesnis vienos šeimos (toje pačioje grupėje galėjo dalyvauti ir vyras su žmona, ir jų vaikai ar kiti giminaičiai) įsijungimas į Sąjūdį. Kita vertus, dailiosios lyties atstovių neįsitraukimą į Sąjūdį galėjo lemti ir pradžioje vyravusi nežinia, kiek ilgai valdžios bei represinių struktūrų bus toleruojamas pats Sąjūdis. Pavyzdžiui, Rokiškyje rajono komjaunimo komiteto instruktorės R. Stankevičiūtės, norėjusios į Sąjūdžio veiklą šiame rajone įsitraukti nuo pat iniciatyvinės grupės kūrimosi momento, buvo nuspręsta į LPS Rokiškio rajono IG neįtraukti, neva dėl to, jog ji per jauna. Tačiau, kaip leidžia teigti šaltiniai, ji į Rokiškio Sąjūdį įsitraukė vėliau, iniciatyvinę grupę papildžius naujais nariais[838].

Tarp 32 LPS miestų IG buvusių moterų 7 priskirtinos švietimo ir mokslo darbuotojų socialinei-profesinei grupei (6 vidurinių ar kitų mokyklų mokytojos, viena dėstytoja), tiek pat jų dirbo kultūros įstaigose. Dar 7 priskirtinos kūrybinei inteligentijai (2 architektės ir 5 žurnalistės). Techninį išsilavinimą buvo įgijusius dvi dailiosios lyties atstovės. Medicinos sferoje dirbo bei teisinį išsilavinimą turėjo po dvi moteris. Viena Alytaus miesto ir rajono iniciatyvinės grupės narė turėjo agronomo išsilavinimą (žr. 11 grafiką).

11 grafikas[839]

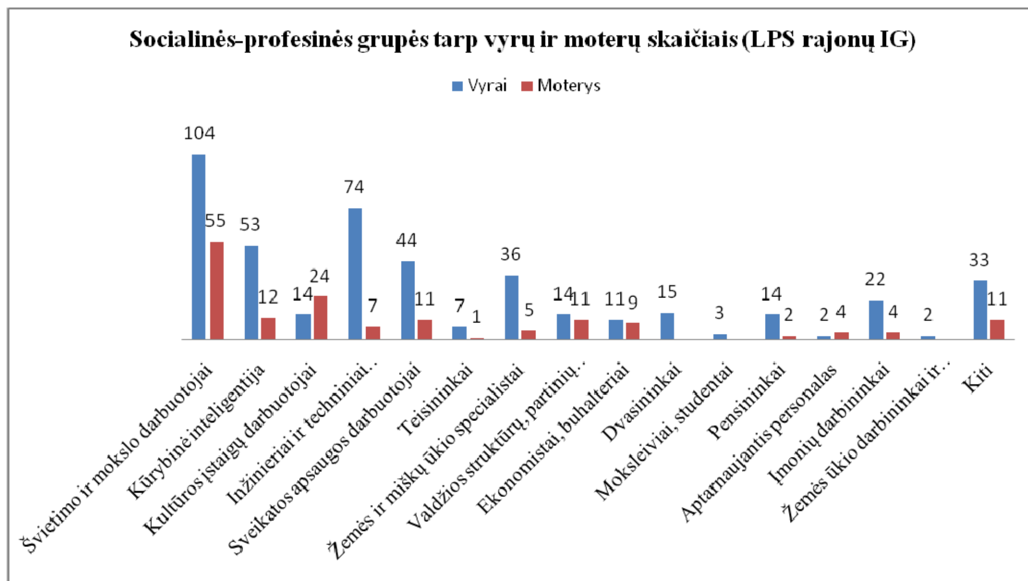
[838] Baltuškaitė, A., Rokiškėnų kelias į Sąjūdį: nuo M. Gorbačiovo persitvarkymo iki nepriklausomybės atkūrimo. *Rokiškis ir 20 Sąjūdžio metų...*, p. 12.

[839] Grafikas atspindi 10 respublikinio pavaldumo miestų (be Palangos) LPS IG sudėtį.

Tik dvi – Veronika Vanda Česnauskienė (Neringos miesto ligoninės vyr. gydytoja) ir Regina Eleonora Jonušienė (Neringos istorijos muziejaus direktorė)[840] – tarp visų miestų LPS iniciatyvinėse grupėse buvusių moterų užėmė nomenklatūrines pareigas. Tiek pat – Halina Kobeckaitė[841] (Vilniaus miesto IG) ir Zita Šličytė[842] (Klaipėdos miesto IG) – turėjo mokslų daktaro laipsnius. Tarp 32 miestų iniciatyvinėse grupėse buvusių moterų nebuvo nė vienos darbininkijos socialinio sluoksnio atstovės.

Rajonuose, kaip ir miestuose, daugiausia į Sąjūdį įsitraukusių moterų dirbo pedagoginį darbą – 55 iš 156 moterų, 24 dirbo kultūros sferos įstaigose (žr. 12 grafiką).

12 grafikas[843]

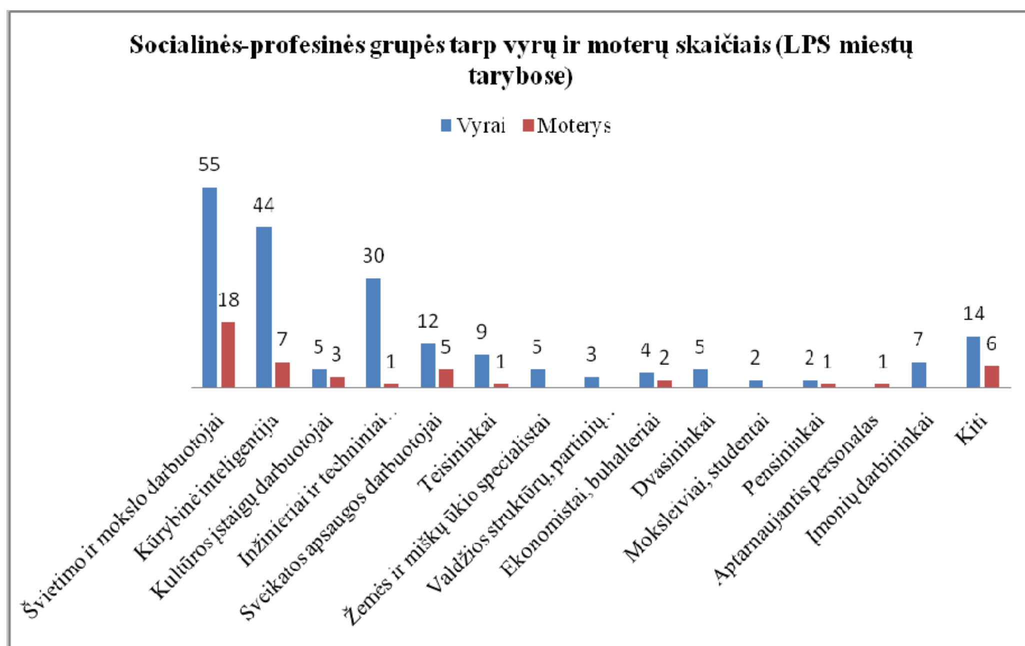
Mūsų nuomone, apie 13 moterų rajoninėse Sąjūdžio IG užėmė nomenklatūrines pareigas.

Įmonėse dirbusios neaukštos kvalifikacijos darbuotojos, kartu su prekybos ir aptarnavimo sferos grupei priskirtinomis dailiosios lyties atstovėmis, sudarė apie 5 % tarp visų 156 šiose Sąjūdžio struktūrose buvusių moterų.

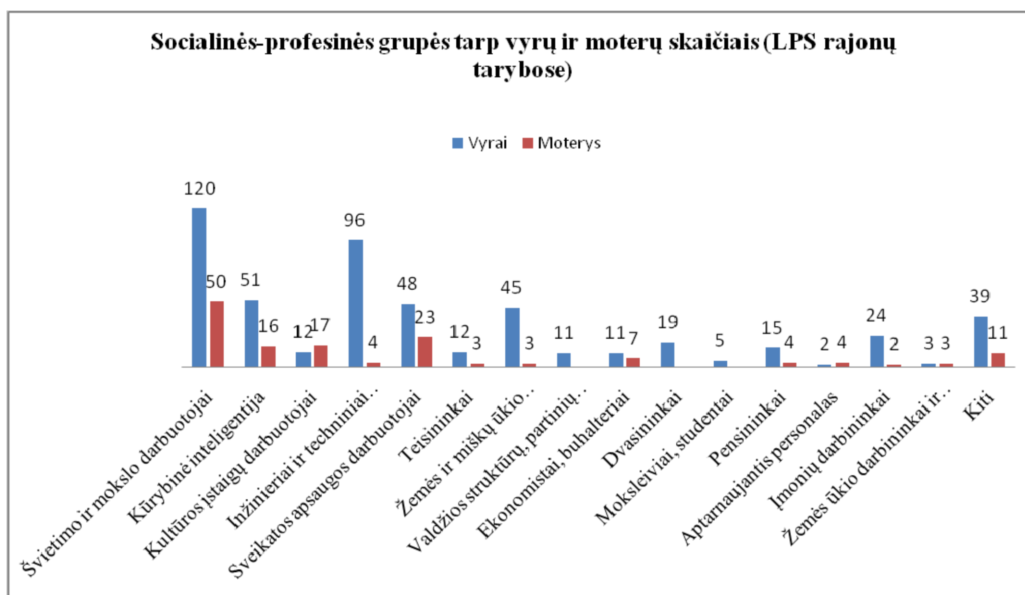
Panašus socialinių-profesinių grupių santykis tarp Sąjūdyje dalyvavusių moterų išliko ir išrinkus pirmąsias miestų ir rajonų tarybas (žr. 13 ir 14 grafikus).

[840] Rupšytė, A., Sąjūdžio organizacinė struktūra. *Lietuvos Sąjūdis 1988–1991...,* p. 360.
[841] Pirmoji Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio Vilniaus taryba ir aktyvas. *Sąjūdžio žinios,* 1988 09 26, nr. 40, p. 159.
[842] Kaukas, K., Min. veik., p. 65–67.
[843] Grafikas atspindi 35 LPS rajonų IG sudėtį.

13 grafikas[844]

14 grafikas[845]

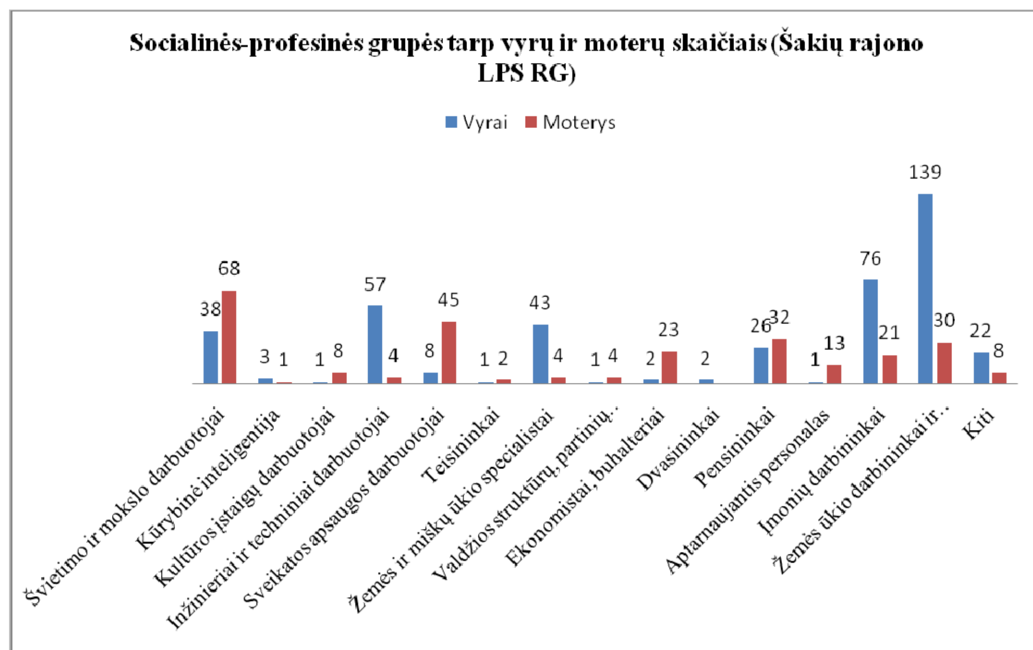
[844] Grafikas sudarytas remiantis visų 11 respublikinio pavaldumo LPS miestų tarybų sudėtį.
[845] Grafikas sudarytas remiantis 36 rajonų tarybų duomenimis.

Miestuose kūrybinės inteligentijos grupei priskirtų moterų liko tiek pat, kaip ir iniciatyvinėse grupėse – 7, iki 3 sumažėjo kultūros įstaigose dirbusių, daugiau nei dvigubai – iki 18 – padidėjo pedagoginį darbą dirbusių moterų skaičius.

Rajoninėse Sąjūdžio tarybose iš viso buvo 147 moterys, 34 % jų buvo visų tipų mokyklų mokytojos, beveik po lygiai buvo kūrybinės inteligentijos bei kultūros įstaigose dirbusių Sąjūdžio narių moterų, atitinkamai 16 ir 17. Lyginant su iniciatyvinėmis grupėmis, pirmosiose LPS rajonų tarybose buvo dvigubai daugiau medicininį išsilavinimą turinčių moterų.

Šakių rajono Sąjūdžio organizacijoje tarp 106 švietimo ir mokslo darbuotojų socialinei-profesinei grupei priskirtų LPS rėmimo grupių narių daugiau nei pusę – 64 % sudarė moterys. Absoliučią daugumą tarp medicininį išsilavinimą turinčių narių irgi sudarė moterys – 45 iš 53 šios srities specialistų. Jei Šakių rajono LPS organizacijos modelį pritaikytume ir kitų rajonų Sąjūdžio vietinio lygmens organizacijoms, būtų galima teigti, jog šių Sąjūdžio struktūrų veikloje dalyvavusios moterys, skirtingai nei vyrai, buvo labiau išsilavinusios. Kitaip tariant, tarp pramonės, statybos ir pan. įmonėse bei žemės ir miškų įstaigose dirbusių neaukštos kvalifikacijos darbininkų moterų buvo nepalyginamai mažiau nei vyrų. Šakių rajone tarp 266 abiejų šių kategorijų darbininkų moterys sudarė tik 19 % (žr. 15 grafiką).

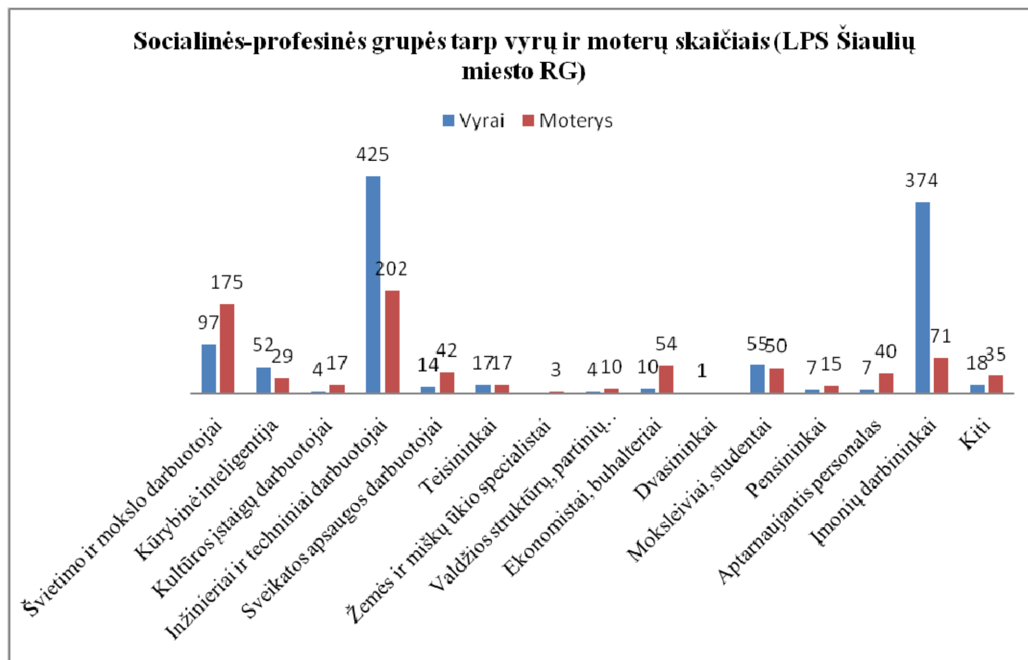
15 grafikas[846]

[846] LPS Šakių rajono grupių narių sąrašai. *ZKM fondai,* GEK 27868.

Analogiška situacija buvo ir Šiaulių miesto Sąjūdžio organizacijoje, kur tarp 445 įmonėse dirbusių darbininkų tik 16 % sudarė moterys. Kaip Šakių rajone, taip ir šioje Sąjūdžio organizacijoje moterys dominavo tarp švietimo ir mokslo įstaigų darbuotojų bei medicininį išsilavinimą turinčių sąjūdiečių. Absoliuti dauguma moterų buvo ir tarp pramonės bei kitose įstaigose dirbusių ekonomistų arba buhalterių, kultūros sferos darbuotojų (žr. 16 grafiką).

16 grafikas[847]

Pagal pateiktus pavyzdžius galima daryti bendrą išvadą, jog į LPS vietinio lygmens organizacijų veiklą įsitraukusių moterų išsilavinimas procentaliai buvo didesnis nei vyrų. Kita vertus, tai joms nepadėjo užimti vadovaujančių pareigų Sąjūdžio vietinėse struktūrose.

Nepaisant to, kiek ir kokį išsilavinimą turinčios moterys dalyvavo tam tikro lygio Sąjūdžio struktūrose, jos dažniausiai neužimdavo atsakingų pareigų, pavyzdžiui, tarybos pirmininko, rėmimo grupės koordinatoriaus ar atstovo. Paprastai joms būdavo patikimos tarybų sekretorių pareigos, taip pat ir etatinių[848]. Tik vienos Sąjūdžio miesto iniciatyvinės grupės ar tarybos pirmininkė buvo moteris – Neringos miesto (Teresė Vitalija Jonušienė)[849]. Rajonų LPS taryboms vadovavo trys moterys – Marija Kalvaitienė (LPS Ignalinos rajono tarybos pirmininkė)[850], Rasa Rastauskienė (LPS Pasvalio rajono tarybos pirmininkė)[851], Irena

[847] 1988 m. Šiaulių miesto LPS rėmimo grupių sąrašai. *ŠAA,* f. 1063, ap. 1, b. 32; *Išsivadavimas...,* p. 446–530.
[848] Rupšytė, A., Sąjūdžio organizacinė struktūra. *Lietuvos Sąjūdis 1988–1991...,* p. 335–391.
[849] Znamenskaitė, R., Sąjūdžio dalyvių abėcėlinis sąvadas. *Lietuvos Sąjūdis 1988–1991...,* p. 418.
[850] Ten pat, p. 420.

Šimanauskienė (LPS Mažeikių rajono tarybos pirmininkė)[852]. Dar viena, Rima Vitaitė, buvo Zarasų rajono LPS tarybos (šiame rajone tarybos pirmininkai keisdavosi kas trys mėnesiai) pirmininkė nuo 1989 m. liepos 1 d. iki 1989 m. spalio 1 d.[853] Kita vertus, dažniausiai miestų ar rajonų LPS tarybų atsakingosiomis sekretorėmis (vieninteliai LPS centrinių struktūrų lėšomis apmokami etatai vietinio lygmens Sąjūdžio organizacijose) būdavo renkamos miestų ar rajonų tarybų narės moterys. LPS rėmimo grupėse, kur moterų buvo nepalyginamai daugiau nei vietinio lygmens Sąjūdžio valdžios struktūrose, pastebimas didesnis jų dalyvavimas Sąjūdžio veiklą koordinuojančiose struktūrose. Nors ir šių Sąjūdžio struktūrų pirmininkais, koordinatoriais ir pan. dažniau būdavo vyrai. Pavyzdžiui, tarp 239 LPS rėmimo grupių Klaipėdos mieste 62 daugiausia švietimo bei medicinos įstaigose įsikūrusių rėmimo grupių koordinatorės buvo moterys[854].

Kadangi tik kelių miestų ar rajonų tarybų pirmininkėmis buvo išrinktos moterys, atsižvelgiant į LPS Seimo narių bei LPS Steigiamojo suvažiavimo delegatų rinkimo tvarką, kai realiai tik rajoninių LPS vietinio lygmens organizacijų pirmininkai tapdavo (būdavo išrenkami vietose) LPSS nariais, nestebina ir nedidelis moterų skaičius šioje Sąjūdžio struktūroje.

Į LPS Steigiamąjį suvažiavimą delegatų teisėmis arba kaip būsimojo Seimo narės buvo išrinktos 155 moterys, tai sudarė 15 % visų Suvažiavimo delegatų. Tarp 220 LPSS narių iš viso buvo tik 18 moterų, didžioji dalis jų – 14 į LPSS išrinktos miestų ir tik 4 rajoninėse Sąjūdžio organizacijose. Kazimiera Prunskienė ir Meilė Lukšienė į LPSS pateko kaip RIG narės[855], Laima Abraitytė ir Halina Kobeckaitė iki tol buvo LPS Vilniaus miesto tarybos narės[856], dar keturios (Nijolė Baužytė[857], Vanda Zaborskaitė[858], Ona Gricienė ir Danutė Vabalaitė) į LPSS greičiausiai pateko kaip Vilniaus mieste veikusių RG atstovės. Trys LPSS narės atstovavo Kauno Sąjūdžiui – Birutė Nedzinskienė[859], Nijolė Misiūnienė[860] ir Giedrė Mickūnaitė[861]. Po vieną Seimo narę turėjo

---

[851] Znamenskaitė, R., Sąjūdžio dalyvių abėcėlinis sąvadas. *Lietuvos Sąjūdis 1988–1991...,* p. 445.
[852] Ten pat, p. 453.
[853] Rupšytė, A., Sąjūdžio organizacinė struktūra. *Lietuvos Sąjūdis 1988–1991...,* p. 391.
[854] Klaipėdos miesto LPS rėmimo grupių sąrašas. *MLIM fondai.*
[855] Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio iniciatyvinė grupė, išrinkta 1988 m. birželio 3 d. Mokslų akademijos salėje vykusiame visuotiniame susirinkime. *Sąjūdis ateina iš toli...,* p. 525.
[856] Pirmoji Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio Vilniaus taryba ir aktyvas. *Sąjūdžio žinios*, 1988 09 26, nr. 40, p. 159. Kita vertus, H. Kobeckaitė į LPS Seimą galėjo būti deleguota ne Vilniaus miesto tarybos, bet Lietuvos tautinių mažumų (žr.: Tautinių mažumų delegatai. *LSBA*.)
[857] Į LPSS deleguota kaip TVR komiteto LPS rėmimo grupės narė. LPS *Steigiamojo suvažiavimo organizaciniai klausimai,* l. 174. LSBA.
[858] Vilniaus miesto aukštųjų mokyklų delegatų į LPS Steigiamąjį suvažiavimą sąrašas. *LPS Steigiamojo suvažiavimo organizaciniai klausimai,* l. 159. LSBA.
[859] LPS Kauno miesto IG ir tarybos narė (žr.: Persitvarkymo sąjūdžio Kauno zonos iniciatyvinės grupės nariai (susikūrę 1988 m. birželio 10 d.); LPS Kauno taryba. *Lietuvos Sąjūdis Kaune...,* p. 173–175).
[860] Priklausė Kauno medicinos instituto rėmimo grupei (žr.: Kauno medicinos instituto rėmimo grupės, įsikūrusios 1988 06 12, narių sąrašas. *KAA,* f. 2058, ap. 1, b. 4, l. 117).
[861] Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio Seimo nariai. *LVNA,* f. 10, b. 18, l. 49.

Klaipėdos (Zita Šličytė[862]), Šiaulių (Aldona Koskienė[863]), Neringos (Vitalija Teresė Jonušienė[864]) miestų bei Mažeikių (Irena Šimanauskienė[865]), Panevėžio (Elena Mezginaitė[866]), Plungės (Zita Paulauskaitė[867]) ir Rokiškio (Irena Ratkienė[868]) rajonų LPS organizacijos.

Sąjūdžio respublikinėje iniciatyvinėje grupėje tarp 35 narių buvo tik dvi moterys – Meilė Lukšienė ir Kazimiera Prunskienė. Steigiamojo suvažiavimo metu iš LPSS narių išrinktoje Sąjūdžio Seimo taryboje liko tik viena iš jų – Prunskienė[869].

Net 17 iš 18 LPSS narių moterų greičiausiai turėjo įgijusios aukštąjį išsilavinimą: 9 jų priskiriamos švietimo ir mokslo darbuotojų socialinei-profesinei grupei (4 turėjo mokslinį laipsnį), 3 – kūrybinei inteligentijai, po dvi – kultūros įstaigų darbuotojų bei inžinierių ir techninių darbuotojų socialinei-profesinei grupei, viena iš LPSS narių buvo teisininkė, dar viena mergina, patekusi į LPSS, tuo metu buvo Kauno miesto Juliaus Janonio vidurinės mokyklos moksleivė.

Apibendrinant šį skyrių galima daryti išvadą, jog visų lygmenų Sąjūdžio struktūrose veikusių moterų išsilavinimas buvo didesnis nei vyrų, taigi didžiąją jų dalį galime priskirti inteligentijos socialiniam sluoksniui. Paprastai tai – mokytojos, gydytojos, žurnalistės, menininkės, bibliotekininkės ir pan. Gausesnis moterų dalyvavimas pastebimas tose Sąjūdžio struktūrose, kurios neturėjo didesnės sprendžiamosios galios koordinuojant Sąjūdžio veiklą vietiniame lygmenyje – miesto ar rajono mastu. Tai, jog didžioji dalis regioninių LPS iniciatyvinių grupių ar tarybų buvo renkamos neatsižvelgiant į Sąjūdžio organizacijos dydį – jų narių skaičius neatitiko LPS rėmimo grupių skaičiaus, tik nedidelė dalis žemiausio lygmens LPS struktūrų narių tapdavo aukštesnio lygmens LPS struktūrų nariais, o tai sąlygojo ir mažą moterų skaičių šiose Sąjūdžio struktūrose.

---

[862] LPS Klaipėdos miesto IG ir tarybos narė. Kaukas, K., Min. veik., p. 65; 112.

[863] LPS Šiaulių miesto tarybos narė (žr.: 1988 10 17 pirmosios LPS Šiaulių miesto tarybos narių sąrašas. *ŠAA,* f. 1063, ap. 1, b. 31, l. 1).

[864] Nidos IG narė nuo 1988 09 14 ir Neringos miesto tarybos pirmininkė nuo 1988 12 08 (žr.: Rupšytė, A., Sąjūdžio organizacinė struktūra. *Lietuvos Sąjūdis 1988–1991...,* p. 360).

[865] LPS Mažeikių rajono IG kūrimo iniciatorė, o nuo 1988 09 25 iki 1989 12 03 tarybos pirmininkė (žr.: *Lietuvos persitvarkymo sąjūdis Mažeikiuose...,* p. 8).

[866] Panevėžio rajono LPS tarybos narė (žr.: Rupšytė, A., Sąjūdžio organizacinė struktūra. *Lietuvos Sąjūdis 1988–1991...,* p. 363).

[867] LPS Plungės rajono tarybos narė (žr.: LPS Plungės tarybos aktyviausi nariai. *Zitos Paulauskaitės asmeninis archyvas*).

[868] Viena iš LPS Rokiškio rajono IG kūrimo iniciatorių, tarybos narė (žr.: Rokiškio rajono atgimimo laikotarpio įvykių datos. *LSBA*; LPS Rokiškio taryba. *RKMMA*, b. 2, l. 26–27).

[869] *Sąjūdis ateina iš toli...,* p. 525, 530.

Išvados

1. Diskusijos, kokia turėtų būti judėjimo organizacinė struktūra bei kur galėtų steigtis Lietuvos persitvarkymo sąjūdį (LPS) palaikančios struktūros, tarp LPS respublikinės iniciatyvinės grupės (RIG) narių vyko nuo pat Sąjūdžio įsikūrimo. Tą bandė reguliuoti ir Lietuvos komunistų partijos (LKP) Centro komiteto (CK) atstovai. Pagal pirminį LPS struktūrinį modelį pagrindinė, nuolat veikianti Sąjūdžio struktūra – rėmimo grupė, jungianti LPS šalininkus tam tikrame darbo kolektyve. Jų veiklą koordinuoti turėjo Taryba – nuolat konferencijose perrenkama teritorinė LPS struktūra. Konferencija – aukščiausias LPS struktūrinis darinys. Iki konferencijų tarybų funkcijas turėjo vykdyti iniciatyvinės grupės, tuo metu, kai LPS spaudoje buvo publikuotas pirmasis struktūros modelis, jau susikūrusios didžiuosiuose Lietuvos miestuose bei kai kuriuose rajonuose. Jų veiklą iki Steigiamojo LPS suvažiavimo Lietuvos mastu koordinavo 1988 m. birželio 3 d. įkurta RIG. LPS organizacinė struktūra galutinai suformuota 1988 m. spalio 22–23 d. vykusio Steigiamojo suvažiavimo metu, kuriame išrinktos centrinės struktūros – Sąjūdžio Seimas (LPSS) bei Seimo Taryba. Atsižvelgus į savaime dar iki 1988 m. susikūrusią struktūrą, Suvažiavime priimtuose įstatuose buvo apibrėžta trijų pakopų LPS struktūra, kurią sudarė: 1) bendrieji ar aukščiausi renkami Sąjūdžio organai (LPS suvažiavimas, LPSS ir LPSS Taryba), koordinuojantys LPS veiklą Lietuvos mastu; 2) vietinio lygmens renkami Sąjūdžio organai (miesto, rajono, krašto sueiga (konferencija), miesto, rajono arba krašto taryba), koordinavę LPS veiklą savo teritorijoje, bei 3) LPS rėmimo grupės – pastovios, susidariusios savarankišku žmonių susivienijimo pagrindu, vykdančios Sąjūdžio programą savo darbovietėse ar gyvenamoje vietovėje.

2. Sąjūdžio organizacijos vietose kūrėsi dviem etapais: didesniuose miestuose jos atsirado anksčiau, mažesniuose jų kūrimas užsitęsė iki pat 1988 m. rudens ar net 1989 m. pradžios. Didžiuosius Lietuvos miestus Sąjūdžio idėjos pasiekė čia gyvenusios kūrybinės inteligentijos asmeninių pažinčių su RIG nariais dėka. Kitose vietose Sąjūdžio struktūrų (tiek iniciatyvinių grupių, tiek ir rėmimo grupių) steigimąsi sąlygojo nuo 1988 m. liepos mėn. apčiuopiamai didesnė RIG ar jau susikūrusių LPS iniciatyvinių grupių didžiuosiuose miestuose narių iniciatyva. Vietinio lygmens organizacijos paprasčiau steigėsi tose vietovėse, kur iki to laiko jau veikė Lietuvos kultūros fondo struktūriniai padaliniai ar kelių asmenų iniciatyva buvo vykdoma vienokia ar kitokia kraštotyrinė, gamtosauginė ar kultūrinė veikla. Esama duomenų, jog LPS struktūrų kūrimą bandė inicijuoti ir vietinės valdžios atstovai.

3. Vietiniame lygmenyje Sąjūdžio struktūra iš principo atitiko anksčiau pateiktą Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio struktūrą: 1) miesto, rajono, krašto sueiga (konferencija) buvo, kaip ir Sąjūdžio suvažiavimas, aukščiausias atitinkamo masto Sąjūdžio veiklą derinantis organas, šaukiamas ne rečiau kaip kartą per metus; 2) miesto, rajono arba krašto taryba, renkama kiekvienos

konferencijos metu – kolegialus nuolat veikiantis Sąjūdžio organas, savarankiškai sprendžiantis Sąjūdžio programos įgyvendinimo problemas savo teritorijoje, koordinuojantis Sąjūdžio grupių veiklą; 3) rėmimo grupės – susikūrusios tam tikro miesto ar rajono darbo kolektyvuose bei mažesnėse gyvenvietėse. Rėmimo grupės galėjo turėti ir savą vidinę struktūrą. Realiai, Sąjūdžio politiniams siekiams evoliucionuojant pakankamai greitai, miesto, rajono, krašto sueigų (konferencijų) funkcijas vykdė vietinio lygmens Sąjūdžio tarybos, t. y. jos sprendė svarbiausius veiklos klausimus, vykdė respublikines akcijas sau pavaldžioje teritorijoje, o rėmimo grupių veiklą kontroliavo ir / arba jos apie nuveiktus darbus atsiskaitydavo bei ryšius su grupėmis ir grupių susivienijimais palaikydavo per grupių ir grupių susivienijimų įgaliotinius ir jų susirinkimą. Ryšiai tarp miestų, rajonų LPS tarybų ir rėmimo grupių irgi buvo palaikomi per įgaliotinių susirinkimus, seimelius ar visuotinius rėmimo grupių narių susirinkimus, kuriuos reikėtų laikyti LPSS analogais vietiniame lygmenyje.

4. LPS įstatai leido vietinio lygmens organizacijų nariams, atsižvelgus į bendrąją Sąjūdžio programą, patiems apsispręsti, kokią veiklą vykdyti, tai apsibrėžus savoje veiklos programoje. Tose Lietuvos vietovėse, kur vietinio lygmens iniciatyvinės grupės nepajėgė susikurti savos veiklos programos, arba kur programų kūrimas užsitęsė, jų analogais reikėtų laikyti darbinių grupių (komisijų) veiklos kryptis. Visgi, kurį laiką neegzistuojant aiškesnei ryšių tarp „centro“ ir vietinių LPS organizacijų sistemai, pradžioje visos vietinio lygmens LPS struktūros informaciją ar nurodymus, kaip ir ką veikti, galėjo gauti tik iš respublikinės iniciatyvinės grupės narių, atvykusių į jų steigiamuosius susirinkimus ar pirmuosius mitingus, asmeninių susitikimų su jais metu arba nuvykę į Vilnių, LPS RIG posėdžius. Organizuodami Sąjūdžio veiklą atskiruose Lietuvos rajonuose, vietos sąjūdiečiai rėmėsi asmeninių pažinčių dėka gautais nurodymais, kartu veiklą derindami ir su oficialiosios valdžios leistomis galimybėmis. Pirmaisiais Sąjūdžio veiklos metais, iki rinkimų į SSRS Liaudies deputatų suvažiavimą, pagrindinė vietinių LPS organizacijų veikla pasireiškė ekologinėje bei paminklosauginėje ir kultūrinėje sferoje.

5. 1988–1990 metų laikotarpiu Lietuvoje veikė 53 regioninės LPS organizacijos, kurių veikloje dalyvavo apibrėžtas skaičius aktyvių (registruotų) Sąjūdžio narių. Atlikta kiekybinė vietinio lygmens LPS organizacijų analizė leidžia teigti, kad registruotų Sąjūdžio narių visų lygių struktūrose galėjo būti arti 200 000. Didžioji dalis jų veikė teritoriniu bei profesiniu pagrindu sukurtose rėmimo grupėse. Jų galimybės tapti aukštesnio lygmens Sąjūdžio struktūros nariais dėl sukurtos trijų pakopų hierarchinės LPS struktūros buvo smarkiai apribota. Galimybę būti išrinkti tiek į vietinio lygmens LPS renkamus organus, tiek į centrinius realiai turėjo tik tie LPS nariai, kuriuos būtų galima įvardyti iniciatoriais – įsijungę į Sąjūdį pačioje jo pradžioje ir dažnu atveju buvę miestų ar rajonų iniciatyvinių grupių steigėjai. Į LPSS ar LPSS tarybą galėjo būti išrinkti tik iki 1988 m. spalio 5 d. susikūrusių LPS struktūrų nariai.

6. Sąjūdžio iniciatoriais miestuose ir rajonų centruose tapo 21–50 metų amžiaus Lietuvos piliečiai, gimę ar išsilavinimą įgiję jau okupuotoje Lietuvoje. Tyrimo metu atlikta socialinė LPS narių analizė leidžia konstatuoti, jog formaliu požiūriu į Sąjūdžio veiklą regionuose įsitraukė keliolika ar net keliasdešimt kartų didesnis inteligentijos, lyginant su darbininkija, skaičius. Pagal socialines-profesines grupes miestuose vyravo švietimo ir mokslo bei meno inteligentija, atitinkamai 64 (29 %) ir 55 (25 %) nariai iniciatyvinėse grupėse, ir 73 (30 %) ir 51 narys (21 %) pirmosiose LPS miestų tarybose. Techninės pakraipos išsilavinimą buvo įgiję tik 12 % arba 27 LPS miestų iniciatyvinių grupių nariai ir 31 (13 %) tarybų narys. Rajoninėse Sąjūdžio iniciatyvinėse grupėse ar tarybose skirtumas tarp šių dviejų ir technikos inteligentijos nebe toks ryškus. Kokybiniu požiūriu kiek skyrėsi minėtų socialinių-profesinių grupių vidinė sudėtis. Štai miestuose tarp švietimo ir mokslo darbuotojų vyravo aukštųjų mokyklų dėstytojai bei kitų mokslo įstaigų (Mokslų akademijos institutų ir pan.) darbuotojai, o rajoninėse Sąjūdžio iniciatyvinėse grupėse – visų tipų mokyklų mokytojai bei technikumų ir specializuotų mokyklų dėstytojai. Tiek rajonuose, tiek miestuose tarp technokratų, įsijungusių į Sąjūdžio veiklą, vyravo eiliniai pramonės, statybos ir pan. įmonių specialistai. Apie 8 % LPS iniciatyvinių grupių ir 7 % LPS tarybų narių buvo įtraukti į vieno ar kito lygmens nomenklatūros sąrašus. Ne mažiau kaip 10 % LPS iniciatyvinių grupių ir tarybų narių buvo Komunistų partijos nariai, kai kuriose vietinėse Sąjūdžio organizacijų valdžios struktūrose kompartijai priklausę nariai galėjo sudaryti pusę visų narių. Darbininkijos socialiniam sluoksniui kiek daugiau buvo atstovaujama rajonuose: 5 %, arba 27 nariai, LPS rajonų iniciatyvinėse grupėse ir 32 nariai (5 %) tarybose. O štai miestuose šio socialinio sluoksnio atstovų atitinkamai buvo 2 %, arba 5 nariai, iniciatyvinėse grupėse ir 7 nariai (3 %) – tarybose.

7. Miestų vietinio lygmens Sąjūdžio organizacijose veikusių žemiausios grandies Sąjūdžio struktūrų – LPS rėmimo grupių narių pasiskirstymas pagal socialines-profesines grupes priklausė nuo to, kiek ir kuriuose darbo kolektyvuose buvo įsisteigusios LPS rėmimo grupės. Tačiau bent penkiuose didžiuosiuose miestuose, vadovaujantis Šiaulių miesto Sąjūdžio organizacijos atveju, turėjo vyrauti techninė inteligentija. Daugiau nei trečdalis Sąjūdžio miestų organizacijų narių buvo darbininkijos socialinio sluoksnio atstovai.

8. Rajoninėse Sąjūdžio organizacijose veikusių LPS rėmimo grupių steigimo iniciatoriai buvo mokytojai, kultūros sferos darbuotojai bei techninė inteligentija, nes didžioji dalis kolūkių ar tarybinių ūkių rėmimo grupių įsisteigė kiek vėliau, 1989 m. pradžioje artėjant LPS Žemdirbių suvažiavimui. Įsisteigus šioms LPS rėmimo grupėms, tarp kitų socialinių-profesinių grupių galėjo atsirasti ir nemažai žemės ar miškų ūkio specialistų. Kaip ir miestuose, rajonų Sąjūdžio organizacijose iki pusės narių buvo darbininkijos atstovai. Tačiau čia vyravo ne įmonių, o žemės ūkio darbininkai bei paprasti kolūkiečiai.

9. Didžioji dalis – 161 LPSS narys – buvo iš miestų Sąjūdžio organizacijų, likę 44 – iš rajoninių Sąjūdžio organizacijų. Tarp 220 LPSS narių 44 % (96 nariai) sudarė švietimo ir mokslo darbuotojų socialinei-profesinei grupei priskirtini asmenys, 24 nariai, arba 2 %, buvo kūrybinės inteligentijos atstovai ir 11 narių (4 %) – technikos inteligentijos atstovų. Po penkis Sąjūdžio Seimo narius tiek iš miestų, tiek iš rajoninių Sąjūdžio organizacijų dirbo kultūros sferos įstaigose, 15 jų buvo medikai (10 iš miestų ir 5 iš rajonų) bei 8 teisininkai (6 iš miestų ir 2 iš rajonų).

10. Tarp visų rajoninių iniciatyvinių grupių moterys sudarė 26 % visų narių, o tarp miestų – 15 %. Žymiai didesnis procentas moterų pastebimas tiek miestų, tiek ir rajonų Sąjūdžio organizacijų LPS rėmimo grupėse, atitinkamai 41 % tarp visų Šiaulių miesto Sąjūdžio organizacijos LPS rėmimo grupių narių ir 39 % Šakių rajono LPS organizacijoje. Į LPS vietinio lygmens organizacijų veiklą įsitraukusių moterų, turėjusių aukštąjį ar spec. vidurinį išsilavinimą, procentas buvo didesnis nei vyrų. Paprastai tai – mokytojos, gydytojos, žurnalistės, menininkės, bibliotekininkės ir pan. Į LPS Steigiamąjį suvažiavimą delegatų teisėmis arba kaip būsimo Seimo narės buvo išrinktos 155 moterys, tai sudarė 15 % visų Suvažiavimo delegatų. Tarp 220 LPSS narių iš viso buvo tik 18 moterų, didžioji dalis jų – 14 į LPSS išrinktos miestų ir tik 4 – rajoninėse Sąjūdžio organizacijose.

Šaltinių ir literatūros sąrašas

ŠALTINIAI

Archyviniai šaltiniai

1. Lietuvos ypatingasis archyvas

f. K-1 – Lietuvos TSR valstybės saugumo komitetas (KGB)

ap. 46:

b. 1537 – Apie Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio veiklą 1988–90 m. m.;

b. 1546 – LTSR veikiančių ir KGB dominančių visuomeninių bei savaveiksmių organizacijų ir partijų sąrašas;

b. 1597 – LSSR AT apygardų deputatų sąrašas, AT deputatų sąrašas nurodant politinę jų orientaciją, TSRS AT deputatų (nuo Lietuvos respublikos) fotonuotraukos.

ap. 47:

b. 794 – Pakruojo rajono iniciatyvinės Sąjūdžio grupės narių sąrašai ir žinios apie sąjūdžio grupes, „Tremtinio“ klubo narių sąrašas;

b. 789 – „Sąjūdžio“ medžiaga 1988–1991 metų;

b. 1081 – Pažymos apie svarbesnius rajono įvykius „Sąjūdžio“ kūrimosi metu ir po Sausio 13-osios.

ap. 48:

b. 551 – Rinkimai Kauno m. Kandidatų į TSRS liaudies deputatus Kauno rinkiminėje apygardoje, biografiniai duomenys, agitaciniai lapeliai

f. 1771 – LKP Centro Komitetas

ap. 278:

b. 271 – Sąjūdžio keliami klausimai dėl daugiapartiškumo, spaudos, socialinio teisingumo, veiklos, dėl nacionalinių simbolių, konstitucijos ir kt.;

b. 288 – Ėjimas į Lietuvos nepriklausomybės atkūrimą, apie Sąjūdžio veiklą.

2. Lietuvos valstybės naujasis archyvas

f. 10 – Lietuvos Sąjūdis:

b. 16 – Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio Seimo taryba. Organizaciniai tvarkomieji dokumentai;

b. 17 – 1988–1990 m. Seimo tarybos veiklos dokumentai (kreipimaisi, rezoliucijos ir kt.);

b. 18 – Lietuvos persitvarkymo sąjūdis. Seimo struktūra. Organizaciniai klausimai;

b. 19 – Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio Seimo ir Seimo tarybos priimti dokumentai, 1988–1989 m. balandis. Sąjūdžio struktūra ir veikla;

b. 24 – LPS rėmimo grupės.

3. Lietuvos sąjūdžio būstinės archyvas

Atskiros bylos:

1. LPS IG ir LPSS Tarybos posėdžių 1988 m. protokolai.
2. LPS Steigiamojo suvažiavimo organizaciniai klausimai.
3. LPS Vilniaus miesto tarybos posėdžiai 1988–1989 m.
4. Trakų nerūdinių statybinių medžiagų gamybinio susivienijimo Sąjūdžio grupė „Nesta“.

Duomenys apie atskirus rajonus:

1. Baltuškaitė, A., *Rokiškio rajono Atgimimo laikotarpio įvykių datos.*
2. Dzedulionis, V., *Apie Vilniaus rajono Sąjūdžio tarybos veiklą.*
3. Gricius, A., *Kai kurie duomenys apie Sąjūdžio įsikūrimą ir veiklos pradžią Kėdainių rajone.*
4. Krencienė, E., Paulauskas, R., *Skaudvilės miesto Sąjūdis*.
5. Lankas, R., *Trakų rajono „Sąjūdžio“ istorija*.
6. *Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio Zarasų rajono skyriaus 1988–1991 metų veiklos kronika.*
7. *Lietuvos Sąjūdis. Kupiškis. Įvykių kronika.*
8. *Lietuvos Sąjūdis. Pakruojo rajonas.*
9. *Medžiaga apie Sąjūdžio veiklą Palangoje.*
10. Povilaitis, J., Dainauskas, J., *Vilkaviškio rajono Sąjūdžio judėjimo pagrindinių įvykių chronologija.*
11. Šveistienė, E., *Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio Baisogalos grupės veikla 1988–1993 metais.*
12. *Švenčionių Sąjūdžio kronika*.

13. *Trumpa LS Šilutės skyriaus, jo Tarybos veikla 1988–1990 metais.*
14. Urbikienė, S., *Dirbom, dirbam ir dirbsim, tikėdami Lietuvos ateitimi. LS Kelmės skyriaus dešimtmečio istorija.*
15. Valentukevičius, V., *Druskininkų Sąjūdis nepriklausomybės pradžioje.*
*I.*Valentukevičius, V., *Sąjūdžio žingsniai Druskininkuose.*

4. Kauno apskrities archyvas

f. 2058, ap. 1 – Lietuvos Sąjūdžio Kauno taryba:

b. 1 – 1988–1992 m. veiklos programos, įstatai, taisyklės, reglamentai;

b. 4–15 – Rėmimo grupių steigimo susirinkimų ir posėdžių protokolai, įstatai, programos, narių sąrašai, anketos;

b. 17 – 1988–1989 m. įregistruotų rėmimo grupių sąrašas;

b. 26 – Kauno krašto sueigų ir konferencijos rezoliucijos, komunikatai;

b. 30 – Darbo grupių posėdžių protokolai 1989 03 15–1989 04 12;

b. 35 – Laikraščio „Kauno aidas" redkolegijos posėdžių protokolai, 1989 02 26–1989 04 02;

b. 49 – Kauno krašto konferencijos rezoliucijos ir kreipimaisi.

5. Šiaulių apskrities archyvas

f. 1063, ap. 1 – Lietuvos Sąjūdžio Šiaulių miesto taryba:

b. 1 – 1988 10 17 Šiaulių miesto steigiamosios konferencijos rezoliucijos;

b. 2 – 1989 09 25 LPS Šiaulių miesto Sąjūdžio konferencijos dokumentai;

b. 7 – LPS Šiaulių miesto iniciatyvinės grupės susirinkimų ir LPS Šiaulių miesto tarybos posėdžių protokolai (1988 07 26–1989 12 18);

b. 31 – 1988 10 17 pirmosios LPS Šiaulių miesto tarybos narių sąrašas;

b. 32 – 1988 m. Šiaulių miesto LPS rėmimo grupių sąrašai;

b. 33 – LS Šiaulių miesto tarybos narių sąrašai (1989–1990);

b. 34 – 1990 m. perregistruotų Šiaulių miesto LS grupių sąrašai.

6. Telšių apskrities archyvas

f. 733, ap. 1 – Lietuvos Sąjūdžio Telšių rajono taryba:

b. 2 – 1988 10 07 LPS Telšių rajono konferencijos protokolas;

b. 4 – Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio iniciatyvinės grupės susirinkimų protokolai, dalyvių sąrašai 1988 09 21–1988 10 26;

b. 6 – Rajono darbo kolektyvų rėmimo grupių pareiškimai dėl išrinkimo į Telšių rajono persitvarkymo sąjūdžio rėmimo grupę, 1988 09 14–1988 11 14;

b. 19 – 1988–1989 metų Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio Telšių rajono Koordinacinio centro narių sąrašas;

b. 21 – LPS Telšių rajono tarybos probleminių grupių sąrašas;

b. 26 – Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio Telšių rajono tarybos įregistravimo dokumentai, programa;

b. 40 – 1989–1990 metų Telšių rajono darbo kolektyvų iniciatyvinių Sąjūdžio rėmimo grupių sąrašas;

b. 47 – 1988–1990 metų Telšių rajono Sąjūdžio tarybos veiklos ataskaita.

7. Pasvalio Mariaus Katiliškio viešosios bibliotekos rankraštynas

f. 58 – Pasvalio Sąjūdis:

1. LS Pasvalio rajono grupės ir tarybos dokumentai 1988–1990 m.
2. Pasvalio rajono LPS tarybos susirinkimo protokolai.
3. Rajono LPS grupės 1988–1989 m.
4. LPS Pasvalio rajono tarybos darbo komisijos.
5. Panevėžio miesto susitikimo su Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio iniciatyvinės grupės nariais, įvykusio 1988 09 11, stenograma.

8. Mažosios Lietuvos istorijos muziejaus fondai

Inv. nr. 62.222

1. Lietuvos Sąjūdžio veiklos Klaipėdos mieste reglamentas (projektas).
2. Susirinkimo dalyvių sąrašas, 1988 07 06.
3. Susirinkimo, įvykusio Klaipėdoje, 1988 m. liepos 6 d., REZOLIUCIJA.

4. Klaipėdos miesto LPS tarybos rėmimo grupių sąrašas.
5. Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio Klaipėdos iniciatyvinės grupės veiklos principai [projektas].
6. LPS Klaipėdos miesto taryba.

Inv. nr. 62.226

1. Išsaugotų dokumentų perdavimo Lietuvos Sąjūdžio Klaipėdos tarybai protokolo kopija su priedais.

9. Rokiškio krašto muziejaus mokslinis archyvas

b. 1 – LPS Rokiškio rajono tarybos ir rajono rėmimo grupių sueigos darbotvarkės, posėdžiai;
b. 2 – LPS Rokiškio rajono taryba. Rėmimo grupės;
b. 13 – Rėmimo grupės;
b. 21 – Sąjūdžio dokumentai;
b. 41 – Atskira medžiaga, susijusi su Sąjūdžio veikla.

10. Pasipriešinimo sovietinei okupacijai ir Sąjūdžio muziejaus fondai.

1. Panevėžio m. LPS rėmimo grupės.

11. Raseinių krašto istorijos muziejaus fondai

Inv. nr. PF2488

1. Raseinių rajono persitvarkymo sąjūdžio iniciatyvinės grupės Ariogaloje dalyvių vardinis sąrašas.

12. Zanavykų krašto muziejaus fondai

1. LPS Šakių rajono rėmimo grupių narių sąrašai (GEK 27868).
2. Rekomenduojamų kandidatų į LPS Šakių rajono seimelį sąrašas.
3. Šakių LPS Seimelio ir tarybos posėdžių protokolai, 1989–1990 05 19.

13. Asmeniniai archyvai

1. **Kosto Kauko**:

a) Klaipėdos Sąjūdžio protokolų knyga, nr. 1;
b) Klaipėdos Sąjūdžio protokolų knyga, nr. 2;
c) Klaipėdos Sąjūdžio protokolų knyga, nr. 3;
d) Klaipėdos Sąjūdžio protokolų knyga, nr. 4;
e) Klaipėdos Sąjūdžio protokolų knyga, nr. 5.

2. **Romualdo Lanko**:

a) Trakų miesto Sąjūdžio steigiamojo susirinkimo, įvykusio 1988 m. rugsėjo 14 d. Trakų kultūros rūmuose, garso įrašo stenograma. Paruošta (iššifruota) Romualdo Lanko, 2005 05 10;
b) Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio Trakų rajono iniciatyvinių rėmimo grupių sąrašas.

3. **Zitos Paulauskaitės**:

a) LPS Plungės rajono tarybos dokumentai;
b) Bendri LPS dokumentai.

4. **R. Šmaižienės**:

Pirmosios Skuodo rajono sąjūdžio iniciatyvinės grupės narių sąrašas.

Publikuoti šaltiniai

1. Archyvinių dokumentų publikacijos

2. Kaukas, K., *Sąjūdis Klaipėdoje*. *Dokumentinė knyga.* Klaipėda, 1998.
3. LPS Šiaulių miesto organizacijos posėdžių protokolai ir kiti dokumentai. *Išsivadavimas. Sąjūdis Šiaulių krašte 1988–1990 metais.* Sud. I. Vasinauskaitė. Vilnius, 1988, p. 166–445.
4. Šiaulių miesto ir rajono LPS rėmimo grupių narių sąrašai. *Išsivadavimas. Sąjūdis Šiaulių krašte 1988–1990 metais.* Sud. I. Vasinauskaitė. Vilnius, 1988, p. 446–530.
5. Antanaitis, K., Kšanavičius, A., Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio Kauno Tarybos dokumentai. *Kauno istorijos metraštis,* t. 2. Kaunas, 2000, p. 217–431.

2. LPS dokumentų rinkiniai, stenogramos, organizacijų narių sąrašai

1. Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdis. Steigiamasis suvažiavimas. 1988 m. spalio 22–23 d. Vilnius, 1990.
2. Rupšytė, A., Sąjūdžio organizacinė struktūra. *Lietuvos Sąjūdis 1988–1991. Kelias į Nepriklausomybę.* Sud.: B. Genzelis, A. Rupšytė. Kaunas, 2010, p. 329–392.
3. Znamenskaitė, R., Sąjūdžio dalyvių abėcėlinis sąvadas. *Lietuvos Sąjūdis 1988–1991. Kelias į Nepriklausomybę.* Sud.: B. Genzelis, A. Rupšytė. Kaunas, 2010, p. 393–465.

3. LPS narių raštai, prisiminimai, dienoraščiai, knygos

11. Alekna, V., Sąjūdis Širvintose. *Lietuvos valsčiai. Širvintos.* Vilnius, 2000, p. 389–399.
12. Aliulis, V., *Vieno žąsiaganio istorija. Pasakojimai ir pamąstymai.* Vilnius, 2007.
13. Baltuškaitė, A., Rokiškėnų kelias į Sąjūdį: nuo M. Gorbačiovo persitvarkymo iki Nepriklausomybės atkūrimo. *Rokiškis ir 20 Sąjūdžio metų {konferencijos pranešimai}*. Rokiškis, 2008.
14. Baltuškaitė, A., Rokiškėnų kelias į Sąjūdį: nuo M. Gorbačiovo persitvarkymo iki atkuriant Nepriklausomybę. *Sąjūdis Lietuvos periferijoje (1988–1993 m.).* Sud.: M. Tamošaitis, L. Truska. Vilnius, 2009, p. 309–335.
15. Bilevičius, J., Apie Sąjūdį Joniškyje. *Išsivadavimas. Sąjūdis Šiaulių krašte 1988–1990 metais.* Sud. I. Vasinauskaitė. Vilnius, 1998.

16. Buračas, A., Atgaunant Lietuvos nepriklausomybę 1988–1991 m. *Sąjūdis ateina iš toli. Sąjūdžio iniciatyvinės grupės ir Sąjūdžio Seimo Tarybos narių kalbos, atsiminimai, apmąstymai.* Vilnius, 2008.
17. Čepaitis, V., *Su Sąjūdžiu už Lietuvą. Nuo 1988 06 03 iki 1990 03 11.* Vilnius, 2007.
18. Daugėla, S., Sąjūdžio susikūrimas ir veikla Marijampolėje (1988–1991 m.). *Sąjūdis Lietuvos periferijoje (1988–1993 m.).* Sud.: M. Tamošaitis, L. Truska. Vilnius, 2009, p. 291–300.
19. Geda, S., Vasaros, kuriose buvo šviesos. Atsiminimai apie Sąjūdį. *Sąjūdis ateina iš toli. Sąjūdžio iniciatyvinės grupės ir Sąjūdžio Seimo Tarybos narių kalbos, atsiminimai, apmąstymai.* Vilnius, 2008.
20. Genzelis, B., *Sąjūdis. Priešistorė ir istorija.* Vilnius, 1999.
21. Giedraitis, L., *Sąjūdžio pakylėti. Ekologinio žygio dviračiais LIETUVA – MANO NAMAI metraštis.* Vilnius, 2009.
22. Ilgūnas, G., *Sąjūdis Jonavoje 1988–1990.* Kaunas, 2004.
23. Ilgūnas, G., Sąjūdis Jonavoje. *Sąjūdis Lietuvos periferijoje (1988–1993 m.).* Sud.: M. Tamošaitis, L. Truska. Vilnius, 2009, p. 301–308.
24. Juozaitis, A., *Ištvermės metai ir A. Brazauskas. 1990–1997 metų politinė patirtis.* Vilnius, 2001.
25. Juozaitis, A., *Sąjūdis ir demokratija.* Vilnius, 1990, p. 71.
26. Jurevičienė-Skeberdytė, A., *Sąjūdis Vabalninke*. Panevėžys, 2008.
27. Juzeliūnas, J., Kaip šviesus, tyras simbolis. *Sąjūdis ateina iš toli. Sąjūdžio iniciatyvinės grupės ir Sąjūdžio Seimo Tarybos narių kalbos, atsiminimai, apmąstymai.* Vilnius, 2008.
28. Kalindraitė, R., *Sąjūdžio bylojimai. 1989–1992 metų užrašai.* Vilnius, 2008.
29. Kačinskas, V., Prieš dešimt metų. *Išsivadavimas. Sąjūdis Šiaulių krašte 1988–1990 metais.* Sud. I. Vasinauskaitė. Vilnius, 1998.
30. Kaukas, K., Sąjūdis Klaipėdoje (1988–1989 m.). *Sąjūdis Lietuvos periferijoje (1988–1993 m.).* Sud.: M. Tamošaitis, L. Truska. Vilnius, 2009, p. 255–278.
31. Kavoliūnas, A., *Molėtų Sąjūdis.* Molėtai, 2008[?].
32. Landsbergis, V., *Atgavę viltį. Pertvarkos tekstų knygelė.* Vilnius, 1990.
33. Landsbergis, V., *Laisvės byla.* Vilnius, 1992.
34. Landsbergis, V., *Lūžis prie Baltijos. Politinė autobiografija.* Vilnius, 1997.
35. Landsbergis, V., *Vėl Lietuva. 10 metų.* Vilnius, 2000.
36. *Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdis Mažeikiuose 1988–1998.* Šiauliai, 2000[?].
37. Medalinskas, A., Kelias į Sąjūdį. *Sąjūdis ateina iš toli...*, p. 337.

38. Milčius, L., Sąjūdis Pakaunėje. *Sąjūdis Lietuvos periferijoje (1988–1993 m.).* Sud.: M. Tamošaitis, L. Truska. Vilnius, 2009, p. 279–290.
39. Ozolas, R., *Žvaigždės blėsta auštant. Sugyvenimai, arba 1987–1990 metų dienoraščių puslapiai.* Vilnius, 2007.
40. Pakalnis, R., Nuo ekologijos iki Sąjūdžio. *Sąjūdis ateina iš toli. Sąjūdžio iniciatyvinės grupės ir Sąjūdžio Seimo Tarybos narių kalbos, atsiminimai, apmąstymai.* Vilnius, 2008.
41. Patackas, A., Sąjūdis ir Kaunas – abu labu tokiu. *Lietuvos Sąjūdis Kaune*. Sud.: A. Dumčius, A. Kšanavičius. Kaunas, 2004, p. 35.
42. Petkienė, S., Seda. *Lietuvos persitvarkymo sąjūdis Mažeikiuose 1988–1998.* Šiauliai, 1998, p. 11.
43. Petrauskas, J., *Mitingas prie Minijos. Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio Klaipėdos rajono dalyvių prisiminimai.* Klaipėda, 2008.
44. Rimkus, V., Nepamirštami metai. *Kelmės kraštas.* Vilnius, 1999, p. 213.
45. *Rokiškis ir 20 Sąjūdžio metų. Konferencijos pranešimai.* Sud. O. Mackevičienė. Rokiškis, 2008.
46. Ruginienė, I., 1988 metai. Sąjūdžio ištakos. *Lietuvos persitvarkymo sąjūdis Mažeikiuose 1988–1989*, Šiauliai, p. 15.
47. Rupšytė, A., Sąjūdžio ryšiai: tarp centro ir periferijos (1988 m. birželis–1990 m. vasaris). *Sąjūdis Lietuvos periferijoje (1988–1993 m.).* Sud.: M. Tamošaitis, L. Truska. Vilnius, 2009, p. 74–98.
48. Sąjūdis Joniškyje. *Išsivadavimas. Sąjūdis Šiaulių krašte 1988–1990 metais.* Sud. I. Vasinauskaitė. Vilnius, 1998, p. 532–558.
49. Sąjūdis Kelmėje. *Išsivadavimas. Sąjūdis Šiaulių krašte 1988–1990 metais.* Sud. I. Vasinauskaitė. Vilnius, 1998, p. 559–574.
50. Sąjūdis Pakruojyje. *Išsivadavimas. Sąjūdis Šiaulių krašte 1988–1990 metais.* Sud. I. Vasinauskaitė. Vilnius, 1998, p. 575–580.
51. *Sąjūdis Šilutėje 1988–1998.* Sud. V. Šopis. Klaipėda, 1999.
52. Striužas, V., *Švenčionių rajono Sąjūdžio ir Atgimimo kronika.* Švenčionėliai, 1998.
53. Stundys, V., *Molėtų Sąjūdis*, 2008, p. 9.
54. Šikšnys, V., Nenuleiskime rankų. *Išsivadavimas. Sąjūdis Šiaulių krašte 1988–1990 metais.* Sud. I. Vasinauskaitė. Vilnius, 1998.
55. Vaišvila, Z., Prie Sąjūdžio ištakų. *Sąjūdis ateina iš toli. Sąjūdžio iniciatyvinės grupės ir Sąjūdžio Seimo Tarybos narių kalbos, atsiminimai, apmąstymai.* Vilnius, 2008.
56. Valentukevičius, V., *Sąjūdžio žingsniai Druskininkuose.* Druskininkai, 1998.
57. Verseckaitė, E., *Sąjūdis Šiaulių rajone.* Šiauliai, 2008.

58. Židikų LPS rėmimo grupė. *Lietuvos persitvarkymo sąjūdis Mažeikiuose 1988–1998.* Šiauliai, p. 29.
59. *Žygio draugams.* Sud. V. Valiušaitis. Kaunas, 1996.

4. Periodinė spauda

17. Abišala, A., Sąjūdis Kaune. Kas tai? *Kauno aidas*, 1989 m. lapkričio 30–gruodžio 13, nr. 27 (43).
18. Ažubalis, A., Ką mąsto Kauno sąjūdžio lyderiai. *Atgimimas,* 1989 12 08–15, nr. 45 (58).
19. Čekutis, R., Kauno Sąjūdis: radikalumas prieš racionalizmą? *Atgimimas*, 2003 m. gegužės 16–22 d., nr. 19 (750).
20. Čepaitis, V., Žebriūnas, A., Nacionaliniai klausimai. *Sąjūdžio žinios,* 1988 07 05, nr. 6, p. 23–26.
21. Landsbergis, V., LPS kultūrinės programos metmenys. *Sąjūdžio žinios*, 1988 07 28, nr. 15, p. 59–61.
22. Kaunas žengia pirmyn. LPS „Nemuno“ žurnalo grupės parengti veikos ir organizacinės struktūros metmenys. *Sąjūdžio žinios,* 1988 07 25, nr. 13, p. 51.
23. *Kauno aidas,* 1988 rugpjūčio 22, p. 5.
24. Kiauleikis, V., Po LPS suvažiavimo. *Kvieslys*, 1988 11 15, nr. 11, p. 1–2.
25. Koordinacinis centras. *Komunizmo keliu,* 1988 m. spalio 20 d., p. 4.
26. Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio bendroji programa. *Atgimimas,* 1988 m. spalio mėn. 15, nr. 3, p. 6.
27. Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio organizacinė struktūra. *Sąjūdžio žinios*, 1988 10 20, nr. 47, p. 187.
28. Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio Šiaulių miesto tarybos valdyba. *Savaitės krivūlė,* 1989 m. spalio 16 d., nr. 1, p. 2.
29. Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio veiklos principai (projektas), *Sąjūdžio žinios*, 1988 07 07, nr. 6, p. 27.
30. Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio veiklos principai (projektas). *Sąjūdžio žinios,* 1988 07 14, nr. 8, p. 1.
31. LPS Klaipėdos miesto taryba. *Mažoji Lietuva,* 1988 12 09, p. 3.
32. LPS Pakruojo tarybos laikraščio „Langas“ redakcijai. *Langas*, 1989 12 15, nr. 13, p. 3.
33. LPS programos metmenys. *Atgimimas,* 1988 09 25, 1988 spalio 15 d., nr. 3.
34. LPS Šakių seimelis. *Žiburys*, 1989 m. gruodžio 23 d., nr. 32, p. 3.
35. Mūsų pradžia. *Žaizdras*, 1988, nr. 1, p. 1.

36. Pečiulis, A., Sąjūdžio datos ir faktai. *Dubysa*, 1988 12 16, nr. 1, p. 2.
37. Pirmoji Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio Vilniaus taryba ir aktyvas. *Sąjūdžio žinios*, 1988 09 26, p. 159.
38. Po LPS suvažiavimo. *Kvieslys*, 1988 11 15, nr. 11, p. 1.
39. Prunskienė, K., Ekonominė platforma. *Sąjūdžio žinios*, 1988 07 05, nr. 6, p. 23–24.
40. *Redakcinė kolegija.* Kauno aidas, 1988 08 01, nr. 1, p. 8.
41. Respublika. LPS suvažiavimą sutinkant. *Sąjūdžio žinios,* 1988 10 20, nr. 47, p. 1.
42. Sąjūdžio grupė Ariogaloje! *Sąjūdžio žinios*, 1988 08 10, nr. 19, p. 78.
43. Sąjūdžio veiklos programa. Kauno iniciatyvinėje grupėje paruoštas projektas. 1988 m. liepos 7 d. redakcija. *Sąjūdžio žinios*, 1988 07 11, nr. 8, p. 31–32.
44. *Sąjūdžio žinios*, 1988 06 13, nr. 1, p. 5.
45. *Sąjūdžio žinios*, 1988 06 13, p. 6.
46. *Sąjūdžio žinios,* 1988 06 28, nr. 3, p. 11.
47. *Sąjūdžio žinios*, 1988 07 04, nr. 5, p. 21.
48. Susitikimas su L. Šepečiu. *Sąjūdžio žinios*, 1988 06 28, nr. 3, p. 12.
49. Šiaučiūnas, J., Kaip susikrauti politinį kapitalą? *Langas*, 1989 11 17, nr. 12, p. 1.
50. Šviesi žvaigždė – nepriklausomybė. *Varpilė*, 1989 10 28, nr. 3, p. 1.
51. Tarėsi rajonų įgaliotiniai. *Santara*, 1989 rugpjūtis, nr. 9 (14), p. 2.
52. TSKP CK, LKP CK, TSRS Liaudies frontams, Estijos Liaudies frontui, Latvijos Liaudies frontui, Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio Seimo tarybai. *Žaizdras*, 1989 m., nr. 4, p. 1.
53. Uoka, K., Kada dirba Sąjūdis? *Kauno diena,* 1998 birželio 19, nr. 141.
54. Vaišvila, Z., Pakalnis, R., Lietuvos Persitvarkymo Sąjūdžio ekologinė programa. *Sąjūdžio žinios*, 1988 08 02, nr. 16, p. 63–64.

LITERATŪRA

Monografijos, kolektyviniai darbai ir straipsniai

1. *1991-ųjų sausis–rugsėjis: nuo SSRS agresijos iki tarptautinio pripažinimo.* Sud.: A. Rupšytė. Vilnius, 2008.
2. Antanaitis, K., Lietuviškoji sovietinė nomenklatūra. *Darbai ir dienos.* Kaunas, nr. 7(16).
3. Antanaitis, K., Pirmoji Sąjūdžio istorija. *Darbai ir dienos,* t. 49. Kaunas, 2009.
4. Baliutavičienė, S., Baliutavičius, V., *Šiaulių istorija (iki 2000 metų).* Vilnius, 1999.
5. Baranauskas, T., Sąjūdis Anykščiuose (1988–1993 m.). *Sąjūdis Lietuvos periferijoje (1988–1993 m.).* Sud.: M. Tamošaitis, L. Truska. Vilnius, 2009, p. 200–214.
6. Bulota, R., *Lietuvos persitvarkymo sąjūdis: teorinė masinio judėjimo analizė* (daktaro disertacija). VDU, 2004.
7. Bulota, R., Sąjūdžio Steigiamasis suvažiavimas ir jo įtaka Sąjūdžio evoliucijai. *Sąjūdis ir dabartis*. Vilnius, 2004.
8. Grigonytė, L., *LPS Kaune iki 1990 m. kovo 11-osios Lietuvos nepriklausomybės atkūrimo. (Istorijos bakalauro darbas).* Kaunas, VDU, 2001.
9. Gumuliauskas, A., Sąjūdis ir politinio gyvenimo permainos Joniškyje (1988–1990 m.). *Sąjūdis Lietuvos periferijoje (1988–1993 m.).* Sud.: M. Tamošaitis, L. Truska. Vilnius, 2009, p. 215–240.
10. Juškienė, E., Sąjūdžio gimimas ir veikla iki 1990-ųjų kovo. *Panevėžys nuo XVI a. iki 1990 m.* Panevėžys, 2003, p. 670–683.
11. Karpavičienė, R., Atgimimas Raguvoje. *Lietuvos valsčiai. Raguva.* Vilnius, 2001, p. 585–591.
12. Baršauskienė, M., Atgimimo link. Pirmieji nepriklausomybės metai. *Lietuvos valsčiai. Seredžius.* Vilnius, 2003, p. 613–623.
13. Kazlauskienė, V., Krukauskienė, E., Laumenskaitė, I., Žilinskaitė, L., LPS ir XIX partinė konferencija. *Lietuva ir Sąjūdis (sociologinių tyrimų medžiaga).* Red.: A. Matulionis, M. Taljūnaitė, I. Trinkūnaitė. Vilnius, 1990.
14. Kliukienė, R., Liutvinavičius, S., Atgimimo kelyje. *Lietuvos valsčiai. Veliuona.* Vilnius, 2001, p. 491–495.
15. Koikas, L., Estijos Liaudies Frontas. *Persitvarkymo Pabaltijyje motyvai.* Sud.: A. Krasnovas, U. Nuorietis, E. Pilau. Vilnius, 1989.

16. Laurinavičius, Č., Vilniečių ir kauniečių dilema Sąjūdžio laikotarpiu iki 1990 m. kovo 11-osios. *Sąjūdis Lietuvos periferijoje (1988–1993 m.).* Sud.: M. Tamošaitis, L. Truska. Vilnius, 2009, p. 125–151.
17. Laurinavičius, Č., Sirutavičius, V., *Lietuvos istorija. Sąjūdis: nuo „persitvarkymo" iki Kovo 11-osios.* XII t., 1 d. Vilnius, 2008.
18. Leonavičius, V., Ozolinčiūtė, E. Socialinės kaimo bendruomenės formavimosi prielaidos sovietinio laikotarpio Lietuvoje. *Filosofija. Sociologija. T. 19. Nr. 2.* Vilnius, p. 21.
19. Liekis, A., Sąjūdžio gimimas. *Lietuvių tauta.* T. III. Vilnius, 1998, p. 55–90.
20. *Lietuva ir Sąjūdis: (sociologinių tyrimų medžiaga).* Vilnius, 1990.
21. *Lietuvos suvereniteto atkūrimas 1988–1991 metais.* Sud. Č. Bauža. Vilnius, 2000.
22. *Lietuvos TSR statistikos metraštis: 1988 metai*. Vilnius, 1989.
23. Lieven, A., *Pabaltijo revoliucija. Estija, Latvija, Lietuva – kelias į nepriklausomybę.* Vilnius, 1995.
24. Nakas, A., *Vardan Lietuvos. Pasipriešinimas okupacijoms aukštosiose mokyklose 1940–1991 metais.* Vilnius, 2008.
25. *Okupuotos Lietuvos istorija.* Vyr. red. A. Anušauskas. Vilnius, 2005.
26. *Penkeri Lietuvos valstybingumo atkūrimo metai*. Sud. V. Kašauskienė. Vilnius, 1997.
27. Ramonaitė, A. *Posovietinės Lietuvos politinė anatomija.* Vilnius, 2007.
28. *Sąjūdis ir dabartis.* Red. B. Genzelis. Vilnius, 2004.
29. *Sąjūdis ir valstybės idealų įgyvendinimas.* Sud.: D. Blažytė, V. Kašauskienė. Vilnius, 1998.
30. Senn, A. E., *Bundanti Lietuva.* Vilnius, 1992. Senn, E. A., *Gorbačiovo nesėkmė Lietuvoje.* Vilnius, 1997.
31. Sireika, J., Šiauliai nuo Sąjūdžio susikūrimo iki Nepriklausomybės atkūrimo. *Šiaulių miesto istorija 1940–1995 m.* Sud. J. Sireika. Šiauliai, 2007, p. 270–279.
32. Sirutavičius, V., Sąjūdis ir periferija: nuo iniciatyvinės grupės iki masinio taikaus judėjimo. *Sąjūdis Lietuvos periferijoje (1988–1993 m.).* Sud.: M. Tamošaitis, L. Truska. Vilnius, 2009, p. 65–73.
33. Skuodis, V., *Baltijos kraštų kelias į nepriklausomybę 1987–1989. Įvykių kronika.* Vilnius, 1997.
34. Skuodis, V., *Baltijos kraštų kelias į nepriklausomybę 1990–1991. Įvykių kronika.* Vilnius, 1997.
35. Kšanavičius, A., *Lietuvos Atgimimo dienoraštis.* Kaunas, 1998.
36. Stašaitis, S., Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio rėmimo grupė Vilniaus pedagoginiame institute: ištakos ir veikla iki 1990 m. Kovo 11-osios. *Sąjūdis Lietuvos periferijoje (1988–1993 m.).* Sud.: M. Tamošaitis, L. Truska. Vilnius, 2009, p. 152–178.

37. Šepetys, N., *Molotovo-Ribbentropo paktas ir Lietuva.* Vilnius, 2006.
38. Šepetys, N., Pabudome ir kelkimės: keli etiudai apie Sąjūdžio vaikystę. *Naujasis židinys–Aidai,* 2003 05, nr. 5, p. 226.
39. Šepetys, N., Sąjūdžio epochos istoriografijos problemos. *1991 metų Sausio 13-oji Lietuvoje naujausiųjų mokslinių tyrimų kontekste.* Sud.: L. Truska, A. Ragauskas. Vilnius, 2006.
40. Štormas, A., *Laisvės horizontai.* Vilnius, 2001.
41. Tamošaitis, M., Sąjūdis Jurbarke (1988–1990 m. kovas). *Sąjūdis Lietuvos periferijoje (1988–1993 m.).* Sud.: M. Tamošaitis, L. Truska. Vilnius, 2009, p. 179–199.
42. Trinkūnienė, I., Respublikos persitvarkymo procesų atspindys Lietuvos laikraščiuose rusų ir lenkų kalbomis (kontentanalizė). *Lietuva ir Sąjūdis (sociologinių tyrimų medžiaga).* Vilnius, 1990.
43. Truska, L., Kokie atėjome į Sąjūdį: Lietuvos visuomenė XX a. 6–9 dešimtmečiais. *Sąjūdis Lietuvos periferijoje (1988–1993 m.)*. Sud.: M. Tamošaitis, L. Truska. Vilnius, 2009.
44. Truska, L., Lietuvos persitvarkymo sąjūdžio ištakos. *1991 metų sausio 13-oji Lietuvoje naujausiųjų mokslinių tyrimų kontekste.* Vilnius, 2006.
45. Vaitiekūnas, S., *Lietuvos gyventojai per du tūkstančius metų.* Vilnius, 2006.
46. Žepkaitė, R., Alytus Lietuvos išsilaisvinimo kelyje (1988–1990). *Alytaus istorinė raida nuo miesto užuomazgos iki nepriklausomybės atgavimo XX amžiaus pabaigoje.* Vilnius, 2004, p. 170–175.
47. Žepkaitė, R., Varėna naujojo istorinio laikotarpio pradžioje. *Varėna istorijos kelyje.* Sud. R. Žepkaitė. Vilnius, 2002, p. 153–175.

PRIEDAI

1 lentelė. Socialinės-profesinės grupės tarp LPS miestų iniciatyvinių grupių narių (skaičiais)

Socialinės-profesinės grupės	Vilnius		Kaunas		Klaipėda		Šiauliai		Panevėžys		Marijampolė		Alytus		Druskininkai		Neringa		Birštonas	
	Vyr.	Mot.	Vyr.	Mot.	Vyr.	Mot.	Vyr.	Mot.	Vyr.	Mot.	Vyr.	Mot.	Vyr.	Mot.	Vyr.	Mot.	Vyr.	Mot.	Vyr.	Mot.
Švietimo ir mokslo įstaigų darbuotojai	17	3	14		7		2		4	2	6		3		2		1	2	1	
Kūrybinė inteligentija	7		13		6	2	3		5	2		1	9	2	4		1			
Kultūros įstaigų darbuotojai				1	1				2	3			1			1		2		
Inžinieriai ir techniniai darbuotojai			9		1		3		3	1	3	1	1		3		1		1	
Sveikatos apsaugos darbuotojai	1		1					1	4				1		1			1		
Teisininkai	2		2			1			3											1
Ekonomistai, buhalteriai	1								1				2							
Žemės ir miškų ūkio specialistai													1	1	1		1			
Valdžios įstaigų, partinių organizacijų darbuotojai	1				1								2							
Dvasininkai	3								1											
Pensininkai													1							
Įmonių darbininkai			2				1				2						1			
Kiti						2	1				1		4	2					9	
Iš viso:	32	3	41	1	16	5	10	1	23	8	12	2	25	5	11	1	5	5	11	1
	35		*42*		*21*		*11*		*31*		*14*		*30*		*12*		*10*		*12*	

2 lentelė. Socialinės-profesinės grupės tarp LPS rajonų iniciatyvinių grupių narių (skaičiais)

Socialinės-profesinės grupės	Anykščiai		Ignalina		Jonava		Joniškis		Kauno raj.		Kėdainiai		Kelmė		Klaipėdos raj.		Kupiškis		Lazdijai	
	Vyr.	Mot.	Vyr.	Mot.	Vyr.	Mot.	Vyr.	Mot.	Vyr.	Mot.	Vyr.	Mot.	Vyr.	Mot.	Vyr.	Mot.	Vyr.	Mot.	Vyr.	Mot.
Švietimo ir mokslo įstaigų darbuotojai	4	1	3		1	2		1	4		1	1	2	1	4	2		1	1	3
Kūrybinė inteligentija			1		3		1	4								1	2			
Kultūros įstaigų darbuotojai		1		1		1	2	1					1			1	1			
Inžinieriai ir techniniai darbuotojai	1				3		1		7	1	2		1				3		4	
Sveikatos apsaugos darbuotojai	1	2		1			1		1		1		1		1				1	
Teisininkai											2									
Ekonomistai, buhalteriai						1	1	3		2	1									
Žemės ir miškų ūkio specialistai					1						2		2				1			
Valdžios įstaigų, partinių organizacijų darbuotojai					3	2		2												
Dvasininkai			1				1												1	
Moksleiviai, studentai																				
Pensininkai								1			2						2			
Aptarnaujantis personalas																				
Įmonių darbininkai					2		1												1	
Žemės ūkio darbininkai ir valstiečiai																				
Kiti					1		1						10	5	7	1			1	
Iš viso:	6	4	5	2	14	6	9	12	12	3	11	1	17	6	12	5	9	1	9	3
	10		*7*		*20*		*21*		*15*		*12*		*23*		*17*		*10*		*12*	

Socialinės-profesinės grupės	Mažeikiai		Molėtai		Naujoji Akmenė		Pakruojis		Pasvalys		Plungė		Prienai		Radviliškis		Raseiniai		Rokiškis	
	Vyr.	Mot.	Vyr.	Mot.	Vyr.	Mot.	Vyr.	Mot.	Vyr.	Mot.	Vyr.	Mot.	Vyr.	Mot.	Vyr.	Mot.	Vyr.	Mot.	Vyr.	Mot.
Švietimo ir mokslo įstaigų darbuotojai	3	3	7	2	5	1	5	3	2		2	2	3	2	3	2	3	3	2	1
Kūrybinė inteligentija	1		3		3	2			1	1	2		2		1		1		3	1
Kultūros įstaigų darbuotojai	1		1				1					1	1	2		1		2	1	
Inžinieriai ir techniniai darbuotojai	6	1	1		3	1	6	1					1				10	3	2	
Sveikatos apsaugos darbuotojai	3	1	5		2				2	1			1		1		2		3	
Teisininkai		1	1						1											
Ekonomistai, buhalteriai					1				1										1	
Žemės ir miškų ūkio specialistai			2		1		1				1		3	1				3	1	
Valdžios įstaigų, partinių organizacijų darbuotojai									1								3	3		3
Dvasininkai			1				1		1						1					
Moksleiviai, studentai							1						1							
Pensininkai															1		6	1		
Aptarnaujantis personalas		1				1		1									1			
Įmonių darbininkai	3		2		1		1				1		2	1			3	1		
Žemės ūkio darbininkai ir valstiečiai															1					
Kiti	1		1	1	1								1		1			2		
Iš viso:	18	7	24	3	17	5	16	5	9	2	6	3	15	6	9	3	29	18	13	5
	25		*27*		*22*		*21*		*11*		*9*		*21*		*12*		*47*		*18*	

Socialinės-profesinės grupės	Skuodas		Šakiai		Šalčininkai		Šiaulių raj.		Šilalė		Širvintos		Švenčionys		Tauragė		Telšiai		Trakai	
	Vyr.	Mot.	Vyr.	Mot.	Vyr.	Mot.	Vyr.	Mot.	Vyr.	Mot.	Vyr.	Mot.	Vyr.	Mot.	Vyr.	Mot.	Vyr.	Mot.	Vyr.	Mot.
Švietimo ir mokslo įstaigų darbuotojai	1	2	1	1	5	2	5	2	2	3	2	2	5	4		2	5	2	5	2
Kūrybinė inteligentija	4		3		1	1	1		1		1		1		1		2		3	1
Kultūros įstaigų darbuotojai		1		1				1						1		1			1	
Inžinieriai ir techniniai darbuotojai					5				1		4		2		6		2			
Sveikatos apsaugos darbuotojai	3		1	1	3		2	2			3				1		1		1	
Teisininkai									1											
Ekonomistai, buhalteriai			1						1						1					
Žemės ir miškų ūkio specialistai	4		1		4	1	1				2		1	1	1				1	
Valdžios įstaigų, partinių organizacijų darbuotojai	1		1								1				2					
Dvasininkai	1		1								2								1	
Moksleiviai, studentai											1									
Pensininkai			2								1									
Aptarnaujantis personalas													1					1		
Įmonių darbininkai	2		1				1					1								
Žemės ūkio darbininkai ir valstiečiai											1									
Kiti					2						1								1	2
Iš viso:	16	3	12	3	20	4	10	5	6	3	19	3	10	6	12	3	10	3	13	5
	19		*15*		*24*		*15*		*9*		*22*		*16*		*15*		*13*		*18*	

Socialinės-profesinės grupės	Ukmergė		Utena		Varėna		Vilkaviškis		Zarasai	
	Vyr.	Mot.	Vyr.	Mot.	Vyr.	Mot.	Vyr.	Mot.	Vyr.	Mot.
Švietimo ir mokslo įstaigų darbuotojai	1	1	7	1	2		4		5	
Kūrybinė inteligentija	2	2	4		2		1		1	2
Kultūros įstaigų darbuotojai	1		1						2	5
Inžinieriai ir techniniai darbuotojai	1				2					
Sveikatos apsaugos darbuotojai			2		1					3
Teisininkai			1				1			
Ekonomistai, buhalteriai					3					2
Žemės ir miškų ūkio specialistai			2		1		1		2	
Valdžios įstaigų, partinių organizacijų darbuotojai			1	1	1					
Dvasininkai			2		1					
Moksleiviai, studentai										
Pensininkai										
Aptarnaujantis personalas										
Įmonių darbininkai							1			1
Žemės ūkio darbininkai ir valstiečiai										
Kiti			1		3					
Iš viso:	5	3	21	2	16		8		10	13
	8		*23*		*16*		*8*		*23*	

3 lentelė. Socialinės-profesinės grupės tarp LPS miestų tarybų narių (skaičiais)

Socialinės-profesinės grupės	Vilnius		Kaunas		Klaipėda		Šiauliai		Panevėžys		Marijampolė		Alytus		Druskininkai		Neringa		Palanga		Birštonas	
	Vyr.	Mot.	Vyr.	Mot.	Vyr.	Mot.	Vyr.	Mot.	Vyr.	Mot.	Vyr.	Mot.	Vyr.	Mot.	Vyr.	Mot.	Vyr.	Mot.	Vyr.	Mot.	Vyr.	Mot.
Švietimo ir mokslo įstaigų darbuotojai	18	4	8		10	1	6	2	4	1	5	2	1		3			5	1	2		1
Kūrybinė inteligentija	7		6		7	2	10	1	2	1	1		5	1	4	1	1	1	1			
Kultūros įstaigų darbuotojai				1	1		1		1									2	1			
Inžinieriai ir techniniai darbuotojai	2		6				8		1		3		3		3				3	1	1	
Sveikatos apsaugos darbuotojai	2		1		1		2	1	3		2	1			2	1		2	1			
Teisininkai			1		1	1	1		3				1		1				1			
Ekonomistai, buhalteriai	1						1						1									
Žemės ir miškų ūkio specialistai											1		1				2					
Valdžios įstaigų, partinių organizacijų darbuotojai	1				1			1				1	1									
Dvasininkai	1						1		1		1		1									
Moksleiviai, studentai							2															
Pensininkai											2	1										
Aptarnaujantis personalas																		1				
Įmonių darbininkai			2				3				1						1					
Kiti																			6	5	8	1
Iš viso:	32	4	24	1	21	4	35	5	15	2	16	5	14	1	13	2	4	11	14	8	9	2
	36		*25*		*25*		*40*		*17*		*21*		*15*		*15*		*15*		*22*		*11*	

4 lentelė. Socialinės-profesinės grupės tarp LPS rajonų tarybų narių (skaičiais)

Socialinės-profesinės grupės	Anykščiai		Biržai		Ignalina		Jonava		Joniškis		Kauno raj.		Kėdainiai		Kelmė		Klaipėdos raj.		Kretinga	
	Vyr.	Mot.	Vyr.	Mot.	Vyr.	Mot.	Vyr.	Mot.	Vyr.	Mot.	Vyr.	Mot.	Vyr.	Mot.	Vyr.	Mot.	Vyr.	Mot.	Vyr.	Mot.
Švietimo ir mokslo įstaigų darbuotojai	5	1	4		7	5	3	1			3		5		3	1	5	3	3	1
Kūrybinė inteligentija	2		4		1		1			3			1	1				1	1	1
Kultūros įstaigų darbuotojai			1			1		1	1											1
Inžinieriai ir techniniai darbuotojai	3				1		9		1		5		6		1	1			3	
Sveikatos apsaugos darbuotojai	1	1	1		1	2		1	1				2	1	1	2	1			1
Teisininkai					1								1				1			1
Ekonomistai, buhalteriai									1											
Žemės ir miškų ūkio specialistai	1		1		2	1	2	1			1				2		2		1	
Valdžios įstaigų, partinių organizacijų darbuotojai			1	1			1			1			1	1						
Dvasininkai			2		1				1				2							
Moksleiviai, studentai					1		2													
Pensininkai	1				1						1		2						2	
Aptarnaujantis personalas											1									
Įmonių darbininkai					4		2						1							
Žemės ūkio darbininkai ir valstiečiai																				
Kiti					1		1						1						2	1
Iš viso:	13	2	14	1	21	9	21	4	5	4	11		22	3	7	4	9	4	12	6
	15		*15*		*30*		*25*		*9*		*11*		*25*		*11*		*13*		*18*	

Socialinės-profesinės grupės	Kupiškis		Mažeikiai		Molėtai		Naujoji Akmenė		Pakruojis		Panevėžio raj.		Pasvalys		Plungė		Prienai		Radviliškis	
	Vyr.	Mot.	Vyr.	Mot.	Vyr.	Mot.	Vyr.	Mot.	Vyr.	Mot.	Vyr.	Mot.	Vyr.	Mot.	Vyr.	Mot.	Vyr.	Mot.	Vyr.	Mot.
Švietimo ir mokslo įstaigų darbuotojai	1			1	6	2	10	6	2	2	3		2		3	2	3	2	3	2
Kūrybinė inteligentija	6		1		2		5	2			1	1	1	1	1	1	3		1	
Kultūros įstaigų darbuotojai	1				1			1				2				1	1	2		1
Inžinieriai ir techniniai darbuotojai	4		5	1	1		11	1	1	1	7						1			
Sveikatos apsaugos darbuotojai	4	3	2	1	5		6	1					2	1	1		1		1	
Teisininkai				1	1		3					1	1						1	
Ekonomistai, buhalteriai							2					1	1							
Žemės ir miškų ūkio specialistai	1		1		2				1		3				1		3	1		
Valdžios įstaigų, partinių organizacijų darbuotojai	1												1							
Dvasininkai	1				1				1		1		1						1	
Moksleiviai, studentai	1																1			
Pensininkai	2						1	2			1	1				1			1	
Aptarnaujantis personalas								1												
Įmonių darbininkai	1				1		8								1		2	1		
Žemės ūkio darbininkai ir valstiečiai							1	3	1										1	
Kiti					1	1	3	1	1								1		7	1
Iš viso:	23	3	9	4	21	3	50	18	7	3	16	6	9	2	7	5	16	6	16	4
	26		*13*		*24*		*68*		*10*		*22*		*11*		*12*		*22*		*20*	

Socialinės-profesinės grupės	Rokiškis		Skuodas		Šakiai		Šalčininkai		Šiaulių raj.		Šilalė		Širvintos		Švenčionys		Tauragė		Telšiai	
	Vyr.	Mot.	Vyr.	Mot.	Vyr.	Mot.	Vyr.	Mot.	Vyr.	Mot.	Vyr.	Mot.	Vyr.	Mot.	Vyr.	Mot.	Vyr.	Mot.	Vyr.	Mot.
Švietimo ir mokslo įstaigų darbuotojai	2	2	1	2	1		1		4	2	1	2	1	2	5	2		2	4	2
Kūrybinė inteligentija	2	1	2		2			1	1				2			1	1		1	
Kultūros įstaigų darbuotojai	2			1						1	1				1			1		
Inžinieriai ir techniniai darbuotojai	2						2				4		4		6		7		4	
Sveikatos apsaugos darbuotojai	3		2		1				2	2			1	1		2	1		1	
Teisininkai	2								1		1									
Ekonomistai, buhalteriai					1						1		1		1					
Žemės ir miškų ūkio specialistai	4				1		2		1						1		1			
Valdžios įstaigų, partinių organizacijų darbuotojai		3													1		2			
Dvasininkai	1												1		1					
Moksleiviai, studentai																				
Pensininkai																				
Aptarnaujantis personalas														1	1	1				1
Įmonių darbininkai			1						1											
Žemės ūkio darbininkai ir valstiečiai																				
Kiti					2	1	2	2					1							
Iš viso:	18	6	6	3	8	1	7	3	10	5	8	2	11	4	17	6	12	3	10	3
	24		*9*		*9*		*10*		*15*		*10*		*15*		*23*		*15*		*13*	

Socialinės-profesinės grupės	Trakai		Ukmergė		Utena		Varėna		Vilkaviškis		Zarasai	
	Vyr.	Mot.	Vyr.	Mot.	Vyr.	Mot.	Vyr.	Mot.	Vyr.	Mot.	Vyr.	Mot.
Švietimo ir mokslo įstaigų darbuotojai	4	3	6		6	1	3		5	1	5	
Kūrybinė inteligentija	2	1	2		4						1	1
Kultūros įstaigų darbuotojai					1						2	4
Inžinieriai ir techniniai darbuotojai	4		2				1		1			
Sveikatos apsaugos darbuotojai	2			1	1		1		3			3
Teisininkai			1		1							
Ekonomistai, buhalteriai							3					
Žemės ir miškų ūkio specialistai	2								2		4	
Valdžios įstaigų, partinių organizacijų darbuotojai					1		1				1	
Dvasininkai	1		1		1						1	
Moksleiviai, studentai												
Pensininkai									1		2	
Aptarnaujantis personalas												
Įmonių darbininkai	1										1	1
Žemės ūkio darbininkai ir valstiečiai												
Kiti	2	2	4	1	8	1	2					
Iš viso:	18	6	16	2	23	2	11	0	12	1	17	9
	24		*18*		*25*		*11*		*13*		*26*	

Kęstutis Bartkevičius

LIETUVOS PERSITVARKYMO SĄJŪDŽIO VIETINIO LYGMENS ORGANIZACIJOS 1988-1990 METAIS: STRUKTŪROS IR SOCIALINĖ ANALIZĖ

Daktaro disertacija

Išleido ir spausdino – Vytauto Didžiojo universiteto leidykla
(S. Daukanto g. 27, LT-44249 Kaunas)
Užsakymo Nr. 52. Tiražas 10 egz. 2010 08 17.
Nemokamai.